

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української
Православної Церкви Блаженнішого Володимира
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
християнський вимір

*(до 1025-річчя Хрещення Київської Русі та
20-річчя Хмельницької єпархії УПЦ)*

Хмельницький, 2013

УДК 281.9.44
ББК 86.372.44
П 45

Редакційна колегія:

Білий Л.Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП; Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський **Антоній**, кандидат богослов'я; **Гундерук Л.М.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук; **Трембіцький А.М.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Романюк І.М.**, доктор історичних наук, професор; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

Григоренко О.П. доктор історичних наук, професор
Мордвінцев В.М., доктор історичних наук, професор

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(Протокол №5 від 29 травня 2013 р.)*

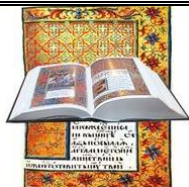
ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір (до 1025-річчя Хрещення Київської Русі та 20-річчя Хмельницької єпархії УПЦ) : 36. наук. пр. [ред. кол. : Білий Л. Г. (голова) та ін.]. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2013. – 252 с.

У збірці наукових праць подано наукові статті за матеріалами роботи VI Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історія, культура та освіта: християнський вимір” (до 1025-річчя Хрещення Київської Русі та 20-річчя Хмельницької єпархії УПЦ), яка відбулася 16 травня 2013 року.

Адресовано широкому колу читачів, причетних до вивчення вітчизняної історії та культури: учням, студентам, магістрантам, науковцям, викладачам вищих навчальних закладів та вчителям загальноосвітніх шкіл.

За зміст статей несуть відповідальність автори. Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів.

©Хмельницький інститут МАУП, 2013
©Автори статей

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір

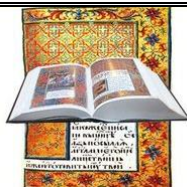
ЗМІСТ

+АНТОНІЙ, МИТРОПОЛИТ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ ВІД ВОЛОДИМИРОВОЇ КУПЕЛІ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ: АНАЛІТИЧНО-ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД	7
Л. Г. Білий ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ПІД ВЛИВОМ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РОДИНІ	13
О. А. Дацюк ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ БІБЛІЙНОЇ ІСТОРІЇ ТА ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ ВІДПОВІДНО ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ СУЧАСНИМ МОЛОДИМ ПОКОЛІННЯМ ТА ПРО ОСНОВНІ ЯКОСТІ ПОТЕНЦІЙНОГО ВИКЛАДАЧА ВКАЗАНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	18
А. В. Авсієвич ПРИРОДА СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ РЕЛІГІЇ, СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ, СВОБОДИ ЦЕРКВИ	26
Н. Ю. Балабуст МАТЕРІАЛИ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ ТА ВІННИЧЧИНИ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ОСВІТИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	30
Ю. І. Блажевич АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА РЕЛІГІЙНОЇ ІСТОРІЇ ПОДІЛЛЯ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	35
І. Б. Вашеняк СИСТЕМА СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІВ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ	42

В. В. Галатир МЕТРИЧНІ КНИГИ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ с. ЧАБАНІВКА У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	49
О. О. Гончар СВЯТИНЯ с. ЛИСОГІРКИ	55
О. П. Григоренко РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ РУЇНИ ВІРІ	59
Л. М. Гундерук ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	70
О. В. Гуменюк ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ ЄВАНГЕЛІЯ	78
М. І. Добрянський ДУХОВНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ: ІСТОРИКО- КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	80
Л. Г. Дубина ДУХОВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ І СЕНС ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ	90
М. І. Каратаєва ДІАЛОГ ПРО ДУХОВНІСТЬ	100
Г. Г. Кучеров, В. Д. Коцюк СТАТУТИ СІЛЬСЬКИХ “ПРОСВІТ” ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (1917–1923 РР.)	105
В. В. Олійник ДИТЯЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.	116
Т. М. Петрик ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ МОРАЛЬНО- ДУХОВНИХ ПРИНЦИПІВ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	119
О. В. Прус ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	123

Л. Й. Пулатова ТРАДИЦІЯ ЯК СТАБІЛІЗУЮЧИЙ ФАКТОР ДУХОВНОГО ЄДНАННЯ РОДИНИ	129
Л. Г. Рева “ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА” – ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ БІОГРАФІКИ	135
О. П. Григоренко БІБЛІОТЕКАР В. М. ПЕТРИЦЬКА: САМОВІДДАНА ПРАЦЯ НА НИВІ ДУХОВНОСТІ	151
В. П. Рекрут РОЛЬ ГАЗЕТИ “СВІТОВА ЗІРНИЦЯ” В ПОШИРЕННІ ДУХОВНОСТІ	161
Ю. А. Романюк ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЦЕРКОВНОГО СПІВУ В ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ ПОДІЛЛЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.	170
С. О. Семенчук ЛІВОБЕРЕЖНА ЧАСТИНА СЕРЕДНЬОГО ПОДНІСТРОВ’Я В ДОХРИСТИЯНСЬКИЙ ПЕРІОД	176
А. М. Трембіцький РЕЛІГІЙНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЛЕНІВ РОДИНИ СІЦІНСЬКИХ- ЧЕХІВСЬКИХ-СІЧИНСЬКИХ-ШАНДОРІВ	184
О. Д. Хіміч УЧАСТЬ БАТЬКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ	198
І. П. Ящук ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ У ВИХОВАННІ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	205
О. П. Григоренко ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ТА ДУХОВНИЙ СВІТ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА КАМ’ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІСНКА С. Е. БАЖЕНОВОЇ	209

В. А. Захар'єв “ICH? NASZE? WSPOLNE? – ZAPOMNIANE DZIEDZICTWO / ЇХ? НАШЕ? СПІЛЬНЕ? – ЗАБУТА СПАДЩИНА”: ПОЛЬСЬКО- УКРАЇНСЬКИЙ ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ПРОЕКТ З РЕСТАВРАЦІЇ ПРАВОСЛАВНИХ ЦВИНТАРІВ НА ПОДІЛЛІ	221
Л. Т. Іванішина “ПОЮ БОГУ МОЕМУ ДОНДЕЖЕ ЕСМЬ” – З ІСТОРІЇ АРХІЄРЕЙСЬКОГО ХОРУ СВЯТО-ПОКРОВСЬКОГО КАФЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ М. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО	223
Н. В. Бабій СОФІЯ РУСОВА – СПОДВИЖНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	227
М. О. Новікова ПРИЧИНИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ	234
В. А. Захар'єв СОКІЛЕЦЬКА ЦЕРКВА XII–XIII СТ. У КОНСТЕКТІ ДАВНЬОРУСЬКОГО ДЕРЕВ'ЯНОГО ЗОДЧЕСТВА УКРАЇНИ	238
РЕЗОЛЮЦІЯ	249

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір

*(до 1025-річчя Хрещення Київської Русі та
20-річчя Хмельницької єпархії УПЦ)*

ЗВЕРНЕННЯ МИТРОПОЛИТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО АНТОНІЯ

*до організаторів та учасників
VI Всеукраїнської науково-теоретичної
конференції
“ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
ХРИСТІАНСЬКИЙ ВИМІР”*

ВІД ВОЛОДИМИРОВОЇ КУПЕЛІ ДО СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ: АНАЛІТИЧНО-ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД

Шановні організатори, учасники та гості вченого зібрання,
браття і сестри!

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

У цьому році виповнюється 1025 років з того часу, коли з волі Божої, трудами Святого Великого князя Київського Володимира, наші предки прийняли Святе Православ'я.

Далеко не кожен Ювілей святкується нашим народом із таким захопленням і натхненням, та це й не випадково, адже саме християнство навчило людей по-новому відчувати та переоцінити власну історію, культуру та освіту у світлі дії Божественного Промислу.

З ласки Божої, кожна країна і кожний народ, а, нерідко, й місто мають свого просвітителя, тобто людину, яка принесла їм світло християнської Істини.

Крізь товщу років сьогодні знову в усій величі предстає перед нами образ Святого рівноапостольного Великого Князя Володимира в новому усвідомленні тієї справи, яка зробила Русь Святою, бо християнство внесло у життя нашого народу новий дух, докорінно змінивши течію усіх суспільних процесів.

Святий Великий Рівноапостольний князь Володимир заклав перший камінь у фундамент, на якому було зведено величний храм Православ'я, під глибоким впливом якого в усі наступні історичні періоди формувалася духовність нашого народу, його державність, освіта та самобутня культура.

Як написано в житті Святого рівноапостольного Великого Князя Володимира: “Зглянулося всемілостиве око благого Бога на князя – і просвітилися серце його і розум; він пізнав суєту ідолюської омани і віднайшов єдиного Бога, Який створив усе видиме й невидиме. Загорівся він духом і забажав серцем бути християнином та повернути всю свою землю до Християнства.

З благої любові Божої до роду людського це здійснилося. Увійшовши у святу купіль, відродився князь Володимир від Духа й води, і звелів він усьому народу своєму хреститися в ім'я Отця і Сина і Святого Духа.

Відтоді земля наша почала прославляти Христа. Просвітило нашу землю сонце Євангелія, капища були зруйновані, а натомість зводилися Церкви, хрест освятив міста, ідоли були скинуті й з'явилися ікони святих, почала приноситися Безкровна Жертва ...”.

Сонм святих, який просіяв протягом нашої історії, без перебільшення, засвідчує великі успіхи християнської проповіді серед українського народу.

Назавжди зразком морального перетворення під впливом християнської віри став сам хреститель Русі – святий рівноапостольний Великий Князь Володимир, який після прийняття християнства, перетворюється на лагідного і милостивого. Своєю турботою і добрими справами Володимир Великий назавжди лишився в народній пам'яті як князь “Червоне Сонечко”, а у церковних піснеспівах він іменується “наставником нашим”, “виновником богопізнання”, “коренем благочестя”, “мужем рівноапостольним...”.

Сприяючи формуванню національної самосвідомості народу, християнська віра дозволила втілити у самобутній культурі і творчості наших людей Дари Духа Святого, які приносили на службу Богові свою історію, працю, мистецтво... Православ'я сформувало душу,

совість, культуру, менталітет, спосіб життя українців.

З далекого 988-го року по теперішній час наш народ переживає дію Промислу Божого мета якого – створити тверде підґрунтя нашого спасіння.

Далі я приведу коротку сучасну статистику, яка строкато свідчить про дивовижну дію цього Всемогутнього Промислу на теренах нашої Держави.

Наша Українська Православна Церква, будучи самокерованою Церквою з правами широкої автономії вже 1025 років виконує свою спасительну місію на Українських землях і на сьогоднішній день складається з **51** єпархії, у яких несуть служіння **73** архієреї (ще 10 архієреїв знаходиться на спокої).

Кількість парафій УПЦ на сьогоднішній день становить **11393**, ними опікуються **11739** священнослужителів і дияконів.

На території України діє **219** монастирів, у яких несуть послух **3632** ченці і черниці.

У структурі Учбового Комітету при Священному Синоді УПЦ діє **18** навчальних закладів, у яких навчається **3363** студенти.

За даними Синодального інформаційно-просвітницького відділу в Українській Православній Церкві діє **532** медіа-проекти, з них: **349** інтернет-сайтів, **82** газети, **40** журналів, **18** радіо- та **40** телевізійних програм.

Нагородна система УПЦ включає у себе **20** орденів, **3** медалі і **1** відзнаку Предстоятеля.

Успішно функціонують **Синодальні відділи**, служби, представництва та комісії, ось деякі з них: по взаємодії зі Збройними силами та іншими військовими формуваннями; Церковний суд; Богословсько-канонічна комісія; Літургійно-Богословська комісія; комісія у справах монастирів; комісія з канонізації святих; відділ зовнішніх Церковних зв'язків; учбовий комітет; відділ з катехизації та релігійної освіти; юридичний відділ; інформаційно-просвітницький відділ; видавничий відділ; відділ “Місія Церква і культура”; архітектурний відділ; відділ з питань охорони здоров'я і пастирської опіки медичних закладів; відділ благодійності та соціального служіння; відділ у справах сім'ї; відділ у справах молоді; відділ з душпастирської опіки козацтва та духовно-фізичного виховання молоді; відділ з душпастирської опіки воїнів-інтернаціоналістів; відділ з душпастирської опіки пенітенціарних закладів; відділ з проблем біоетики; адміністративно-господарське управління; вагородний

відділ; служба протоколу Київської Митрополії; Представництво УПЦ при Верховній Раді України.

Ці далеко неповні дані свідчать про велику Божу милість, яку відчуває на собі наш народ вже протягом 1025-ти років, а також складають особливе свідчення продовження вічно живої апостольської традиції, початок якої поклав ще Святий Апостол Андрій Первозванний, продовжили святі рівноапостольні Кирило і Мефодій, учителі словенські, святий Рівноапостольний Великий князь Володимир – хреститель Русі і наші сучасники-християни, які і сьогодні сприяють несінню у світ свідчення про Христа, спираючись на Святе Письмо, Святе Передання і Таїнства нашої Святої Православної Церкви, даючи християнську відповідь на виклики сучасності.

Українська Православна Церква сьогодні робить усе можливе, щоб донести до сердець наших співвітчизників слово істини, щоб Святе Євангеліє дало в їхніх душах рясний плід.

Моя доповідь сьогодні також присвячена історії Хмельницької єпархії та її сьогоденню – тим плодам, які зросло Володимирове Хрещення на землях давньої Подолії.

Про історію Подільського краю у розрізі церковних подій написано чимало і, я впевнений, чимало цікавого буде сказано у рамках доповідей і на сьогоднішній конференції.

Для наочності слід зазначити, що Подільська єпархія, будучи заснованою у 1795 році охоплювала тоді територію п'яти сучасних єпархій (займаючи Вінницьку, Хмельницьку та частину Одеської областей).

Щоб збагнути ці масштаби, слід звернутися до статистики: на початку ХХ ст., до революції, у єпархії було **1685** храмів, **6** чоловічих та **5** жіночих монастирів, **400** вихованців Духовних Семінарій, а по народній освіті Подільська єпархія займала перше місце в імперії.

Але, як відомо, богоборська влада ХХ ст. не пошкодувала своїх темних сил, залишивши у спадок архієреям, які керували єпархією у 30–40-ві роки, розруху, голод, війни...

У 1945 році кафедра керуючого Подільською єпархією була перенесена у м. Проскурів, а у 1964 році Хмельницька кафедра була вже взагалі скасована, а керування її парафіями було ввірене Вінницьким Преосвященним. Так тривало до 1990 року.

У 1990 році Хмельницька єпархія знову відокремлюється у самостійну, а 22 червня 1993 року рішенням Священного Синоду

УПЦ вона розділяється ще на дві: Кам'янець-Подільську і Хмельницьку. Керуючим Хмельницькою кафедрою тоді призначили мене, у сані єпископа Хмельницького і Шепетівського.

31 травня 2007 року нашу єпархію знову розділили і на теперішній час її центральною частиною, яка включає у себе 9 адміністративних округів і м. Хмельницький, керую, як і раніше, я, а єпархії Кам'янець-Подільська і Шепетівська мають своїх преосвящених.

Коротко торкаючись сучасної історії Православ'я на Поділлі, слід зазначити, що за останні 20 років, максимально напружуючи усі сили, нам вдалося налагодити духовне життя, відбудувати зруйновані храми, відкрити монастирі, привити людям любов до Бога й Церкви, відродити забуті традиції.

Так, протягом цих років, було відроджено три і засновано чотири нових монастирі.

У Хмельницькій єпархії успішно працюють відділи: по роботі з військовослужбовцями, відділ благодійності, Православне благодійне братство, відділи місіонерства, катехизації, відділ з душпастирської опіки осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях, відділ по роботі з молоддю, по душпастирській опіці козацьких організацій, по співпраці з медичними закладами тощо. Діє прес-служба, працює інтернет-сайт.

Закінчуючи про новітню історію єпархії, хочу зазначити, що за останні 20 років Нами було рукоположено у священнический сан **224** ставленики, освячено **200** нових храмів, на парафіях відроджено соціальне, благодійне та місіонерське служіння, відкрито Недільні школи та бібліотеки духовної літератури, сотні юнаків, бажаючи присвятити життя служінню Богові і людям, були направлені на навчання у Духовні семінарії, у вузах викладаються релігієзнавчі дисципліни, на телебаченні і радіо виходять програми релігійного змісту, існує церковна газета “Благовіст Хмельниччини”, видаються парафіяльні газети “Духовна Світлиця”, “Благодатний дзвін”, “Православна Вінковеччина” і газета вихованців Недільної школи Свято-Різдво-Богородичного храму м. Хмельницького “Православний Дзвіночок”.

Клір Хмельницької єпархії на сьогоднішній день складається з **200** священнослужителів, тут діє **277** храмів, **25** церков знаходяться у стадії будівництва, діють два чоловічих і два жіночих монастиря, **46** Недільних шкіл і **66** парафіяльних бібліотек духовної літератури.

Церква сьогодні міцно стає на ноги, хоч і не завжди ми зустрічаємо розуміння наших проблем усім суспільством.

Щиро вірю, що Господь наш Ісус Христос, Який вивів нас від темряви до світла у водах Київської купелі хрещення, подасть нам Свою всесильну допомогу і на майбутнє нести труди во благо Церкви і народу!

Користуючись нагодою, дякую всім за організацію актуальної науково-практичної конференції, яка спрямована на дослідження історії рідного Подільського краю, а також впливу християнства на культуру та освіту нашого народу.

Усім бажаю міцного здоров'я та Божої допомоги в усіх добрих справах та починаннях! Закликаю на роботу вченого зібрання Боже благословення і дякую за увагу!

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Л. Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Хмельницького інституту МАУП*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ПІД ВЛИВОМ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ РОДИНІ

Формування гармонійної, духовної особистості є важливою метою і в той же час необхідною умовою розбудови української держави. Саме тому процес розв'язання проблеми духовної культури підростаючого покоління був і залишається пріоритетною перспективою сучасного виховання, побудованого па принципах гуманізму і демократизму, зорієнтованого на національні, загальнолюдські духовні цінності та культурні традиції.

У системі духовних надбань української родини особливе місце посідають християнські цінності, у яких відбиваються вироблені протягом тисячоліть норми організації життя окремої особистості, котрі мають неабиякий вплив па її життєву компетентність і самоактуалізацію, що проявляється насамперед у прагненні людини до самовдосконалення, самоочищення, жертвовності, формуванні гуманних якостей і поглядів на стосунки з людьми, соціумом, природою [12]. У всі часи свого існування християнство мало позитивний вплив на формування устрою української родини на ціннісних засадах, що, в першу чергу, орієнтувало людину на цнотливість і чистоту стосунків між чоловіком і жінкою, відповідальність за виховання дітей, їх рівність перед вищим законом. Церкві належить заслуга подолання полігамії, наложництва, багатоженства, сваволі батьків по відношенню до дітей і чоловіків по відношенню до жінок у створенні і розриві шлюбних стосунків, що існували в Україні-Русі в дохристиянський період [4; 5].

В українській родині протягом віків під впливом християнства склалась відповідна система виховання, що в сучасній науці отримала характеристику традиційної, і яка хоч і не уникла багатьох негативних впливів з боку політики тоталітарної влади, все ж таки не була до кінця нею зруйнована і викорінена.

Довголітнє відчуження українців від життя Церкви виявило повною мірою нерозуміння деяких християнських законів людьми, їх духовне невігластво, хибність позицій у сприйнятті абсолютних

цінностей, що вимагає особливої уваги з боку громадськості. Ці процеси, що відбуваються у духовному житті нації, знаходять відбиток у житті й шуканнях підлітків, які тільки готуються вступити у доросле життя, і яким потрібен той життєвий стрижень, що визначав би їхній світогляд і ставлення до життя [10].

У ставленні до майбутнього виявляється усвідомлене чи неусвідомлене прагнення до ідеального. Хоча образ майбутнього скоріше відображає сьогоденні проблеми, потреби, цінності та інтереси підлітків, перспективи їхнього розвитку [11].

Уявлення дітей про майбутнє – свого роду ключ до їхнього духовного життя, аналіз якого дає можливість визначити перспективи розвитку підростаючого покоління, його сьогоденні інтереси, потреби, очікування. За даними дослідження, які провів К. О. Журба, ст. науковий співробітник Інституту проблем виховання Академії педагогічних наук України, найважливішими пріоритетами у житті сучасних підлітків є:

1. Родинні цінності (23,3%):

- родина є найбільшою цінністю у житті (19,2%);
- любов до усіх членів родини (6,4%);
- родинне благополуччя (3,8%);
- повага до усіх членів сім'ї (2,6%);
- здоров'я усіх членів родини та відповідальність за власні вчинки перед нащадками (по 1,3%).

2. Валеологічні цінності (14,1%):

- цінності здоров'я (14,1%).

3. Релігійні та гуманістичні цінності (73,9%):

- віра в Бога (10,2%);
- прагнення до вічного життя (1,3%);
- щастя (5,2%);
- дружба, чесність, прагнення високої мети, оптимізм (по 3,8%);
- любов (2,6%);
- доброчинність, готовність прийти на допомогу, справедливість, надія, працелюбність (по 1,3%);

5. Інтелектуальні цінності (3,8%):

- досягнення знань (3,8%).

6. Прагматичні цінності (3,9%):

- життєвий успіх, добробут (по 1,3%). Сюди належать і прагнення лише насолоджуватися життям (1,3%).

Всього 78 висловлювань – 100%. [7]

Дослідження показало, що християнські цінності, вкорінені в мораль і духовну культуру української родини, становлять основу її духовного життя і займають важливе місце у світосприйнятті сучасних підлітків, дають дитині духовне спрямування, допомагають зрозуміти своє призначення, оберігають від впливу темних сил, застерігають від спокус, визначаючи вірний шлях у житті. Тоді як неувага до духовної сфери життя людини веде до деформації у суспільному і культурному житті соціуму, тому на сьогодні ми зобов'язані зробити все необхідне для формування духовної культури у підростаючих поколіннях, адже від їх виховання залежить, майбутнє нації і нашої країни.

Християнська традиція є домінуючою темою в житті нашого народу. Українці протягом століть дотримувались християнських норм життя і завжди були релігійними, що дозволило їм створити високу духовну культуру. Український теолог Б. Гудзяк відзначає, що християнство постало головним джерелом фундаментальних етичних і моральних ідей та цінностей нашого народу [6]. Церква, яка ще в епоху Київської Русі посіла місце основного носія культури і мистецтва нашого народу і залишалась ним тривалий час, регламентувала доброзичливі норми стосунків між людьми, виховуючи глибокі почуття поваги молоді до старших, дітей до батьків, милосердя, патріотичні почуття тощо. Г. Ващенко вважав, що до революції 1917 р. головними чеснотами українців були глибока релігійність, стриманість у словах і поведінці, працелюбність, цнотливість, гостинність, патріотизм, високий естетизм життя, дружба, повага до старших, повага до жінок, правдивість, щирість, скромність [2]. Такі ж людські вади, як гордість, заздрощі, лицемірство, пияцтво, лихослів'я засуджувались християнством. Зміст християнської моралі подає Велика книга людства – Біблія в трьох аспектах. Перший – це вже перераховані християнські чесноти. Другий аспект – плоди дарів Духа Святого: любов, радість, спокій, терпіння, доброта, милосердя, віра. Третій аспект – 10 Божих заповідей, у перших чотирьох з яких заповідається любов до Бога, а в останніх шести – любов до ближніх (шануй батька і матір; не вбивай; не будь розпусний; не кради; не свідчи неправдиво па ближнього свого; не будь заздрисним) [1].

Напрошується питання, яким чином ознайомлювати дітей зі змістом Біблії, учти жити за християнськими законами, оскільки освіта в Україні носить світський характер. На паш погляд, є кілька

шляхів прилучення дітей до християнської моралі. Звичайно, головна роль у цій справі належить сім'ї, оскільки сама вона виховує дитину всім укладом і життя, своєю духовно-моральною атмосферою, багатством і теплотою стосунків, у ході яких дитина успадковує і активно трансформує певні ціннісні установки, стереотипи мислення, способи поведінки, життєві ставлення до оточуючого світу і самої себе. Окрім того, родина є те її фундаментальною цеглинкою суспільства, показником його моралі, людяності. Здорова християнська родина є скарбницею правдивих цінностей, носієм і плекальницею традицій [8].

Нині сім'я, поряд із проблемами економічного характеру, переживає кризу духовності. Зникають такі цінності, без яких вона не може існувати, – подружня вірність, взаємоповага, втрата цінності жіночності і мужності, а також материнства і батьківства.

Однією з основних проблем сучасної родини є послаблення сімейних стосунків, ролі сім'ї у вихованні дітей. Ця проблема виникає як через економічні фактори, так і через прогалини у знаннях батьків щодо виховання дітей. Причому ці знання мають стосуватися не лише педагогіки і психології, але й релігійного виховання дітей, зокрема, бути спрямованими на засвоєння молодим поколінням норм християнської моралі.

Великий вплив на формування емоційно-психологічного клімату сім'ї, тієї однієї з важливих умов виховання морально-етичних якостей у дітей, справляє спільне сімейне святкування родинних урочистостей і християнських свят (наприклад, Різдва Христового, Великодня тощо).

Зауважимо, що такі традиції, як зустріч всієї родини за столом, вшанування найстарших у роду (носити вечерю дітям до своїх близьких родичів на Свят-вечір) дають можливість дитині, підлітку осягнути їх не тільки на емпіричному рівні, але й задовольняють ще не усвідомлену дитячу потребу в теплих людських взаєминах, спілкуванні з дорослими “на рівних”, чого так прагнуть підлітки. Дитину не направляють на добрий вчинок – лише дають можливість виправлятися в найкращому з правил поведінки – у принесенні добра, усмішки, почуття вдячності [3].

Одним із шляхів залучення підростаючого покоління до норм християнської моралі є вивчення Біблії в недільних школах, які працюють при церквах, духовних семінаріях тощо. Цей шлях “спрацьовує” в тій ситуації, коли батьки з повагою ставляться до

релігії, християнства зокрема, бажають, щоб їхні діти опановували Біблію, але самі ще не досить релігійні чи недостатньо ознайомлені з Біблією, принаймні для того, щоб пояснювати її дітям [9]. Досить часто батьки позитивно налаштовані на прийняття дитиною віри в Бога, саме через дитину самі приходять до віри. Це є особливо актуальним у наш час, коли діти значно легше йдуть до Бога, ніж їхні заідеологізовані в недалекому минулому батьки.

Насамкінець хочеться нагадати слова видатного класика вітчизняної педагогіки К. Ушинського, який у своїй відомій статті “Про народність в суспільному вихованні” сказав про християнство таке: “Є лише один ідеал досконалості, перед яким схиляються всі народності, це ідеал, який подає нам християнство. Все, чим людина, як людина, може і повинна бути, передається цілковито в божественному вченні, і вихованню залишається лише, передусім всього і в основу всього, укорінити вічні істини християнства” [13].

Ця теза є абсолютним підтвердженням того, що християнська мораль – надійний і вірний дороговказ у вихованні сучасних дітей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Біблія, або Книги святого письма Старого й Нового заповіту. – Об’єднання біблійних товариств, 1980. – 296 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал: Підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків. – Полтава, 2004. – Т. 1. – С. 138.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнограф. Нарис: У 2 т. – К., 2011.
4. Головащенко С. Історія християнства: Курс лекцій: навч. посіб. – К., 2009. – 352 с.
5. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992. – С. 82.
6. Гудзяк Б. Українське релігійне життя впродовж перших п’яти років незалежності // Україна і новий світовий порядок, 1991–1996. – Оттава : Оттавський університет. – С. 49-72.
7. Журба К. Вплив християнських цінностей на формування духовної культури підлітків у сучасній сім’ї. – К., 2013.
8. Культура і побут населення України: навч. посіб. / Наулко В., Артюх Л., Горленко В. – К., 1993. – 288 с.
9. Митрополит Іларіон. Виховуймо родини свої в християнських чеснотах // Віра й культура. – Вінніпег, 1957. – Число 3 (39). – С. 5.

Митрополит Іларіон. Мої проповіді. – Вінніпег. Ін-т дослідів Волині, 1973. – 115 с.

10. Соціальні проблеми становища сільської родини в умовах розбудови незалежної України. – К., 1998. – 152 с.
11. Слободянюк П. Українська церква: історія руїни і відродження. – Хмельницький, 2000. – 266 с.
12. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: Метод, рекомендації / Укл. С. К. Стефанюк. – К., 2005. – 176 с.
13. Ушинський К. Твори: В 6 т. – К., 1954. – Т. 2. – 163 с.

УДК. 37.034:378

О. А. Дацюк,

*протоієрей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ,
в. о. зав. кафедри українського Православ'я і теології
Хмельницького інституту МАУП, кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)*

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ БІБЛІЙНОЇ ІСТОРІЇ ТА ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ ВІДПОВІДНО ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ СУЧАСНИМ МОЛОДИМ ПОКОЛІННЯМ ТА ПРО ОСНОВНІ ЯКОСТІ ПОТЕНЦІЙНОГО ВИКЛАДАЧА ВКАЗАНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Одностороннє вивчення викладача, студента та умов, у яких протікає процес їх становлення, без урахування культурного, соціального, духовного контекстів, як правило, породжує помилки, череваті відривом теоретичних знань від освітянської практики.

Як відомо, сьогодні ведуться активні дискусії про методи та доречність викладання Біблійної історії і християнської етики та інших релігієзнавчих дисциплін у навчальних закладах України. В основу статті зроблена спроба покласти дослідження особи учня та викладача, а також факторів, які позитивно впливають на моральне виховання дітей і молоді.

Одразу зазначу, якщо до викладання Біблійної історії та християнської етики або інших предметів духовного спрямування підходити механічно, то ми знову ризикуємо зростити покоління безбожників. У даному випадку слід пам'ятати, що і Біблійний текст необхідно доносити до слухачів на їхній мові, беручи до уваги вікові

особливості аудиторії.

І тут важливо одразу бути готовим до неприйняття, відторгнення, нерозуміння зі сторони молоді, бо підлітки та студенти не люблять, щоб їх повчали. Тут і міститься одне з протиріч: “Сьогоднішня аудиторія має крайню потребу у повчаннях, але сама вона цього недооцінює. У цьому випадку важливо розуміти настрій аудиторії, та її потреби...”, – пише протоієрей Сергій Скубченко [7].

Отже, у сучасному молодіжному середовищі інформація у вигляді моральних повчань сприймається скептично і навіть вороже. Цьому середовищу важко змиритися з тим, що хтось нав’язуватиме йому свою волю.

Ідеальним наставником для молоді буде або неформальний лідер із нестандартними прийомами викладання, або видатний педагог з величезним досвідом, адже молодь не терпить посередності. Так виникає протидія: з одного боку аудиторія бажає розширити сухість підходу до викладання морально-етичних курсів, а з іншого сам матеріал перетворюється для неї в докучливий тягар.

Тож процес оволодіння духовними істинами, які б в ідеалі стали імперативом у прийнятті рішень певною людиною, у рамках курсів відповідних навчальних програм, безпосередньо пов’язаний з особою учителя. Це один із головних факторів ефективного використання духовних цінностей у процесі виховання [6, с. 14].

Учитель, який розраховує на успіх – незалежно від того чи є він випускником Духовної Академії, чи педагогічного університету, – повинен брати до уваги причини виникнення певних смислових установок в учнів або студентів, які стають джерелом поведінки, описаної вище.

Так, навіть Біблійні сюжети у своїй свідомості учень або студент “...асоціює зі звичним для нього світом фентезі, з яким він знайомий через певну літературу, Інтернет або гру. У цей уявний світ підліток не просто входить, він ним живе. Міфічний світ для нього також реальність, але реальність суб’єктивно-особистісна... Світ ідей так ототожнюється для нього з реально існуючими предметами. У цих предметах дитина не лише бачить, але й реалізує свою фантазію, асоціюючи уявні об’єкти з оточуючим середовищем, яке реально існує...” [2, с. 6].

Якщо говорити про гру, слід зазначити, що цей процес властивий не одним лише дітям, у широкому сенсі, вся людська культура розгортається і виникає як гра і вона є чимось більшим, ніж

чисто фізіологічне явище...

“На відміну від інших видів діяльності, таких як трудова і учбова, – пише проф. Тертель, – найбільш яскравою специфічною ознакою гри є те, що на відміну від праці чи навчання, головним її мотивом виступає сам процес діяльності, а не її результат...” [10, с. 248].

Таким чином, ігровий процес є свого роду платформою, на якій відбуваються інші процеси психічної діяльності людини. “Найбільш помітні прояви суспільної діяльності пронизані грою, – говорить проф. Йохан Хейзінга, – Навіть мова... кожен мовний образ є ні що інше, як гра слів. Так людство знов і знов творить своє буття, інший, уявний світ поруч зі світом природи...” [12, с. 416].

Оцінюючи таким чином внутрішній світ молоді, можна зробити висновок, що проблеми пов’язані зі смисловою установкою в процесі викладання Біблійної історії та християнської етики полягають скоріше не у фантазіях учнів та студентів, а у тому, які асоціації, образи, виникають від внутрішніх переживань та емоцій, пов’язаних зі суб’єктивною реальністю.

“Поки душа ще здібна до освіти, ніжна, подібно воску, поступлива, зручно сприймає образи, які пропонуються, потрібно негайно і з самого початку прищепляти їй усілякі вправи у добрі...” – пише Святитель Василій Великий.

Отже, на сучасному етапі викладачу слід приділяти увагу саме образному викладанню дисципліни, яке обов’язково включає у себе презентації, демонстрації уривків з фільмів та інші наочні посібники.

Далі слід зауважити, що за останні 10–15 років сам ігровий процес зазнав суттєвих змін, чому слугував ряд певних обставин, які склалися під впливом досягнень сучасних технологій і тому ми сьогодні вже не можемо розглядати етапи дорослішання дитини, відповідно до класичних принципів вікової психології. Комп’ютерні ігри віртуалізували колишні рольові ігри, замкнувши їх на індивідуальному просторі.

У такій віртуальній реальності молода людина міняє саме сприйняття гри. Буття у світі такої гри стає суто приватним. Герої уявної реальності входять у простір особистої свідомості і сам гравець стає частинкою віртуального світу, не дивлячись на те, що цей світ змодульований не самим гравцем, для нього він є цілком реальним, бо відповідно до стандартних принципів гри цей світ продовжує існувати у свідомості гравця.

Звісно, такі зміни череваті важкими наслідками, які пов'язані з вольовими якостями. Перш за все, віртуальна гра викликає потужну залежність (лудоманію), а по-друге, вона позбавляє гравця творчих сил, і це пов'язано з тим, що віртуальний світ відкидає соціальну основу і наповнення звичайного ігрового процесу.

Іншими словами: віртуальний світ стає внутрішнім світом самого гравця, але з власним смисловим навантаженням. Цей світ здатний реалізовувати різні мрії, але легка доступність втілення фантазій не дає можливості по-перше, повноцінно розвивати мотиваційно-споживацьку сферу, а по-друге – позбавляє відчуття соціальної відповідальності та настільки послаблює саму волю, що гравець стає зверненим виключно до приватного, ні з ким не розділеного світу та співбесідником самому собі [7].

На перший погляд тут немає нічого поганого, але насправді цей процес є дуже небезпечним, адже це далеко від зосередженої відлюдності християнського аскета-молитвеника, який уходячи від світу, знаходить справжній мир. У такій закритості людина нічого окрім ізольованості та нездібності до діалогу не знаходить. Наслідки такого типу формування відображаються хоча б на способі спілкування сучасних молодих людей, які спілкуються здебільше “без слів” – на рівні емоцій або у форматі коротких повідомлень у соціальних мережах та через смс.

Продовжуючи тему, можна задатися питанням: Тож, до чого тут гра? Невже необхідно настільки поглиблюватися у тему суб'єктивної реальності, якщо мова йде про курс “Біблійної історії та християнської етики”? Як виявляється – потрібно, і насамперед тому, що у такому висвітленні проблеми стають більш зрозумілими причини скептичного налаштування учнів та студентів не лише до цього предмету, а до навчання у цілому. Виявляється для навчання не залишається більше ніяких інтелектуальних сил, адже внутрішній світ вже тяжіє не до соціального (як до цього схиляє класична освіта), а до суб'єктивного існування.

Прослухавши курс Біблійної історії та християнської етики, учень чи студент, начебто, мусить зіткнутися зі знайомим світом фентезі, адже принципи засвоєння інформації ті ж самі, однак насправді це не так.

Здавалося б, і ідеї схожі, тут і герої ведуть боротьбу зі злом, у світі Біблії також здійснюються чудеса, відкриваються надприродні сили, воскресають мертві, однак це лише зовнішня подібність. Навіть

якщо і проводиться асоціація зі світом фентезі і Біблією, тут криється небезпека, що сам біблійний текст починає сприйматися на рівні чергового ігрового переживання. Є й інший варіант – Біблійний сюжет взагалі не буде сприйматися як справжній і не тому, що у нього не вірять, а тому, що він не відповідає його потребам [7].

Якщо запитати у сучасного школяра або студента чи вірить він у Бога, більшість респондентів взагалі не знатиме що відповісти, адже Бог, релігія, культура і т. д. вимірюється сучасною молоддю на рівні корисності. Їм немає діла до того, чи існують інші предмети об'єктивно, чи ні, важливо, щоб вони відповідали потребам та, головне, задовольняли їх.

Віртуальний світ, він також у певній мірі є містичним, більш того, він не вимагає реальної роботи над собою, відповідальності тощо... У цьому і полягає проблема смислової установки. Гра, її процес, будучи соціальним явищем, не може залишатися суб'єктивно належною лише окремому індивіду, адже вона є складовою суспільного акту.

У нашому випадку є актуальним визначення гри, яке дав проф. Йоган Хейзинга у своїй праці “*Homo ludens*” – “Людина, що грає”, у якій автор указав на те, що явище гри у житті соціуму виходить не лише за межі психології та культури, але навіть вступає в область духу [12, с. 19].

Отже, викладання Біблійної історії та християнської етики у навчальних закладах повинно вибудовуватися на зворотному принципі, відносно підліткового психотипу. Це означає, що побудова лекції повинна ґрунтуватися не стільки на історії, скільки на етиці. Необхідно у першу чергу наочно донести до свідомості учня те, навіщо потрібна мораль, навчити відповідальності за свої вчинки, і у якості прикладу, або краще сказати у синтезі з програмою означеного предмету, показати на прикладах як етика і мораль втілювалися у житті суспільства. Таким чином, лектор не лише зможе вплинути на свідому установку слухачів, але й приступити до роботи над їх вольовими якостями.

Отже, якщо викладач дисципліни “Біблійні історія та християнська етика” мирянин, то він обов'язково повинен сам бути віруючою, чесотною людиною, бо немає для підлітків більш переконливих доказів та прикладів ніж ті, якими наставник сам керується у житті. Слова з вуст релігійного скептика не будуть сприйматися аудиторією тому, що у них немає щирості.

Дане твердження підтверджує теза К. Ушинського, який писав: “Усіляка програма викладання, усіляка метода виховання, якою би вона не була доброю сама по собі, якщо вона не переросла у переконання викладача, залишається мертвою буквою, яка не має ніякої сили... найголовніше завжди буде залежати від особи безпосереднього вихователя, який стоїть обличчям до обличчя з вихованцем: вплив особи вихователя на молоду душу складає ту виховну силу, яку не можливо замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень” [11, с. 294].

У словах великого християнського педагога готова відповідь на ключове запитання: “Хто ж мусить викладати предмет “Біблійна історія та християнська етика”? – учителі історії, чи зарубіжної літератури? Можливо священики або випускники семінарій?” – на мою думку, усе дуже просто, байдуже: хоч і учителі праці або малювання – головне, щоб вони були людьми духовними, “практикуючими християнами”, і говорили те, що передбачено програмою через призму того, що є їх особистим досвідом Бога.

Багато уваги розкриттю проблеми особи педагога у справі виховання уділено у працях В. Сухомлинського. Він, зокрема, писав: “Ми, вчителі, мусимо розвивати і заглиблювати у наших колективах педагогічну етику... Я знаю роботу багатьох шкіл, багатьох учителів і це дає мені право стверджувати, що слова про чуйність часто лише виголошуються, але не реалізуються на практиці, перетворюючись у демагогію...” [8, с. 19–20]. За словом В. Сухомлинського: “...для дитини основна допомога – це співчуття...” і ніщо її так не вражає як байдужість [9].

Перифразуючи православного богослова, який говорив, що християни перш ніж обожнитися мусять стати людьми, у сьогоденній ситуації доречно сказати разом із П. Блонським: “Перш ніж починати вчити людяності учня, “учителю, сам стань людиною!”.

Далі важливо зазначити про здібність викладача до переведення ситуацій життєвих або соціальних у педагогічні, виховні. Тут потрібне вміння педагога дивитися за межі конкретної ситуації, знаходячи у ній внутрішню, духовну суть та передавати це студентам.

Потрібні і високі етичні якості викладача – чесноти, які, за визначенням архімандрита Платона (Ігумнова), є “стійкими характеристиками особистості, що свідчать про її відповідність ідеальній нормі людського існування” [5, с. 27]. В ідеалі християнські

чесноти є основними ціннісними орієнтаціями педагога, серед яких домінують “суто педагогічні” чесноти – терпіння і любов.

Взагалі, любов до молоді мусить бути основною рисою викладача, яка перетворює школу у добру родину.

Окрім вищезазначених порад, розглядаючи проблему в християнському розумінні, слід додати ще важливу деталь – педагогу-християнину слід пам’ятати, що любов до учнів досягається не лише мудрістю, освітою, тактовністю тощо, але й вимолюється, адже Господь у Святому Письмі ясно навчає нас: “І все, чого прохатимете у молитві з вірою, отримаєте” (Мф. 21, 22), тож необхідно щиро молитися Господу за своїх учнів і просити про дарування любові до них.

Говорячи про результативність виховання молоді через особу вчителя, слід пам’ятати, що за думкою видатних християнських педагогів, людина є особою, яка побудована ієрархічно. “В прежнее время, – пише протопресвітер В. Зеньковський, – господствовало убеждение, что человек построен “гармонически”, т. е. что естественное удовлетворение его потребностей само по себе создает внутреннее равновесие, определяет внутреннюю гармонию всех функций. Это убеждение (отразившееся в свое время на определении задачи воспитания как задачи “гармонического” воспитания всех сил в человеке) должно быть признано совершенно ошибочным – прежде всего потому, что человек построен вообще не гармонически, а иерархически. Это значит, что развитие одних функций находится в зависимости от развития других, что замедленность или, наоборот, усиленное развитие одной функции губительно отражается на других. Есть функции первичные, основные, есть функции вторичные, производные...” [4]. Даний факт важливо враховувати, як працюючи над собою, так і виховуючи учнів через вірно побудовану ціннісно-ієрархічну вертикаль.

Протопресвітер Василь Зеньковський говорить і про іншу важливу рису викладача – його духовність. “Начало духовности в человеке, – пише він, – не есть отдельная сфера, не есть некая особая и обособленная жизнь, а есть творческая сила, пронизывающая собою всю жизнь человека (и души и тела) и определяющая новое “качество” жизни. Начало духовности есть потому начало цельности и органической иерархичности в человеке...”. Православний богослов і філософ виділяє такі ознаки духовності: глибока щирість; розумність усіх життєвих проявів (презирство до тваринних проявів ества);

життєва установка на самопожертву, на служіння загальній меті (Богові, Вітчизні, ближнім); естетичне відношення до світу, прагнення до краси і гармонії у всьому. Слід визнати, що педагогічна духовність, як і духовність узагалі, мусить визначатися прагненням до позаособистісних цілей (насамперед до досягнення святості як найвищого рівня розвитку духовного початку в людині) [3, с. 46; 152].

Словом, для повороту студента до духовності викладач сам мусить бути носієм вищих духовних цінностей. Розвиваючись духовно, педагог одухотворяє й усю свою сферу відношень з реальністю.

Високий духовний рівень учителя, його любов до Бога, студента, своєї дисципліни та до усього світу є вирішальним фактором результативності духовного і морального виховання підростаючого покоління.

Отже, сьогодні на зміну авторитарної педагогіки приходить педагогіка співробітництва. Особу студента може виховати лише особа викладача. Хто такий учитель? Він не є лише “урокодавцем”, але він – просвітитель, наставник, друг, а у певній мірі і духівник. Такими є найкращі учителі. Таким є ідеал педагога, який виховує юну душу і укріплює її на тернистому шляху до знань та високоморального життя, яке можливе лише у Бозі та з Богом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Свята Біблія, книги Священного Писання Ветхого і Нового завіту. – М., 1989.
2. Ельконін Д. Б. Психологія гри [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.biblioclub.ru/39258_Psikhologiya_igry.html. – Назва з титул. екрану.
3. Зеньковський Василь, протоієрей. Педагогіка. – М. : “Клин”, 2002.
4. Зеньковський В. Протопресвітер. На порогі зростання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Веб-центр “Омега”, 2000, <http://www.wco.ru/biblio>. – Назва з титул. екрану.
5. Ігумнов Платон, архімандрит. Нравственное богословие. – М., 2006.
6. Петракова Т. Гуманізм личности преподавателя. Проблеми освіти. – Наук.-метод. зб. – Київ-Вінниця, 2006. – Вип. 3.
7. Скубченко Сергій, протоієрей. Субъективная реальность внутреннего мира ребенка и проблемы преподавания христианской этики в школе // Науковий вісник УУБА КаУ. – Ужгород, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу

:<http://www.bogoslov.org.ua/ru/naukoviie-visnik.html>. – Назва з титул. екрану.

8. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. – К. : Рад. шк., 1978.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – К. : Рад. шк., 1978.
10. Тертель А.Л. Психологія. Курс лекцій: навч. посіб. – М. : ТК Велби, Вид. “Проспект”, 2006.
11. Ушинський К. Д. Родное слово. Книга для учащихся. – М. : “Лествица”, 2003.
12. Хейзинга Й. Статьи по истории культуры. – М. : Прогресс-Традиция, 1997.

А. В. Авсісвич,
доктор філософії в галузі права (PhD),
в. о. завідувача кафедри
комерційного та трудового права
Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)

ПРИРОДА СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ РЕЛІГІЇ, СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ, СВОБОДИ ЦЕРКВИ

Важливими є визначення змісту понять свобода совісті, свобода релігії, свобода віросповідань, свобода церкви та співвідносності їх. Свобода совісті й свобода релігії – поняття взаємопов’язані, але не тотожні. Якщо перше поняття охоплює своїм змістом широку сферу духовного буття людини, в якій вона самовизначається й самореалізується, то друге – свобода релігії – постає як свобода вибору й самоствердження індивіда лише в системі релігійних координат. Структура поняття свобода релігії має два основних компоненти: свобода віросповідань і свобода церкви.

Свобода віросповідань є складовою свободи совісті і постає як свобода вибору релігії, відправлення релігійного культу і виявляє себе як внутрішня здатність особистості до релігійного самовизначення й самореалізації, як її природне право. А поняття свобода церкви характеризує соціально-правові можливості функціонування церкви, релігійних об’єднань, громад віруючих. Це поняття пов’язане з поняттям свобода совісті, однак не є складовою частиною (елементом) її структури. Свобода церкви – це вид суспільної свободи, яка

включає: свободу створення, управління й функціонування релігійних організацій, свободу господарської, фінансової діяльності їх та ін. Ці зауваження й пояснення необхідні для більш чіткого заглиблення у зміст свободи совісті, її структури, форм практичного вияву в контексті розгляду її як категорії права.

Свобода совісті як категорія права, як практична цінність утверджувалася в період буржуазних революцій XVIII–XIX ст.ст., у ході яких декларувалися рівні права для кожного члена суспільства, які б захищали його як людину, наділену не відчужуваними правами (в тому числі і правом на свободу совісті), зумовлювали б його однакові з усіма відносини до влади, робили автономним, могли би уможливити вільний і самостійний вибір духовних орієнтирів, цінностей, власних суджень і поведінки. Однак, перш ніж стати надихаючим гаслом на прапорі буржуазних революцій, свобода совісті пройшла складний шлях свого становлення: народжувалася й розвивалася в боротьбі багатьох поколінь людей (іноді з ризиком для власного життя) за право на свободу думки, переконань, совісті.

У кожному епоху проблема свободи совісті, свободи релігії ставилася й вирішувалась залежно від змісту та характеру суспільних відносин, від рівня розвитку соціуму, продуктивних сил, від потреб та історичних завдань, які поставали перед суспільством, від інтересів та мети того чи іншого класу і навіть від світоглядних уподобань окремих правителів. Світова історія (в її християнському аспекті) зберігає з цього приводу чимало фактів.

Відомо, що релігійна нетерпимість, нещадне придушення будь-якого інакомислення активно проявилися ще в процесі формування монотеїзму, перетворення християнства на державну релігію, зміцнення союзу “олтаря і трону”. Християнська церква активно використовувала всю систему державної влади Римської імперії для боротьби з язичництвом, іновірцями, інакомислячими, єретиками. Вже в 391–392 роках (за правління імператора Феодосія I) виникає на державному рівні інститут, завданням якого було виявлення інакомислячих, боротьба проти єретиків і язичників.

Світський меч активно використовувався християнською церквою в феодальну епоху. Церква на той час органічно співіснувала у суспільно-політичній й економічній системі держави і поставала як “загальна санкція всього існуючого”. Це був період цілковитого панування церкви, релігійного насилля й нетерпимості. Для боротьби з єрессю створили інквізицію. За підрахунками французького

філософа-просвітителя Вольтера, жорстокість, з якою переслідувалися єретики, релігійні опозиціонери, призвела до того, що населення Європи скоротилося майже на третину. В окремих наукових публікаціях знаходимо дані про те, що загальне число жертв інквізиції становить 9–12 мільйонів чоловік [1].

У цей складний історичний період активно висувалися й обстоювалися ідеї віротерпимості, релігійної свободи і навіть свободи в релігії (І. С. Еріугена, П. Абеляр, Е. фон Репков, І. Флорський, У. Оккама, Марселій Падуанський та ін.). Ці ідеї, як і вимоги “свободи в поясненні Святого письма”, вільного вибору релігії набули розвитку в епоху Відродження та Реформації. І якщо представники Відродження певною мірою дали теоретичне обґрунтування віротерпимості, свободи релігії, свободи віросповідання, то період Реформації характерний спробами перевести ці ідеї в практичну площину. Протестантизм став своєрідним провідником ідей (у тому числі і свободи релігії, совісті) нового класу (буржуазії), що зароджувався. Важливим, спільним як для періоду Відродження, так і для Реформації, було активне заперечення принципу релігійної виключності й протиставлення принципів свободи совісті саме як свободи релігійної совісті, як права сповідувати будь-який релігійний культ [2]. Конфесійний плюралізм, який значно поширився в Західній Європі як наслідок Реформації, піддав сумніву ідею державної церкви, активними стали вимоги про відокремлення її від держави.

Свободу совісті (свободу релігії) як категорію права, яка несла в собі вимогу необхідності забезпечення права для людини бути вільною у виборі релігії, здійснення релігійних обрядів, права, що виключало б будь-яке насилля над її совістю, обґрунтовано в працях ідеологів буржуазії, що народжувалася: Т. Мора, Ш. Бодена, М. Монтеня, Б. Спінози, П. Бейля, Ж. Мельє, Т. Гобса, Д. Толанда, А. Коллінза, Д. Локка. Вони справили значний вплив на розвиток уявлень про свободу совісті в її правовому трактуванні. Зокрема, Д.Локк не тільки виступав активним захисником принципу віротерпимості, а й переконливо і всебічно обґрунтував принцип свободи совісті(свободи релігії) як невід’ємного природного права людини. Його “Лист про віротерпимість” (1685) містить чіткі положення щодо суті свободи совісті, вимоги надати громадянам повну свободу у виборі й сповіданні релігії, обґрунтований принцип відокремлення церкви від держави, забезпечення рівноправ’я всіх віросповідних напрямів, егалітарності громадян незалежно від їхньої

релігійної приналежності. “Свобода совісті, – писав Д. Локк, – є природне право кожної людини ... і нікого не варто силувати в питаннях релігії законом чи силою” [3].

Найбільш радикальними провідниками ідей свободи релігії, віросповідань, совісті у XVIII ст. були французькі просвітителі Ф. Вольтер, Ж. Руссо, Д. Дідро, К. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, а також німецький філософ Л. Фейербах. Характерно, що окремі з них під правом на свободу совісті розуміли не тільки право сповідувати будь-яку релігію, а також і право бути невіруючим, атеїстом. Вони захищали право кожної людини на свободу думки, на суверенне духовне життя. Важливо підкреслити, що ідеї свободи совісті, свободи релігії, віросповідання в контексті теорії природного права прогресивними державними діячами США Т. Джеферсоном, Г. Пейном, Б. Франкліном, Дж. Медісоном переведено в практичну площину і вони знайшли своє втілення в біллі “Про встановлення релігійної свободи” і в Декларації незалежності. Вона за своєю суттю, як зазначав Маркс, – перша декларація прав людини. Варто зауважити, що законодавче закріплення права людини на свободу совісті (свободу релігії) юридично оформило те, що давно “дозріло” в умонастроях людей, у суспільній свідомості.

В науково-історичному контексті буде справедливим нагадати і про значний внесок у розробку теоретичних концептів свободи совісті, обґрунтування її принципів, зроблений авторами декрету Паризької комуни про свободу совісті, а також К. Марксом, Ф. Енгельсом та В. Леніним. І хоча ці ідеї у своїй практичній реалізації набули тоталітарно-ідеологічного забарвлення, із значним зміщенням акцентів на атеїзацію громадян, насильницьку ліквідацію релігії, в теоретичній своїй іпостасі вони розкривають справжню суть свободи совісті.

Таким чином, ідея свободи совісті не є продуктом царства “чистого духу”, “чистого розуму”, вона не є результат “непорочного зачаття” у сфері філософської, соціологічної чи правової рефлексії, а є “дитя” реального багатоаспектного людського буття, продуктом історичного, соціального досвіду. Саме історія розвитку суспільства “розпорядилася”, щоб свобода совісті, закріпившись у гуманістичних ідеях мислителів минулого, конституювалася в законодавчих актах і реальному житті як право, що гарантує недоторканність совісті людини в питаннях її ставлення насамперед до релігії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Григулевич И. Р. Инквизиция. – М., 1985. – С. 65–100.
2. Философия эпохи ранних буржуазных революций. – М., 1983. – С. 201.
3. Локк Д. Письмо о веротерпимости // Избр. филос. произведения. – М., 1960. – Т. 2. – С. 175.

Н. Ю. Балабуст,

*аспірант кафедри педагогіки
Кам'янець-Подільського національного
університету ім. Івана Огієнка
(м. Хмельницький)*

МАТЕРІАЛИ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ ТА ВІННИЧЧИНИ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ОСВІТИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті висвітлено питання суті, змісту та значення архівних фондів вищезазначених архівних установ у вивченні проблеми стану освітянської історії, зокрема імперської політики царського уряду щодо підготовки педагогічних кадрів, становлення і матеріальну базу навчальних закладів Поділля у зазначений період, соціального становища учителів тощо.

Ключові слова: *Поділля, архіви, освіта, навчальні заклади, підготовка педагогічних кадрів, імперська політика, царський уряд.*

Актуальність проблеми. В умовах реформування національної освіти в Україні, коли дослідниками, вченими та педагогами-практиками ведеться активний пошук нових форм і методів роботи вчительських кадрів з підростаючим поколінням, звернення до історії педагогічної освіти Поділля другої половини ХІХ – початку ХХ ст. дає можливість глибше з'ясувати стан підготовки вчителів у імперські часи, краще зрозуміти політику царського уряду в цій сфері, механізм функціонування освітньої сфери Подільської губернії в зазначений період.

Важливе місце в цьому питанні належить архівним установам, зокрема Хмельницькому та Вінницькому обласним державним архівам. Їх фонди розподіляються на три періоди: дорадянський (імперський), радянський та період незалежності України. Нас

цікавлять найбільше документи періоду Російської імперії (1793–1917 рр.), коли Правобережжя, зокрема й Поділля, були інкорпоровані до складу Російської держави. В архівах широко представлені фонди установ освіти: дирекції училищ, єврейської училищної комісії, гімназії, духовної семінарії, комерційних училищ, приватних навчальних закладів тощо. Серед документів різні звіти про стан освіти на Поділлі, про підготовку педагогічних кадрів, навчальні програми, списки учнів та вчителів, бухгалтерські документи, описи бібліотечних фондів тощо [2, с. 4–5].

Великий обсяг невикористаних раніше матеріалів знаходиться у фондах Центрального державного історичного архіву у м. Києві, як вже зазначалося, у фондах державних архівів Вінницької та Хмельницької областей. Автором найбільш повно опрацьовано справи фондів Хмельницького обласного державного архіву, це зокрема: дирекція народних училищ (ф. 67), Кам'янець-Подільська чоловіча гімназія (ф. 319), Летичівська чоловіча гімназія (ф. 55), Кам'янець-Подільська Маріїнська жіноча гімназія (ф. 65), Кам'янець-Подільська Славутинська жіноча гімназія (ф. 684), Кам'янець-Подільське восьмикласне технічне училище (ф. 66), Проскурівське Олексіївське реальне училище (ф. 57), Кам'янець-Подільська художньо-ремісничка майстерня (ф. 63), Подільська духовна семінарія (ф. 64) та інші. У роботі широко використані також архівні документи і матеріали фондів: канцелярія Подільського губернатора (ф. 228), Подільська губернська земська управа (ф. 233) та інші, які містять цінні відомості з історії освіти Поділля.

Так, наприклад, у фонді 7 “Дирекція народних училищ Подільської губернії” зберігається 683 справи (1830–1919 рр.). Посада директора народних училищ була введена указом сенату від 26 січня 1803 р. У 1803–1831 рр. він підпорядковувався попечителю навчального округу Віленського університету, з 1832 р. – попечителю Київського навчального округу. В обов’язки директора входили питання нагляду і відповідного контролю за навчально-виховним процесом в міністерських школах і училищах, за політичною благонадійністю учителів і учнів. Фактично директор був провідником імперської політики царського уряду в галузі народної освіти на території Подільського регіону. У фонді зосереджені циркуляри міністерства народної освіти, управління Київського навчального округу, розпорядження попечителя, звіти, рапорти, відомості, статистичні дані про стан навчальних закладів в губернії (1838, 1852, 1858–1863, 1865–

1869, 1905, 1909, 1914, 1915, 1918, 1919 pp.). Також тут містяться протоколи педагогічних рад шкіл і училищ, листування з поточних справ, матеріали обстеження училищ [1, с. 69].

4517 справ зберігається у фонді 319 “Кам’янець-Подільська чоловіча гімназія” (1837–1920 pp.). Серед цих документів журнали засідань педагогічної ради (1842, 1856–1863, 1865–1869, 1888–1889, 1893, 1895, 1902, 1904, 1908–1909, 1911–1915, 1917–1919 pp.), книги протоколів класних комісій, батьківського комітету, господарського комітету гімназії. Тут також містяться справи та листування про прийом учнів, перехідні іспити та екзамени на атестат зрілості; про успіхи і поведінку учнів; листування про поліпшення викладання російської та грецької мов; рапорти директора гімназії про становий національний склад викладачів і учнів гімназії (1880–1907, 1911 pp.); справи про участь гімназії в різноманітних виставках; бухгалтерські документи тощо [1, с. 69–70].

У 1864 р. в Кам’янці-Подільському була відкрита Маріїнська жіноча гімназія, що підпорядковувалася відомству імператриці Марії. У фонді 65 цієї гімназії зберігається 539 справ (1864–1919 pp.), в яких містяться циркуляри та розпорядження відомства імператриці Марії, розпорядження Подільського губернатора, листування з міністерством народної освіти, протоколи засідань педагогічної ради (1865–1867, 1904, 1912–1913 pp.), педагогічних конференцій (1874, 1885, 1898, 1904, 1905, 1908, 1909, 1911, 1913 pp.), засідань господарського комітету, звіти про діяльність гімназії, загальні відомості про успішність і поведінку учениць, їх іменні книги, атестати, свідоцтва і посвідчення, кошториси та інші бухгалтерські документи [1, с. 70–71].

У фонді 66 “Кам’янець-Подільське 8-класне технічне училище” зберігається 1738 справ (1903–1920 pp.), в яких містяться циркуляри та розпорядження вищестоящих управлінських структур, протоколи засідань педагогічних рад, господарського комітету училища, щоденники-журнали й інші матеріали про роботи ферми та дослідного поля училища, відомості про успішність учнів, книги прибутків і видатків коштів училища тощо [1, с. 71].

Цінні матеріали щодо розвитку церковної освіти у нашому краї знаходиться у фонді 315 “Подільська духовна консисторія” (13493 справи, 1795–1919 pp.) та у фонді 64 “Подільська духовна семінарія”. У фонді 228 “Канцелярія Подільського губернатора” (10784 справи, 1795–1917 pp.) зберігаються архівні документи щодо відкриття навчальних закладів у Кам’янець-Подільському, Балті, Могилів-

Подільському, Вінниці, щодо діяльності народних училищ і церковнопарафіяльних шкіл, рапорти директора народних училищ, повітових справників про революційну агітацію серед учнів і вчителів, про страйк учнів Немирівської чоловічої гімназії тощо [2, с. 10–15].

У державному архіві Вінницької області збереглися дані про Вінницький учительський інститут (ф. 54), реальні училища: Вінницьке (ф. 15) і Могилів-Подільське (ф. 16), комерційні училища: Вінницьке 7-класне (ф. 20), Могилів-Подільське (ф. 48) і Тульчинське (ф. 698). Найбільше архівних документів (понад 2,5 тисячі) стосується історії гімназій. Це більше 10 фондів, в яких зберігаються справи чоловічих і жіночих гімназій Вінниці, Жмеринки, Гайсина, Брацлава.

Найбільш повна інформація про навчальні заклади Поділля знаходиться у таких архівних справах як, звіти за окремі роки, протоколи засідань педагогічних рад чи конференцій, навчальні плани і програми, фінансові звіти, списки учителів та учнів, їх особові справи тощо. Особливу цінність становлять протоколи засідань педагогічних рад чи конференцій за окремі роки. З них можна дізнатися про розподіл навчальних годин між учителями, вставлення учителів до вирішення тих чи інших важливих питань діяльності навчальних закладів тощо. Архівні справи з книгами протоколів педагогічних рад дають унікальну можливість для вивчення політики царизму відносно кадрових питань, а також різних типів середніх шкіл і практичного їх втілення у навчальних закладах. Значне місце під час засідань педагогічних рад займали питання про заслуховування циркулярних розпоряджень попечителя Київського навчального округу, інших урядових повідомлень та постанов, а також питання про успішність і поведінку учнів, прийом і звільнення вчителів, звільнення від плати за навчання, перевід у старші класи та інші.

В архівних документах наявні протоколи обстеження шкіл, доповіді окремих осіб і товариств про середні навчальні заклади, педагогічні кадри, прохання різного характеру, заяви тощо. Значну цінність становлять архівні справи, у яких збереглась переписка місцевих шкільних властей з Міністерством народної освіти, Міністерством торгівлі і промисловості, Відомством установ імператриці Марії, місцевими органами влади, громадськими організаціями тощо. Для вивчення діяльності різних типів середніх шкіл краю важливе значення мають архівні справи, які містять кошториси доходів і витрат, фінансові звіти та інші бухгалтерські документи. Вони проливають світло на багато сторін їх діяльності,

допомагають краще зрозуміти механізм функціонування навчальних закладів, систему роботи з педагогами і учнями.

Наявні документи і матеріали, що зберігаються в фондах державних архівів України, а також багаточисленні друковані видання (особливо статистичного характеру), періодична преса тих часів, дають можливість для об'єктивного, наукового висвітлення історії підготовки вчительських кадрів краю в період капіталізму. Особливої уваги заслуговують “Циркуляри по Киевскому учебному округу”, які щомісячно видавались Управлінням навчального округу і складались з двох відділів – офіційного і неофіційного. В офіційному відділі ми знаходимо усі необхідні керівні вказівки для навчальних закладів, що перебували у віддані Міністерства народної освіти: закони, царські повеління, постанови Сенату, розпорядження Міністерства народної освіти і Ученого комітету тощо. У неофіційному відділі містились статті педагогічного, наукового і загальнолітературного характеру, критичні замітки про книги, шкільна хроніка тощо.

Необхідно зазначити, що значна кількість документів щодо освітньої сфери Поділля та її історії знаходиться в архівних, наукових та музейних установах Росії, Польщі, Чехії, Німеччини, Словаччини, США, Канади, дослідницьких центрах української світової діаспори.

Таким чином, вивчений та проаналізований вищезазначений матеріал дозволяє розглянути на комплексній основі суть, зміст і значення архівних документів щодо місця і ролі освітньої історії Поділля, її використання в історії педагогіки, історії української культури, історії України, в краєзнавстві, у різноманітних виховних заходах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державні архіви Хмельницької області: путівник. – Хмельницький : Хмельницька міська друкарня, 2005. – 474 с.
2. Державний архів Хмельницької області. [Авт.-упоряд. : П. Слободянюк, Г. Осадча]. – Хмельницький, 2005. – 12 с.

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
член Національної спілки краєзнавців України
(м. Хмельницький)

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА РЕЛІГІЙНОЇ ІСТОРІЇ ПОДІЛЛЯ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.)

У статті розкрито суть та висвітлено досвід використання значного архівного та документального матеріалу вітчизняних і зарубіжних державних архівів щодо релігійної історії Подільського краю в кінці XVIII – на початку XX ст., у так званий імперський період, коли Правобережна Україна і Поділля були інкорпоровані до складу Російської держави.

Ключові слова: архів, консисторія, релігійна історія, Поділля, єпархія, документи.

Актуальність проблеми та стан її дослідження. З утвердженням державної незалежності України світ побачила низка ґрунтовних узагальнюючих праць, присвячених розвитку релігійної сфери на Поділлі наприкінці XVIII – на початку XX ст. Значний науковий інтерес щодо розкриття суті інкорпораційної і уніфікаційної політики царського уряду згідно з великоросійськими і синодальними правилами представляють публікації таких відомих сучасних українських істориків, як В. Бондаренко, А. Колодний, О. Крижанівський, С. Плохій, О. Реєнт, О. Саган, В. Смолій, Д. Степовик, Н. Стоколос, П. Яроцький тощо.

Вагомий вклад у вивчення окремих аспектів релігійного життя Поділля вносять сучасні вчені і дослідники Л. Баженов, О. Григоренко, Є. Зваричук, А. Лисий, А. Опря, І. Рибак, В. Ровінський, П. Слободянюк, В. Смолінський, А. Філінюк, автор цієї статті та ін. Цікаву наукову інформацію релігієзнавчого характеру містять наукові збірники за підсумками міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових форумів, проведених на теренах нашого краю.

Для вивчення питань конфесійної політики царського самодержавства в Україні та її регіонах, зокрема діяльності православної церкви, найбільшу наукову цінність становлять

документи Центрального державного історичного архіву України у м. Києві та державних архівів Вінницької і Хмельницької областей, Кам'янець-Подільського міського державного архіву.

Велика кількість документів для вивчення, аналізу і розкриття досліджуваної теми, як вже зазначалося, зосереджені у фондах ЦДІАК України, оскільки Київ у той час виступав не тільки губернським, а й, починаючи з 1832 р., – адміністративним центром Київського генерал-губернаторства. У місті зосереджувалася вся ділова документація, інформаційні звіти, довідки про духовно-релігійну сферу Подільського регіону, що пояснюються достатньо високою інформаційною насиченістю архівними документами і матеріалами. Нами опрацьована низка справ, що дозволяє скласти цілісне уявлення про перебіг і особливості духовно-релігійних процесів у краї, а також забезпечує глибше сприйняття державної політики у сфері релігії та розвитку взаємин державних і церковних органів управління.

Окрему групу складають документи цивільних і військових адміністрацій, а також інших управлінських структур, які безпосередньо або дотично стосуються релігійно-церковної сфери Поділля. Значну кількість таких джерел представляють передусім справи, що висвітлюють окремі аспекти діяльності церков у досліджуваній період. Документи такого спрямування здебільшого знаходяться у фондах губернських і місцевих органів влади, які забезпечували виконання рішень вищих інстанцій на підлеглих їм територіях. Найбільшу цінність становлять справи, що стосуються зазначеного періоду, у фондах ЦДІАК України: Ф. 127 “Київська духовна консисторія” Ф. 422 “Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора”, Ф. 533 “Київський військовий губернатор”. Чимало джерел цієї групи складають також документальні матеріали. Такого типу справи містять, як правило, інформацію різного змісту та характеру.

Для вивчення досліджуваного періоду велику цінність становлять документи Державного архіву Хмельницької області, що містять найбільшу за обсягом фактичну інформацію і засвідчують різноманітні аспекти релігійного життя Подільського регіону. Державний архів Хмельницької області є однією з найбільших установ документальних пам'яток історії України і нашого краю. В її двох сучасних, спеціально обладнаних корпусах на стелажах (протяжність майже 3,0 тис. погонних метрів) зберігається 8 тис. фондів, які містять біля 2 млн. документів періоду кінця XVIII

початку ХХІ ст., 42 фонди особового походження видатних людей краю, майже 37 тис. фото-, фоно-, відео- та кінодокументів [1, с. 2].

Архівні фонди розподіляються на три періоди: дорадянський (період Російської імперії), радянський та період незалежності нашої держави. Документи періоду Російської імперії (1793–1917 рр.), коли Поділля було інкорпоровано в імперську державну структуру, було сформовано в процесі діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування, релігійних та громадських організацій, що діяли на території Подільської та Волинської губерній, які за адміністративно-територіальним поділом радянських часів були віднесені до Вінницької, Кам'янець-Подільської, а згодом Хмельницької області [2].

Понад 30 тис. одиниць зберігання нараховують фонди релігійних установ: Подільської православної консисторії, Подільської римсько-католицької дієцезії, губернського церковно-будівельного присутствія. Серед документів цих установ плани церков, візитні описання костьолів, плани синагог та ритуальних копалень, тора, відомості про боротьбу православ'я з католицизмом та уніатством, про зміну віросповідань, про парафії і клір, про політичну і громадську діяльність священнослужителів, про секти старообрядців, лютеранські парафії, діяльність монастирів, господарські справи, духовні суди, церковні покарання тощо. Ці документи стосуються як центрального, так і східного та південного Поділля. Здебільшого вони зосереджені у діловій документації – різного роду протоколах, рапортах, звітах, табелях, відомостях і зведених статистичних даних з різних напрямків церковної діяльності. Зокрема, особливу цінність становлять справи, що відклалися у фондах: № 34 “Подільське губернське церковно-будівельне присутствіє”, № 64 “Подільська духовна семінарія”, № 87 “Монастирі Подільської губернії”, № 111 “Подільський губернський комітет із забезпечення сільського православного Духовенства”, № 227 “Подільське губернське правління”, № 228 “Канцелярія Подільського губернатора”, № 237 “Подільська губернська будівельна комісія”, у фондах повітових духовних правлінь тощо.

Найбільша кількість архівних матеріалів з цих питань зберігається у фонді № 315 “Подільська духовна консисторія”, що була заснована згідно з указом сенату від 12 квітня 1795 р. (13493 одиниці зберігання) і підпорядковувалась Св. Синоду. Як губернський орган управління православною церквою консисторія здійснювала

нагляд за діяльністю повітових духовних правлінь, благочинних і священників, керувала церковнопарафіяльними школами і духовною семінарією, розглядала судові справи, які стосувалися служителів культу, шлюбу і розлуки [5, с. 73].

Окрім документів вищестоящих державних і церковних установ (сенату, Св. Синоду, низки міністерств і відомств), історичних описів розповсюдження православ'я на теренах краю, матеріалів щодо будівництва церков, у фонді 315 Хмельницького облархіву зберігаються такі, наприклад, справи, як “Рапорти духовних правлінь єпархії про одержання ними указів консисторії щодо порядку приєднання до православного віросповідання осіб інших вірувань”, “Про приєднання до православного віросповідання мешканців єпархії за 1803–1804 рр.”, “Рапорти мешканців сіл Кам'янецького повіту католицького віросповідання про їх приєднання до православного віросповідання”, “Рапорти духовних правлінь і журнали засідань консисторії про хрещення дітей за католицьким обрядом особами православного віросповідання”, “Список осіб, які перейшли з православного віросповідання в католицизм по єпархії”, “Відомості про старообрядців, розкольників і їх церквах, каплицях і скитах по губернії за 1837 рік”, “Рапорти благочинних про наявність в їх округах уніатських священників, каплиць і списки уніатів”, “Про порядок приєднання до православного віросповідання євреїв, з видачею їм одноразової допомоги від церкви”, “Припис Київського військового, Подільського і Волинського генерал-губернатора про ведення перепису в духовних правліннях російською мовою”, “Відомості церков, сіл і хуторів, населення яких з унії приєдналися до православного віросповідання по колишній Брацлавській губернії”, “Про приєднання до православного віросповідання різних осіб із інших вір”.

У фонді Ф-685 “Подільська духовна римсько-католицька консисторія” (2004 одиниці зберігання), що була заснована указом сенату від 28 квітня 1798 р. і була губернським адміністративно-судовим органом католицької церкви, зберігаються журнали засідань консисторії (1798–1799, 1803, 1824, 1838, 1841, 1850, 1854 рр.), листування щодо будівництва костьолів, перехід із католицизму до інших віросповідань, метричні книги костьолів (1798–1920 рр.). В архіві також є анотовані фонди: “Костьоли Подільської губернії” (Р-17, 331 одиниця зберігання, 1739–1919 рр.), “Церкви Подільської губернії” (Р-18, 715 одиниць зберігання, 1780–1919 рр.), “Раввінати

Подільської губернії” (Р-277, 116 одиниць зберігання, 1844–1888 рр.), не анотовані фонди: “Подільський губернський єпархіальний історико-статистичний комітет” (Р-832, 26 одиниць зберігання, 1867–1913 рр.) [5, с. 74–75].

Скарги селян та священників на свавілля поміщиків, управляючих їх маєтками і орендарів за жорстоке поводження з ними, нанесення побоїв, примусове виконання панщини у дні церковних свят, тезоіменитств царських осіб, захоплення селянських земель тощо зосереджені у фонді 228 “Канцелярія Подільського губернатора” (10784 справи, 1795–1917 рр.). Тут також містяться справи щодо клопотань Подільського архієпископа про збільшення земельних наділів для церков, про розмежування церковних земель, ремонт і стан храмів [5, с. 10–15].

Загалом аналіз фондів Держархіву Хмельницької області засвідчує наявність численних цінних задокументованих матеріалів про діяльність церков в краї, конфесійну політику царського самодержавства на Поділлі, його специфічний підхід до релігійно-церковного життя подолан. Тут також зосереджені протоколи засідань, рапорти, інформації, довідки, звіти, статистичні дані духовних правлінь, монастирів, духовних навчальних закладів, листування з цивільними управлінськими структурами, вищими церковними і державними інстанціями, судово-слідчими органами, іншими конфесійними об’єднаннями, які діяли на теренах Подільського краю. Їх залучення дозволило з’ясувати релігійну обстановку, тенденції розвитку релігійного життя, загальну панораму утвердження православ’я в регіоні, позицію і ставлення керівництва і чиновників до різних конфесій [3, с. 285–293].

У єдиному комплексі з джерелами Держархіву Хмельницької області питання духовно-церковної сфери висвітлюють документи Державного архіву Вінницької області, представлені у фондах № Р-200 “Вінницький повітовий предводитель дворянства”, № Д-375 “Тульчинський нижній земський суд”, № Д- 513 “Могилів-Подільське духовне правління”, № 506 “Вінницьке духовне правління”, № Д-546 “Липовецький нижній земський суд”, № Д-604 “Літинське духовне правління”, № Д-606 “Ольгопільське духовне правління”, № Д-789 “Гайсинське духовне правління”, № Д-799 “Брацлавське духовне правління”. Таке вивчення джерел цих архівних установ зумовлене хронологічними рамками дослідження та специфікою адміністративно-територіального та єпархіального поділу Російської

держави наприкінці XVIII – першій половині XIX ст., за яким більша частина території Вінниччини перебувала у складі Подільської губернії.

Наведемо, для прикладу, матеріали із фонду 506 “Вінницьке духовне правління”: “Про заходи боротьби з епідеміями” (указ консисторії, рапорти благочинних, переписка), “Про виконання законів про хрещення дітей”, “Справа про заборону священикам без дозволу правління приймати на службу дяків”, “Справа про порядок переміщення полкових священиків в церквах повіту”, “Справа про ревізію церков єпископом Подільської єпархії”, “Укази консисторії і рапорти благочинних про права і обов’язки священнослужителів”, “Справа про порядок розгляду судочинства осіб духовного і цивільного звань”. У фонді 799-Д “Брацлавське духовне правління” в “Справі про призначення представників духовенства для участі в проведенні слідств” вміщено значний матеріал щодо досліджуваного періоду.

Важливе значення для нашого дослідження мають фонди Російського державного історичного архіву у м. Санкт-Петербурзі, зокрема фонди № 796 “Канцелярія Синоду”, № 1263 “Кабінет міністрів”, № 1281 “Рада міністра внутрішніх справ”, № 1488 “Плани і проекти цивільної архітектури (колекція)” та ін. Справи цих фондів представлені документами розпорядчого та звітного характеру. Розпорядчі документи висвітлюють питання управління і контролю за різними духовними інституціями, зокрема й за Подільською консисторією. У них більш детально і конкретно, ніж в указах і маніфестах, виписувались інструкції і вказівки низовим управлінським державним і церковним ланкам щодо тих чи інших дій для виконання царських повелінь.

Значну наукову цінність для нашого дослідження мають фонди Національного історичного архіву Білорусі у м. Мінську, зокрема фонди № 136 “Мінська духовна консисторія”, № 3245 “Білоруська греко-уніатська духовна консисторія”, № 1781 “Могилівська римокатолицька духовна консисторія” № 295 “Канцелярія Мінського губернатора”. Це пов’язано з тим, що після другого і третього поділів Речі Посполитої церковне управління новоприєднаних територій Правобережжя, зокрема й Поділля, здійснювалося архієпископом Віктором Садковським, який очолював в 1793–1795 рр. новоутворену Мінську, Ізяславську і Брацлавську православну єпархію.

Значний обсяг архівних матеріалів щодо релігійної історії

нашого краю знаходиться в Державному історичному архіві України в м. Львові, у державних архівах Житомирської, Тернопільської та Рівненської областей, м. Москви, Польщі, Литви, Чехії, Словаччини, Румунії, в різних наукових та музейних установах української світової діаспори.

Отже, вивчений, систематизований, проаналізований і використаний нами комплекс архівних документів і матеріалів дозволяє по-перше, розглянути на комплексній основі суть, зміст, особливості, місце і роль духовно-релігійної сфери Поділля та розкрити суть імперської і синодальної політики царського уряду щодо одержавлення релігійних конфесій краю та перетворення їх у інструмент імперського контролю над віруючими подільцями.

Вивчення і узагальнення архівного матеріалу по-друге, допомагає підняти завісу забуття над історичною і духовною спадщиною нашого Подільського краю і широко використати її в курсах історії України, релігієзнавства, історії української культури, у краєзнавчо-туристичній роботі, у виховних заходах в освітянських та культосвітніх установах, позашкільних закладах, на олімпіадах та в дослідженнях учасників МАН.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Хмельницької області. Автори-упорядники П. Слободянюк, Г. Осадча. – Хмельницький, 2005. – 12 с.
2. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність. – Монографія / Олуйко В. М., Слободянюк П. Я., Баюк М. І. – Хмельницький: ПП Мошак М. І., 2005.
3. Лях Г. В. Документальні матеріали розпорядчого стола Подільської духовної консисторії: класифікація та інформаційний потенціал / Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів Національного архівного фонду України: наук. зб. за підсумками Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2012. – С. 285–293.
4. Блажевич Ю. І. Правові засади становлення і діяльності Подільської православної єпархії (кінець XVIII – 50-ті роки XIX ст.). Університетські наук. записки. Часопис Хмельницького ун-ту управління і права: Хмельницький: Хмельницький ун-т управління і права, 2012. – С. 14–21.
5. Державні архіви Хмельницької області : путівник. – Хмельницький:

І. Б. Вашеняк,
*завідувач кафедри теорії та методики
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

СИСТЕМА СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІВ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Нові соціально-економічні умови суспільного життя потребують фахівців, що здатні працювати в умовах нових реалій. Відповідно, і освіта повинна модернізуватися адекватно викликам сьогодення. Цю модернізацію повинні здійснювати педагогічні працівники. Але вони теж змінюються під впливом суспільних трансформацій. Тому досить актуальною є проблема формування світоглядних орієнтацій педагогів, відповідальних за виховання та соціалізацію молоді.

Стратегія розвитку національної системи освіти визначає, що освіта має формуватись адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам та вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації. Завдяки таким трансформаціям, вона повинна забезпечити ефективне інтегрування національної системи освіти у європейський та світовий освітній простір та стійкий рух і розвиток України в першій половині XXI століття [1].

За словами англійського письменника і викладача Джона Роберта Фаулза, „гарна освіта повинна мати чотири основні мети. Перша – підготовка до економічної ролі в суспільстві. Друга – пізнання природи суспільства... Третя – осягнення усього багатства існування. Четверта – закладення основ почуття відносної компенсації, яку людина, на відміну від інших різновидів життя, давно втратила. Іншими словами, маємо підготувати громадянина до здобуття засобів існування, потім – до життя серед людей, потім – до насолоди власним життям, і, нарешті, до розуміння мети... існування в людській подобі” [8].

Саме так розставляються пріоритети в сучасній українській освіті, саме цього вимагає від нас сучасний глобалізований світ. Як наслідок, учителі змушені менше уваги звертати на процес виховання, приділяючи більше часу навчанню, виробленню в учнів необхідних знань, умінь та навичок. Проте їх не полишають питання: Що нас чекає у майбутньому? Чи можливий світ без пригноблення і нерівності? Наскільки реальною є соціальна держава сьогодні? І звідки беруться підстави для прогнозів окремих політиків та науковців про те, що у 2070 р. можливе взагалі повне знищення українства як нації?

І питання виникають не дарма. Адже на наших очах відбувається “розмивання” кордонів та руйнування державності як основи життєдіяльності суспільства.

У повній мірі це стосується й України, котра після досягнення суверенного статусу, займаючи унікальне геополітичне положення, продовжує “втрачати народ” та ніяк не може стати самодостатньою державою з власними геополітичними інтересами.

Практично всі сфери життя сучасної людини охопила глобалізація, яка є суперечливим результатом тривалого історичного розвитку людства. Процеси інтенсифікації та розширення суспільних взаємозв’язків та відносин досягли планетарного масштабу. Світ став більш тісним та взаємозалежним. У. Бек стверджує, що “глобалізація, незалежно від того, як розуміється термін, передбачає послаблення державного суверенітету та структур держави” [7, с. 127]. “Американські неоконсерватори прекрасно усвідомили принципи, визначені європейцями Боденом і Рішельє, а пізніше Талейраном і Меттерніхом, відповідно до яких міжнародна спільнота – це фікція, а міжнародний порядок – результат згоди держав, причому останнє слово залишається за найбільш сильною, поведінку на міжнародній арені диктує матеріальна сила, а не право і не етика мирної згоди” [3, с. 31]. Отже, рушійною силою глобалізації є найсильніші в економічному і політичному відношенні члени світового співтовариства. А, отже і пріоритети в нашій освіті розставлені вірно: економічну незалежність та конкурентоспроможність України можуть забезпечити тільки володарі раціональних знань, високоосвічені та стресостійкі її громадяни?

Також особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є те, що сучасна глобальна криза загострила головні міжцивілізаційні суперечності, поставивши цілий ряд нових запитань. Адже період

відносної стабільності закінчився, розпочався новий період руйнування добробуту. І якщо попередні століття були століттями воєн за землю, то ХХ ст. – початок ХХІ ст. – період воєн за ресурси (в тому числі і людські та трудові). 1973 рік – рік нафтової кризи, реально продемонстрував країнам “першого світу”, яку небезпеку несе нестача сировини та енергії для їхніх економік. Так, США, населення яких складає лише шість відсотків від загальної чисельності населення планети, використовують третину усіх ресурсів Землі [6, с. 6]. Сьогодні газ, нафта, вода, повітря, ноосфера є стратегічними питаннями виживання світових цивілізацій.

Також особливість сучасної цивілізації в тому, що з кінця ХХ ст. її базисом стало споживання, а людство отримало розколоту свідомість особистості. Споживання перетворилося на парадигмальний культ сучасного світу. Як наслідок, орієнтація на матеріальні блага та чуттєві потреби в сучасному суспільстві стала домінуючою. Але поняття рівня комфорту є надто розмитим, щоб його досягти [4].

Ще одна характерна ознака сучасного етапу розвитку суспільства – намагання витіснити релігію із суспільної сфери, відвести їй місце на задвірках історії. І хоча релігія все ще залишається важливою складовою суспільства, здатною впливати на життя великих соціальних груп та є культурним ядром кожної окремо взятої цивілізації, її позиції значно послабшали [9].

Варто згадати ще про одну проблему вже суто українського суспільства. Уперше за останні сто років воно опинилося в ідеологічному вакуумі. Про це дуже професійно говорить політолог С. Білошицький в статті “Кінець історії” по-українськи, або “куди країна котиться”. Він зазначає, що з середини 90-х років українське суспільство почало відчувати зниження градусу громадського життя. Місце героя нашого часу міцно зайняв тип ділової людини з напівпрозорим минулим (таємницею першого мільйона), але впевненим майбутнім. Цей тип людини (що уособлює гібрид бізнесмена, чиновника, політика, кримінального авторитета і представника спецслужби) заявив про повну й остаточну перемогу нового суспільно-економічного ладу – неолібералізму, у якому він є одноосібним хазяїном усіх ресурсів, у тому числі й трудових, що представлені рештою населення країни. Ця людина, або, точніше, “надлюдина”, використовуючи залежні від неї інформаційні ресурси, послідовно дискредитувала всі існуючі політичні ідеології, що

ставили б під сумнів легітимність її влади. Якийсь час “надлюдська” еліта підживлювала суспільство ілюзіями торжества ліберальної (соціальної, правової) демократії, однак катастрофа помаранчевої революції зруйнувала і ці міфи [2].

Для багатьох людей, особливо молоді, це розчарування переросло в безвихідь і апатію до своєї долі і долі держави. Сформована таким чином соціальна безвихідь відчувається особливо гостро на тлі картинок з минулого життя. Радянська влада навіть у період глибокої системної кризи розуміла, що значить створювати перспективи для молоді. Вона відкривала нові будови, надаючи пріоритет наукомістким та соціально важливим проектам, що сприяло модернізації країни, суспільства і людини, привносила в життя відчуття руху вперед. Як тоді говорили – була впевненість у завтрашньому дні.

Сьогодні ж, люди, особливо молодь, свідомо або несвідомо розуміють, що в сучасному житті втрачено відчуття життєвої та соціальної перспективи, зруйновані “соціальні сходи”. Їм не треба пояснювати, що якщо навіть ти здобув вищу освіту, захистив дисертацію або одержав офіцерське звання, то це ще не означає, що ти станеш багатим або хоча б проживеш життя гідно. Як наслідок – немає жодного сенсу рости дітей, облаштовувати побут, організовувати життя навколо себе [5].

Відбулася моральна дезорієнтація, втрата високих ідеалів молодим поколінням. А школа не в силах подолати тиск голого прагматизму, агресії, корупції, конфліктності, що йдуть із соціальної сфери.

Разом з цим, молодь отримала ілюзію можливості безтурботного існування. Те, що ще вчора носило характер беззаконня і було осудним, сьогодні висувається у якості норми.

Ще однією з проблем сучасного українського суспільства є руйнація такого соціального інституту, як родина. Суспільна думка нині нав’язує погляд на сім’ю як на гру партнерів, у якій один обов’язково має програти іншому. Як результат – інститут сім’ї стрімко занепадає або деформується [4].

Суттєвою проблемою є недостатня підготовка випускників педагогічних вузів до роботи в умовах школи, що реформується. Вони:

- не мають системного бачення освітнього процесу;
- мають поверхове уявлення щодо нового змісту освіти та нових

стандартів;

- не володіють інноваційними, особистісно-орієнтованими технологіями;

- значні складності виникають у них при здійсненні виховного процесу, що проявляється у неспроможності надати допомогу учням у процесі їх соціалізації.

Отже, сьогодні, коли найбільше цінуються раціональні знання та матеріальні цінності, таким соціокультурним трансформаціям українського суспільства можна протистояти лише духовно.

Водночас, особливої уваги потребує зростання відповідальності вчителя за духовно-культурну та громадянську соціалізацію дітей. В умовах, коли школа стала чи не єдиною інституцією, відповідальною за виховання та соціалізацію молоді, важливим є приведення в єдину систему світоглядних орієнтацій та ідеологічних уявлень педагогів.

Зрозуміло, що нова модель української освіти має відтворювати вітчизняний культурно-історичний досвід, поєднуючи його з новітніми досягненнями науки, культури і педагогічної практики. Вона повинна віддзеркалювати менталітет, звичаї, народні традиції нації у поєднанні з найкращим педагогічним досвідом зарубіжних країн.

В наш час, коли учні (а іноді і вчителі) неправильно розуміють своє значення в житті держави, не можуть знайти своє місце в сучасному суспільстві особливої актуальності набула також проблема виховання їх національної самосвідомості.

В Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді зазначається, що національна самосвідомість включає:

- особисту ідентифікацію зі своєю нацією;
- віру в її духовні сили та майбутнє;
- волю до праці на користь народу;
- вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку як систему вчинків, що мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією [1].

Ось це і є чи не найголовніше завдання, яке стоїть перед сучасним вчителем. Формування національної самосвідомості передбачає освоєння молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи,

гордості за свою землю. Національна ідея має бути не просто атрибутом національної свідомості, чисто духовним феноменом, а поштовхом до практичних справ, як це було у кращих синів і дочок нашого народу споконвіку.

Виховувати національну свідомість нелегко. Цей процес займає багато часу і зусиль, тому працювати над цим вчитель повинен не лише під час навчального процесу, а й на виховних заняттях, позакласних, позашкільних заходах, а також повинен звертати увагу батьків щодо національно-патріотичного виховання їх дітей.

З урахуванням зазначених проблем, реформування загальноосвітньої школи поставило перед системою післядипломної освіти, методичною службою завдання підготовки вчителя до роботи в умовах змін. Для вирішення цього завдання необхідно удосконалювати механізми особистісно-професійного саморозвитку педагогів з метою підготовки їх до запровадження інновацій.

І саме в цьому напрямку сконцентровано свої зусилля фахівців кафедри теорії та методики суспільно-гуманітарних дисциплін Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Основні навчальні курси кафедри спрямовані саме на формування системи світоглядних орієнтацій сучасних педагогів. Це такі курси, як:

1. Філософія сучасної освіти.
2. Впровадження ідей демократичного громадянства у систему загальної середньої освіти.
3. Толерантність як світоглядна компетенція педагога.
4. Медіакультура і медіаграмотність у сучасному освітньому просторі.
5. Державні та регіональні тенденції розвитку сучасної освіти.
6. Нормативно-правове забезпечення освіти.
7. Безпека життєдіяльності учня та педагога.

Також одним із видів діяльності кафедри щодо цього є створення експертно-консалтингового центру, діяльність якого передбачає співпрацю в напрямку надання постійної науково-методичної допомоги вчителю та методисту відповідно до конкретних проблем, що виникають у їх роботі.

Щодо роботи методичних служб, то тут їх увага повинна зосереджуватись на таких пріоритетних інваріантах виховної роботи в навчальних закладах як:

- забезпечення культурної, національної самоідентифікації

особистості учня;

- культивування самоцінності особистості (гідності);
- культивування цінності іншої людини (соціальна інтеграція з вектором добротворчості та толерантності);

- культивування вільного вибору мети життєдіяльності;
- формування громадянської та особистісної відповідальності.

Щодо структурно-організаційних аспектів, то доцільними є:

- організація студій поведінкового етикету,
- введення сертифіката про проходження соціальної практики учнем (з відповідним підсумковим балом);

- введення карток соціальних досягнень учнів.

Також необхідно:

- Формувати єдиний науково-освітній простір шляхом створення педагогічних студій для батьків, консалтингових сайтів, проведення психолого-педагогічних консиліумів.

- Відслідковувати суспільно-гуманістичну доцільність інформаційно-культурного простору (здійснювати нормативно-критеріальний аудит, моніторинг теле-радіо програм, рекламного матеріалу), на комісіях з питань освіти відповідно до цього приймати рішення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді // Світ виховання. Часопис для вчителів, батьків та дітей. – 2004. – № 3(4). – С. 7–8.
2. Білошицький С. “Кінець історії” по-українськи / С. Білошицький // День. – 2007. – № 121. – 25 лип.
3. Лупул Т. Гійом Фай: Сучасна наука між НАІ та ісламізмом / Т. Лупул // Політологічні та соціологічні студії : зб. наук. пр. – Чернівці : Прут, 2006. – Т. IV. – С. 28–43.
4. Маркова С. В. Вплив глобалізації на православно-християнську цивілізацію: соціокультурні наслідки для українського суспільства / С. В. Маркова // Четверті педагогічні читання пам’яті М. М. Дарманського: професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України : мат. всеукр. наук.-практ. конф. – Хмельницький : ХГПА, 2009. – С. 195–198.
5. Олуйко В. Імітація бурхливої діяльності або з нічого й вийде ніщо / В. Олуйко. – Хмельницький : ФОП Сторожук О. В., 2012. – 108 с.
6. Сенченко Н. Общество истребления – стратегическая перспектива

- демократических реформ / Н. Сенченко. – К., 2004. – 220 с.
7. Степаненко В. Глобалізація: суспільні процеси, дискурс, політика / В. Степаненко // Соціальні виміри суспільства. – К., 2005. – Вип. 8. – С. 126–143.
 8. Фаулз Д. Аристос / Д. Фаулз. – М. : ЕКСМО-Пресс, 2002. – 272 с.
 9. Филарет (Вахромеев). Доклад на международной конференции “Образование и семья в постатеистическом обществе” // Труды Минской Духовной Академии. Спецвыпуск. – Жировичи, 2005. – С. 44.

В. В. Галатир,
науковий співробітник
Державного архіву Хмельницької області
(м. Хмельницький)

МЕТРИЧНІ КНИГИ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ с. ЧАБАНІВКА У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Метричні книги є комплексом джерел, які містять інформацію про громадянський стан людини – народження та хрещення, вінчання, смерть та відспівування тощо. Багато зусиль для поширення практики ведення метричних книг доклали Петро Могила (“Требник”, 1646 р.), Антоній Вінницький (“Метрика церковна”, 1675 р.), Йосип Шумлянський та Варлам Ясинський. У Російській імперії, до складу якої входила найбільша частина українських земель, церковний облік православного населення розпочався у 1702 р. згідно з наказом імператора Петра I “О подаче в Патриарший духовный приказ приходскими священниками еженедельных сведений о тех, кто родились и умерли”. У 1722 р. додаток до “Духовного регламента” встановлював обов’язкове ведення метричних книг по всій території Російської імперії. У 1724 р. Синод розробив форму метричних книг, яка складалася з трьох частин, до яких заносилися відомості про хрещення, вінчання та смерть людини. Система оформлення записів у метричних книгах складалася поступово. Тільки у 1806 р. з’явилися друковані форми для ведення метричних книг, а остаточний формуляр та вимоги до оформлення метричних записів були затвердженні у 1838 р. [1].

Тривалий час метричні книги, як джерело досліджень, залишалися поза увагою науковців. Історіографія вивчення метричних книг хронологічно поділяється на три етапи: 1) кінець XVIII – початок XX ст.; 2) початок XX ст. – кінець 80-х років XX ст.; 3) із початку 90-х років XX ст. Так, у межах першого періоду можна виділити дослідження: 1) церковних діячів; 2) земських статистиків та лікарів; 3) енциклопедичного характеру. Практика церковної реєстрації актів стану, зміни законодавства вимагали узагальнення, роз'яснень і спричинили появу публікацій, написаних церковними ієрархами, і присвячених тим чи іншим аспектам ведення метричних книг [2]. Сьогодні низка наукових праць присвячена огляду колекцій метричних книг Поділля [3].

Проте метричні книги Свято-Миколаївської церкви залишилися невисвітленими. Тому метою статті є дослідження метричних книг церкви с. Чабанівка, які знаходяться у фонді Державного архіву Хмельницької області.

Одним із найбільш важливих та об'ємних напрямків діяльності Подільської духовної консисторії було документування актів громадянського стану на території всіх парафій, які знаходилися у її підпорядкуванні, і як наслідок у консисторському архіві нагромадився корпус метричних книг всіх повітів Подільської губернії за період з 1795 до 1917 р., хоча подекуди траплялися як досить ранні метрики, так і ті, що велися у церквах вже після 1917 р.

Метричні книги велися в двох ідентичних примірниках, які отримали назву за місцем зберігання – парафіяльний і консисторський. Священники мали раз на рік копії з парафіяльних книг надсилати до консисторій. Консисторські примірники містили книги про хрещення, вінчання та відспівування за один рік по всіх приходах одного повіту чи міста. На відміну від попередніх років, починаючи з 1785 р., річні записи в метричній книзі завершувалися “Екстрактом”. В ньому містилось 4 графи. В першій записувалась інформація про народжених за рік: скільки народилось осіб чоловічої статі, скільки – жіночої і скільки всіх разом; в другій записувались дані про кількість шлюбів і кількість осіб, що їх взяла; в третій – інформація про кількість померлих за рік чоловічої і жіночої статі і разом; вікова структура смертності. Під “Екстрактом” підписувались духовні особи, які служили при церкві. З 1794 р. зі всіх епархій надсилали до Синоду екстракти з метричних книг [4].

Комплекс метричних книг, які велися в приходах Подільської

губернії, починається з 1795 р. і охоплює реєстрацію населення губернії до початку ХХ ст. В архівному відділі Подільської духовної консисторії збереглися примірники метричних книг (консисторські щорічники) за період з 1795 до 1915 рр., а також парафіяльні примірники (реєстрація за кілька років) з 1795 до 1925 рр. Зібрання включає метричні книги парафій, що знаходяться в межах сучасної території Хмельницької, Вінницької, Київської, Одеської областей. До нього увійшли книги 12 повітів Подільської губернії, примірники окремих парафій 3 повітів Київської губернії. Серед книг тогочасної Подільської губернії зібрання містить метричні книги ряду приходів сучасної Молдови.

Щодо збереження метричних книг у розрізі повітів можна зазначити, що за загальною кількістю (консисторські і парафіяльні примірники) найбільше метричних книг консисторського архіву належать до Ольгопільського (418), Брацлавського (305), Ямпільського (268) та Гайсинського (260) повітів – східної території Подільської губернії. До Кам'янецького повіту належать 128 метрик, Вінницького – 87, Могилівського – 77, Літинського – 61. Найменша кількість метричних книг Ушицького (20), Проскурівського (21), Балтського (22), Летичівського (24) повітів. Збереглися в консисторському архіві 6 метричних книг П'ятигірського повіту Київської губернії і 4 метричних книги військових поселень в основному Гайсинського повіту [5].

Метричні книги Свято-Миколаївської церкви в Державному архіві Хмельницької області складають справи 1856 (1795–1831 рр., 585 арк.), 1857 (1831–1839 рр., 169 арк.), 1858 (1846–1858 рр., 227 арк.), 1859 (1859–1875 рр., 470 арк.), 1860 (1876–1899 рр., 683 арк.), 1861 (1900–1913 рр., 180 арк.), 1862 (1906–1924 рр., 98 арк.), 1863 (1914–1924 рр., 229 арк.) фонду 18 “Церкви Подільської та Волинської губернії (колекція)”.

Побудована в селі дерев'яна церква на честь Святого Миколая з одним куполом і була освячена 22 травня 1776 р. Її приход складався з с. Чабанівки та присілка Раколупинець. Кількість прихожан становила 650 чол. і 580 жін. православного віросповідання. Ремонтувалася в 1852, 1884, 1898 роках. При ній функціонувала церковноприходська школа, що була відкрита в 1892 р. [6].

У них є запис про дату народження та хрещення особи, місце проживання, суспільний стан, професію, прізвище, ім'я та по батькові батька та ім'я та по батькові матері, віросповідання. Також місце

проживання, соціальний стан, професію, ім'я, по батькові та прізвище хрещених (восприємників), ім'я священника. До прикладу в 1803 р. народилося 19 осіб [7], в 1851 р. – 21 [8], в 1903 р. – 41 [9], в 1918 р. – 43 [10]. Окремою графою надавалась інформація народжених поза шлюбом.

У частині про вінчання – дата події, місце проживання, соціальний стан, ім'я, по батькові та прізвище із зазначенням кількості років, віросповідання та кількості шлюбів для наречених (для нареченої вказується ім'я батька, а у разі попереднього шлюбу – прізвище попереднього чоловіка), місце проживання, соціальний стан, професію, ім'я, по батькові та прізвище свідків, ім'я священника. До прикладу в 1803 р. було укладено 2 шлюби, в 1851 р. – 4, в 1903 р. – 9, в 1918 р. – 20 осіб. Траплялись випадки, що наречені були різних віросповідань, шлюби як з мешканцями сусідніх сіл Рункошева, Грушки, Лисківець, Кривчан, так і з жителями віддалених регіонів – Привороття, Кам'янець-Подільського та ін. У разі проходження військової служби зазначався полк та військове звання.

У записі про смерть – дата смерті, відспівування та поховання, місце проживання, соціальний стан, ім'я, по батькові та прізвище померлого (для дітей зазначалися батьки, для жінок – статус чоловіка), причина смерті, кількість років, ім'я священника та місце поховання. До прикладу в 1803 р. померло 11 осіб, в 1851 р. – 19, в 1903 р. – 53, в 1918 р. – 55 осіб. Причини смерті вказувались після 70–80 років – “від старості”; від народження до 2 років – “чорна хвороба”, “кашель”; від 20 до 30 років – “запалення легень”, “тиф”, “внутрішня хвороба”.

Метричні книги дають можливість дослідити шляхту с. Чабанівка – Волоховських, Ясінських, Комарніцьких, Смолінських та ін. За допомогою книг можна простежити процес збідніння шляхти. Так, в 1828 р. у Ільї Григоровича Смолінського (шляхтича) народився син Семен [11], пізніше Семен Ільєвич вказується як одноворець, в 1886 р. – під час народження сина Івана – як селянин-власник [12], а уже Іван – як селянин. Також можна простежити родовід суто селянських родин – Галатирів, Слободянюків, Пастухів та ін.

До недоліків слід віднести помилки священників під час запису прізвищ. Так Андронік Федоришин в 1882 р. зазначається як Федорук, Смолінські деякий час записувалися як Смольніцькі [13]. Також в кінці XVIII – середині XIX ст. у родині селян зазначалось лише ім'я по батькові без прізвища, що створює певні труднощі для

ідентифікації людини.

Характерною особливістю були повторні шлюби, через кілька років після смерті чоловіка або жінки, багатодітність сімей.

В “Екстракті” на початку ХХ ст. в кінці опису року зазначається кількість прихожан в церкві. Так, в 1906 р. всього було 1374 особи (704 чол. і 670 жін.) [14].

Дослідження причин смерті допомагає виявити наступні факти: в 1827 р. Матвієм Остапчуком був застрілений шляхтич Станіслав Струманський [15], в 1918 р. у селі масово помирали люди від “іспанської хвороби” [16].

Декретом ВЦВК і РНК (1917 р.) реєстрацію актів громадянського стану було передано до компетенції держави. У 1919 р. всі метричні книги, починаючи з 1863 року, передано до відділень РАЦС, а інші – у ведення губернських уповноважених Головархіву. Метричні книги Свято-Миколаївської церкви представленні до 1924 р. Період з 1922 по 1924 рр. – у вигляді метричних карток, де вказувалось основне заняття батьків.

Отже, як свідчать метричні документи, Свято-Миколаївська церква була не лише важливим осередком духовності, а й виконувала ряд важливих функцій. Тому особливий інтерес для генеалогічних досліджень, походження особистостей або просто актових записів окремих осіб, необхідності отримання статистичних даних, відомостей з історичної демографії представляють саме метричні книги.

Список використаних джерел та літератури:

1. Метричні книги [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://muzeysheremetievuh.com/content/205.html>. – Назва з екрану
2. Ивановский Я. Обзорение церковно-гражданских узаконений по духовному ведомству (применительно к устава Духовных консисторий и свода законов) с историческими примечаниями и приложениями / Я. Ивановский. – изд. 2. – Санкт-Петербург, 1893. – 280 с.
3. Томазов В. Метричні книги / В. Томазов // Українська архівна енциклопедія. – К., 2008. – С. 572–573; Зворский С. Метричні книги: історія їх ведення та теренах України та зберігання в державних архівах / С. Зворский // Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України. – К., 2009. – Т. 1. – С. 7–19; Костиця М. До родоводу О. Д. Бланка, уродженця

- м. Старокостянтинова / М. Костриця // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. Ч. 1. Мат. міжн. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 1994. – С. 275–277; Легун Ю. Класифікація джерел генеалогічного характеру селянських родин Правобережної України / Ю. Легун // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. пр. – К., 2005. – Число 12. – Ч. 1. – С. 249–270; Лях Г. Історія родини, традиційні сімейні цінності, родовід... / Г. Лях // Подільські вісті. – 2008. – 15 лют. – № 22; Михайлова С. Деякі штрихи до біографії М.Островського (за документами Державного архіву Хмельницької області) / С. Михайлова // Микола Островський на сторінках історії і в нашому житті: Мат. міжн. наук.-практ. конф. До 100-річчя з дня народження. – Хмельницький-Шепетівка, 2004. – С. 9–10; Осінський В. Фонди Державного архіву Хмельницької області як джерело вивчення історії краю / В. Осінський // Духовні витоки Поділля: творці історії краю. Ч. 1. Мат. міжн. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 1994. – С. 10–13.
4. Учебник церковного права / Суворов Н. – 5-е изд. – М. : А. А. Карцев, 1913. – 535 с. [Електронний ресурс] // <http://monar.ru/>: [веб-сайт]. – Режим доступу: http://monar.ru/download/pravila/Suvorov_N_S_Uchebnik_tserkovnogo_prava.html#57.
 5. Державний архів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, (1795 р. – 1769 р.), 403 с.; Там само, оп. 1. Т. 2, (1870 р. – 1920 р.), 171 с.; Там само, оп. 2, 3, 4, (1795 р. – 1917 р.), 80 с.
 6. Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й. Сіцінського і М. І. Теодоровича). Навчальний посібник / упоряд. Тимощук О. – Хмельницький: Поліграфіст, 2011. – С. 206.
 7. Держархів Хмельницької області, ф. 18, оп. 1, спр. 1856, арк. 38 зв.
 8. Там само, спр. 1858, арк. 262 зв.
 9. Там само, спр. 1862, арк. 59.
 10. Там само, спр. 1863, арк. 119 зв.
 11. Там само, спр. 1856, арк. 163.
 12. Там само, спр. 1860, арк. 295 зв.
 13. Там само, спр. 1860 арк. 155 зв.
 14. Там само, спр. 1862, арк. 29.
 15. Там само, спр. 1856, арк. 162.
 16. Там само, спр. 1863, арк. 116, 117, 118.

О. О. Гончар,
*головний зберігач фондів Державного
історико-культурного заповідника “Межибіж”
(сmt Меджибіж)*

СВЯТИНЯ с. ЛИСОГІРКИ

У статті висвітлені окремі факти з історії діючої церкви Косьми і Даміана с. Лисогірки Летичівського району Хмельницької області.

Ключові слова: храм, церква, віруючі, Чарторийка, Лисогірка.

Храмом називається особлива, присвячена Богу, будівля, в якій збираються віруючі для громадської молитви Господу і для отримання Божої благодаті через Святі Таїнства. Саме в храмі людина поєднується з Богом у молитвах і почуттях. “Де двоє або троє зберуться в ім’я Моє, то Я посеред них”, – так сказав Ісус Христос. “Церква” – це “зібрання віруючих”, але церквою прийнято називати і той будинок, де збираються віруючі. Храм Божий за зовнішнім виглядом завжди відрізняється від інших будівель своєю особливою архітектурою. Православні храми прийнято будувати у вигляді хреста, кола, зірки, корабля та інших символічних речей. Різними є і архітектурні стилі: візантійський, готичний, бароковий, стиль Відродження тощо. Наразі створився свій неповторний, відмінний своєю чудовою декоративністю – український церковний стиль.

У с. Лисогірка Летичівського району на Хмельниччині стоїть живий свідок міцної віри наших предків – храм святих Косьми і Даміана, який протягом трохи більше як 150 років збирає віруючих і наповнює їх серця любов’ю та благословенням Божим. Розташований в центрі, на перехресті доріг, він був і є головною святиною для віруючих.

Появі церкви у селі передували історичні події, що мали на той час політичне забарвлення.

За 6–7 км на південний схід від містечка Меджибожа було поселення, яке носило фамільну назву польських власників – *Чарторийка*. Відомості про існування села та церкви у ньому надають “Клировые ведомости церквей Летичевского уезда” за 1804 рік. Зокрема у них згадується про те, що дерев’яна церква Косьми і Даміана була побудована в селі Чарторийка 1734 року за проханнями

прихожан. Датування побудови церкви і назва села дають змогу припустити, що село засноване саме з ініціативи князя Августа-Олександра Чарторийського на початку 30-х років XVIII ст. З часом воно розвивалося, збільшувалася кількість населення, зростали доходи від господарювання на землі. Крім землеробства, населення мало непогані прибутки від садівництва. На 1804 рік, за даними “Клировых ведомостей” в селі Чарторийка нараховувалось 37 дворів, в них душ чоловічої статі – 151. Священиком церкви був Семен Левицький.

Але сталося так, що в Адама Адамовича Чарторийського, останнього власника Меджибізького ключа, за участь у польському повстанні проти Росії згідно царського Указу 21 грудня 1830 року та Указу Подільського Губернського Управління 9 січня 1831 року маєтності були конфісковані і передані військовому відомству під опіку Подільського Губернського Управління. На той час в Чарторийці проживало 103 особи чоловічої і 100 осіб жіночої статі, селу належало 1756 десятин орної землі та сіножатей, була одна корчма, річний прибуток від села становив 339 срібних рублів 68 копійок.

Проте с. Чарторийка і присілок Лисогірка знаходились в цей час в орендній власності поміщиків Посвятовських: в 1825 році за довгу і зразкову службу у князів Чарторийських Юзеф Посвятовський отримав в оренду на 12 років с. Чарторийку та присілок Лисогірку. Сім'я проживала у спорудженому в Лисогірці будинку (тепер ця будівля пристосована під шкільну їдальню). За умовою контракту Посвятовський перші три роки взагалі не сплачував орендної плати, а за кожні три наступні відповідно мав віддавати 1500, 2000, 3000 злотих.

У “Клировых ведомостях о церквях Летичевского уезда” за 1836 рік згадується посесорша Посвятовська, як тимчасова власниця Чарторийки та Лисогірки. На той час у Чарторийці налічувалось 126 осіб чоловічої і 140 жіночої статі, що проживали у 31 дворі.

Після закінчення строку оренди доля с. Чарторийки була вирішена по-особливому: щоб назва бунтівників Чарторийських якнайшвидше забулась, село було розформовано з виселенням людей у хутір Лисогірку, який знаходився на віддалі 3 км від нього. Переселення відбувалося в 1837–1838 роках. Людям, які чинили опір переселенню, влада валила хати, перевозячи насильно будівельний матеріал до Лисогірки. З цього моменту село Лисогірка починає розвиватись та розширюватись. Зі збільшенням кількості населення

постало питання про будівництво церкви. В 1841 році була споруджена дерев'яна цвинтарна церква, а 1847 року на честь святих Косьми і Даміана (як у Чарторийці) за кошти державної казни було споруджено цегляний храм спільно із дзвіницею і новим двоярусним іконостасом. Як згадує Ю. Сецінський, в храмі було на той час багато ікон, перенесених із церкви знищеного села Чарторийка. Але особливою пошаною серед прихожан користувалась ікона Богоматері, під назвою “Чарторийська”, що визнана була за чудотворну. Доля цієї ікони невідома.

В 1878 році на зводах притвору і внутрішньої стіни, що відокремлювала його від храму, з'явились тріщини. Стіни дзвіниці укрили контрфорсами. 1896 року в Лисогірці була відкрита церковно-приходська школа.

Богослужіння у церкві здійснювались до початку 30-х років ХХ ст. Але тодішня радянська влада, ставши на шлях знищення духовного устою нашого народу, руйнувала храми і монастирі, спалювала церковні архіви, ікони, духовні бібліотеки. В 1934 році, за рішенням місцевих можновладців, був закритий і приходський храм у Лисогірці. Сільськими комсомольцями підступно вночі було зірвано дверний замок храму і всі церковні, богослужбові речі, сільський архів, ікони та велику духовну бібліотеку підводами вивезено за село на Гудзінський пагорб і там спалено. Приміщення храму місцева влада вирішила переобладнати в електростанцію. Для цього було знято металеве покриття храму, стіни зруйновано до половини, а в саме приміщення завезена динамомашини. І на цьому будівництво електростанції було припинено.

В такому зруйнованому стані храм залишався до 1941 року. Під час німецької окупації сільський староста Оберемок Євгеній домовився з німецькою владою, що всі матеріали для відбудови храму будуть завезені з села Ставниця, де залишилось багато матеріалу від будівництва аеродрому, який споруджувався перед війною і не був закінчений. Церкву відбудовувала бригада росіян з Деражнянського району. Іконостас змайстрував та розписав Кондратюк з Летичева, він також зробив розпис всього храму. І вже восени 1942 року на престольний празник Косьми і Даміана відремонтований храм був освячений.

Церква у Лисогірці однокупольна, побудована у вигляді корабля. Один купол символізує Голову церкви Ісуса Христа. Церква, подібно кораблю, за образом Ноевого ковчега веде віруючих по морі

життя до тихої пристані в Царстві Небесному. Церковний дзвін закликає віруючих до молитви, до Богослужіння.

В 1982 році був зроблений капітальний ремонт храму і новий настінний розпис. Пізніше за кошти спонсорів на бані купола і дзвіниці нанесли позолоту, а зовнішні стіни потинькували сіруватою штукатуркою. Храм обладнали системою водяного опалення та встановили енергозберігаючі вікна.

Металева вхідна брама приєднана до невисокого кам'яного муру.

Церква Косьми і Даміана с. Лисогірки. Світлина 1980 років.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сицинский Е. Приходы и церкви Подольской епархии / Труды подольского епархиального историко-статистического комитета. – Каменец-Подольский, 1901. – Вып. 9. – С. 540–546.
2. Клировые ведомости церквей Летичевского уезда. ГАХО, ф. 315, оп. 1, дело 6839, с. 126, 1804.
3. Клировые ведомости церквей Летичевского уезда. ГАХО, ф. 315, оп. 1, дело 7412, с. 452, 1836.
4. По предложению Господина начальника Губернии о конфискованном в казну имении преступника польского восстания князя Чарторыйского. ГАХО, ф. 227, оп.1, т. 1, дело 2295, 1834.
5. Свящ. Віктор Магдін. Православні храми Летичівщини. – Голосків, 1996.

О. П. Григоренко,
*завідувач кафедри міжнародної інформації
Хмельницького національного університету,
доктор історичних наук, професор,
академік Міжнародної академії інформатизації,
член Національної спілки краєзнавців України,
дійсний член Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті
імені Івана Огієнка
(м. Хмельницький)*

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ РУЇНИ ВІРІ

Осяюючи світ людей високими Божественними ідеалами християнства, Свята Церква ось уже понад два тисячоліття надихає їх на духовну велич. Україна зустріла 2025-літній ювілей Різдва Христового як незалежна держава. Ставши на шлях державотворення, український народ відроджує свої фундаментальні основи національного розвитку, втілює в практику національну ідею державності.

Декларуючи високі ідеали духовності, радянська влада, зкомпілювавши Заповіді Божі до морального кодексу будівника комунізму, майже повністю знищила релігійні організації. За цей період були спустошені і зруйновані релігійні храми і кладовища, розграбовані унікальні культові коштовності і древні літописні фоліанти, заборонені релігійні та народні свята і обряди. Українське духовенство, священнослужителі, тисячі віруючих були репресовані – заслані на каторжні роботи, розстріляні, закатовані, а ті, хто залишився на волі, піддавались переслідуванню, гонінню, морально-психологічному та ідеологічному тиску.

Доктрина державного атеїзму в Україні призвела до цілковитого витравлення релігії, знищення матеріальної основи релігійних організацій, особливо тих, що були пов'язані з українським національно-визвольним рухом. Ця шалена атеїстична політика здійснювалась в руслі варварського викорінення духовної культури одного з найбільших слов'янських і європейських народів – українців. Догматизований марксизм-ленінізм як офіційна суспільна ідеологія

масово культивував духовне насилля над людьми. Формував негативне ставлення до релігії в історії українського народу. В цьому стереотипі релігія розцінювалась як “опіум” для народу, як шкідливий пережиток минулого у свідомості, поведінці, в побуті людей, що підлягав не тільки ідеологічному цькуванню, але й фізичному винищенню.

Історія українського народу, формування його культури, духовності, менталітету безпосередньо пов’язані з християнськими цінностями, його морально-етнічними основами. Церква Христова була орієнтиром, компасом українства у вирі не тільки загальнонаціональних, але й світових глобальних явищ і подій, оскільки своїми засобами впливу на духовний світ людей формувала їх світогляд, поведінку, увесь спосіб життя. Аналізуючи історичні суспільно-політичні явища та події, що відбувалися в Україні протягом багатьох століть, можна прийти до однозначного висновку, що Божа Віра українського народу була найважливішою, найголовнішою, наймогутнішою силою, яка зберегла і вивела українську націю із найскладніших, найтрагічніших історичних катаклізмів.

В умовах колоніальної іноетнічної та інорелігійної підвладності, етнонаціональної та соціально-економічної несвободи українського народу своєю орієнтацією на національні і соціальні, духовно-культурні, морально-етичні цінності, засуджуючи уседозволеність, бездуховність, безвір’я Церква виконувала свої національно захисні функції. Проте на перепоні стояла колоніальна політика, радянська влада. Так, понад 70 років в СРСР і в Україні не видавалась Біблія, знищувалася древня селянська родова релігійна традиція. Святе Письмо ж було плагійоване у моральний кодекс будівника комунізму. Безбожник в радянському суспільстві став національним зразком. І, як бачимо, негативні соціальні наслідки не забарилися.

Церква завжди була носієм духовності, високих моральних цінностей. Однак за радянських часів, коли була заборонена релігійна пропаганда, Церква не мала змоги донести свій голос до широких верств населення. У тисячолітній історії українського народу, його села є понад семидесятилітній проміжок часу ХХ ст. У цей історичний період комуністи, встановивши силою зброї радянську владу, влаштували сатанинське дійство “соціалістичного ладу” на селі.

Радянська влада ставилася до Церкви як до інституції, що мала зникнути. Переслідування, утиски духовенства радянською владою

були нормою життя. З приходом більшовиків до влади розпочався небачений за масштабами і жорстокістю антирелігійний терор під прикриттям популістських лозунгів та постулатів наукового комунізму. В журналі “Известия ЦК КПСС” (з розпадом КПСР перестав виходити) в четвертому номері за 1990 р. вміщений лист В. Леніна від 19 березня 1922 р. (рік жорстокого голоду в Поволжі та семи губерніях України), з грифом “суворо таємно”. На листі була помітка, “... ні в якому випадку копій не знімати, а кожному члену Політбюро (тов. Калініну також) робити свої помітки на самому документі”.

В листі говорилося: “... Саме тепер і тільки тепер, коли в голодних місцевостях їдять людей і на дорогах валяються сотні, якщо не тисячі трупів, ми можемо (і тому повинні) провести вилучення церковних цінностей з самою скаженою і нещадною енергією і не зупиняючись перед придушенням якого завгодно опору... Нам, що б то не стало, необхідно провести вилучення церковних цінностей самим рішучим і самим швидким чином, чим ми можемо забезпечити собі фонд в декілька сотень мільйонів золотих карбованців (а може бути, і в декілька мільярдів) ми повинні що б то не стало. А зробити це з успіхом можна тільки тепер. Всі міркування вказують на те, що пізніше зробити це нам не вдасться, бо ніякий інший момент, крім відчайдушного голоду, не дасть нам такого настрою широких селянських мас, який би або забезпечував нам співчуття цих мас або, в крайньому випадку, забезпечив би нам нейтралізацію цих мас в тому розумінні, що перемога в боротьбі з вилученням цінностей залишиться безумовно і повністю на нашому боці”.

Далі в листі вказується на необхідність організації на з’їзді партії таємної наради всіх або майже всіх делегатів з цього питання. На нараді провести таємне рішення з’їзду про те, що вилучення цінностей, особливо найбагатших лавр, монастирів і церков, повинне бути здійснене з нещадною рішучістю, ні перед чим не зупиняючись і в найкоротший строк. “Чим більше число представників реакційного духовенства і реакційної буржуазії вдасться нам з цього приводу розстріляти, тим краще” [1, с. 191–193].

Кульмінацією жорстокості, етнокультурного геноциду, християнського віровбивства, цілковитого спустошення Церкви стали масові політичні репресії 1920–1930 років. Масові вбивства, каторжні роботи мільйонів віруючих українців, їх переселення і депортації здійснювались не тільки за національною чи політичною ознакою, а й

через віру в Бога, релігійну мораль, сповідування релігії своїх предків. Карально-репресивні органи відносили священнослужителів, віруючих до так званого, неблагонадійного контрреволюційного елементу. Тому провокації, слідкування, жорстокий адміністративно-ідеологічний контроль за життям, релігійною громадськістю, ізоляція і знищення церковних активістів призвели до незворотніх духовно-релігійних втрат.

Особливому контролю і “чистці” від релігійного контрреволюційного елементу піддавались прикордонні з Польщею райони Вінницької, Кам’янець-Подільської, Рівненської, Волинської областей, з яких, згідно з постановами ЦК КП(б)У, був примусово висланий практично весь церковно-релігійний електорат.

Ряд релігійних активістів звинувачувались у шпигунстві, сіонізмі, антидержавній діяльності і пропаганді, тероризмі, шкідництві. Особливий розмах репресій, відкритого свавілля і беззаконня розгортається після постанови ЦВК СРСР від 10 липня 1934 р., що заснувала “особливі наради” – позаконституційний, позасудовий орган політичних репресій. Пізніше були створені й інші позасудові структури – “двійки”, “трійки”. А постанова ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. “Про порядок ведення справ про підготовку або здійснення терористичних актів” зобов’язувала слідчі органи завершувати слідчі справи в десятиденний термін, розглядаючи їх в судах без участі підсудних та захисників, касаційний перегляд та клопотання про помилування не допускалися, а смертні вирoki виконувалися відразу після їхнього оголошення.

Нині важко і навіть неможливо підрахувати, скільки було заслано, переселено, засуджено чи розстріляно священнослужителів та громадян за релігійними ознаками. За офіційною статистикою в Україні лише за 1936–1938 рр. жертвами політичних репресій стало понад 800 тис. громадян, з них більше 205 тис. розстріляно, а за 50 років засобами радянського геноциду та етноциду було знищено більш 10 млн. українців[2, с. 148].

Великою національною трагедією в Україні стало здійснення політики колективізації сільського господарства. Це був небачений раніше не тільки фізичний, а й духовно-релігійний, етнічний геноцид українського селянина. Знищувались не лише одноосібні господарства та заможні і середні селяни, а й руйнувались багатовікові гуманістичні традиції землеробів, знищувались їх сім’ї, які позбавлялися будь-яких засобів до існування, насильно висилались з насиджених місць у інші

регіони.

Під лозунгами за колективізацію оголошувалась справжня війна релігії, яка захищала віковічні традиції та одвічний уклад селянського життя, засуджувала антилюдську політику колективізації. Були випадки, коли церква оголошувала анафему колгоспним та сільрадівським активістам.

Зрозуміло, церква стояла на заваді антиукраїнізму, антинародним методам колективізації, економічному розоренню, морально-політичному цькуванню, фізичному знищенню селян, як основи економічного добробуту, духовно-культурної й етнопонаціональної стабільності України. Селяни довіряли своїм духовним пастирям більше, ніж представникам владних структур, які намагалися довести їм переваги колективної праці, шкідливість релігії тощо.

В січні 1930 р. бюро Шепетівського окружного КП(б)У прийняло рішення про закриття церкви у с. Плужному і виселення 800 селянських сімей. Це викликало заворушення селян, які вимагали відкрити храм, повернути зерно та інвентар. Почались репресії: з с. Лабуні було заарештовано майже 80 чоловік, у Плужнянському районі – 149, в Ізяславському – 30, всього 427 чоловік. На кінець березня було заарештовано і засуджено майже 2 тис. чоловік, окремих з них було розстріляно.

1932 року Вінницьким обласним відділом ГПУ була сфабрикована кримінальна справа проти віруючих п'ятидесятників-сіоністів, що проживали у Волочиському, Проскурівському, Городоцькому, Теофіпольському, Антонінському, Ярмолинецькому, Михайлівському районах колишньої Вінницької (нині Хмельницької) області. Віруючі селяни, в результаті вилучення посівного матеріалу, не могли виконати плани посівів, вони відмовлялись від вступу до колгоспів, що інкримінувалось їм як контрреволюційна і антирадянська діяльність.

По цій кримінальній справі було притягнуто до відповідальності в кількості звинувачених 79 чоловік. Рішенням Судової Трійки при Колегії ДПУ УРСР від 05.IV.1933 р. були засуджені: до розстрілу – 8 чоловік; 67 – до тривалих строків ув'язнення у виправно-трудових таборах.

Судова колегія з кримінальних справ Верховного Суду УРСР з січня 1989 р. постанову судової трійки при колегії, ДПУ УРСР від 05.04.1933 р. відмінила і за відсутністю складу злочину в діях

вищевказаних осіб їх реабілітувала.

З поширенням масової колективізації все більшого розмаху набирав насильницький тиск на Церкву: проводились репресії проти священників і віруючих різних конфесій та віросповідань, закривались храми, а їх майно розкрадалось, культові цінності конфісковувались. У Київській області було закрито 1579 молитовних будинків, 590 з яких було перебудовано під культурно-освітні заклади, 756 – не перебудовано. На той час у користуванні віруючих Київщини залишився лише 301 молитовний дім: 273 церкви, 29 синагог, 5 костелів, 4 каплиці.

Окружним адмінвідділам заборонялось реєструвати новоорганізовану релігійну громаду, якщо в її розпорядженні не було спеціального молитовного будинку. Не дозволялось завершувати добудову молитовних будинків, а також розпочинати їх нове будівництво. Для будь-яких релігійних цілей заборонялось збирати і витрачати гроші. Разом з тим, якщо релігійна громада в означений строк не розпочне і не відремонтує старий молитовний будинок, то його вимагали негайно закрити[3, арк. 90–95].

А із закриттям храму ліквідовувалась і релігійна громада. Священників виселяли з квартир, обкладали непомірними податками. У с. Білогородка Ізяславського району Хмельницької області, наприклад, за розпорядженням голови сільради Назара Вакулюка священникові Григорію Солов'ю була встановлена квартплата в сумі аж 211 крб. Священників не допускали не лише до релігійно-освітньої роботи та до співпраці з державними органами, але й до звичайної громадської діяльності. Скажімо, священникові Піліпу – садоводові із Летичівського району цієї ж області було заборонено займатися громадським розсадництвом дерев.

В 1930 роках в Україні було закрито 8 тис. церков (приблизно 75–80% усіх храмів).

Всіма соціально-виховними інституціями велась цілеспрямована атеїстична робота з дітьми і молоддю. Особливо старалися школи та дитячі садки, жовтеньські, піонерські й комсомольські організації, які охоплювали практично всіх дітей і юнацтво. Разом з тим у деяких селах діти відвідували храми. Тобто релігійне виховання здійснювалось вдома, оскільки будь-яких інших форм масової церковно-релігійної освіти в країні не існувало.

У роки війни з німецько-фашистськими загарбниками “відлига” в позиції держави до церкви, віруючих дійово сприяла значному

внеску їх у перемогу над ворогом: вони давали значні кошти на озброєння, широко проповідувалась мобілізація зусиль народу на безкомпромісну, священну боротьбу з окупантами. Церква використовується владою як тимчасовий заспокійливий засіб для згуртування знедоленого війною народу. Церква розгортає велику благодійну діяльність, яка приносить значну користь пораненим, сиротам, інвалідам, армії. Духовенство, віруючі збирали гроші, продукти, одяг, предмети першої необхідності на потреби військовослужбовців. Церковні парафії здійснювали шефство над військовими частинами, передавали пораненим продовольство, одяг, цигарки тощо.

За 1944 р. церквами Волинської області у фонд Червоної Армії було зібрано 308523 крб., продовольством і речами – 80080 крб, для дітей сиріт і сімей воїнів Червоної Армії 96994 крб. Загальна сума пожертв у грошовому еквіваленті становила 485597 крб [4, арк. 104].

До 9 травня 1945 р. церквами Кам'янець-Подільської (тепер Хмельницької) області було зібрано 1513341 крб, 1,2 т сухофруктів, 2,6 т гороху, 106 кг цукру, 61 кг тютюну, 79,4 тис. штук яєць, 1400 буханок хліба, 2,2 т круп, 9,2 т пшениці і ячменю, 1,5 т сухарів і печива, багато курей, борошна, молока, жирів, фруктів, овочів, меду, ковбаси, консервів, а також постільної білизни, тканини, посуду і навіть меблів. Але і в цих благодійних справах церква зустрічала перепони з боку місцевих керівників. Так, секретар Орининського райкому партії Буга дав команду сільрадам, щоб вони перешкоджали духовенству у зборі коштів і продуктів серед віруючих[5, арк. 228].

В повоєнний період люди вимагали повернення храмів, відкриття церков, молитовних будинків. Після деякого повоєнного пом'якшення атеїстичного тиску, в другій половині 1950 років різко посилювався атеїстичний наступ на релігію, масово закривались храми, знищувались ікони, церковні книги, обкладались непомірними податками та адміністративно розпускались релігійні громади, обмежувались права віруючих, заборонялось навчання в духовних навчальних закладах, переслідувались діти священнослужителів та віруючих. Радянські, партійні органи забороняли релігійним організаціям будувати культові споруди, купувати транспорт, всьляко обмежували їх господарську богослужбову діяльність, благодійництво, паломництво до “святих” місць, використання дзвонів.

Реалізацією цих варварських заходів займалися комісії з

сприяння контролю за виконанням законодавства про культ. Хоча ЦК КПРС 10 листопада 1954 р. у постанові “Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди” й настановлював не допускати ображення почуттів віруючих і церковників та адміністративно не втручатися в діяльність церкви[6, с. 105–107], це не змінювало загальної стратегії атеїстичної войовничості. Це були скоріше тактичні кроки, що певною мірою вносили тільки деякі корективи в тактику, аж ніяк не видозмінюючи стратегічної лінії адміністративно-протирелігійно-церковної командності. Відібрані у віруючих культові споруди, яких вони були позбавлені раніше, не повертались. І ніякі аргументи, що висувалися віруючими до державовладних функціонерів, до уваги не брались.

На початку 1960 років наступ держави на релігію набирає нового оберту в зв’язку з прийняттям у 1961 р. на XXII з’їзді КПРС Програми партії, що задзвеніла як “епохальної значимості видатний документ розгорнутого будівництва комунізму”. Звичайно, вважалось, що здійснення величних комуністичних творінь з церквою не по дорозі. М. Хрущов заявив, що для переходу до комунізму необхідна не лише потужна матеріальна база, але й належний рівень свідомості всіх громадян соціалістичного суспільства. При цьому вказувалося, що висока релігійність радянських людей не має соціальних коренів, а зумовлюється незадовільною антирелігійною пропагандою, пасивністю комуністичної партії в цьому питанні та надмірними свободами, наданими державою релігійним конфесіям. Владою вкотре було розпочато потужний наступ на церкву. Наприклад, у 1958 р. в Україні існувало 40 православних чернечих обителей. В 1964 р. в Україні залишилося лише 9 монастирів, у яких проживало 939 самітників [7, с. 4]. Ударна державна войовничість щодо церкви в Україні виявлялась у конкретних ознаках – зростала кількість закритих церков. Уже в 1962–1963 рр. тільки в селах одного Кременецького району Тернопільської області було знято з реєстрації 25 церков. Одинадцять церковних приміщень передали колгоспам для використання під громадські потреби, решту церковних приміщень не використовували, вони пустували, а ключі знаходились у сільрадах [8, арк. 19–20]. Аналогічна ситуація була і в інших регіонах України. Тільки за 1963 р. на Хмельниччині було закрито 20 храмів, в 1964 році з 452 діючих храмів залишилося 143, а в 1970 р. – 139 церковних споруд [9, арк. 22]. Культові приміщення в багатьох випадках зносились з лиця землі, перетворювались на склади, подекуди

використовувались для культурно-спортивної роботи. Відповідно до нового законодавчого положення культовий об'єкт могли закрити через його незадовільний стан на основі акту технічної комісії та висновку уповноваженого в справах церкви відповідного облвиконкому. Культову споруду також закривали і зносили у зв'язку з реконструкцією населеного пункту тощо. Релігійна община приходу мала право наймати служителя храму тільки за умови отримання ним реєстраційного посвідчення уповноваженого при облвиконкомі. Як бачимо, права єпископатів у цих питаннях звужувались до граничної крайності. Окрім того священнослужителів позбавляли можливостей контролювати фінансові справи релігійних громад, вони не могли також втручатися в питання їх управлінської діяльності.

Культові споруди закривалися також внаслідок “слабкої релігійної активності населення”. Оцінка “слабкої релігійної активності населення” була настільки відносною, аморфною, що по суті могла застосовуватися до будь-якого населеного пункту, кожної, без винятку, діючої церкви. Державно-командно-войовничо-атеїстична наступальність здатна була поставити в становище “слабкої релігійної активності” кожную релігійну громаду. Все залежало від того, як “впадала в око” місцевим владоможникам та чи інша церква. Оформлення ж “документів” на закриття ставало справою техніки, але за тим вже жодної затримки не виникало.

Більше наступала держава в ліквідації бази церкви на селі. У таких селах, як Горошівці і Кулівці Заставнівського району, Ожево Сокирянського району, Мошанець Кельменицького району, Тернавка Глибоцького (нині – Герцаївського) району, Давидівці та Юженець Кіцманського району Чернівецької області не обійшлося без протистояння віруючих із владою та силових дій [10, с. 14]. У с. Павлівці Нововолинського району, що на Волині, населення з обуренням виступило проти закриття церкви. Мали місце антирадянські, націоналістичні вирази з погрозами на адресу місцевого партійно-радянського активу. Щоб перешкодити перебудові церкви під зерносклад пивзаводу, церковники організували в ній цілодобове чергування, принесли в храм дві ікони, перед якими молились і вдень і вночі, світили свічки, зняли центральні двері і заховали їх. Та, напевно, немає в Україні села, де не піддавалися б нарузі віруючі, де не принижувалась би їхня релігійна свідомість. Святе джерело в с. Слобідці Шелехівській на Хмельниччині декілька разів було засипане гноєм. Але населення навколишніх сіл постійно

його розчищало. І лише на початку 1990 років начальник управління культури Хмельницького облвиконкому, кандидат історичних наук, великий українець, людина високого благородства душі і серця, християнин і патріот Петро Якович Слободянюк допоміг місцевим активістам відродити святе джерело, збудувати там капличку, провести благоустрій. А місцева влада села і району відремонтувала до нього дорогу. Нині в с. Слобідці Шелехівській офіційно діє духовно-природничий заповідник, до якого щороку, на свято Іллі (2 серпня), збирається на відпуст православний люд з усіх регіонів України [11, с. 161–162]. За 25 післявоєнних років тільки на Хмельниччині, наприклад, православні общини втратили близько 360 церков і молитовних будинків, а католики були позбавлені 25 костелів. Серед загальних даних знятих з реєстрації релігійних громад майже 85% припадає на сільську місцевість, тобто на села та селища України [12, с. 199–200]. Село в цих питаннях, як бачимо, витримувало більш жорсткий комуністичний пресинг унітарної держави, державного соціалізму взагалі. Найбільшу кількість храмів, молитовних будинків знято з реєстрації на Вінниччині, Івано-Франківщині, Тернопільщині, Хмельниччині, Житомирщині.

Держава такого ж роду остракізм стосовно Церкви і релігії, спрямований на подальше скорочення чисельності діючих церков і молитовних будинків, продовжувала і в 1970-х – першій половині 1980-х рр. Однак цей напрям діяльності держави мав більш, так би мовити, стриманий, дещо умовно поміркований характер. Акції скорочення сповільнюються і в середині 1980-х рр. гальмуються та припиняються зовсім. А в другій половині 1980-х – на початку 1990-х років існуюча раніше тенденція набуває вже зворотнього спрямування.

Відродження віри людей у Бога сприятиме піднесенню духовності, релігійної культури, релігійної свідомості і національної самосвідомості українського селянства. Українське селянство, яке своїм патріотизмом, невтомною працею на трагічних теренах національного самозбереження возвеличило свій народ, рідну землю, в умовах незалежної Української держави одержало всі необхідні умови для задоволення духовно-релігійних потреб.

Як бачимо, стратегічною метою радянської релігійної політики завжди залишалося повне знищення Церкви, однак у різні періоди змінювалися методи і темпи. Радянська влада йшла на тактичні компроміси з церквою лише в моменти державних катаклізмів.

Антицерковна політика влади, яка мала місце в радянську добу, спричинила багато негативних явищ у релігійному житті суспільства, основним з яких є розкол у сучасному українському православ'ї.

Сформовані віками традиції народу зневажались як пережитки минулого, відсталого. З свідомості нації витравлювались доленосні історичні явища і події, імена національних героїв, дух свободи і людської гідності. Національна традиція у вигляді народних, релігійних, сімейно-побутових свят і обрядів просто заборонялось. На зміну українській православній традиції, святам і обрядам нав'язувались нові, далекі від народної і релігійної культури, колаборантські святково-обрядові дійства, як, скажімо, комуністичні червоні звіздини, червоні весілля і революційні похорони, революційні диспути, святкові мітинги, червоні суботи і неділі і т. п.

Звичайно, душа народу не сприймала таке атеїстичне сміття. Багато громадян зберігали релігійні і національні традиції, сповідували християнську мораль, відзначали обряди сімейного, календарного циклу, потайки вінчалися і хрестили дітей, передавали дітям й онукам свою віру, культуру, свою пісню, свою печаль, свої неписані національно-релігійні правила і закони.

Список використаних джерел та літератури:

1. Письмо В. М. Молотову для членов Политбюро ЦК РКП(б). 19 марта 1922 г. // Известия ЦК КПСС. – 1990. – № 4. – С. 191–193.
2. Слободянюк П. Українська церква: історія руїни і відродження. – Хмельницький, 2000. – С. 148.
3. Державний архів Вінницької області. – Ф. – Р-197. – Оп. 3. – Спр.6. – Арк. 90–95.
4. Державний архів Волинської області. – Ф. – Р-393. – Оп.3. – Спр.15. – Арк. 104.
5. Державний архів Хмельницької області. – Ф. – Р-338. – Оп.8. – Спр.2. – Арк. 228.
6. Коммунистическая партия, Советское правительство о религии и церкви. – М., 1959. – С. 105–107.
7. Ліквідація українських монастирів під час хрущовської антицерковної кампанії // Пульс. – 2005. – 17 лют. – С. 4.
8. Державний архів Тернопільської області. – Ф. – Р-3240. – Оп. 1. – Спр. 92. – Арк. 19–20.
9. Державний архів Хмельницької області. – Ф. – Р-333. – Оп. 9. – Спр. 75. – Арк. 22.

10. Яремчук С. С. Православна церква на Буковині у 1944–1991 рр. (Державно-церковні взаємини). Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Чернівці, 2006. – С. 14.
11. Слободянюк П. Українська церква: історія руїни і відродження. – Хмельницький, 2000. – С. 161–162.
12. Панченко П. П. Сторінки історії України ХХ століття. (Українське село: поступ, сподівання, тривоги). – К., 1995. – С. 199–200.

Л. М. Гундерук,
*завідувач кафедри психології та
соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП,
кандидат психологічних наук, доцент,
(м. Хмельницький)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ОСНОВИ ЇЇ ПРОФІЛАКТИКИ

Загальна соціально-економічна скрута, яку сьогодні переживають різновікові категорії населення України, потребує зосередження зусиль державних органів у справах молоді, фахівців соціальних служб для молоді та інших соціальних інституцій, молодіжного громадського активу для вирішення комплексу найгостріших питань, пов'язаних з попередженням асоціальної поведінки молоді та підлітків. Молодь є найактивнішим психологічним суб'єктом, і тому прояви соціально неприйнятної поведінки найвиразніше проявляються саме у них. В цьому віці, коли не сформований стійкий світогляд, особистість найбільше піддається зовнішньому впливу. Сприймаючи інтереси, погляди оточуючих, молоді люди вбирають, всотують їх у себе і в подальшому керуються ними. З розвитком девіантної поведінки у молоді все більше затуплюються позитивні відчуття, і вона може стати резервом для майбутньої злочинності. Саме тому проведення необхідних заходів з метою профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі закономірно стало одним із основних завдань сьогодення.

Актуальність цих завдань підсилюється ще й тим, що з кожним роком зростає кількість кризових явищ у суспільстві. Вони тісно

пов'язані не тільки з політичною, соціально-економічною ситуацією та нестабільністю в суспільстві, а й з умовами виховання та побутовим неблагополуччям у сім'ях, недоліками в організації навчально-виховного процесу в закладах освіти, негативним впливом антигромадських елементів тощо. Недостатня увага приділяється організації дозвілля дітей і підлітків, вихованню в них поваги до закону і загальноприйнятих правил поведінки в суспільстві, формуванню позитивного погляду на здоровий спосіб життя.

Девіантна поведінка – поняття соціально-психологічне. Девіантною вважається поведінка, що відхиляється від норм моралі, прийнятих у даному суспільстві на даному рівні соціального та культурного розвитку, та тягне за собою санкції: ізоляцію, покарання, лікування, осуд та інші форми щодо порушника. Проявляється вона у вигляді незбалансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні процесу самоактуалізації або у вигляді уникання морального та естетичного контролю над власною поведінкою.

Виділяють два види факторів, які призводять до виникнення девіантної поведінки:

- біологічні (несприятлива спадковість; органічні пошкодження головного мозку; “пубертатна криза”, обумовлена нерівномірністю розвитку серцево-судинної та кістково-м'язової систем, ускладнена фізичним самопочуттям, підвищеною активністю ендокринної системи);

- соціально-психологічні фактори (порушення виховання підлітка у родині; шкільна дезадаптація; підліткова криза – це вершина перехідного періоду від дитинства до дорослості; психічна травма, спровокована різними обставинами: конфлікти з батьками, друзями, переживання сімейних розладів тощо).

Вивчення відхилень у поведінці має свою багатовікову історію. Незважаючи на це, інтерес сучасних науковців до проблем девіації є стійким і виправданим.

Дослідження девіантної поведінки у світовій психологічній літературі представлені достатньо широко, а в сучасній вітчизняній психології і педагогіці є визначальним, тому що саме девіантна поведінка перешкоджає соціалізації особистості, її становленню й формуванню, розвитку її громадянської самосвідомості [4; 5].

Сучасні вчені стосовно неповнолітнього з різного роду відхиленнями в розвитку, що накладають своєрідний відбиток на поведінку, використовують терміни: “важкі діти” (К. Лебединська,

М. Райська, М. Раттер, Л. Славіна та ін.); “важкі підлітки” (Л. Зюбін, В. Степанов, Д. Фельдштейн та ін.), до категорії яких відносять дітей з відхиленнями в моральному розвитку, акцентуаціями характеру, з порушеннями в афективно-вольовій сфері, відхиленнями в поведінці; “аномальні діти”, що мають відхилення від того, що є типовим або нормальним, але не включає патологічний стан (Л. Пожар); “дезадаптивні діти” (С. Белічева); “діти, що живуть під спеціальною турботою” (Л. Кошч); діти “групи ризику” (І. Невський); “діти з порушеннями в афективній сфері” (К. Лебединська, М. Райська, Г. Грибанова, Л. Славіна). Однак названі терміни часто несуть однобічну інформацію: побутову, клінічну, юридичну. Оскільки єдиної практики вживання цих понять немає, часом не ясно, до якої категорії віднести дитину, що має ті або інші відхилення в поведінці (асоціальна, ненормативна, протиправна, злочинна поведінка) (Е. Іванов, Л. Шіпиціна, Г. Сафіна) [4]. Мабуть, більш правомірним є використання узагальнюючого терміна – “поведінка, що відхиляється від норми”, у будь-якому разі до тих пір, доки дитині не встановлено медичного діагнозу або не винесено юридичного вироку.

Досить часто про негативні прояви поведінки говорять як про спеціальний засіб, психологічний захист, що розглядається в медичній психології, маючи на увазі тільки аномалії психічного розвитку.

Підлітковий вік як кризова стадія розвитку особистості, на думку видатних психологів (З. Фрейд, А. Адлер, А. Рубінштейн, І. Кон), передбачає, що певний підліток важкий як для себе, так і для інших.

Фізична нестабільність, риси характеру, що ускладнюють спілкування, емоційна незрілість, несприятливі мікро- й макросоціальні відносини – усе це фактори ризику, наявність яких, безумовно, робить цей важкий вік ще важчим.

Ще в ранньому дитинстві розлади процесу становлення особистості можуть супроводжуватися різними проявами антисоціальної спрямованості, такими, як: заподіяння шкоди приналежній іншим власності, експансивність, жорстокість у ставленні до тварин. Розбіжності в рівні агресивності стають помітними вже у віці двох років. З віком ознаки агресивності змінюються, хоча стійкість їх зберігається.

У підлітків з’являються своєрідні поведінкові реакції, що складають специфічний підлітковий комплекс: 1) реакція емансипації (крайній ступінь – бродяжництво); 2) реакція групування з

однолітками (формування власної субкультури); 3) реакція захоплення (хобі) [4; 5].

Девіації в підлітковому та юнацькому віці виникають також і як відповідь на неспроможність особистості реалізувати свої особистісні тенденції до самоактуалізації. Тому профілактика та подолання девіацій можливі шляхом навчання людини способом самореалізації, які б стали джерелом особистісного зростання та позитивності Я-концепції, що в цілому сприятиме психологічному благополуччю підлітка або молодой людини.

Соціалізація полягає у засвоєнні індивідом соціального досвіду у вигляді норм, видів діяльності, форм спілкування та переведення цього досвіду у внутрішні, власні регулятори активності. До цих регуляторів належать мотиви, звички, настанови, стереотипи тощо. Метою соціалізації є забезпечення включення особистості у соціальне середовище, створення умов для максимальної реалізації її психологічного потенціалу, спонукання до саморозвитку. У процесі соціалізації неповнолітній різною мірою, але неминуcho проходить через життєві кризи, накопичення протиріч, можливо, через затримки й навіть зриви, болісні, спотворені форми самоствердження та визнання оточуючими. Не обов'язковим, але реально ймовірним наслідком цього є виникнення несприятливих психологічних новоутворень, що оформлюються у риси, властивості особистості. Це – жорстокість, цинізм, брутальність, нігілізм, зухвалість.

У соціально-психологічному плані визначальним чинником, який підштовхує неповнолітнього до несприятливої лінії загального формування особистості, є відсутність чи втрата психосоціальної ідентичності. На думку Е. Еріксона, потреба у психосоціальній ідентичності, що є соціогенною за своєю природою, закладається у людини на рівні базових потреб – самозбереження, репродукції тощо. Вона полягає у прийнятті власного образу як такого, що належить до певної соціальної групи, спільноти й виконує відповідну соціальну роль. Ідентичність відсутня (не досягається), коли намагання особистості включитися у привабливу, референтну для неї соціальну групу не знаходять підтримки й визнання. Ідентичність втрачається, коли різка зміна соціального оточення, власного статусу та ролі переживається особистістю у вигляді обставини, яка вражає самолюбство, заважає соціальному визнанню та самореалізації.

Таким чином, дефекти соціалізації на стадії підліткового віку призводять до несприятливого (аномального) формування

особистості. Це проявляється, зокрема, у виникненні негативних психологічних новоутворень, відсутності чи втраті психосоціальної ідентичності, деформованих потребах. Кінцевим результатом є схильність до девіантної поведінки, пошук відповідних ситуацій і навіть створення умов, сприятливих для її прояву.

Формами соціально-психологічної допомоги в роботі з девіантними підлітками є профілактика й корекція когнітивних розладів у формі вправ та ігор, що засновані на сполученні когнітивних і сугестивних компонентів, корекція емоційно-особистісних порушень тощо. Комплексні корекційні програми сприяють підвищенню рівня психічного розвитку підлітків, особливо у сфері індивідуальних якостей [1; 3], однак мають один суттєвий недолік – вони застосовуються лише на тій стадії, коли дитина вже не приховує антисоціальної спрямованості своєї поведінки – паління, вживання алкогольних напоїв, сексуальні перверсії, дромоманія, суїцидальні

Сам термін “профілактика” (від грецького “запобіжний”) звичайно асоціюється із запланованим попередженням якоїсь несприятливої події, тобто з усуненням причин, здатних викликати ті або інші небажані наслідки. З цього виходить, що профілактика повинна проводитися у формі запланованих дій, націлених головним чином на досягнення бажаного результату, але в той же час і на запобігання можливих негативних явищ.

Профілактика має на меті зусилля, спрямовані:

- на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп;
- попередження ускладнення вже наявних проблем.

Це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля.

У сучасній практиці розрізняють *первинну, вторинну та третинну* профілактику. *Первинна профілактика*. Найбільш масова та найбільш неспецифічна, її контингент включає загальну популяцію

дітей, підлітків і молоді, а метою є формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, спрямованого на здоров'я. Первинна профілактика є найбільш ефективною. Зусилля первинної профілактики спрямовані не стільки на попередження хвороби, скільки на формування здорового способу життя.

Первинна профілактика має наступні завдання:

- удосконалювання, підвищення ефективності використовуваних молоді людиною активних, конструктивних поведінкових стратегій;

- збільшення потенціалу особистісних ресурсів (формування позитивної, стійкої Я-концепції, підвищення ефективності функціонування соціально-підтримуючих мереж, розвиток емпатії, внутрішнього контролю власної поведінки і т. д.).

Основними способами реалізації задач первинної профілактики є:

- навчання здоровому способу життя: усвідомлення, розвиток і тренування визначених умінь справлятися з вимогами соціального середовища, керувати своєю поведінкою;

- надання дітям і підліткам психологічної і соціальної підтримки адекватними підтримуючими системами і структурами.

Виконання задач первинної профілактики повинно здійснюватися спеціально навченими в області профілактики психологами, медичними і соціальними психологами і педагогами.

Первинна профілактика більшою мірою носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки та негативних звичок. Її змістом є:

- надання підліткам та молоді інформації про наслідки асоціальних дій, вживання різних видів алкогольних, наркотичних та токсичних речовин;

- роз'яснення правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки; популяризація переваг здорового способу життя;

- формування у підлітків та молоді навичок культурного проведення дозвілля;

- створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності.

Вторинна профілактика має на меті обмеження поширення окремих негативних явищ, що мають місце в суспільстві чи соціальній

групі. Вторинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді містить у собі як соціально-психологічні, так і медичні заходи неспецифічного характеру, її контингентом є діти і підлітки з ризикованою поведінкою (бездоглядні діти, діти з кризових сімей, діти вулиці).

За своєю спрямованістю на контингенти ризику вторинна профілактика є масовою, залишаючись при цьому індивідуальною у відношенні конкретної дитини чи підлітка.

Метою вторинної профілактики є зміна малоадаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки.

Вторинна профілактика має наступні завдання:

- розвиток активних стратегій поведінки, що допомагає подолати проблему;

- підвищення потенціалу особистісних ресурсів.

Виконання програм вторинної профілактики повинно здійснюватися спеціально навченими професіоналами-психотерапевтами, психологами, соціальними працівниками, педагогами і мережею непрофесіоналів – членів груп само- і взаємодопомоги, консультантами. Ефект від програм вторинної профілактики більш швидкий, але менш універсальний і діючий, ніж від первинної.

Третинна профілактика – комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її в сім'ю, освітній заклад, трудовий колектив, до суспільно-корисної діяльності. Тому соціально-педагогічна діяльність в межах третинної профілактики зосереджується в різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, дружніх клініках для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

Третинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді є переважно медико-соціальною, індивідуальною і направлена на попередження переходу сформованого захворювання в його більш важку форму, наслідків у вигляді стійкої дезадаптації.

Метою третинної профілактики є максимальне збільшення терміну ремісій. При проведенні третинної профілактики різко зростає роль професіоналів-психотерапевтів, терапевтів, соціальних працівників і психологів, а також непрофесіоналів – консультантів, членів соціально-підтримуючих груп і співтовариств.

Отже, найбільш поширеним та дієвим засобом боротьби з

девіантною поведінкою є соціальна профілактика, яка виступає як засіб попередження негативних проявів девіантної поведінки. Важливо також орієнтуватися не на заборону тих чи інших небезпечних дій, а на їх переорієнтацію у суспільно-позитивні форми взаємодії у суспільстві, на формування здорового як духовно, так і фізично майбутнього покоління. Девіантна поведінка виступає як один із факторів маргіналізації суспільства, саме тому ефективна її профілактика дає змогу розвитку “здорового” суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Актуальные проблемы девиантного поведения: борьба с социальными болезнями. – М. : Просвещение, 1995. – 124 с.
2. Бадмаев С.А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников. – 4-е изд. – М. : Изд-во Магистр, 1999. – 96 с.
3. Бондаренко О. М. Формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків як умова профілактики адиктивної поведінки // Підготовка соціальних працівників / соціальних педагогів до профілактики адиктивної поведінки молоді: Мат. міжн. конф. – Черкаси : ЧНУ, 2004. – С. 26–32.
4. Воспитание трудного ребенка: Дети с девиантным поведением: Учеб.-метод. пособие / Под ред. М. И. Рожкова. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 240 с.
5. Пятунин В.А. Психолого-педагогические особенности девиантного поведения: Учеб. пособие. Ч. II. Факторы формирования девиантного поведения. – Магнитогорск : МГПИ, 1999. – 142 с.
6. Шевчук В.Ф. Нормативное и отклоняющееся поведение: Социально-психологический аспект. – Ярославль : ЯПИ, 1992. – 154 с.
7. Фальова О. Є. Основні підходи до психологічного супроводу девіантних підлітків у процесі навчання і проблеми організації психологічної служби у школі / О. Є. Фальова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/znpkhnpu/TtMNIv/2008_22/26.html

О. В. Гуменюк,
фахівець кафедри економіки та управління
Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДУ ЄВАНГЕЛІЯ

Про що нам може розповісти стародавній рукопис? У православній рукописній традиції переписування книг Святого Письма, богослужбових книг завжди було особливою роботою, де авторство не вказувалося. Ця традиція анонімності є характерною особливістю нашої середньовічної християнської культури – скромність, відмова від індивідуальності особи, благоговіння і відповідальність за кожне написане слово. Унікальною є ситуація, коли автори, редактори або переписувачі залишали ім'я на сторінках фоліантів і указували, де і коли і за чим велінням було написано книгу. Тільки з XVI століття починають траплятися подібні випадки. Небагато з цих книг збереглися до наших днів, оскільки вони використовувалися під час служби і для навчання, неодноразово переписувалися, переходили з рук у руки, дарувалися, передавалися на спомин душі в монастирі. На цих книгах зростали покоління освічених людей. Кожна з цих унікальних книг мала свою складну долю, яку сьогодні досліджують учені.

Пересопницьке Євангеліє – одна з небагатьох рукописних книг, історія якої нам відома хоч б частково. Життя цієї книги не обмежилось прикрасою музейної полиці, воно триває й зараз.

Перше, що впадає в очі, – це те, що всі 964 сторінки фоліанта написано на пергаменті. Рукописні пергаментні сторінки на світланку книгодрукування. Чому? Швидше за все, пергамент обрано не випадково. На пергаменті в XVI столітті писали, бо цей матеріал для листа був набагато міцнішим за папір, а папір – задорогим. Крім того, це данина традиції. У виготовленні цього рукопису переплелися, з одного боку, традиція переписування євангельських текстів, а, з іншого – завдання створення шедевра написання і мистецтва виготовлення книги. Все, починаючи з художнього оздоблення в ренесансному стилі і авторських коментарів до тексту, навпаки, свідчило про те, що Євангеліє – твір сучасної йому епохи.

Про сам текст Євангелія в приписці до рукопису сказано, що воно “выложено изъ языка българского на мову русскую”. Навіщо

авторові знадобилося перекладати текст з болгарської, коли Святе Письмо вже було перекладене церковнослов'янською мовою богослужінь з грецького оригіналу? При зіставленні з іншими текстами XVI століття стало ясно, що “болгарська” на той час поширена назва церковнослов'янської, що має з болгарською спільне походження, а “руською мовою” називається древній варіант української мови (порівняйте: М. Смотрицький, початок XVII століття: “удержи языкъ твой от зла и устне твои еже не глаголати лсти; руски истолкуем: гамуй язык твой от злого и уста твои нехай не мовят зради”). Отже, перед нами – перший відомий нам переклад Євангелія українською мовою XVI століття. Мова якого ще дуже схожа на староруську і церковнослов'янську, але вже з самостійними граматичними правилами і словниковим фондом.

Тоді як на Заході переклад Біблії іншими мовами був пов'язаний з рухом Реформації, що зароджувався, і офіційною римською Церквою не схвалювався, у східній Церкві він був освячений традицією. Пригадаємо, що і церковнослов'янський текст Письма, створений святими Кирилом і Мефодієм, був перекладом з грецької. Але церковнослов'янська – це не мова якоїсь епохи. Її було штучно створено і їй судилося стати особливою літургійною мовою Православної Церкви, таким же невід'ємним елементом її молитовного життя, як храм і ікона. На відміну від цього, українська мова – жива, нескінченно мінлива і, порівняно з минулими періодами, – інша в кожному нову епоху. Тож трохи дивно, що Пересопницьке Євангеліє, що створювалося староукраїнською мовою, писалось для богослужінь (його текст розділено на зачала, є показчик глав, що читаються на святкових та буденних службах у храмах). Це не був підпільний і заборонений переклад, подібний до Біблії Мартіна Лютера; участь у ній князів, високих духовних осіб, а також багате і високохудожнє оформлення дозволяють припустити протилежне. Очевидно, що церковнослов'янська мова була тоді не всім легко зрозумілою (ознака браку освіти у тогочасного народу). У століття, коли внаслідок латинської експансії богословські знання стали насущною потребою не лише книжників і учених, необхідно було донести сенс Євангелія, що читається на богослужінні, до кожної пересічної, навіть неписьменної людини. Відомий український філософ того часу Іван Вишенський називає знання Євангелія головним засобом полеміки з лукавством західної філософії (яке у результаті приведе Західну Європу до заперечення Бога): “Ты же,

простой, неученый и смиренный Русине, простого и нехитрого Евангелия ся крепко держи, в нем же живот вечный тебе сокровенно есть”. Цій меті і слугував український переклад. Він проникнутий теплою і щирою любов’ю автора до читача, якого автор називає “Читачу милий” у передмові до Євангелія. Цей переклад мав підготувати пересічного читача і слухача слів Святого Письма до розуміння Слова Божого церковнослов’янською мовою – мовою своєї віри і філософії.

Книгою користувалися впродовж століть. Палітурку (оправу) рукопису довелося міняти не менше трьох разів. У різних місцях рукопису є позначки кількома мовами, що належать до різних епох. На перших сторінках дарчий напис українською мовою про передачу Євангелія єпископові Переяславському українським гетьманом Іваном Мазепою, який зробив нову палітурку рукопису і прикрасив її коштовним камінням, розуміючи його історичну і художню цінність.

М. І. Добрянський,
*заступник директора з адміністративно-
господарської роботи,
старший викладач кафедри психології та
соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)*

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Коріння української родини сягає в сиву давнину. Адже сім’я з її побутом, тобто загальним укладом життя, сукупністю виховних звичаїв і традицій складалася упродовж багатьох століть і зміцнювалася в ході історичного розвитку людства. Найбільш характерною та звичною для українського етносу є велика сім’я, що звалася родом. Це була суспільна група – невелика, але дуже суцільна, злучена кровними зв’язками й спільними інтересами. За своїх членів рід солідарно заступався, обороняв їх від кривд. Згодом рід утратив давню сутність і розпався на малі, самостійні родини.

Серед українців виник і утвердився погляд на сім’ю і родину як на святиню, а на виховання дітей – як на святий обов’язок батьків.

Тому ніякого перебільшення не буде, якщо сказати, що поруч з божественним культом землі, води, хліба, в свідомості нашого народу віками живе культ роду, сім'ї, що успадковується з покоління в покоління:

*Сім'я, що значить це, то кожен знає,
Хто зріс в сім'ї, і хто сім'ю сам має.
І хоч як не приховуй, не таї
Залежить наше щастя від сім'ї.*

Відомо, що сім'я – природне і найбільш стійке формування людського суспільства, яка акумулює в собі всі найважливіші його ознаки. Сім'я завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих національних ідеалів. Для прикладу в деяких золотих перлинах народного мудрості, в яких закарбовано погляд попередніх поколінь, поціновано значення сім'ї у житті суспільства: “Яка вода, такий млин, який батько, такий син”, “Які мамка й татко, таке й дитятко”, “Якого народила пенька, такого приймає й земелька”.

Родина – то той вузол, яким сполучаються люди у суспільстві. То найбільша вихователка підростаючих поколінь. Адже саме в родині під керівництвом батьків та інших родичів дитина пізнає світ, що її оточує, тут проходить її громадянське становлення, формуються світогляд, естетичні смаки, мораль, відношення до праці. Вказуючи на винятково важливу роль родини у становленні особистості, відомий американський психолог Франц Александер писав: “Антропологія показала, що типові для народу риси характеру виводяться з аналогічних способів поведінки в родинному житті, які панують в даній культурі. Те, що німця робить німцем. Американця – американцем. Японця – японцем. Це складний вплив тих рис, які відрізняють японську, американську і німецьку родини”. Нам залишається тільки доповнити, що те, що українця робить українцем, це складний вплив тих рис, які відрізняють українську родину від інших національних родин.

Українська родина розуміла – виховати дітей на ідеалах вільнолюбства не можна без формування національної свідомості і самосвідомості, любові до рідного народу, відданості Україні. Здавна батьків і дітей об'єднували віра, книжка, пісня, почуття обов'язку перед Вітчизною.

Українську родину характеризували такі чесноти як товариськість, побратимство, лицарство, спільна праця, піклування про цивілізоване буття кожної особистості, взаємодопомога, спільний

обробіток землі, піклування про довілля. а вона їх передавала своїм спадкоємцям з покоління в покоління. Кожна родина вважала за честь виховати патріота рідної землі, який усвідомлено захищав би Вітчизну від ворога.

Духовний світ людини. Він глибокий, багатогранний, не пізнаний до кінця. Чим він багатший, тим цікавіша людина, тим змістовніше й прекрасніше її життя. На сторожі нашої духовності, нашої душевної чистоти стоять вічні обереги, про які народ говорить: це загальнолюдські цінності. Мамина колицька, молитва до Бога, батьківське благословення, родинне вогнище – такий далеко не повний перелік тих скарбів, які очищають і ушляхетнюють нашу душу, оберігають її від скверни і прагматизму, користолюбства, зрадливості...

Здавна наші пращури склали символічну систему духовних цінностей, яка передається від покоління до покоління. З часом вона дещо змінюється, доповнюється, але головними завжди залишаються людська доброта, порядність, почуття гідності, любов до рідної землі та її народу, працелюбність, лагідне піклування про малих та старих, протистояння злу... Можна ще дуже довго перелічувати ті якості, які роблять людину Людиною.

В українських родинах дітей завжди вчили, що людина невіддільна від свого роду, нації. Головним охоронцем ладу в родинах та суспільних взаєминах був звичай. Він зобов'язував кожного члена роду досконало вивчати і знати свій родовід до сьомого коліна та пов'язані з ними життєві успіхи. Повага і любов до свого роду, рідної сім'ї, землі, національних звичаїв і традицій починалася з поцінування писемних пам'яток, переказів, предметів побуту, сімейних реліквій, портретів та іншої інформації про життя предків. Дбаючи про майбутнє дітей, батьки усвідомлювали, що передумовою успішного виховання є духовний зв'язок між поколіннями. Тому в родинному середовищі формувалися такі якості як повага до старших, милосердя, доброта, щирість. Вихованням дітей у сім'ї опікувалася в основному мати. Вона стояла на сторожі доброї, лагідної, світлої атмосфери в домі. Тому ідеал людини, характер моралі, спосіб життя українців підпорядковані нормам, що є типовими для жінки. Звідси й генетичні риси національного характеру: сердечність, доброта, щирість, гостинність, працьовитість, тощо.

Дотримуючись норм народної педагогіки, батьки самі розвивали в собі доброчинні цінності, власними вчинками формували те, що

хотіли бачити в своїх дітях. В основі традиційного родинного виховання лежить спільна трудова діяльність батьків та дітей. Дівчаток залучали до праці по господарству, а хлопців – до ролі годувальника, захисника сім'ї. Батьки прищеплювали дитині не тільки трудові навички, а й любов до праці, виховували свідоме ставлення до неї, культуру праці, нетерпимість до неробства, ледарства, байдкування.

Родинна педагогіка звертає увагу на виховання в дітей прагнення жити й творити за законами краси. Українці зростали в красивому природному середовищі і намагалися через ремесла зберегти це і переносили на предмети матеріальної культури, формували народний фольклор та інші види мистецтв. Все це виховувало у підростаючого покоління високі естетичні ідеали, потяг до прекрасного, любов до отчого дому, родини, природи, свого краю. Це свідчить про те, що за багатовікову історію наш народ створив високий рівень статусу родини з її непорушним авторитетом, любов'ю до дітей і відданість обов'язку їх виховання.

Характеризуючи родинно-громадські традиції, варто зазначити, що батьки і діди глибоко розуміли і реалізовували силу, вигідність, авторитет колективних форм організації та їх методів виховного впливу на дітей. Зокрема, традиції добросусідства виховують людяність, доброту, співчуття, повагу до односельців, взаємодопомогу, взаємовиручку “Без брата проживеш, а без сусіда – ні”.

Традиції побратимства (посестринства) спонукають до служби, глибокої пошани до громади, вірності обов'язку перед другом, рідною землею. Прикладом чесних побратимів були козаки, що усвідомлюють собою вищий тип українського національного характеру. В основі цих традицій – взаємна прихильність, довір'я, відданість, товариська солідарність, духовна близькість, щира співдружність.

Найбільш знедолені в суспільстві – сироти. Тому громадськими вихователями і духовними наставниками дітей-сиріт завжди були люди з високими моральними якостями: баба-повитуха, хрещені, названі батьки. Парубочі й дівочі громади були своєрідною школою морального виховання молоді (вони опікувалися сирітськими родинами, привчали молодших до прапрадідівських чеснот, доглядали могили). Вулиця, досвітки, вечорниці не тільки обнародували суспільні відносини, а й дисциплінували, зобов'язували заручатись

гарною славою про себе.

Добрий дух рідного дому, тепло домашньої атмосфери, одруження з милою людиною – джерело щасливої долі, успішного виховання дітей. Красивий той дім, де живе дружна сім'я, де панують любов, злагода і колективістські почуття. Щаслива та оселя, що повниться радісним дитячим багатоголоссям, де діти ростуть у гурті своїх братів і сестер. Про значення рідного дому в житті людини говорять: “Скрізь добре, але вдома найкраще”, “Добре тому, хто в своєму дому”. Батьківську хату діти ніколи не забувають, вона вабить з далеких країв, адже, прийшовши до неї неодмінно п'єш найцілющу, найсолодшу воду – живу воду з рідної криниці. “Нащо скарб, коли в сім'ї лад”, – кажуть у народі.

Народна педагогіка надає першорядного значення клімату сім'ї як основному чиннику в формуванні особистості. Лад у сім'ї веде до створення сприятливого педагогічного клімату, а отже і до виховних успіхів. А це буває у такій сім'ї, де всі живуть цілеспрямованим життям згуртованого, здорового колективу, де всі люблять і поважають один одного, де панує дух взаємодопомоги, тепла, щирої турботи, де побудована справжня сім'я. Традиції завжди були запорукою існування міцної родини. Зберегти традиції допомагали національні звичаї та обряди українського народу, слугуючи важливим доповненням до повсякденного життя людини.

З прийняттям християнства українська сім'я стала ще міцнішою. Рід мав свої традиції, шанував предків і в цій пошані виховував молоде покоління. Новонароджену дитину у світ приймали особливим обрядом. Це було надзвичайною подією не лише для сім'ї, в якій з'являвся новонароджений, а й для всього села. Вся вулиця збиралася десь на перехресті і чекала доки хтось із родини не почастує чимсь людей, “щоб доля у дитини була солодкою”. Ім'я давали здебільшого на честь когось із шанованих у родині предків, дідуся чи бабусі.

Відтепер дитина вважалася його продовженням у світі. Великою різноманітністю відзначалися колисанки, забавлянки, примовки для дитини. Майже кожна жінка знала декілька десятків колискових пісень. Ще не знаючи слів, дитина вже відчувала ніжність і ласку своєї матері, вчилася розуміти та сприймати цей світ. Вважалося, що народжуючи дитину, мати народжує не лише її тіло, а й душу, тому у родині існував своєрідний культ матері. Без її благословення не орали землю, не засівали поле, не входили в нову оселю, не вирушали в дорогу.

Коли дитина починала говорити, відбувався обряд відлучення її від матері, дитину спроваджували “на свій хліб”, відкриваючи їй дорогу у життя. Діти називали батьків на “ви”, зберігаючи повагову дистанцію. Таке звертання робило неможливим для дитини казати батькам щось грубе чи непристойне, але було сповнене великої довіри, поваги та пошани до батьків.

Батьки в свою чергу повинні були у всьому подавати добрий приклад дітям, розвивати у дітей добродійні цінності, привчати їх до глибокої моралі. Наприклад, ввечері дитина повинна була розказати батькам, що доброго вона зробила за день. Так змалку діти вчилися виконувати посильну для них роботу – допомогти старій людині, двір підмести, глядіти худобу, чи просто сказати комусь лагідне слово.

Сім'я вважалася святиною духу, благородних емоційних переживань, любові і вірності, щоденного живого спілкування, співпереживання, синівської і дочірньої вдячності, родинної солідарності, теплоти людських сердець. Родинні обряди охороняли цінність сім'ї, зберігали святість людських стосунків. Якщо хлопець хотів зізнатися дівчині в коханні, він кидав їй лілію за ворота, визначаючи тим самим чистоту та непорочність своїх намірів. Другим знаком вважалася ружа, кинута під час танцю. Якщо дівчина її піднімала, це вважалось знаком того, що вона відповідає взаємністю. Одним із найважливіших свят було укладання шлюбу, який поєднував у собі матеріальне і духовне, громадське та особисте. Весільна обрядовість поділялась на 3 цикли: передвесільний (умовини, оглядини, заручини, бгання короваю, дівич-вечір), власне весілля (запросини, посад молодих, дарування, розплітання коси, розподіл короваю, перевезення посагу, перезва, рядження) і післявесільний (шанування молодими батьків, прилучення невістки до родини чоловіка).

Така велика кількість обрядів зумовлювалася тим, що весілля відбувалося раз у житті, розлучення та повторний шлюб допускалися, але дуже рідко. Великому значенню у родині надавалося привчання людини до праці. Про це свідчить “помани”, безвинагородна праця, дарунок, без якої не існувало жодної сторони людського життя. Після ритуалу “першого хліба”, згадуваного раніше, дитина повинна була розділити цей хліб з сусідами. Так дитині прививалася щедрість, бажання допомагати іншим. Якщо закладали будинок, обов'язково частували сусідів. Якщо заготовляли дрова, певну частину віддавали сиротам та вдовам. З нового полотна – бідному на сорочку. Якщо

людина заходила до хати, завжди давали гроночку хліба, і повинна була вийти з хлібом, який ніколи не купувався, а випікався завжди круглої форми, символізуючи собою сонце – джерело людського життя.

Невичерпним джерелом духовної сили та етики були для українців обряди та звичаї, пов'язані з релігійними святами. Святкування Спаса, Різдва, Великодня, Трійці, Маковея були помітними родинними подіями. Велика кількість обрядових пісень сприяла естетичному вихованню дитину, привчання до рідної мови. Чудовими спектаклями були майже всі весільні і календарно-обрядові свята, які розвивали творчі сили дитини, виховували її естетичні ідеали, любов до отчого дому, свого краю, родини, розвивали психіку.

Традиції опоряджання житла містять знання про особливості й символіку розташування речей хатнього побуту, жилих і господарських приміщень (наприклад, стіл символізує єдність і спільність інтересів у родині, поріг – захист від недругів, піч – тепло отчого дому) та виховують риси охайності, хазяйновитості, працьовитості. Декоративно-ужиткові традиції сприяють розвиткові свідомого ставлення до праці й творчості, вдосконалюють і зберігають навички, методи, стиль роботи, формують естетичну культуру особистості.

Протягом усього XX ст. сім'я в Україні переживала глибокі зміни, які торкалися усіх ланок її існування. З одного боку, сім'я подолала кризу патріархальних родинних стосунків, а з іншого, вона стикнулася з новими проблемами, значною мірою втратила здатність виконувати життєво необхідні для людства функції й опинилася в кризовому стані. Кризові явища, що спостерігаються в сучасній сім'ї, стосуються її економічних, морально-духовних та демографічних основ. Сучасна сім'я переживає перехідний період від патріархальної до бархатної сім'ї, де існує влада обох, де здійснено рівність чоловіка і дружини як в правах, так і в обов'язках. Сім'я буде повноцінною і повною ланкою суспільства тільки за умови виконання своїх основних функцій, а саме: економічна, репродуктивна, виховна, рекреативна, комунікативна, регулятивна, прагнення до особистого щастя.

Разом із тим стабільність, міцність і єдність сім'ї забезпечується і взаємною любов'ю, моральною, економічною, правовою та іншими видами взаємної відповідальності всіх її членів, взаємопідтримкою – розумінням та емоційною прив'язаністю. В сім'ї людина відновлює свої духовні та фізичні сили, заряджається енергією для трудових,

творчих звершень, активної участі в суспільному житті.

Вивчаючи ситуацію, що склалася в сфері сімейного виховання І. П. Підласий виділив такі недоліки у сімейному вихованні: невисокий економічний рівень більшості сімей; низька культура суспільного життя, подвійна мораль; перевантаженість жінки в сім'ї та на роботі; високий процент розлучень; загострення конфліктів між поколіннями; збільшення розриву між сім'єю і школою. Сукупність цих та інших змін привели до фундаментальних зрушень у системі взаємодії особистість–сім'я–суспільство. Прийняті в державі Закони, Програми щодо сім'ї в більшості залишаються декларованими, низькі розміри соціальної допомоги тощо, не сприяють розвитку сім'ї. Проте успіх сімейного виховання залежить від того, наскільки батьки готові до усвідомленого батьківства і материнства, щирі і чесні у своїй любові до дітей.

Стан духовної культури і моралі суспільства як у світі, так і в Україні, викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правових, моральних, соціальних норм і за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему.

Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки. Як наслідок – “втеча молоді від реальної дійсності” в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп'ютерне середовище.

Результати опитування учнівської молоді та керівників навчальних закладів в Україні, що проведено у 2010 році в межах міжнародного проекту – “Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді України” свідчать, що: досвід палити цигарки мають від 20% до майже 78% опитаних (залежно від їхнього віку і місця навчання), пробували хоча б коли-небудь палити 55% опитаних хлопців і 41% дівчат, перші спроби палити серед хлопців найчастіше відбувалися в 11-річному віці, рідше – в молодшому віці, серед 7–8% опитаних перші спроби палити зробили в 13–15 років, 11% учнівської молоді палять щодня, а 4% – хоча б раз на тиждень; 46% респондентів вживали алкоголь протягом останнього перед опитуванням місяця (48% – серед хлопців, 45% – серед дівчат); досвід вживання марихуани або гашишу у своєму житті мали 16% учнівської молоді віком 15–17 років (24% – серед хлопців, 9% – серед дівчат), за останні

12 місяців вживали наркотичні речовини 8% опитаних (14% – серед хлопців, 4% – серед дівчат); 38% учнівської молоді щонайменше раз на рік брали участь у бійках, 32% зверталися до медиків із травмами, майже 42% не рідше одного разу на 2 місяці потерпали від образ і 47% ображали інших учнів/студентів свого навчального закладу; 42% опитаної учнівської молоді віком 15–17 років мають досвід статевого життя (55% серед хлопців, 31% серед дівчат), від 7 до 15% підлітків (залежно від місця навчання) вступали в статеві стосунки до 15 років.

Отримані результати поширеності тютюнокуріння та вживання алкоголю, зростання кількості долучених до цього дівчат, рівень вживання наркотиків, збільшення кількості випадків насильства, зменшення віку початку статевого життя і збільшення чисельності учнівської молоді, яка практикує статеві контакти свідчать про нагальну потребу посилити ефективність профілактичної роботи за цими складовими.

Соціальні умови, що продукують меркантильність і цинізм, призводять до деформації системи цінностей у доволі значній кількості громадян України. Знецінюється одвічне: любов, сім'я, культурні цінності; гіпертрофується матеріальне та культивуються особисті потреби і задоволення. Зниження рівня суспільної та особистої моралі, раннє статеве життя ведуть до формування особистості, котра не здатна створити міцну сім'ю, народити і виховати дітей. Як наслідок, поглиблюється демографічна криза.

Складні проблеми постали перед інститутом сучасної сім'ї. Діти, які виростають у неблагополучних сім'ях, недостатньо соціально зрілі, агресивні, а тому адекватно не сприймаються однолітками, що утруднює їхній особистісний розвиток.

В умовах зростаючої родинної кризи виникає потреба звернутися до здобутків української народної педагогіки з метою ліквідації сімейних проблем сьогодення, наукового прогнозування перспектив зміцнення сім'ї й піднесення її ролі у вихованні дітей та молоді.

Отже, родинне правильне виховання служить для наслідування у всіх прийдешніх поколіннях. Українська родина як виховна організація володіє великим педагогічним потенціалом, який має бути плідно застосований у сучасному вихованні. Народні традиції та обряди мають бути використані у навчанні, побудованому на етнопедагогічній основі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабій В. Сімейні традиції та їх виховне значення // Позакласний час, 2004.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
3. Гнатюк В. М. Управління системою національного виховання учнів загальноосвітньої школи. – К. : Оріони, 1998.
4. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва. – К. : Вища шк., 1993.
5. Купина Н. М. Погляд на сучасну сім'ю // Освітнянин. – 2002. – № 1.
6. Кузь В. Материнська школа: Виховання в родині // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 4.
7. Макаренко А. С. Книга для батьків. – К., 1987.
8. Подласий И. П. Педагогика. Новый курс. Учеб. для студ. педвузов. В 2 кн. – М. : Владос, 1999.
9. Постовий В. Г. Сім'я і родинне виховання. : Концепція // Рідна шк. – 1996.
10. Стельмахович Г. П. Виховний потенціал української родини // Учитель. – 1998. – № 6.
11. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Вибр. твори. в 5-ти т. – К., 1977. – Т. 5.
12. Яценко Т. О. Історичне коріння українського народного виховання // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 3.
13. Яценко Т. О. Родинне виховання на засадах народної педагогіки // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2.
14. Школа–родина: аспекти родинного виховання // Поч. шк. – 1997. – № 5.

Л. Г. Дубина,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
та соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)*

ДУХОВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ І СЕНС ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

У сучасному світі відбувається прискорений розвиток науки і техніки, зростають досягнення в освоєнні космічного простору, проникнення в таємниці різноманітних явищ і процесів. Все це яскраві докази сходження людської думки, необмежених можливостей людини в пізнанні світу.

На цьому фоні особливо непривабливим, дивним і навіть жахаючим є стан духовності, моральності людини. Відчуженість, грубість, невміння, небажання зрозуміти іншого, проявити повагу, толерантність, співчутливість, милосердя, справедливість – незаперечні докази дефіциту моральності, гуманності, який, на жаль, все частіше проявляється у поведінці не лише дітей, підлітків, молодих людей, а й вже збагачених життєвим досвідом старших осіб. Такі якості як озлобленість, егоїзм, цинізм, жорстокість, зневага до іншого і недостатність почуття власної гідності роз'їдають людські взаємини, руйнують їх, заводячи у безвихідь вирішення найважливіших питань індивідуального і суспільного життя.

Сучасне українське суспільство переживає моральну кризу, спричинену передусім втратою християнських цінностей, орієнтацію на індивідуалізм, прагматизм і споживацтво в особистому і суспільному житті. Такий стан є результатом тривалої недооцінки моральних підвалин людського життя, невизнання першочерговості духовних, національних та загальнолюдських цінностей у соціалізації особистості.

Поняття “духовність” завжди посідало важливе місце у філософії, соціології, педагогіці, психології, етиці та інших соціогуманітарних науках.

Зокрема, в концепції П. Юркевича категорія духовності розглядається в контексті Богоподібності. На думку автора, Богоподібність визначає центр людської особистості, а серце – це

містичний та чуттєвий орган пізнання та сприйняття найвищих сакральних цінностей, зокрема Бога. Богоподібність – пробудження та вершина життя [24].

М. Бердяєв убачав джерело духовності в надприродному початку, стверджуючи, що завоювання духовності є головною метою людського життя, оскільки людина є не тільки істотою природною чи суспільною, а й духовною. Тільки з розвитком духовності філософ пов'язує появу нової людини у суспільстві. Духовність, у розумінні М. Бердяєва, – це найвища якість, цінність, мета і досягнення людини, результат її певних цілеспрямованих зусиль. Саме завдяки духовності людина змінює, відтворює, просвітлює природний та історичний світ. Духовна людина, на думку філософа, не боїться взяти на себе відповідальність не тільки за свою долю і за долю своїх близьких, а й за долю свого народу, людства, всього світу. “Найвища мета життя – не економічна, не соціальна, а духовна”, – відзначав філософ [2, с. 319].

С. Франк під духовністю розумів “внутрішнє життя, зв'язок людських глибин з надприродним початком” [20, с. 80–98]. У пошуках найвищої духовності він дійшов висновку, що вона – притаманна християнству, яке у символічній формі узагальнює загальнолюдські духовні цінності.

Формулюючи теорію духовної основи побудови життя на Землі, Н. Лосський вважав, що існують матеріальні, душевні та духовні процеси. В останніх, на думку філософа, створюються або асимілюються абсолютні цінності. Людина, у розумінні філософа є носієм духовних основ від народження. Н. Лосський зауважує, що будь-який субстанціональний діяч з нижчого рівня розвитку від народження є носієм духовних основ свого буття і діяльності, здатний до душевних і тілесних (матеріальних) проявів, де пріоритетною є духовна сфера особистості: її прагнення до кінцевої мети – абсолютної повноти буття і досконалості [15]. Таким чином, автор акцентує увагу на первинності духовного у людині та пріоритетах духовного над душевним і тілесним.

С.Кримський у своїй науковій праці “Конттури духовності” [13] характеризує духовність як здатність переводити універсум зовнішнього світу у внутрішній світ особистості на етичній основі, створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується самотутність людини, її воля в залежності від ситуації, що постійно змінюється. У наведеному визначенні приваблює акцентуалізація на

активності особистості, що створює власну духовність, а не сприймає її як даність.

Н. Силуянова [17] поділяє духовність на релігійну і моральну. Релігійна духовність, на її думку, полягає у задоволенні соціальної потреби індивіда шляхом споглядального індивідуально-особистісного спілкування з Богом. Моральна духовність зорієнтована на реалізацію зазначеної потреби безпосередньо на практиці людських взаємовідносин, взаємних зобов'язань людей один перед одним. У запропонованому підході духовність трактується як особливий регулятив у діях особистості, який, з одного боку, спрямований на самовдосконалення через залучення до вищих релігійних цінностей таких, що пов'язані з ім'ям Бога, а з другого боку – на життя, яке людина створює навколо себе через моральність власних вчинків, дій, тобто власної активності, спрямованої на інших.

А. Алексеєнко трактує духовність як міру прийняття людиною духу і виявлення його в усьому житті людини й у відносинах між людьми. На думку автора, “дух – це об'єктивна реальність, така ж сама, як і будь-що інше; це знання, (інформація, енергія), що входить у нас, коли ми готові їх сприйняти” [1, с. 12].

А. Алексеєнко зауважує, що духовність не тотожна релігійності і її слід розглядати у трьох вимірах. Перший вимір духовності відповідає фізичному рівню буття індивіда і включає:

- потяг до ідеалу, з метою досягнення успіху, завоювання місця у суспільстві, створення іміджу;
- прагнення до морального вдосконалення заради прихильного ставлення до себе;
- служіння людям заради отримання винагороди.

Цей вимір духовності, на думку вченого, є подвійним, у ньому прагнення добра затьмарене корисливістю.

Другий вимір становлення духовності відповідає тонкому душевному рівню людського буття і визначається таким:

- тугою за вищими ідеалами, марним їх пошуком у повсякденному житті;
- готовністю до подвигів в ім'я високих ідеалів;
- бажанням служити людям безкорисливо, яке здебільшого перетворюється на взаємний обмін послугами (я – тобі, ти – мені);
- реалізацією своїх сутнісних сил, талантів і здібностей з завищеною самооцінкою, самозвеличуванням.

На цьому рівні робиться спроба подолання зла, подвійності,

пошуку справжньої духовності. Але злеті чергуються з падіннями, альтруїзм – з егоцентризмом.

Третій вимір автор визначає як вищий ступінь в оволодінні духовністю, який характеризується такими ознаками:

- повним прийняттям християнських цінностей, очищенням через покаєння від гріховних пристрастей і думок;

- не лише моральним удосконаленням, а й повним перетворенням людини, з глибоким усвідомленням усього, що відбувається в ній і навколо неї;

- результатом духовного перетворення стають розквіт талантів, здібностей. Творча самореалізація і безкорисливість є результатом духовного зростання;

- жертвне служіння іншим людям з любов'ю, за прикладом Ісуса Христа, монахині Матері Терези та інших.

Вищий ступінь духовності вимагає певних зусиль людини у пошуку зустрічі з Богом, це молитовний подвиг, жертвування без думки про себе, подвиг безкорисливої любові до людей і служіння їм.

На думку С. Ярмуса, поняття “духовність” включає усю свідому активність людського духу, яка веде і підносить людину до ідеалу добра, – до того, що її облагороджує. “Духовність людини – це активність її розуму, серця і духу, всі прояви її життя, інспірованого (натхненого) ідеалом Найвищого Добра, Благодаттю Божественного Духу. На духовність людини припадає та її активність, яка виринає із спонук Віри, Надії, Любові” [25, с. 30–31].

Цікаво, що до категорії Віри автор зараховує такі прояви активності людського духу, як-то: релігійність, знання, богопізнання, побожність, чеснотливість, етичність, самовдосконалення, духовна розсудливість та зорієнтованість. До категорії Надії С. Ярмусь відносить: упевненість, довірливість, безжурність, життєрадісність, вдячність, працьовитість, творчість, мужність, подвижництво. До категорії Любові автор відносить: добродушність, доброзичливість, людяність, приязнь, вірність, стійкість, співчутливість, служіння іншим, гостинність, милість, жертвність, посвяту. Як бачимо, складовими духовності розглядаються різноманітні за своєю природою явища – і психологічні, і етичні, і культурні.

І. Ільїн зазначає, що “Духовність людини не збігається зі свідомістю і не вичерпується думкою, не обмежується сферою слів і висловлювань. Духовність глибше всього цього, більш могутня, багатша, значніша і більш священна. Духовна людина навчається

схилятися перед Богом, шанувати саму себе, бачити і цінувати духовність у всіх і бажати творчого розкриття і здійснення духовного життя на землі” [10, с. 399–400].

І. Бех під духовністю розуміє, перш за все, зосередженість на моральній культурі людства, вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі. На його переконання, “цілі і наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовизначення” [3, с. 196].

Відродження справжньої духовності пов’язане з поверненням до традиційних духовних цінностей, на яких зростала культура в нашій державі. Аналізуючи духовні цінності з позиції християнського світогляду, І. Д. Бех наголошує, що вони визначають передусім ставлення людини до вищого світу, до Бога, а через нього і ставлення до інших людей. У цьому зв’язку головними цінностями виступають віра, надія і любов. Неприйняття духовних цінностей – це не тільки відсутність любові до Бога, а й певний вибір, надання переваги собі, зосередження почуттів на власному “Я” [3, с. 203].

Психологічний аспект духовності досліджувала Ж. Юзвак, яка розуміє духовність як психічну якість людини, складне поєднання таких особливостей інтелектуальної, чуттєво-емоційної і вольової сфер людської психіки, які сприяють формуванню потреби в пізнанні світу, себе, оточуючих людей і засвоювання духовних цінностей. Психолог розглядає духовність як здатність людини до психічного і особистого вдосконалення та самовдосконалення [23].

В. Зеньковський визначав “духовність осереддям, живою серцевиною людини, істинним центром (“реального я”), основою індивідуальності людини, її метафізичним ядром” [7, с. 47].

О. Вишневський вважає, що духовність є найвищим щаблем в ієрархії цінностей, тобто належить до абсолютних, вищих цінностей. Характеризуючи духовність, педагог наголошує на тому, що це обумовлена світоглядом і вірою спрямованість людини до Бога і до богоугодно трактованих ідеалів нижчих рівнів ієрархії цінностей, що стосуються естетичного, морального, національного, громадянського, родинного, особистісного та ін. життя людини [6, с. 193]. У своїх дослідженнях О. Вишневський пов’язує духовність зі шляхом людини до Бога, її зорієнтованістю на дотримання у житті Божих заповідей.

Як специфічну властивість людини розглядає духовність Г. Шевченко. Духовність, на думку автора, – це внутрішня

енергетична сила особистості, основа її життя, ієрархія загальнолюдських, національних цінностей, творчість за законами краси. Г. Шевченко вважає, що духовність інтегрує енергію Духа, екологію Духа, красу людського Духа, переживання краси духовного світу, різних картин світу: наукової, естетичної, сердечної. Говорячи про духовність у практичній діяльності, автор підкреслює: “Духовність ми розглядаємо як проблему оволодіння сенсожиттєвими цінностями, цілями та смислами, постійне сходження до вершин найвищих цінностей і реалізацію їх у практичній діяльності” [22, с. 11].

Н. Лавриченко робить спробу поєднати поняття “духовність” і “моральність” у сучасній педагогічній науці, де духовність є способом індивідуального світопізнання і світовідношення у складному поєднанні з механізмом саморефлексії, тобто визначає ставлення людини до самої себе, тоді як моральність ґрунтується на історичному досвіді і формує такі культурні концепти, як моральні норми, принципи, поняття добра [14].

На думку А. Богуш, духовність є своєрідним інтелектуально-чуттєвим, емоційним станом особистості, що протікає на позитивному тлі поведінки і діяльності людини і характеризує її цілісність як особистості. Трактуювання духовності як інтегрованого поняття, обов’язково має обіймати його світське і релігійне розуміння [4, с. 7].

Ця думка набуває розвитку у роботах А. Шевченка, який під духовністю розуміє божественність. Термін “духовність”, на його думку, походить від слова Дух, а по визначенню Дух (Святий) – це Бог. Отже, духовність – це божественність, близькість до Бога, звід законів, переданих Творцем. А рівень духовності А. Шевченком визначається “близькістю людини до Бога” [21, с. 115].

Привертає увагу теза про те, що рівень духовності не залежить від рівня освіченості людини, отриманих знань у сфері музики, поезії, мистецтва, які він відносить до культури, освіти, моральності, тоді як рівень духовності визначається тільки рівнем пізнання людиною Бога.

На думку вченого, моральна людина може бути бездуховною. Духовна ж людина обов’язково буде моральною, тому що виконує закони, дані Творцем, і віддзеркалює більш високий рівень, де моральність є лише початковим виявом. Через те найбільш ефективним і фундаментальним критерієм підвищення моральності є підвищення духовності.

Отже, духовність у світському розумінні – це зосередженість на

моральній культурі людства, своєрідний інтелектуально-чуттєво-емоційний стан, психічна якість людини, здатність людини до вдосконалення і самовдосконалення через засвоєння духовних цінностей культури.

Духовність у релігійному розумінні – це глибинна суть людини як родової істоти, духовне відродження духу в людині після її особистої зустрічі з Богом, божественність. І тому виховання духовності з погляду релігії можливе через знайомство з основами релігії, зокрема, з християнством і християнською мораллю.

Аналіз наукової літератури показав, що поняття “духовність” включає своєрідне поєднання наукових і релігійних, естетичних і моральних точок зору. Духовність як складний багатоструктурний феномен характеризує внутрішній світ індивіда і виявляє себе через моральність, збереження чистого сумління, безкорисливість, відповідальність, служіння людям через добродіяння, доброзичливість у стосунках.

Духовність – це стрижень, фундамент внутрішнього світу людини, якого не можна навчити з допомогою настанов. Можна вказати лише шлях, але не заставити по ньому йти. Духовність – це те, що властиве лише людині. Це творча спрямованість, насага людини; певний тип світовідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе.

Виходити з розуміння людини як духовної істоти, означає, що ми визначаємо за нею безумовне право на духовне самостановлення, самодіяльність, тобто сприймаємо її як справжнього суб’єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за її здійснення.

Метою духовного самовдосконалення є досягнення гармонії між власним життям і навколишнім світом.

Духовність не зводиться до інтелектуальності, ідеальності, звернення розуму до етики, чистої моралі або аскетизму. Духовність не є й чиста релігійність, чи емоційне піднесення духу, або розумова довіра і урегульованість поведінки на цих засадах. Духовною є будь-яка діяльність, яка веде людину вперед у напрямку якоїсь форми розвитку: емоційного, інтуїтивного, соціального – і веде, вказує на життєвість його внутрішньої сили.

Духовною є діяльність людини, завдяки якій стан людства його власними зусиллями підноситься на більш високий ступінь проявів.

Ступінь духовного розвитку не завжди визначається віком, однак її корені, у будь-якому випадку, виходять з дитинства. Це

надзвичайно важливий період у процесі духовного становлення особистості, оскільки закладається фундамент для сприйняття оточуючої дійсності, свого місця і ролі в ній.

Духовність є важливим засобом і сенсом життєдіяльності людини.

Античні філософи стверджували, що сенс життя міститься лише в тих формах і засобах життєдіяльності, які облагороджують, підносять людину над її природним існуванням [19]. Так, Сократ вважав сутністю людини її внутрішній світ і душу як форму самопізнання. Дотримання доброчесності, освітлене людським розумом, і є, за Сократом, сенсом життя. Філософ вбачав його в самопізнанні та моральному самовдосконаленні.

Платон визначає сенс людського існування в злитті людини з Богом як творцем Світу, підносячи сенс зі світу чуттєвого до світу надприродного.

Філософи-стоїки вважали справжнім покликанням людини – творити добро заради добра. Демокрит та Епікур вбачали справжній сенс життя в прагненні до задоволень – задоволень помірних, розумних, переважно духовних.

Аристотель наполягав на тому, що метою всіх людських вчинків є щастя, яке полягає у втіленні сутності людини. Для людини, сутність якої – душа, щастя полягає в мисленні та пізнанні. Духовна праця, таким чином, має перевагу над фізичною.

За І. Кантом, покликанням доброчесної людини є прагнення до найвищого блага у світі. На його думку, сенс життя – у самій людині, речі в собі, а тому не виходить за межі сфери намірів, не є змістом її діяльності. Сенс життя не існує окремо як певний атрибут реальності взагалі. Він виникає в процесі усвідомлення індивідом свого буття як власне людського, як суб'єкта морального закону, як абстрактної мети.

Сьогодні проблема сенсу життя людини та її справжніх цінностей є питанням буття всього людства, оскільки мова йде про вибір життєвого шляху, яким воно стане далі розвиватися. У внутрішньому духовному світі людини відбивається весь світ природи й культури, саме в цьому значенні людину називали мікрокосмом. Духовність – це і є життя людини як біологічного індивіда й соціальної особистості. Розуміння людської цілісності як єдності біологічного, соціального та духовного дає змогу відповісти на запитання, що означає “жити по-людськи, так, щоб фізична

досконалість, соціальна зрілість і внутрішня духовність постійно взаємодоповнювали одна одну” [12, с. 88]. Але ця єдність не є самоціллю. Саме духовність забезпечує зв’язок світу в цілому. Як розумна істота людина є відповідальною не лише за своє благополуччя, а й за долю світу. Саморозвиток людської цілісності через реалізацію тенденцій розвитку світу, через діалог своєї унікальної свободи зі світовою універсальністю – ось у чому полягає вищий сенс життя людського.

Сенс життя не узгоджується з егоїзмом, індивідуалізмом, з відстороненням від себе обов’язків стосовно світу, інших людей. Якщо людина виявилася потрібною тільки самій собі і весь її інтерес зводиться до власної персони, вона втрачає сенс життя, перед нею відкривається прірва, її охоплює безнадійний песимізм. Широта зв’язків людини із зовнішнім світом, з іншими людьми збільшує повноту її буття.

Враховуючи, що людське життя нерозривно пов’язане з існуванням усього суспільства, багато мислителів розглядали сенс життя людини як основний чинник процвітання та розвитку людства. Жити тільки заради самого себе або для себе безглуздо, бо це значить жити заради того, щоб жити. Така зосередженість людини лише на самій собі, на своєму власному існуванні не враховує входження нашого життя в існування людства, в якому ми становимо лише окремі ланки єдиного ланцюга. Щоб цей ланцюг не розірвався, кожна людина повинна турбуватись не тільки про власне існування. Якщо ми не робимо цього, то наше життя може стати безглуздом і даремним. Та ще гірше, коли, нічого не даючи іншим людям, ми прагнемо жити за їх рахунок. Таке життя не тільки безглузде, а й паразитне.

Сенс життя, його мета, щастя, обов’язок – це результати ціннісного засвоєння складних зв’язків, суперечностей, сутностей соціокультурних реалій, в яких відбивається моральне ставлення до людини. Відображуючи специфіку буття, творчості й відносин суспільної людини, вони несуть у собі інформаційне та спонукальне навантаження, яке орієнтує людську свідомість на вироблення перш за все духовних і моральних форм життя, на покращення себе й Світу для досягнення вищого рівня всебічного розвитку людини та людства.

Духовність і моральність – це головне, що складає фундамент людини як особистості. Вони – запорука гармонійного розвитку всіх потенційних можливостей особистості, запорука того, що плоди її діяльності дійсно слугуватимуть в ім’я людини як вищої цінності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Алексеев А. П. Природа духовности. – Харків: “Факт”, 2004. – 238 с.
2. Бердяев Н. А. Философия свободного духа. – М. : Республика, 1994. – 480 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. – К. : Либідь, 2003. Кн. 1. – 278 с. Кн. 2. – 342 с.
4. Богуш А. М. Дефініції “духовність” і “моральність” в аспекті національного виховання в Україні // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : Зб. наук. пр. – К., 2000. – Кн. 1. – С. 18–23.
5. Братусь Б. С. Должное неизбежно связано с сущим // Человек. – 1998. – № 4. – С. 67–75.
6. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. – Дрогобич : КОЛО, – 2003. – 528 с.
7. Зеньковский В. В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М. : Изд-во Свято-Владимирского братства, 1993. – 224 с.
8. Зинченко В. П. Моргунев Е. Б. Человек развивающийся. – М. : Триада, 1994. – 300 с.
9. Знаков В. В. Духовность человека в зеркале психологического знания и религиозной веры // Вопросы психологии. – 1998. – № 3. – С. 105–114.
10. Ильин И. А. Собрание сочинений: В 10 т. – М., 1994. – Т. 3. – 592 с.
11. Каган М. С. О духовном // Вопросы философии. – 1985. – № 9. – С. 92–95.
12. Клизовский А. Основы Миропонимания Новой Эпохи / А. Клизовский. – Магнитогорск : Амрита-Урал, 1994. – 173 с.
13. Крымский С. Б. Контуры духовности. Новые контексты идентификации // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 21–22.
14. Лавриченко Н. Категорії “соціальність”, “духовність” і “моральність” в сучасній педагогічній науці // Шлях освіти. – № 1. – С. 7–11.
15. Лосский Н. О. Условия абсолютного добра: Основы этики. – М. : Политиздат, 1991. – 368 с.
16. Нечипоров Б. В. Введение в христианскую психологию. – М. : Школа-пресс, 1994. – 192 с.
17. Силуянова Н. В. Духовность как способ жизнедеятельности

- человека // Философские науки. – 1990. – № 12. – С. 100–104.
18. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология человека. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 383 с.
19. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
20. Франк С. Л. Духовные основы общества. – М. : Республика, 1992. – 511 с.
21. Шевченко А. И. Нравственные критерии современных технологий // Человек и христианское мировоззрение. – Симферополь, 2001. – № 6. – С. 326–328.
22. Шевченко Г. П. Духовні цінності // Педагогічна газ. 2001. – № 4. – С. 11.
23. Юзвак Ж. Духовність: погляд психолога // Початкова шк. – 2000. – № 3. – С. 5–7.
24. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини // Основа. – 1993. – № 3. – С. 163–164.
25. Ярмусь С. Досвід віри українця: Вибрані твори / Упоряд. А. Колодний. – К. : Світ знань, 2002. – 512 с.

М. І. Каратаєва,
*старший викладач кафедри
теорії та методик
дошкільної і початкової освіти
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
(м. Хмельницький)*

ДІАЛОГ ПРО ДУХОВНІСТЬ

*Душа дитини - нерозкрита квітка,
Така тендітна, ніжна і вразлива,
Подме злий вітер – зломиться нерідко,
Зігріє сонечко – розквітне всім на диво.*
З. Редько [7]

– Де, на Ваш погляд, слід шукати витоки духовності?

– Коли Діогена запитали, чому він вдень носить запалений ліхтар, той відповів: “Щоб знайти людину, яка запитала б про це”.

Для стародавніх філософів дуже важливо було спонукати

людину замислитись над метою існування, над смыслом життя, тому що сенс життя, на їх думку, знаходиться вже в самому запитанні про нього.

Поминуло чимало століть, змінились покоління, а світло Діогенового ліхтаря змушує нас знову і знову ставити питання: “Хто ми є, що маємо, чого хочемо, що є життя і яка вища мета його?”. Впродовж свого існування переконуємось, що для одних життя – це насолода, для інших дорога життя означається словами “Per aspara ad astra” (лат.) (укр. – Через терни до зірок), ще для когось – слава і влада. Для світоців духовності вищою метою життя є праця, спілкування та пошук істини, які дають можливість задовольнити вітальні та особистісні потреби, допомагають проявити біологічну і соціальну суть, а пошук істини визначає духовність і самоцінність людини.

– *Чи є незмінною ця парадигма?*

– Звичайно. Ця парадигма стає незаперечною тоді, коли субстратні рівні (природне, суспільне, духовне) не протиставляються один одному і не абсолютизуються, бо сутність людини не в одному з них, а в суперечливому поєднанні їх, в постійній гармонізації взаємовпливів між ними.

– *Чим же зумовлюються ціннісні чинники особистості в різні історичні епохи?*

– В різні часи ціннісні спрямування визначались соціально-економічним та політичним розвитком держави, і залежно від цього люди сподівались або на опіку з боку держави, або ж самі на себе.

Історія переконує, що саме тоді, коли суспільство перебуває в кризовому стані або переживає перехідний період, людина більше починає надіятись на власні сили. Щодо стану нашого суспільства сьогодні, то йому притаманні всі ознаки суспільства перехідного періоду з усіма зумовленими цим наслідкам.

– *Чи є духовність темою наукових досліджень?*

– Проблема духовного розвитку стала темою ряду наукових досліджень; майже в усіх з них можна знайти potwierдження, що духовний розвиток людини носить індивідуальний характер і залежить від трансформації свідомості. Так, за твердженням О. Лосева, духовність – це сукупність усіх функцій свідомості, які виникають у процесі відображення дійсності. Цієї ж думки дотримуються сучасні психологи і педагоги. Наприклад, І. Мартинюк вважає, що духовність – це якісна характеристика свідомості людини,

що відображає домінуючий тип цінностей. А. Помиткін у посібнику “Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти” визначає, що розвиток людської свідомості має свій конкретний шлях, від першого рівня – усвідомлення свого “Я” (егоцентризму) до вищого рівня – духовності, такого стану, коли людина відчуває себе причетною до духовного світу і здатна творити добро. Що ж до філософського тлумачення духовності, то духовний розвиток – це постійний пошук істини, вміння людини вести діалог власної унікальності і універсальності зовнішнього світу.

Враховуючи всі ці наукові положення, можна зробити висновок про те, що рівень духовного розвитку людини залежить як від розвитку її свідомості, так і від тих універсальних методів, які виробило людство протягом тисячоліть.

З часу, коли були проголошені християнські заповіді, пройшло дві тисячі років. А людство так і не може підвестись до їх висот, у світі йдуть війни, люди знищують один одного, чинять зло і насилля. Чому? Запитання “Чому?” починає набирати ознак вічного питання. Філософи, педагоги, соціологи, політики шукають відповідь на нього, приходять до розуміння того, що людство може врятувати тільки шлях духовного розвитку. “Від людини раціональної до людини неосферної” – така стратегічна мета людської цивілізації сьогодні. Але одна справа визначити стратегію, зовсім інша – розробити механізм реалізації цієї стратегічної мети. Які технології, засоби, методи для цього обрати? Особливо, коли це стосується найменших, дітей дошкільного віку.

– *Що ж може бути передумовою розвитку духовності дошкільника?*

– Початковим етапом, а відтак – передумовою здійснення розвитку духовності є поступове формування у дитини вищих духовних потреб: у пізнанні світу, себе, сенсу життя; у визнанні та повазі з боку дорослих та однолітків; потреба у сприйманні та створенні краси; у добродіянні та утвердженні справедливості; у досягненні духовної досконалості.

– *За яких умов формується духовність особистості?*

– Серед умов формування духовних потреб найголовнішою є соціальне середовище (сім’я, група дошкільного закладу, об’єднання за інтересами, гуртки тощо), яке здатне забезпечити дитині:

✓ задоволення її потреб у любові, повазі. З перших днів життя дитини слід створювати атмосферу позитивного ставлення до неї,

забезпечувати емоційний комфорт та підтримувати такі умови впродовж усіх років становлення особистості;

- ✓ наближення дитини до краси в усіх її проявах – природи, мистецтва, людських взаємин;

- ✓ залучення дитини до різних видів нерегламентованої діяльності (художньої, ігрової та ін.), використання різних видів творчих завдань з метою виявлення та розвитку творчої особистості;

- ✓ надання достатньої кількості вільного часу для діяльності за інтересами, бажаннями, нахилами дитини;

- ✓ духовне спілкування між дорослими та дитиною, дитиною – дитиною; обмін думками, інформацією, інтересами, смаками. Це найтонший, найскладніший, найвимогливіший вид спілкування. Особливість такого спілкування полягає в тому, що воно стає можливим за умови інтересу та довіри людей один до одного. Співрозмовники мимовільно чи свідомо допомагають один одному на шляху до духовної еволюції та підвищують власний рівень духовності. Для духовного спілкування в дошкільному віці найсприятливішими є розмови на теми: “Який він, найкращий друг?”, “Яким я хочу вирости?”, “Якби я став чарівником”, “Мої улюблені рослини” (казки, оповідання тощо), “Якби я зустрів Усезнайку” та інше.

– *За якими ознаками можна визначити досягнення дитини у розвитку духовності?*

– Здійснюючи виховну роботу, педагоги можуть визначати досягнення дитини у розвитку її духовності, орієнтуючись на ознаки духовно розвиненої особистості:

- наявність у дитини активної потреби пізнавати світ, себе; реалізація цієї потреби у різних видах діяльності;

- активне прагнення сприймати та створювати красу;

- усвідомлення життя як вищої цінності, єдності себе та Всесвіту; екологічний тип поведінки;

- позитивні якісні зміни в системі ціннісних орієнтацій;

- здатність до незалежності від негативних впливів соціального оточення завдяки вмінню відрізняти добро від зла, духовне від бездуховного;

- мінімум внутрішньої конфліктності (подолання суперечностей між думками та почуттями, любов’ю та неприязню, бажанням та необхідністю);

- відкритість до удосконалення себе, яка стає можливою за

умови здатності до самокритики;

➤ виявлення бажання та уміння створювати і послідовно втілювати власну програму духовного саморозвитку (у дитячому віці з допомогою дорослих);

➤ духовний тип поведінки та духовні вчинки, що виявляються у позитивно-емоційному дієвому ставленні до життя та внутрішнього світу іншої людини, які наповнюють духовним змістом в міру того, як дитина усвідомлює: немає чужого чи свого, а є лише єдність я–ти–він–ми.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Наук. керів. : А. М. Богуш. – К., 2012. – 10-15 с.
2. Белоцерковец Н. И. Формирование социальной компетентности детей 3–7 лет в условиях открытого дошкольного образовательного учреждения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Белоцерковец Наталья Ивановна. – Карачаевск, 2002. – 229 с.
3. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія”/ О. Л. Кононко. – К., 2001. – 37 с.
4. Мудрик А. В. Социализация человека : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед.] / А. В. Мудрик – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2006. – 304 с.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : [навч. посіб. для студ. вищих навч. закл.] / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2004. – 456 с.
6. Програма розвитку дитини дошкільного віку “Українське докiлля” / [О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін.]. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 264 с.
7. Поетичне дошкiлля Хмельниччини. – Кам'янець- Подiльський : Абетка, 2001.

Г.Г. Кучеров,
*кандидат історичних наук, доцент кафедри
історії та філософії Подільського державного
аграрно-технічного університету*

В.Д. Коцюк,
*кандидат історичних наук,
декан факультету денної форми навчання
Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)*

СТАТУТИ СІЛЬСЬКИХ “ПРОСВІТ” ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (1917–1923 РР.)

*У статті аналізується діяльність сільських “Просвіт”
Правобережної України крізь призму їх статутів.*

Ключові слова: *статут, товариство, сільська “Просвіта”,
осередок, діяльність.*

У сучасних умовах розвитку вітчизняної історіографії важливим є правдиве відображення минулого українського народу. З огляду на це існує необхідність дослідити діяльність культурно-освітніх товариств “Просвіта”, які діяли на території Правобережної України протягом 1905–1923 рр.

Складність питання полягає у тому, що ставлення до просвітницьких товариств, їх характеристика різнилися залежно від історичної епохи, постаті дослідника та багатьох інших факторів. Так, очевидець національно-визвольних змагань Т. Верхола був переконаний у тому, що діяльність “Просвіт” сприяла поширенню освіти серед народу. Дослідник опублікував невелику брошуру “Про “Просвіти”, у якій виклав кілька порад, зазначаючи при цьому, що “товариство повинно бути серцем селян і до його повинні горнутись всі наші люде, бо воно велику користь усім дасть” [1, с. 2]. Схожих поглядів дотримувалися В. Приходько [2], С. Перський [3] та ін.

Проте деякі дослідники критично оцінювали роль “Просвіт”. На нашу думку, на особливу увагу заслуговує праця В. Торського “Українська державність і нова роля “Просвіт”, опублікована у 1918 р., у якій автор прискіпливо підійшов до оцінки товариств, зазначив, що вони були пасивними [4].

Радянські історики характеризували просвітницькі осередки з точки зору комуністичної ідеології. І. Д. Золотоверхий, аналізуючи становлення української культури у 1917–1920 рр. зазначав, що діяльність “Просвіт” була “виявом українського буржуазного націоналізму” [5, с. 216].

Діяльність зазначених товариств після Лютневої революції 1917 р. привертала увагу багатьох сучасних вчених. Серед них можна виділити Л. І. Євселевського [6], С. Я. Фарину [6], О. М. Германа [7], С. А. Масюк [8] та ін. Усі зазначені науковці головну увагу приділяли губернським та іншим міським просвітнім товариствам. Таким чином, діяльність сільських “Просвіт” залишається малодослідженою. З огляду на це актуальність публікації зумовлена потребою розкриття історичної правди про діяльність “Просвіт” на території Правобережної України, зокрема, про їх правовий статус.

Враховуючи велику потребу у просвітницьких організаціях на селі та їх значення для освіти населення, Київська “Просвіта” взяла на себе ініціативу у видавництві та поширенні зразкового статуту селянських “Просвіт” для утворення “якомога більшого числа нових організацій” [9, арк. 6]. За розробленим у 1917 р статутом головне завдання товариств полягало у допомозі “просвіті українського народу, розвитку української національної культури і через об’єднання людей надати можливість найкраще використовувати свій вільний час, одержати освіту і розумну розвагу” [6, с. 87].

На початку своєї діяльності організатори сільських “Просвіт” допускали суттєву помилку. Не маючи відповідного досвіду, через складні умови воєнного часу, вони в переважній більшості не реєстрували товариства в органах місцевої влади. Крім того, ці осередки діяли без затвердженого статуту [10, арк. 42], оскільки відкрити “Просвіту” зі своїм статутом було практично неможливо через канцелярські формальності, які відбирали багато часу [11, арк. 7]. Сільські товариства зверталися із проханнями до губернських “Просвіт” вважати їх своїми філіями. Такі прохання надійшли наприклад із сіл: Дерманова, Каровниці, Краснопілля на Волині [12, арк. 31], Звонкового, Северинівки, Кожанки на Київщині [13, арк. 22, 17, 9] тощо. З метою узгодження стосунків губернські товариства розробляли інструкції своїм відділенням. Так, у настановах Київської “Просвіти” відзначається, що філія у своїх справах “автономна: сама рішає свої діла і сама їми порядкує” [14, арк. 3]. Проте у загальній своїй діяльності філія контролювалася керівництвом центрального

осередку. Половину членських внесків своїх членів сільське товариство повинно було відсилати у Київ. Звітувала про свою фінансову та просвітницьку діяльність філія наприкінці року.

Умови часу вимагали встановлення юридичних засад функціонування просвітницьких товариств, в тому числі й сільських. Ініціатором проведення Всеукраїнського форуму виступило Київське товариство. До цієї справи приєднався також відділ позашкільної освіти, створений при секретаріаті освітніх справ Центральної Ради у серпні 1917 р. [15, арк. 25]. Завдяки їх зусиллям 20 вересня 1917 р. у Києві розпочав роботу I Всеукраїнський з'їзд "Просвіт", на якому були представлені 128 делегатів як від окремих "Просвіт", так і від їх спілок. Делегати підбили підсумки діяльності просвітницьких товариств початкового періоду. Особливістю з'їзду було те, що багато доповідачів звертали увагу присутніх на відсутності у товариств зареєстрованих статутів, через що виникали непорозуміння із органами місцевої влади. Результатом роботи з'їзду стало утворення Центрального бюро Всеукраїнської спілки "Просвіт", яке розробило зразковий статут окремих товариств, а також повітової спілки [16, арк. 10, с. 48–51], що мало велике значення для майбутньої культурно-освітньої роботи у регіоні.

Разом із тим на I Всеукраїнському з'їзді "Просвіт" питання юридичного статусу просвітницьких товариств набуло нового ракурсу. У повідомленнях делегатів містилася інформація про проблеми щодо реєстрації, зокрема про те, що окружні суди Києва, Вінниці та інших міст відмовлялися вносити у реєстр статuti українських організацій, вважаючи українську мову "чужоземною". З огляду на це форум ухвалив рішення протестувати проти такої зневаги і домагатися, щоб судові справи в Україні були підпорядковані Генеральному Секретаріатові [17, с. 40, арк. 3].

Навесні 1918 року у зв'язку із приходом до влади гетьмана П. Скоропадського становище "Просвіт" як і культурно-освітньої сфери в цілому, було суперечливим. З одного боку, новостворена адміністрація сприяла розвитку культури і освіти. На території Правобережної України створювались українські школи та гімназії, було відкрито два університети у Києві та Кам'янці-Подільському, надруковано кілька мільйонів примірників українських підручників тощо.

З іншого боку, влада на місцях, яку представляли переважно консервативно-помірковані чиновники, неприхильно ставилася до вже

існуючих “Просвіт”, а також до відкриття нових, часто чинила всілякі перешкоди щодо діяльності просвітян. У цих “заходах” над усе відзначалося місцеве чиновництво й частково окупаційна влада. Особливо важко було тим товариствам, які були незареєстрованими. Через це влада мала всі підстави для втручання у їх діяльність, а при бажанні, навіть закрити “Просвіти”. Становище зареєстрованих товариств було не набагато кращим. Під різним приводом місцева адміністрація проводила обшуки просвітницьких приміщень, вилучала літературу, заарештовувала активних просвітян тощо. Через таку складну суспільно-політичну ситуацію частина “Просвіт” існувала лише на папері.

У цей період просвітницькими справами опікувався Департамент позашкільної освіти. За його ініціативою 3–5 листопада 1918 р. у Києві відбувся II Всеукраїнський з’їзд “Просвіт”. Програма з’їзду зводилася до визначення завдань та напрямків діяльності “Просвіт”, організації окремих товариств та їх спілок, з’ясування матеріального та правового становища просвітницьких осередків [18, арк. 3]. Так, із доповіддю про “Матеріальне і правове становище товариств “Просвіта” виступив відомий діяч позашкільної освіти та просвітницького руху М. Ярмоленко. Він детально пояснив присутнім про необхідність реєстрації статутів просвітницьких організацій в адміністративному відділі Окружних судів. Для цього треба було подати відповідне прохання, 3 примірники статуту, на прохання і 2-х примірниках статутів повинні бути гербові марки вартістю 2 крб на кожному і підписані не менш як 7 засновниками товариства, засвідчених місцевою владою. Окрім цього, необхідно було оплатити друкування у “Державному Віснику” об’яви, а також канцелярські видатки щодо реєстрації. М. Ярмоленко наголосив на тому, що саме із часу реєстрації товариство стає правовою (юридичною) особою, яка має право складати різні угоди, купувати й продавати майно тощо. У постановах з’їзду пропонувалося зареєструватися тим “Просвітам”, які ще не були зареєстровані [19, арк. 2].

Із приходом до влади Директорії УНР наприкінці 1918 р. покращується становище у культурно-освітній сфері. Керівництво держави взяло курс на розвиток української освіти та культури. Вже 26 грудня 1918 р. було відновлено діяльність Міністерства Народної освіти. У його складі діяв департамент позашкільної освіти та дошкільного виховання, який очолювала С. Русова. Завдання цієї організації полягало в узгодженні дій закладів та організацій, в тому

числі й “Просвіт”, що працювали у галузі позашкільної освіти, активізації їх діяльності та надання їм допомоги.

Певна річ, значну увагу влада звертала на подальший розвиток культурно-освітньої роботи у державі. У зв’язку із цим була розроблена тимчасова інструкція губернським інструкторам позашкільної освіти. Згідно цього документу, інструктори мали виявляти турботу не тільки щодо реєстрації товариств, але й сприяти тому, щоб останні отримали зразки заяв для набуття юридичного статусу. Крім того, інструктори контролювали процес надсилання всіх необхідних документів для реєстрації до відділу позашкільної освіти або Окружного суду [20, арк. 9].

Діяльність сільських “Просвіт” як і раніше регламентувалася статутом. Однак у 1919 р. лише деякі товариства регіону мали затверджений статут, тому частина їх діяла без юридичних підстав. За таких обставин подільський часопис “Село” радив “Просвітам” “першим ділом попиклуватись про свою реєстрацію в Окружному Суді... Тільки маючи затверджений статут, кожна “Просвіта” має право на допомогу і буде братись на учот Губерніяльною та повітовими управами задля впорядження і удержання її на кошти цих управ” [21, с. 22]. Виходячи з цього, просвітні товариства намагалися затвердити свій статут або взяти за основу статут губернських “Просвіт”. Останні по можливості надавали посильну допомогу у цій справі провінційним осередкам. Проте навіть за таких обставин сільські товариства не уникали непорозумінь із владою. Через це вони звертались до Департаменту позашкільної освіти із проханням вислати їм документ, який засвідчив би їх офіційний статус [22, арк. 70]. Дуже складною була ситуація на Волині. Тут через постійні бойові дії товариства практично не могли зареєструватись і мати зв’язок із іншими осередками [23, арк. 53].

У 1919 р. на території Правобережної України короткочасно панували більшовики. Їх політика в українському селі полягала у тому, щоб зміцнити своє становище і привернути селян на свій бік у боротьбі з Директорією та іншими ворогами. Радянська влада в умовах нестабільної політичної ситуації в Україні намагалася лояльно ставитися до місцевого населення та його культурно-освітніх прагнень, зважаючи на сумний попередній досвід. Водночас більшовики не мали в Україні власних культурних сил, на які можна було б опертись, а політпрацівників було обмаль, тому відразу відмовитися від “петлюрівських” культурно-просвітницьких установ

було неможливо.

У цей час функції щодо реєстрації просвітницьких товариств отримав Позашкільний відділ Народного комісаріату освіти. У зв'язку із зміною ситуації в державі до нього зверталися представники від просвітницьких організацій за інструкціями. Народний комісар освіти УСРР В. П. Затонський висловився за подальше продовження діяльності “Просвіт” [24, арк. 31]. У зв'язку із цим різним організаціям, в тому числі і просвітницьким, надавалася можливість “... вільного існування, розвитку і здійснення позашкільної просвітницької роботи, оскільки вона ... не направлена проти радянської влади” [25, арк. 28].

Проте на практиці поступово культурно-освітня сфера зазнала негативних змін внаслідок радикальних методів управління, зокрема у травні 1919 р. вийшов наказ Волинського губернського революційного комітету, за яким усі культурно-просвітницькі установи у семиденний термін повинні були зареєструватися. За невиконання розпорядження передбачалася “відповідальність перед судом революційного трибуналу” [26, арк. 23].

Просвітяни переймалися питанням узгодження відносин повітових “Просвіт” та філій, зокрема луцьке товариство загальними зборами затвердило у травні 1920 р. “Інструкцію для внутрішнього життя філій Луцької повітової “Просвіти” й взаємовідносин між товариством і філіями його”. Відповідно до неї діяльність відділу повністю регламентувалася і контролювалася повітовою “Просвітою”, яка мала право делегувати свого представника на загальні збори філії з правом голосу, вимагати у будь-який час від неї потрібних пояснень, звіту про стан справ та хід діяльності, проводити через своїх уповноважених ревізію майна та фінансів. Окрім цього, філії мали надсилати 25 % свого загального прибутку у повітове товариство [27, арк. 18]. Новоутворені відділи просили Луцьку “Просвіту” надіслати дану інструкцію для використання.

За більшовицького режиму постала потреба зміни статутів просвітницьких товариств у відповідності з вимогами влади. У 1920 р. діяльність “Просвіт” координував Позашкільний відділ народної освіти при Народному комісаріаті освіти (НКО), який розпочав кампанію реорганізації товариств. Відділ розробив зразковий (пролетарський) статут, у 1 параграфі якого зазначалося, що товариство “Просвіта” “має на меті шляхом широкої культурно-освітньої праці серед населення поширення соціалістичної культури

на підвалинах широкої самодіяльності трудових мас України... стоїть на ґрунті диктатури пролетаріату і неможливого селянства, і всіма засобами бореться проти старого укладу життя, допомагаючи переведенню радянського державного будівництва” [28, арк. 230].

Із приводу зміни статуту відбувалися збори товариств, які констатували факт про необхідність прийняття нового статуту, посиляючись на те, що старий документ не відповідає сучасному становищу справ. Проте найголовнішою причиною було те, що старий статут не давав “Просвітам” юридичного права на існування. Врешті-решт новий документ схвалювався. Інколи до нього вносилися невеликі зміни та доповнення. Ті товариства, які відмовлялися прийняти радянський зразковий статут, які “уперто стоятимуть на шляху контрреволюційного бойового націоналізму”, підлягали ліквідації [29, арк. 237, 58]. Більше того, для зміцнення свого впливу у товариствах Наркомосвіти вніс примітку у новий статут, за якою не мали права бути членами “Просвіт” “капіталісти, поміщики, фабриканти, попи, куркулі й інші вороги Радянської влади” [28, арк. 230]. Таке положення наносило удар по соціальній базі осередків, не дозволяючи їм приймати національно-свідомих громадян.

Всім завідуючим відділами губнаросвіти від наркома освіти Г. Ф. Гринька надійшло розпорядження негайно вжити заходів, щоб реорганізувати просвітницькі осередки згідно нового статуту, приймаючи їх на повне державне утримання. Із цією метою місцеві органи наросвіти отримали наказ скласти кошториси на утримання “Просвіт” [30, арк. 37].

Новостворені “Просвіти” в обов’язковому порядку повинні були проходити реєстрацію, а існуючі – перереєстрацію. У 1919 р. це здійснював Позашкільний відділ НКО, а на місцях губернські відділи позашкільної освіти. З 1920 р. реєстрацію проводили відділи позашкільної освіти при повітових ревкомх. Через постійні бойові дії та військовий стан реєстрація багатьох сільських “Просвіт” стала неможливою, здійснювалась із запізненням, інколи через рік після заснування організації, а то й більше.

1921 р. в історії функціонування просвітницьких осередків Правобережної України став першим роком спокійної і планомірної роботи. У регіоні велась інтенсивна діяльність щодо відновлення просвітницьких закладів. З цією метою відділи наросвіти опиралися на “Просвіти”, які прийняли вироблений НКО радянський зразковий статут. На початку року, зокрема у Волинській губернії було

zareєстровано 62 товариства, з яких 49 отримували фінансову допомогу [31, арк. 5].

На території регіону, зайнятого польськими військами, також відбувалась організація просвітницьких осередків. Частина новоутворених “Просвіт” виявляла бажання стати філіями повітових товариств. Одразу вони просили їх zareєструвати. Проте утворенню нових “Просвіт” суттєво заважала окупаційна влада, наприклад, у Ковельському повіті [32, арк. 13].

Протягом 1920–1921 рр. всі губернські відділи народної освіти отримали зразковий статут. У ньому передбачалося реорганізувати “Просвіти”, “радянізувати” їх і відповідно до цього взяти на державне утримання. Однак в окремих місцевостях цього статуту не було у надрукованому вигляді [33, арк. 3], що викликало також певні труднощі при реєстрації товариств.

Відділи народної освіти надсилали статuti провінційним осередкам. Збиралися загальні збори, на яких просвітяни ознайомлювались із зразковим статутом і приймали його до відома. При переході на новий статут просвітяни інколи залишали “гарні пункти” попереднього [34, арк. 24].

Сільські товариства, які були реорганізовані на основі зразкового статуту, реєструвались органами політосвіти. Факт юридичного статусу товариств підтверджувався відповідними документами. Так, у 1921 р. органи політосвіти видали “Просвіті” с. Станіславки Баговицької волості Кам’янецького повіту Подільської губернії реєстраційну картку, яка підтверджувала реєстрацію товариства у політпросвіті [35, арк. 69]. У Звенигородському повіті Київської губернії станом на 1 квітня нараховувалося 76 таких “Просвіт” [36, арк. 443]. Реорганізація передбачала проведення перевиборів керівництва осередків. Оновлені “Просвіти” з дозволу влади одержували штамп і печатки, що було підтвердженням їх юридичного статусу. Печаткою просвітяни засвідчували документи, рішення Рад, свої прохання на адресу влади тощо, а у випадку її відсутності використовували печатку сільради.

Прискорив процес реорганізації товариств “обіжний” лист № 2, який, зокрема у 1921 р. отримали від завідувача Київської повітполітосвіти “Просвіти” Звягельського повіту. У ньому зазначалося, що державними політосвітніми установами на селі у радянській Україні визнаються тільки “червона “Просвіта” і хата-читальня [37, арк. 110]. До “червоної “Просвіти” могли вступити усі

працюючі, діяльність цього товариства ґрунтувалася на ідеології диктатури пролетаріату і незаможного селянства. Завдання “червоної “Просвіти” полягало у боротьбі всіма засобами проти старого життя, в активній участі у радянському державному будівництві. Таким чином, робилася ставка саме на такі осередки. Інші були приречені на закриття.

Для вступу у “червоні “Просвіти” була розроблена інструкція. Відповідно до неї кожний бажаючий увійти в осередок мав представити рекомендації двох членів комітету незаможних селян (КНС), які не менш 2-х років були його членами. Просвітяни повинні були строго виконувати інструкцію, що встановлювала до них такі вимоги: відвідувати збори “Просвіти”, не пропускати жодного читання чи лекції без поважної причини, виконувати всі завдання товариства, намагатися бути активним членом осередку тощо. Рада “червоні “Просвіти” зобов’язувалася слідкувати за підняттям авторитету товариства і виключати з нього всіх тих, хто псує його репутацію, влаштовуючи над ними показовий просвітницький товариський суд, залучаючи при цьому велику кількість селян [38, с. 2].

У цей час були засновані “пролетаризовані “Просвіти”, які повністю відповідали вимогам влади. Так, на Київщині такі осередки були утворені у селах Германівні, Германівській Слобідці, Григорівці, Гусачівці, Сушані тощо [39, арк. 5]. У той же час багатьом товариствам відмовляли у перереєстрації, якщо їхній статут не відповідав необхідним нормам.

Наявність пролетарського статуту не позбавляла товариства від втручання влади у їх діяльність. При цьому методи не добиралися. Інколи вони були особливо свавільними. Так, прислані Шпитківським волосним ревкомом солдати за підводами у с. Гориничі Київської губернії, зайшли до будинку голови “Просвіти” і зробили обшук, вилучили печатку, не маючи на це дозволу [40, арк. 61]. Польська влада також вилучала печатки, штампи товариств [41, арк. 128], що призводило до дезорганізації у їх роботі.

У 1922 р. волосні виконкоми почали вилучати печатки абсолютно у всіх “Просвіт”. Із цього часу товариства втрачали статус юридичної особи. Просвітянам було пояснено, що у випадку необхідності завірити певний документ, товариства можуть звертатися до сільради чи завідувача волнаросвітою [42, арк. 25].

Згідно зразкового статуту при закритті “Просвіт” утворювалися

ліквідаційні комісії. При цьому, як правило, органи влади додавали вказівку зібрати все просвітницьке майно, у тому числі і те, яке перебувало на руках у селян, підготувати діловодство і чекати ревізійної комісії [43, арк. 11]. Врешті-решт ліквідаційна комісія приймала акт про закриття того чи іншого осередку.

Таким чином, сільські “Просвіти” протягом 1917–1923 рр. переживали важкі часи. Однією з перешкод для їх плідної роботи була відсутність зареєстрованого статуту. Реєстрація багатьох товариств в умовах постійних бойових дій взагалі стала неможливою. Через це у “Просвіт” часто виникали негаразди з владою. Зрештою, за радянського режиму просвітницькі товариства були ліквідовані.

Список використаних джерел та літератури:

1. Верхола Т. Про “Просвіти” (Порада, як засновувати сільські та містечкові “Просвіти”) / Т. Верхола / Видання товариства “Просвіта”. – Проскурів, 1917. – 7 с.
2. Приходько В. Під сонцем Поділля. Спогади / В. Приходько. – Нью-Йорк, Мюнхен : Криниця, 1967. – Ч. 1. – Вид. 4. – 184 с.
3. Перський С. Популярна історія товариства “Просвіта” у Львові з ілюстраціями / С. Перський. – Львів : “Просвіта”, 1932. – 256 с.
4. Торський В. Українська державність і нова роля “Просвіт” / В. Торський. – Вовча : Друкарня каси дрібного кредиту, 1918. – С. 44–47.
5. Золотоверхий І. Д. Становлення української радянської культури (1917–1920 рр.) / І. Д. Золотоверхий. – К. : Вид-во Академії Наук Української РСР, 1961. – 424 с.
6. Євселевський Л. І. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні: історичний нарис / Л. І. Євселевський, С. Я. Фарина. – К. : Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.
7. Герман О. М. Діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі наприкінці ХІХ і в першій половині ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Герман Олег Михайлович. – Чернівці, 1995. – 228 с.
8. Масюк С. О. Діяльність товариств “Просвіта” в Україні (березень 1917 – 1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Масюк Світлана Олександрівна. – К., – 1997. – 143 с.
9. Державний архів Київської області (далі ДАКО), ф.1447, оп. 1, спр.4, 234 арк.
10. ДАКО, ф. 1447, оп. 1, спр. 22, 64 арк.

11. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО), ф. 560, оп. 1, спр. 13, 21 арк.
12. ДАЖО, ф. 560, оп. 2, спр. 4, 50 арк.
13. Центральна наукова бібліотека Національної Академії наук України (далі ЦНБ НАН України, відділ рукописів), ф. 114, спр. 449, 66 арк; ДАКО, ф. 1447, оп. 1, спр. 9, 80 арк; спр. 49, 12 арк.
14. ДАКО, ф. 1447, оп. 1, спр. 3, 5 арк.
15. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України), ф. 2581, оп. 1, спр. 157, 52 арк.
16. ДАЖО, ф. 560, оп. 2, спр. 2, 13 арк.; Статут спілки “Просвіт” // Просвітянин. – 1918. – № 1. – С. 48–51.
17. Постанови І Всеукраїнського з’їзду “Просвіт” // Просвітянин. – 1918. – № 1. – С. 40–44; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 495, 29 арк.
18. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 367, 185 арк.
19. ДАКО, ф. 1447, оп. 1, спр. 28, 19 арк.
20. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 190, 35 арк.
21. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – Кам’янець-Подільський: Вид-я Подільської губернської народної управи (журн.). – 1919. – 7 берез. – № 10. – С. 20-23.
22. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 391, 117 арк.
23. ДАЖО, ф. 560, оп. 2, спр. 6, 54 арк.
24. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 809, 55 арк.
25. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 20, 65 арк.
26. ДАЖО, ф. 560, оп. 1, спр. 9, 51 арк.
27. Державний архів Волинської області, ф. 54, оп. 1, спр. 1, 307 арк.
28. Державний архів Вінницької області, ф.р.-5009, оп. 1, спр. 21, 262 арк.
29. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 134, 260 арк.; ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 941, 125 арк.
30. ДАКО, ф.р.-1051, оп. 1, спр. 11, 41 арк.
31. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 938, 127 арк.
32. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 3, спр. 22, 25 арк.
33. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 173, 91 арк.
34. ДАЖО, ф.р.-903, оп. 1, спр. 9, 342 арк.
35. Державний архів Хмельницької області, ф.р.-6, оп. 1, спр. 26, 76 арк.
36. ДАКО, ф.р.-1, оп. 1, спр. 282, 491 арк.
37. ДАЖО, ф.р.-960, оп. 2, спр. 20, 110 арк.

38. Про хати-читальні // Серп і молот. – 1922. – Ч. 45 (18). – 1 груд. – С. 2.
39. ДАКО, ф.р.-1156, оп. 1, спр. 112, 290 арк.
40. ДАКО, ф.р.-1162, оп. 1, спр. 56, 121 арк.
41. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 46, 165 арк.
42. ДАКО, ф.р.-1159, оп. 1, спр. 66, 30 арк.
43. ДАКО, ф.р.-1156, оп. 1, спр. 73, 16 арк.

В. В. Олійник,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та
соціально-гуманітарних дисциплін
Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)*

ДИТЯЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

У перші роки існування дитячої комуністичної організації в Україні увагу її керівників привертала виключно справи організаційного характеру. Зазначимо, що наприкінці 20-х років ХХ ст. керівництву з одного боку, було важливо визначити становище піонерської організації як серед інших громадських організацій, так і в системі виховних заходів комуністичної партії і радянської держави. З іншого – розв'язання цих справ, що пропонувалося з півночі (зреформована скаутська система), не могло задовольнити вимог основних принципів наукової педагогіки, що були сформовані в окреслений період і точніше, виразніше визначали освітню політику в Україні, ніж у РСФРР.

Наприкінці 1925 року в керівних органах все більше порушувалися питання змісту і методики дитячого руху в Україні.

1926 рік щодо дитячого руху пройшов під знаком загального зацікавлення глибокими внутрішніми питаннями роботи з молодими піонерами. Цього року в Україні налічувалося 367500 юних піонерів. Цифри по ССРР були ще виразніші. Так, на 1 січня 1926 року налічувалося 1586689 юних піонерів, а на кінець року – 1832597 [1, с. 2].

У перші роки роботи юних піонерів визначилася правильна в основі тенденція наближення їх до виробництва і до сільського

дорослого суспільства. Однак, під впливом залишку скаутизму, ця тенденція набрала в багатьох місцях потворні форми цілковитого відірвання від дитячого середовища й замкненості в своєму піонерському колі.

У досліджуваний період піонерські організації почали налагоджувати роботу серед дорослих, що пізніше дістала назву “суспільно практична”. Їх діяльність була такою: рознесення газет по цехах, полагоджування мостів, різні роз’яснення робітникам, що обідали у заводській їдальні, розвішування плакатів.

Замість цієї роботи піонерська організація 1925 року все більше провадила організацію дівчоробот, що її оточувала, залучаючи до клубної роботи; на селі з цією метою виникали “куткові” ланки; влітку поглиблювалася робота серед пастушків. Також слід згадати про вироблене ними гасло “Лицем до школи”. У результаті збільшилася увага до навчання. Була утворена кампанія “за гарячі сніданки”, де піонери організували інших учнів, а через них і їхніх батьків, і на цій конкретній справі завоювали довір’я дитячої маси. У той же час загальні гасла партії й радянської влади в певній мірі прищеплювали піонери в дитячому середовищі. Наприклад, створено кампанію ощадності шкільного майна, кампанію боротьби з хуліганством серед дівчоробот [1, с. 3].

Особливої уваги заслуговує ще одне явище – зріст і зміцнення шкільної кооперації. З 1926 року ця галузь дитячого руху дістала офіційну санкцію керівних органів комсомолу і дитруху, що вони видали директиви за максимальне залучення піонерів до цієї справи. З виховною метою, робота в дитячій кооперації була важливою в усій діяльності юних піонерів.

Дальше перемагання скаутської спадщини виявлялося тим, що не стало захоплення зовнішніми атрибутами, символікою й романтикою, які були ще значимі в 1925 р., та відмовленням від скаутських засобів літньої роботи, тобто таборів. У ці роки вперше в Україні було рішуче відкинуто старий палатковий табір як форму літньої роботи юних піонерів. Замість нього влаштовано оздоровчі майданчики і, як допоміжний засіб для хворих дітей, літню оздоровчу кампанію. Отже, завдячуючи досвіду попередніх років, піонерорганізація України відмовилася від скаутської традиції таборів [2, с. 21].

У середині піонерських загонів спостерігався поруч із підвищенням культурного рівня піонерів зріст їхніх потреб, а також

поглиблення критичного ставлення дітей до вживаних способів їх роботи. Визнаючи цей факт за позитивне явище, слід у той же час мати на увазі, що на початку 1925 р. неодинокі виходи піонерів з організації були результатом незадоволення формами їхньої роботи. Вожатий дуже часто придушував ініціативу й активність дівчата і робився їхнім командиром, що призводило до негативних наслідків в організації. Таку проблему в керівництві дитрухом відзначено в резолюціях IV Всеукраїнської наради у справі дитячого руху і Всесоюзним пленумом ЦБ юних піонерів, що відбулися восени 1926 року.

Неможливість організовано втручатися в хід роботи своєї організації і скеровувати її в певне русло доводили піонерів не тільки до пасивної форми протесту (виходу), а й до активного, але неорганізованого протесту; на I Всесоюзному пленумі юних піонерів це явище назвали “хвилею бузотерства”, що захопила більшість організацій.

На пленумі зазначено ще одне негативне явище – загублення “піонерської зарядки” піонерами, що перейшли вже до комсомолу. За свідченням вожатих, такі піонери, перейшовши до комсомолу, переставали виконувати свої “закони і звичаї”, починали палити цигарки, грубіянити і т. ін. Подібні явища пояснювалися квалістю внутрішньої політвиховної роботи в піонерській організації. На це звернула увагу IV Всеукраїнська нарада в справі дитячого руху (серпень 1926 р.). Нарада дала курс на зміцнення й поглиблення політвиховних моментів диторганізації; вожаті піонерських загонів, як з’ясувалося на нараді, уникали цих моментів, побоюючись дорікання в “політизацію”. Під цим розумілося сухість способів роботи, що була на початку комдитруху в Україні, і тяжіння її до словесних форм [3, арк. 42].

Саме нарада роз’яснила, що поглиблення політичного життя в диткоморганізації не повинно перерости у “словесність”, політвиховання становить головне завдання організації, упущення якого доводить до захоплення зовнішністю роботи, грою і т. ін. і не дає піонерів тієї основної комуністичної установки на життя, що його оточує, яка так йому потрібна для вступу до комсомолу.

Отже, наприкінці 20-х років XX ст. дитячий рух в Україні набув певного росту. У діяльності молодих піонерів були як позитивні (відсторонення від скаутських способів і впровадження своїх методів діяльності), так і негативні (мало уваги звернено на виховні моменти)

явища.

Список використаних джерел та літератури:

1. Миронів М. Дитячий рух у 1926 році / М. Миронів // Рад. освіта. – 1927. – січ. (№ 1). – С. 1-4.
2. Миронів М. Літня праця юнаків-ленінців / М. Миронів // Рад. освіта. – 1925. – квіт. (№ 4). – С. 20-22.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 166 Народний комісаріат освіти УСРР. 1919–1991 рр., оп. 3, спр. 864. Матеріали про організацію комуністичного дитячого руху в школах України, 22 травня 1923 р. – 17 грудня 1923 р., 65 арк.

Т. М. Петрик,

*старший викладач кафедри економіки та управління
Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)*

ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ МОРАЛЬНО-ДУХОВНИХ ПРИНЦИПІВ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Розумовий розвиток людини, за Г. Сковородою, необхідний для пізнання навколишнього світу і самої себе – щоб дійти до істини. Джерелом усіх знань він вважав досвід, практику, життя. Природно, що вчений обстоював необхідність навчання всіх дітей, незалежно від їх соціального стану. Загалом школи мають бути рідномовними та доступними для навчання. Крім рідномовності, вчений обґрунтовував необхідність таких навчальних принципів, як доступність, зв'язок навчання з практикою, врахування інтересів кожної особистості.

До змісту освіти педагог включав граматику, математику, фізику, механіку, музику, філософію, медицину, юриспруденцію, географію, іноземні мови, хімію, астрономію, землеробство, мораль. Чим глибше і повніше оволодіває людина знаннями, тим більшу потребу вона відчуває у них.

Певний інтерес становлять поради Сковороди щодо роботи над книгою. Основою навчання Сковорода вважав наявність інтересу, бажання пізнати нове, до чого має спонукати вчитель. Серед засобів та

методів навчання педагог виділяв лекції, доповіді, бесіди, розмови, диспути. В процесі навчання треба, на його думку, враховувати нахили і здібності дітей, вікові та їх індивідуальні особливості.

Заслужовують на увагу нетрадиційні форми навчання, що їх використовував сам педагог-просвітитель. Це уроки серед природи з вихованцями Харківського колегіуму, просвітницькі уроки серед простого люду. Щодо останніх, то саме під час проведення таких педагог розмірковував про право людини на свободу, щастя та гідний спосіб життя. Дещо по-новому Сковорода використовував листування як метод навчання. В численних своїх листах він, враховуючи яскраву самобутність й індивідуальність кожного з своїх учнів, надавав їм конкретні поради у роботі з книгою, із її питань самоосвіти та самовдосконалення.

Сковорода одним із перших в українській педагогіці звертається до особистості вчителя. На його думку, вчитель має насамперед дбати і сприяти розкриттю та формуванню у процесі навчання природних нахилів та можливостей дитини. Важливим у цьому зв'язку з його положення про взаємоповагу і дружбу між учителем і учнем.

Вчитель, вихователь має бути нерозривно пов'язаний з народом. Учитель – це дбайливий садівник, який, активно втручаючись у природний хід розвитку вихованця, веде його по наперед наміченому шляху. Але для того, щоб педагог добре виконував свої обов'язки, він сам повинен мати “спорідненість” до вчительської діяльності, до місії наставника молоді.

Зазначимо, що й сам Сковорода був у свій час прекрасним вчителем, чудовим майстром бесід на різноманітні моральні теми. У викладанні в Переяславському та Харківському колегіумах, у бесідах з простими селянами, в листах до учнів і друзів просвітитель показав високі зразки логічного, вдумливого й дієвого переконання.

До вчителя мислитель ставив великі вимоги: насамперед глибокі знання, відданість своєму народу, гуманність, повагу до тих, кого він навчає, здатність переконливо володіти словом, терплячість, безкорисливість та ін.

Спираючись на народне розуміння праці, педагог обстоював необхідність підготовки дітей до “спорідненої” трудової діяльності. За його переконанням, краще бути талановитим бондарем, ніж бездарним письменником. Природно, що в праці людина з найбільшою повнотою реалізує свої можливості, приносячи найбільшу користь суспільству. Саме через працю реалізується

моральне самовдосконалення людини. За Г. Сковородою, успіх у діяльності людини зумовлюється не лише її здібностями, а й такими якостями, як працьовитість, терплячість, вміння володіти собою, поміркованість, доброчесність, справедливість, доброзичливість, вдячність, скромність, бадьорість духу (“кураж”), а також гуманізм та милосердя.

Моральне виховання має спиратися на відзначенні подяки. “У подяці заховалося всяке благо як вогонь і світло причаїлося в кремені. Вірую і сповідаю. Бо хто зможе покласти руки на чуже, якщо раніше не загубить вдячність, як вдовольняється власним своїм, котра посилається їй від Бога? З невдячності смуток, неувага і жадоба, з жадоби – заздрість, а з заздрості – лестощі, розкрадання, кровопролиття і всяка прірва беззаконів”.

Запорукою успішного виховання дітей, за Г. Сковородою, мають бути добрі настанови, викорінення поганих звичок. Він рекомендував у зв’язку з цим такі методи виховання, як бесіда, роз’яснення, приклад, поради та ін. Виховуючи дітей, радив він, необхідно вдаватися до переконань, привчати їх критично аналізувати свої вчинки.

Великого значення у розвитку мотивації моральної поведінки особистості Сковорода надавав почуттям. Останні найяскравіше виявились у його вченні про “серце” людини. Серце, за Сковородою, – це єдність думок, почуттів і прагнень людини. Ця єдність, очевидно, полягає в тому, що думки, зумовлюючи почуття особистості, в той же час самі стають глибоко інтимними, задушевними. Вони, виходячи із глибини душі особистості, зігріті її почуттями, стають переконаннями, визначаючи тим самим її дії.

Визначальним у моральному вихованні, за його переконанням, є формування звичок високоморальної поведінки молоді, оскільки звичка “не в знанні живет, а в деланні”. Результатом морального виховання є особистість, котра прагне стати кращою. Виходячи з цих положень. Сковорода звертає також особливу увагу на виняткове значення поваги і любові до дітей, гуманного ставлення до них з боку батьків старших, вчителів.

Загалом виховання, за Г. Сковородою, повинно здійснюватися насамперед через працю, яку він вважав основою суспільного життя, як “начало” і “вінець” щастя, як сенс життя людини.

Увага і жадоба, з жадоби – заздрість, а з заздрості – лестощі, розкрадання, кровопролиття і всяка прірва беззаконів.

Запорукою успішного виховання дітей, за Г. Сковородою, мають бути добрі настанови, викорінення поганих звичок. Він рекомендував у зв'язку з цим такі методи виховання, як бесіда, роз'яснення, приклад, поради та ін. Виховуючи дітей, радив він, необхідно вдаватися до переконань, привчати їх критично аналізувати свої вчинки.

Великого значення у розвитку мотивації моральної поведінки особистості Сковорода надавав почуттям. Останні найяскравіше виявились у його вченні про “серце” людини. Серце, за Сковородою, – це єдність думок, почуттів і прагнень людини. Ця єдність, очевидно, полягає в тому, що думки, зумовлюючи почуття особистості, в той же час самі стають глибоко інтимними, задушевними. Вони, виходячи із глибини душі особистості, зігріті її почуттями, стають переконаннями, визначаючи тим самим її дії.

Визначальним у моральному вихованні, за його переконанням, є формування звичок високоморальної поведінки молоді, оскільки звичка “не в знатні живет, но в долання”. Результатом морального виховання є особистість, котра прагне стати кращою. Виходячи з цих положень, Сковорода звертає також особливу увагу на виняткове значення поваги і любові до дітей, гуманного ставлення до них з боку батьків старших, вчителів.

Загалом виховання, за Г. Сковородою, повинно здійснюватися насамперед через працю, яку він вважав основою суспільного життя, як “начало” і “вінець” щастя, як сенс життя людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Багалій Д. І. Український мандрівний філософ Г. Сковорода. – К., 1992.
2. Багалій Д. І. Григорій Савич Сковорода. – К., 1920.
3. Багалій Д. І. Яворський М. І. Український філософ Сковорода. – К., 1922.
4. Білий В. Г. Сковорода Г. С. // Життя й наука. – 1924.
5. Ефименко А. Личность Г. С. Сковороды как мыслителя. – К., 1905.
6. Коваленский М. Й. Життя Сковороди. – К., 1886.
7. Кудринский Ф. Философ без системы. – К., 1848.
8. Лаврецький С. Український філософ Г. С. Сковорода. – Л., 1894.
9. Пелех П. З життя і творчості Сковороди. – Л., 1925.
10. Радич В. Вечний странник. – К., 1992.

О. В. Прус,
*завідувач бібліотечно-інформаційним
відділом Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)*

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Особливістю ХХІ століття є тенденція до формування полікультурного простору в умовах глобалізаційно-інформаційних змін суспільства, однак подальший суспільний прогрес нерозривно пов'язаний з рівнем духовності кожної особистості. Зі зміною історичних, соціально-економічних і життєвих передумов змінюється духовна сутність людини. Проблема формування духовності здавна є однією з найбільш вагомих проблем та найскладнішим феноменом суспільного поступу. Сучасність обумовлює необхідність розуміння й осягнення феномена духовності особистості з позицій вищого рівня складності, яким виступають соціальне середовище, соціально-культурний простір, а також такі інституційні структури, як освіта, громадські організації, виховання, традиції, сім'я – у комплексному їх поєднанні.

К. Д. Ушинський говорив: “Усе, чим людина, як людина, може і мусить бути, виражене цілком у Божественному вченні, і вихованню залишається лише попереду усього і в основу усього укоренити вічні істини християнства”. Саме ці слова Костянтина Дмитровича Ушинського (1824–1871) – геніального вченого й педагога – вдало вказують на те, що в царині виховання людини, перевагу надається вивченню духовно-моральних цінностей, які містяться в християнстві. Що це за цінності, яке їх значення і роль?

Досліджуючи це питання, ми обов'язково стикнемося з тим, що наявність великої кількості людських потреб і способів відчуття привела до появи різноманітних оцінок: те, що для однієї людини має велику цінність, для іншої – малу чи зовсім ніяку. З формального боку цінності розподіляються на позитивні та негативні, на відносні та абсолютні, на суб'єктивні та об'єктивні. За змістом вирізняють цінності речей, логічні, естетичні, моральні тощо. Виходячи з цієї ієрархії цінностей, морально-етичні установки мають абсолютний

характер, універсальне значення і виступають основними категоріями духовності. До моральних цінностей відносяться нормативні, такі, як добро і зло, справедливість, прекрасне і потворне, про призначення людини, людські ідеали, норми, принципи життєдіяльності тощо. Вони лежать в основі всіх вчинків, діяльності людини, мають моральну значущість і впливають на загальне суспільне життя. Моральні цінності уявлення, установки та аксіоми є продуктом нашої історії та культури. Зародившись у I ст. нашої ери в Палестині в контексті розвитку християнства, вони пройшли разом з людством багатовікову еволюцію. Починаючи з перших релігійних книг – “Нового Завіту”, “Біблії”, відбувалося становлення основоположних християнських цінностей – загальних чеснот: розсудливість, поміркованість, справедливість, стійкість (чесність, правдивість, вірність слову) теологічних чеснот: віра, надія, любов (милосердя). Сталими моральними взірцями, своєрідними канонами є також “Десять Заповідей Божих”. “Вічні цінності християнства” – це ті моделі та правила людського буття і поведінки, що встановлені Заповідями Бога, як єдиного Вічного Буття і Вічної Особистості, людини. А реалізуються ці вічні цінності, насамперед, на рівні окремої людської особистості, і вже вторинно – на рівні соціуму, що за своєю природою сума людських індивідуальностей та існує аж ніяк не вічно. Маючи такий великий багаж вічних цінностей, християнство вступило в третє тисячоліття. І відразу ж приймає на себе нові виклики, які попередні тисячоліття не знали. Спробуємо коротко обговорити основні проблеми, з якими стикається українське суспільство і освіта, зокрема.

Проблема глобалізації – це прояв тотального науково-технічного прогресу, який за умови розвитку комунікації, лібералізації всіх сфер суспільно-економічного життя надає його учасникам можливість отримати максимальний прибуток, а також наслідуює зближення людей, стандартизацію життя, трансформацію національних культур і конфесій та відбувається в усіх сферах людської діяльності. Звичайно, що процес глобалізації зупинити неможливо. Проблема екології, можливо є найсерйозніша проблема сучасного світу. Однією з головних причин забруднення навколишнього середовища є небачене і невинуватене зростання суспільного споживання, прагнення до необмеженого достатку. Вихід з екологічного глухого кута може бути знайдений лише через духовне відродження людської особистості та проведення активної

просвітницької діяльності серед учнів і студентів навчальних закладів. Проблема трансплантації органів, тобто теорія і практика пересадки органів і тканин, дозволяє надати допомогу багатьом хворим, які раніше були б приречені на смерть або тяжку інвалідність. Разом з тим, все більша потреба в органах для трансплантації породжує моральні проблеми і може стати загрозою для суспільства. Так, недобросовісна пропаганда донорства і комерція, пов'язана з продажем органів для трансплантації, закладають умови для торгівлі людськими органами, загрожуючи здоров'ю і життю людей. Пересадка органів живого донора може бути у випадках добровільної самопожертви заради спасіння життя іншої людини. В такому випадку згода на експлантацію (вилучення органа) стає виявом любові і співстраждання. Наступною проблемою, і на мій погляд, найбільшочішою в системі виховання – це проблема сім'ї. Християнство створило здорову сім'ю. Воно ліквідувало багатоженство і побудувало сім'ю на засадах любові. Без любові сім'я як така не може існувати. Без міцної сім'ї не може бути ні здорового суспільства, ні сильної держави. Втрата сім'ї може призвести до різкого скорочення народонаселення і поступового зникнення цивілізації. Головна причина розпаду сім'ї лежить у площині не економічній, а в моральній.

У результаті втрати духовних засад виникла ціла низка сімейних і суспільних проблем. До них насамперед треба віднести так звану сексуальну революцію – раннє статеве життя, пияцтво, тютюнопаління і наркоманію. Відсутність християнської сім'ї породжує проблему дітей і батьків. А з цими проблемами дитина приходять до школи і це дуже часто відображається на її поведінці. Ще більшою бідою сучасного суспільства є наркоманія. Цей порок робить людину рабом темних сил. Найбільше вражена цим недугом молодь, і це є загрозою суспільству, яке веде боротьбу лише з наркобізнесом, а не з причинами наркоманії, на основі яких і з'явився наркобізнес. Основні причини наркоманії – це духовна спустошеність серед молоді, втрата сенсу життя і моральна нестійкість. Не відкидаючи необхідності втручання медицини, нам необхідно пропонувати наркоманам брати активну участь у суспільному житті і навертатися до моральних засад.

Всі ЗМІ: телебачення, радіо, Інтернет, газети і журнали та всяке друковане слово покликані забезпечувати широкі верстви населення інформацією про все, що відбувається у світі, орієнтуючи людей у

складних обставинах сьогодення. Інформування глядача, слухача і читача повинно ґрунтуватись не тільки на правді, а й на турботі про моральний стан людини і суспільства, що включає в себе пропагування загальнолюдських ідеалів, а також боротьбу з розповсюдженням зла, гріха і пороків. Але дуже часто працівники засобів масової інформації забувають про свою відповідальність й навіть інколи пропагують насилля, ворожнечу і ненависть, національний, соціальний і релігійний розбрат, а також гріховні людські інстинкти, в тому числі і з комерційною метою. Всю негативну інформацію дитина не тільки сприймає, але й часто втілює в життя. З таким “багажем” дитина приходить до навчального закладу. Особливу увагу слід звернути на вплив Інтернету. Безконтрольне, багатогодинне перебування у світовому павутинні притуплює у дитини логічне мислення, вона стає замкнутою і не проявляє жодного зацікавлення до того, що відбувається на уроках і в класі загалом. На такі випадки слід негайно реагувати і разом з батьками та психологами спасати. Так, наприклад, нещодавно в Одесі стався прикрий випадок: юнак, переможець кількох сезонів телепередачі “Самий розумний” викинувся з вікна багатоповерхівки, залишивши передсмертну записку, де було написано “Не бачу сенсу життя”. Яка ж причина цього трагічного випадку? Юнак навчався на відмінно, мав прекрасні знання в різних галузях наук, але був духовно і морально сліпим. Отже, даючи знання не забувайте про духовний бік життя дитини. Ось чому у комплексі завдань, які розв’язуються нашим суспільством на сучасному етапі, перебудова діяльності загальноосвітньої школи має посісти особливе місце. Мета здійснюваних перетворень – забезпечити нову якість навчання і виховання молоді, створити тим самим необхідні умови для соціально-економічного й духовного розвитку нашого суспільства. Тому звернення до педагогічної спадщини минулого є тим науковим джерелом загальнолюдських цінностей, які спонукають до пошуку нових, більш оптимальних шляхів морального виховання на основі дослідження і відродження суспільно-історичного досвіду та освітніх надбань українського народу.

Найголовніше завдання кожної європейської нації і України, зокрема у третьому тисячолітті повинно бути відродження християнської сім’ї. Тільки через християнську сім’ю можна подолати пороки суспільства. Сім’я може стати основою духовного оздоровлення. Для того, щоб створити нормальну сім’ю, треба не

тільки турбуватися про створення матеріальних умов для сім'ї, а й виховувати дітей на основі християнської моралі і готувати їх до майбутнього сімейного життя. Сім'я як активний, природний і стійкий елемент суспільства у питаннях формування духовності, виступає активним посередником в узгодженні інтересів особистості й суспільства. Саме в сім'ї найперше моральні відносини виступають цілісним духовно-культурним світом людини, здійснюючи її первинну соціалізацію.

Криза моралі сучасного суспільства, вона викликана перш за все трансформаційними процесами в загальному розвитку людини, який потребує відповідної трансформації з боку моральних цінностей. В цьому питанні є багато проблем, однак піклування про духовну сторону людського життя призведе до відновлення гармонії між вектором розвитку людства і моральними цінностями, котрі в будь-якому випадку завжди будуть складовою людського буття, в протилежному випадку воно буде неповноцінним. Такі виховні чинники, як соціальне середовище, освіта, сімейні цінності тощо, виступають потужним мобілізаційним механізмом формування духовності особистості в період трансформаційних змін. Держава як соціальний інститут має виконувати функцію контролю за тими факторами, які негативним чином впливають на феномен духовності у суспільстві.

Отже, в українському суспільстві ХХІ століття складні та суперечливі уявлення про духовний розвиток особистості виникають не стільки від різноплановості осмислення об'єкта дослідження, скільки від поступу світового розвитку взагалі і трансформаційних процесів українського суспільства зокрема. У сучасних умовах розвитку України проблема формування духовності все більше відображає історичні процеси укріплення демократичних основ державності й повсякденну увагу кожній особистості. Проблема виховання духовності особистості, яка відповідатиме новим вимірам і викликам сучасності, є актуальною і виключно складною через дію багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, які потребують подальшого аналізу. В унікальному соціокультурному контексті України сила дії факторів багато в чому залежить від можливості людини усвідомити себе й глибини своєї ідентичності, адже будь-які формуючі інституції духовного світу людини, у тому числі й процес виховання, існують не інакше, як у творчій діяльності особистості, здатної до самовдосконалення і самореалізації. У сучасному інформаційному суспільстві наука, знання, культурні цінності стають

головним показником особистісного вдосконалення, а також різних аспектів матеріального і духовного виробництва. Соціальний статус особистості при цьому визначається рівнем її інформованості.

На сучасному етапі актуальною є необхідність вирішення проблеми створення інформаційно-виховної системи виховання особистості і виявлення методів та детермінант впливу, які б могли забезпечити адаптацію та життєдіяльність людини в соціумі, а також сформувати систему державної безпеки країни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрущенко В. П. Духовна сутність освіти // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 5-10.
2. Горлинский В. В. Аксиологический дискурс безопасности как социального феномена // Практична філософія. – 2007. – № 2. – С. 108-116.
3. Дацків Р. М. Економічна безпека в глобальному вимірі // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 143-153.
4. Ільчук Л. І. Соціальна безпека – безпека людини, суспільства і держави // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5. – С. 65-67.
5. Іордакі Н. А. Методологічні засади виховання духовності. – Автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. н. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.
6. Корецька А. І. Соціально-освітні чинники формування духовності особистості в сучасному українському суспільстві. – Автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філос. н. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.

Л. Й. Пулатова,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
(м. Хмельницький)*

ТРАДИЦІЯ ЯК СТАБІЛІЗУЮЧИЙ ФАКТОР ДУХОВНОГО ЄДНАННЯ РОДИНИ

Домінування ентропійних елементів культури як наслідок дегуманізації є визначальною рисою сучасного світу, духовність в якому не була так занедбана, як сьогодні. Знецінення сім'ї, її споконвічних моральних орієнтирів стало причиною того, що родина з міцного суспільного осередку перетворюється у спільність людей з партнерськими стосунками, втрачається виховний вплив батьків на дітей. Розпад сім'ї стає звичним явищем. Батьки не готові до виховання дітей, не розуміють важливості цього процесу. Адже саме у родині дитина засвоює модель сімейного життя. Саме сімейні традиції сприяють збереженню духовності роду, етносу, нації, народу.

Кожна сім'я, родина мають свої традиції, становлення яких відбувалося протягом багатьох століть. Вони (традиції) підтримують наступність між минулим, сьогоденням і майбутнім, формують історію як протяжність соціального буття, дозволяють людству спрямувати свою діяльність на примноження духовного надбання. Адже існує імператив: де немає духовного відродження, неминуче відбувається процес фатального виродження [1, с. 31].

Перспективи соціального розвитку, соціального процесу в значній мірі визначаються підходами до вирішення проблем збереження традицій, у тому числі сімейних та родинних, виховання молоді, запобігання розривів культурної спадкоємності. Традиції, крім того, відіграють велику роль у підтримці стабільності суспільства, збереженні елементів консенсусу, вони можуть як загальмувати, так і прискорити розвиток суспільства. Історія людства – нескінченний процес зміни поколінь, формацій, цивілізацій. У цьому процесі від покоління до покоління дбайливо передаються накопичені цінності духовної та матеріальної культури. Збереженню і збільшенню цих цінностей служать традиції, дослідження яких дозволяє формувати

і вирішувати принципово важливі проблеми будови і функціонування суспільства.

Слово “традиція” походить від лат. *traditio* (“передача”) – це елементи соціальної і культурної спадщини, що передаються від предків до нащадків і що зберігаються в етносів, у суспільствах, а також у соціальних групах протягом тривалого часу. Це певні суспільні устої, норми поведінки, цінності, ідеї, а також уже знайомі нам ритуали, обряди і звичаї [2, с. 92].

Виділяють наступні підходи до розуміння сутності традицій:

- структурний (традиція як виражений у соціально організованих стереотипах груповий досвід, який шляхом просторово-тимчасової передачі акумулюються і відтворюються в різних людських колективах або деякий елемент такого досвіду – Е. С. Маркарян, Д. М. Угринович, А. Г. Спіркін, І. В. Суханов та ін.);
- функціональний (традиція як механізм відтворення суспільного життя – І. А. Барсеґян);
- номологічний (традиція як загальносоціологічний закон – В. Д. Плахов);
- нормативний (традиція як норма, різновид соціальної регуляції Р. А. Аленіна);
- комунікативний (традиція як різновид комунікативної інфраструктури суспільства – О. П. Цветков).

Різноманітність підходів свідчить про складність поняття “традиція”. Багато дослідників вважають, що традиція – це навіть не те, що передається, а сам спосіб передачі культурної спадщини. У цьому сенсі традиція є передача “в діахронічному плані від старших до молодших, від покоління до покоління, від когорта до когорта усталених норм поведінки, навичок, понять, усе, що утворює кістяк культури” [3, с. 160]. Будь-яка традиція визначається ставленням до неї народу або групи. І найголовніше наповнення традиції – це сам факт її відбору як особливо цінного, того, що в силу цієї цінності не можна дозволити собі загубити.

Традиції – це реально існуючий атрибут суспільства, продукт сумісної діяльності людей, форма колективної адаптації людського суспільства до навколишнього середовища. Носіями традиції є індивіди, причому традиція локалізована відносно відповідної родини, етносу, колективу зі спільною культурою. Традиція є продуктом історії, має процесуальний, неперервний, відносно стійкий, відкритий характер. Разом з тим вона потенційно динамічна. В основі традиції –

суспільна думка, авторитет давнини. Традиція – це соціальне явище. Сукупність традицій детермінує життєздатність роду, етносу [4, с. 298].

Традиція включає в себе моделі відчуття, мислення, поведінки, і, крім того, норми, навички, звичаї, культурні досягнення, які становлять цінність для членів сім'ї, родини, етносу, а також способи їх трансляції від покоління до покоління.

У процесі історичного розвитку сім'я, родина, рід як основні ланки суспільної і соціальної організації людей постійно набували певного досвіду адаптації в природно-матеріальних умовах і у формуванні духовного світу, який значною мірою матеріалізувався в морально-етичній, фольклорній, господарській і побутовій культурі народу. Це забезпечувало творення родинних виховних традицій, звичаїв, які є найяскравішими елементами виховних етнопедагогічних систем, що відображали досвід виховання дітей кожного народу. Розвиненість тривких родинно-сімейних, побутових і культурних традицій свідчить про високий рівень формування етносу, національності [5, с. 74].

Тривала історична функціональність родинних традицій, звичаїв, обрядів конкретного народу є свідченням його духовної та фізичної живучості, цивілізованості, культурної витривалості, доцільності існування у світовому просторі. Варто зазначити, що родинні, сімейні традиції – це шлях до національної свідомості особистості, до передачі їй етнічних цінностей, народної самотності. Цим і відрізняється народ від населення – наявністю мови, культури, яку дитина перш за все засвоює у родинному колі [6, с. 42].

Родинні традиції сприяють адаптації молоді людини в соціумі, формують її світогляд. Серед характерних рис світогляду українця, які передаються з покоління в покоління саме через родинні, сімейні традиції, Г. Г. Ващенко виокремлює такі: глибока релігійність, міцна віра в Бога; щирий патріотизм; любов і пошана до батьків, згода в сім'ї і родині; згода й мир між членами суспільства, культ дружби і побратимства; чистота почуття кохання, створення на ґрунті скромності, стриманості, вірності здорової родини; любов до праці, різке засудження і висміювання ледарів; усвідомлення своєї людської гідності, почуття честі; пошана до інших людей; непереможна любов до волі і ненависть до рабства й неволі; працелюбство; любов до своєї хати, до землі [7, с. 121–138].

Складовими традиції є обряди, звичаї, ритуали, які передають досвід релігійних, соціальних і родових відносин, зберігають єдність якоїсь людської спільноти – роду, етносу, нації.

За своєю структурою свята та обряди – це не тільки форма дозвілля. У них закодовано всі найголовніші етнопсихічні, психологічні, етнічні генограми. Засвоюючи їх з раннього віку, людина формує не тільки стереотипні дієства, а й світоглядні структури. Народний досвід виробив цілу систему таких кодових форм. Їхні початки закладено ще в колискових піснях [5, с. 76].

Якщо через обрядовість у побутове життя міцно входили і закріплювалися традиції, то обряди, формувалися за допомогою свят. Саме їм належить пріоритет у всій системі духовного життя. Будь-яке родинне свято не існувало саме по собі. Воно обростало багатьма допоміжними дієствами. До прикладу, різдвяно-новорічна святковість супроводжувалася колядками, щедрівками, кутею, дідухом, засіванням збіжжям осель, які, ідучи через усе життя людини, ставали необхідним, об'єднавчим фактором існування сім'ї, родини.

Нарешті, традиція містить у собі не тільки “норми поведінки, навички та поняття”, а й символічне коло ментальних смислів, архетипів і відносин, який члени етносу багато в чому пов'язують зі своєю мовою і зі способами невербальної комунікації.

У такому контексті актуальним є розуміння поняття “рідна мова”. Поняття нерідної (іноземної, чужоземної) мови як одна з найважливіших категорій соціолінгвістики, психолінгвістики, етнолінгвістики, лінгводидактики, теорії та практики міжкультурної комунікації, інших сфер сучасних гуманітарних досліджень виявляє свою семантичну наповненість лише в опозиції до поняття “рідна мова”. Справді, кожному з нас інтуїтивно зрозуміле значення словосполучення “рідна мова”. Ми, не задумуючись, скажемо, що це мова, якою мати нам співала колискову, тобто мова материнська; мова, якою розмовляємо з друзями; мова народу, до якого себе зараховуємо, тобто мова національна; мова, якою звертаємося до Творця в хвилини радості й печалі, яка є найзручнішою, найприроднішою, якою думаємо і бачимо сни, і нарешті, мова, яку ми самі визнаємо рідною, тобто духовно нами обрана [8, с. 156].

Об'єктивність існування рідної, традиційної, мови для сім'ї, родини, етносу виявляється у тих функціях, які ця мова виконує в суспільстві й житті окремих людей. Серед найважливіших функцій живої природної мови сучасні лінгвісти і філософи передусім

виділяють комунікативну (засіб спілкування з іншими людьми, колективами людей, інституціями), когнітивну (пізнавальну, гносеологічну, пов'язану з мисленнєвими операціями), емотивну або експресивну (засіб вираження почуттів, емоцій, волі), естетичну (мова як носій категорій прекрасного і потворного), магічну (мова як засіб впливу на світ та інших людей), а також символічну (мова як надскладний світ символів, які забезпечують функціонування людського суспільства, на яких ґрунтуються явища культури тощо). Символічна функція стає основою формування неповторної традиційної родинної концептосфери. Концептосфера – це узагальнення колективного культурного досвіду певного роду, етносу, неповторна система, яка містить концепти (тобто ідеальні сутності, що формуються у свідомості людини з безпосереднього чуттєвого досвіду) тих фрагментів дійсності, які є найважливішими для сім'ї, родини, етносу – носія цієї мови, а також структурує їх за різними ознаками і на різних підставах [9, с. 253]. Концептосфери різних етносів суттєво відрізняються як за набором концептів, так і за принципами їх структурування. Концептосфери мов родин, включають як загальнолюдські (Час, Простір, Істина, Життя, Смерть тощо), так і національно-культурні (Воля, Незалежність, Україна та інші) концепти. Базовими для концептосфери української мови і культури є концепти Слово, Бог, Істина, Добро, Мир, Праця, Доля, Воля, Серце, Земля, Правда, Свобода, Шевченко та деякі інші.

Отже, традиція включає в себе моделі відчуття, мислення, поведінки, і, крім того, норми, навички, звичаї, культурні досягнення, які становлять цінність для членів родини, етносу, а також способи їх трансляції від покоління до покоління.

У структурному плані родинні, етнічні традиції прийнято поділяти на “стереотипи діяльності” та “стереотипи виховання”. Під першими мається на увазі періодично відтворюваний людьми стереотипізований досвід діяльності, що носить особистісний характер, найчастіше пов'язаний із звичаями та обрядами (зустріч Нового року, весілля, святкування врожаю тощо), під другими – сама пам'ять про події минулого, але лише в тому випадку, якщо така пам'ять служить зразком дій для спільності [2, с. 98].

Функціонування традицій забезпечується не юридичними установами, а силою громадської думки, авторитетом традиції. Традиційність – важлива властивість родинної, етнічної культури, яка визначає її ціннісно-нормативний та смисловий зміст. Традиційна

родинна культура визначає і формує всі аспекти життєдіяльності сім'ї, родини, етносу: уклад життя, форми господарської діяльності, звичаї, обряди, регулювання взаємовідносин членів спільноти, тип сім'ї, соціалізація дітей, характер житла, освоєння навколишнього простору, тип одягу, харчування, відносини з природою, світом, вірування, знання, мову, фольклор як знаково-символічне вираження традицій.

Традиції – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, одну націю, одну родину, підтримуючи її цілісність і зв'язок між поколіннями. Народні традиції охоплюють усі сфери людського життя, регулюючи сімейні, родинні, суспільні відносини. Тому, мабуть, саме відродження родинних традицій сприяє подоланню духовної кризи людства XXI століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Залужна А. Проблемне поле християнства в контексті зміни парадигм на межі тисячоліть // Мандрівець / Вид. Нац. ун-ту “Києво-Могилянська академія” : зб. наук. пр. – Тернопіль, 2002. – Вип. 5 (40). – С. 31-33.
2. Чернявська Ю. В. Народна культура і національні традиції : Навч.-метод. посіб. – Мінськ, 1998. – 136 с.
3. Арутюнов С. А. Народи і культури. Розвиток і взаємодія / С. А. Арутюнов. – М. : Наука, 1989.
4. Иванова Ю. В. Этнос – социокультурная динамика и традиции: дис. ... доктора филос. наук : 09.00.11 / Иванова Юлия Валентиновна. – М., 2000. – 339 с.
5. Бабенко Н. Б. Інтеграція родинних традицій, свят і обрядів у форми культурогенної життєдіяльності сучасної сім'ї // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С. 73-83.
6. Вовкобой І. М. Виховне значення сімейних традицій на сучасному етапі розвитку суспільства // Теоретичні основи сучасної педагогіки і освіти / Вісн. Севастоп. НТУ : зб. наук. пр. – Севастополь, 2011. – Вип. 124/2011. – Серія : Педагогіка. – С. 42-46.
7. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісн., 1994. – 191 с.
8. Дзюбишина-Мельник Н. Поняття “рідна мова” в контексті сучасних реалій // Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжн. конгресу українців. – К. : Пульсари, 2002. – С. 155-158.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс /

Л. Г. Рева,
*кандидат філологічних наук,
науковий співробітник Національної бібліотеки України
ім. В. І. Вернадського НАН України
(м. Київ)*

“ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА” – ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ БІОГРАФІКИ

Засоби масової інформації, заповнені не завжди актуальними фактами, розважальними програмами, подеколи спрямовані на полегшеність сприйняття не реального, а віртуального світу. І не дивно – люди перестали читати книгу. І тому в усіх престижних бібліотеках світу обов’язковим вважається саме читання книг у бібліотеці, а не лише в режимі он-лайн. Бібліотеки, що дбають про розвиток культури, інтелекта особистості, майбутнього держави, розробляють і реалізують програми популяризації книги, читання і знань. Велику роль у докорінному поліпшенні загальної культури суспільства є читання кращих надбань вітчизняної та світової класики, і сучасної літератури. Її популяризації покликана періодика, зокрема, “Літературна Україна”, на шпальтах якої об’єктивно, за допомогою різних жанрів газетних публікацій ведеться інформаційна робота про матеріали, присвячені видатним митцям України та світу, орієнтуючи читачів у духовно-культурологічному, морально-психологічному житті сьогодення. Комплект газети зберігається в газетному фонді НБУВ з часу її виходу, тобто з 1927 року, і до нинішнього часу.

Літературна біографіка в безперервному русі є найбільш чутливою до всіх культурно-мистецьких процесів країни. Часопис “Слово і час” та газета “Літературна Україна” є незамінними джерелами в її дослідженні.

Наукова та художньо-публіцистична періодика для шляхетної України завжди була і залишається на помітних позиціях літературно-культурно-інформаційного простору. “Літературна Україна” – основний орган Національної Спілки письменників України, літописець письменницько-біографічного життя. На її шпальтах

відбивається і фіксується історичний час з усіма його найхарактернішими ознаками. Газета передає наступним поколінням правдиві свідчення доби – документи, за допомогою яких дослідники таких галузей як критика та літературно-мистецький процес можуть скласти об’єктивну правдиву картину духовної культури суспільства.

“Літературна Україна” заснована 1927 року в Києві під назвою “Літературна газета”. З грудня 1930 р. виходить у Харкові, а з 1934 р. – у Києві. В 1941–1945 рр. під назвою “Література і мистецтво” видавалася у Ворошиловграді (тепер – Луганськ), Уфі, Москві, Харкові. З 1944 р. – у Києві. В 1945–1962 рр. – знову під назвою “Літературна газета”, а з 1962 р. – “Літературна Україна”. Головними редакторами в різні роки були відомі українські письменники: Іван Ле, Павло Усенко, Іван Кочерга, Леонід Новиченко, Антон Хижняк, Павло Загребельний та інші митці України. В 1943 р. в Уфі аж до середини 1944 р., коли редакція переїхала до Києва, обов’язки головного редактора газети тимчасово здійснював Олексій Кундзіч, одночасно виконуючи всі редакційні функції [1]. В 1961–1963 рр. головним редактором газети був Павло Загребельний. В своїх літературно-критичних та критико-публіцистичних статтях, написаних в цей час, письменник стверджував самоцінність людської особистості. Пристосуванству, нищості, посередності протиставляв талант, обдарованість. Його праці відзначалися ідейною пристрастністю, полемічною й публіцистичною наснаженістю, індивідуально – письменницьким стилем. Про радикальну зміну обличчя газети того часу “її сенсаційне й долевизначальне представлення шістдесятників” не раз сказано в історико-літературних працях... – відзначає В. Дончик [2].

В наш час головний редактор газети Сергій Козак [3]. Кредо газети він визначив на святкуванні 85-річчя видання. 21 березня 2012 р. у Національній парламентській бібліотеці. Він розповів про роль “ЛУ” в житті українського суспільства, про те, як вона прийшла в долі окремих особистостей, і що за 85 років “ЛУ” виростила 4 покоління читачів, а головне – оберігала й оберігає українське слово від ідеологічних навал.

Як відомо, поганих часів для мистецтва немає. Зараз в Україні внаслідок політичних змін, постійної напруженості всередині суспільства склалася ситуація, що необхідно зберегти те, що вже створено. В радянські часи була ідеологія. Зараз ідеології немає, але й іншого нічого немає. Проте, вважаю, безодні не буде. Культура здатна

самовідроджуватися. Абсолютних порожнин не буває. Бувають спади, затишшя. Однак постійно йде процес накопичення. Письменник буде писати, критик – рецензувати його твори. Лише б вистачило у них по мінімуму на життя, щоб не голодали.

Сьогодні до редколегії входять відомі літератори: В. Базилевський, В. Баранов, В. Брюховецький, В. Даниленко, А. Дімаров, М. Жулинський, О. Зінкевич, І. Корсак, Ю. Мушкетик, С. Пантюк, П. Перебийніс, М. Слабошпицький, Н. Степула, В. Шовкошитний, Ю. Щербак.

Для дослідження діяльності тижневика ми взяли невеликий проміжок часу. Проте, використовуючи архівні матеріали, застосовуючи бібліографічно-описовий, аналітичний та структурно-типологічний методи, ми прагнули визначити роль і внесок видання у розвиток сучасної літературної біографіки.

Газета, виконуючи насамперед інформаційну функцію, водночас є важливим джерелом літературної біографіки, достовірність якого залежить від духовних і моральних засад, національної гідності та професіоналізму її видавців.

Поруч з рубриками, які публікують матеріали, що знайомлять із сучасним літературним процесом: прозовими, поетичними та драматичними творами, з новими іменами українських письменників, новинами світової літератури, значне місце в газеті відводиться матеріалам про життєписи українських митців.

М. Матвієнко в статті “Ми створимо світ кращий. Ми створимо день веселіший” (ЛУ. – 29 листоп. – 2012) йдеться про культурно-просвітницькі заходи з нагоди 290-ліття Г. Сковороди.

Цілком закономірно, що належну увагу в газеті відводиться публікаціям, присвяченим Тарасові Шевченкові з нагоди його 200-ліття, яке є визначною світовою подією в культурно-мистецькому житті. “ЛУ” подає інформацію як про щойно видані документальні книги, присвячені Кобзареві, так і публікує статті про маловідомі факти його життєпису. Дослідникам життя та творчості Тараса Шевченка додасться до аналіз розвідка Г. Карпінчук “До історії однієї публікації: 3 жовтня цього року минуло 120 років від дня народження Михайла Новицького” (ЛУ. – 10 жовт. – 2012) про наукову знахідку дослідника творчості поета – М. Новицького, на той час співробітника Державного музею Т. Г. Шевченка, – “Неизвестные письма к Шевченко”, що з’явилася того року в часописі “Советская Украина” (№ 10, 11), головним редактором якого був Леонід Вишеславський.

Тоді вперше було оприлюднено більше сорока невідомих листів різних осіб до Т. Шевченка в архіві М. Чалого. М. Новицький також написав примітки та коментарі до кожного з них. Сам носив рукопис до редакції та працював з редакторами часопису над підготовкою цього матеріалу до друку. Передмову до згаданої публікації написала тодішній директор музею Т. Шевченка К. Дорошенко. Під її іменем згодом у “Советской Украине” “Неизвестные письма к Шевченко” і було надруковано ці матеріали. На захист ученого стала група українських письменників і науковців, які звернулися з листом до “Літературної України” з вимогою відновити справжнє авторство наукової праці “Неизвестные письма к Шевченко”.

7 грудня 1962 року в “Літературній Україні” з приводу цього листа було надруковано: “Як встановлено, ця публікація за двома підписами – К. Дорошенко та М. Новицького – була спочатку віднесена до редакції “Советская Украина” і вручена Л. Хінкулову (відповідальний за випуск часопису “Советская Украина”) самим Мих[айлом] Новицьким. Коли ж, після перекладу передмови російською мовою і ретельної звірки М. Новицьким листів з оригіналами, публікації були особисто К. Дорошенко подані до журналу вдруге, на них значилося лише її ім’я”. Тільки після цієї публікації часопис “Советская Украина” назвав справжнього автора статті (№ 12, 1962 р.). Лист, який було надруковано в “Літературній Україні” на захист М. Новицького, підписали Максим Рильський, Євген Шаблійовський, Михайлина Коцюбинська, Федір Сарана, Юрій Івакін, Анатолій Костенко та Федір Ястребов. Усі названі імена добре відомі, окрім Федора Ястребова (автор розкритикованої тоді “Історії Української РСР” 1953 р.). Головним редактором “Літературної України” тоді був Павло Загребельний; до редакційної колегії входили – Б. Буркатов, Ю. Бурляй, Б. Буряк, Л. Дмитерко, Ю. Дольд-Михайлик, В. Минко, П. Оровецький, П. Панч, М. Строковський, А. Хижняк, М. Шумило. Так знана в Україні газета в час непростой суспільно-політичної ситуації стала єдиною, що виступила проти замовчування імені Михайла Новицького.

В. Абліцов виступив з передовицею “Шевченко – наш духовний виднокіл” (ЛУ. – 6 груд. – 2012), у якій зізнався, що вже не один рік разом із С. Гальченком працює над багатотомним виданням “Тарас Шевченко. Біографічна хроніка”. Цей літопис спирається на поезію, прозу, щоденник, листи, мемуари про Т. Шевченка. В основі біографічної хроніки – першоджерела з архіву Шевченка (ф. № 1)

рукописних фондів і текстології відділу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка.

Про вплив Т. Шевченка на формування світоглядних і творчих поглядів українських письменників розповідається в статті Михайла Вишняка “Словом поэта вдохновенные”.

Свій внесок до біографічної Шевченкіани роблять і регіональні осередки: А. Подолинний пише про видання іменного словника “Тарас Шевченко і Вінничина” (Вінницька обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця: ПП “ТД “Едельвейс і К”, 2012), приурочений 200-літтю від дня народження Т. Шевченка. Мета видання – показати внесок науковців і митців Вінничини до загальноукраїнської Шевченкіани. Крім нових імен, яких немає в Шевченківському словнику, тут подано відомості про нові факти і подробиці, життя Т. Шевченка, що зацікавлять широкі кола читачів.

Рожко В. Тарас Шевченко і Волинь: До 200-річчя народження Національного Пророка України 1814 – 2014 рр. (Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2012). Книга присвячена дискусійним питанням про те, що деякі шевченкознавці уперто відкидали окремі пам’ятні місця Волині, які засвідчують перебування Т. Шевченка (Берестечко, Вербка, Секунь тощо). Про кожне місце Волині В. Рожко розповідає, посилаючись не лише на поетичні чи прозові твори поета, його художні полотна, а й на архівні документи, спогади свідків тощо.

“ЛУ” подає інформацію про нові книги, присвячені окремим сучасним літературним діячам, використовуючи різні жанри газетних публікацій: статті біографічного характеру, спогади, нариси, есеї, діалоги, інтерв’ю, огляди літератури, анотації та бібліографічний опис історико-документальних матеріалів. Саме в рубриці “Щойно з друку” подано бібліографічний опис книги В. Качкана Постаті. Студії. Есеї. Сильвети. Рефлексії: У 2-х т. – Т. 2 / За заг. ред. М. Романюка (Івано Франківськ: Місто НВ, 2013). В анотації на книгу відзначається, що тут представлено матеріали про визначних літераторів, вчених, митців, громадсько-культурних та просвітницьких діячів. Книга є підсумком багаторічної діяльності автора.

Протасова Г. статтею “Коли доба нас дожене...” (ЛУ. – 27 груд. – 2012), відгукується на книгу В. Агеєвої “Мистецтво рівноваги. Максим Рильський на тлі епохи”, де аналізується життя і творчий шлях одного з найвидатніших українських поетів минулого століття. Арешт поета 1931 року, майже річне перебування в Лук’янівській тюрмі, зміна поетичної манери згідно з соцреалістичними приписами,

творчість із постійним озиранням на ідеологічну критику. Відправною точкою духовної біографії М. Рильського дослідника вважає фото, зроблене наприкінці 1890-х років у Романівці, де малий Максим стоїть між батьком Тадеєм Рильським і другом батька, істориком Володимиром Антоновичем: “Мій батько запальний і тихий Антонович / Що дружба з юних літ лучила їх міцна”, – написав М. Рильський у 1940 роки. Батько символізував усвідомлення поетом своєї українськості, адже, за родинною легендою, прапрадіда письменника Ромуальда Рильського відпустили на волю гайдамаки, щойно той проспівав православний гімн. Володимир Антонович для майбутнього поета – взірць ученого і громадського діяча. Багато важила для поета і здобута класична освіта: 1908 року Рильський вступив до приватної гімназії Володимира Науменка, вченого, члена Старої громади, згодом – Центральної Ради. Як гадає В. Агєєва, розстріл В. Науменка у 1919 р. чекістами, на все життя визначив ставлення М. Рильського до радянської влади, його “внутрішню дистанційованість від режиму”.

М. Жулинський (ЛУ. – 22 листопад. – 2012) у статті “О коротенька, наче смерть, дорого...”: Євген Плужник – “убієнний син” народу суворой долі”, – виступив зі статтею, скоріше, присвяченою більше вдові поета, Галині Коваленко, яка померла в Нью-Йорку 4 серпня 1989 р. на 91-річному віці, її споминам про чоловіка, про тодішній Київ, його арешт: “Так, є на Байковому кладовищі могила чекіста, оперативника IV відділу УГБ НКВС УРСР Хаєта Михайла Ізраїловича, 1904 року народження. Помер своєю смертю в 1957 році і лежить навпроти символічної могили Григорія Епіка. Був спеціалістом з “вичавлювання” визнання вини з українських письменників, учених, художників. Він знущався над Михайлом Бойчуком, Борисом Антоненком-Давидовичем... А п’єсу “Змова в Києві” завдяки першому дослідникові життя і творчості Євгена Плужника Леонідові Череватенку опубліковано в Києві”.

І. Гирич у статті “Поезія Юрія Буряка очима історика” (ЛУ. – 17 січ. – 2013), аналізуючи книгу поезій “Амальгама”, зупиняється на біографічних джерелах творчості поета. Буряк – неперевершений співець краси й історії Києва. І. Гирич впевнений, що з часом вірші поета “увійдуть до усіх хрестоматій поетичних текстів про нашу столицю”. Картину щоденного проходу поета від Сирця, де він живе, до місця праці у видавництві “Український письменник” зафіксовано в низці віршів “Дві прогулянки Яр-валом”, “Львівська площа”. Для

нього мандрівка від Золотих воріт до будинку письменників на вулиці Гончара нагадує якийсь захоплюючий фільм у стилі Фелліні. Це – подорож у просторі і часі, подорож крізь роки, будинки і людей, які тут бували, жили й творили.

Книга М. Плахотнюка “Коловорот: статті, спогади, документи / Упоряд. В. Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2013, – базується на словах матері автора в статті Є. Сверстюка “Ми українці, дитино”: той згадає свою домівку та вчителів, хто вивчатиме історію за детальними спогадами про шістдесятників (Літ. Україна. – 7 лют. – 2013). Поняття “українство”, на його думку, є наскрізним і діагностичним у середовищі медичному. У книжці М. Плахотнюка виразно зображено національний опір українця темним силам, які спротив прирівнювали до ворожнечі й “зоологічного націоналізму”.

Рубрика “До джерел” представила статтю Салиги Т. “Мені хотілося, щоб мої вірші були неповторно українські...”, де йдеться про віртуальний “діалог” із Василем Голобородьком за допомогою його ж одкровень, взятих із періодики (ЛУ. – 24 січ. – 2013, с. 10–11): повернення до духовного дерева шістдесятників в українській літературі ХХ ст. В. Голобородько прийшов у літературу із шістдесятниками, але “став співтворцем Київської школи, яку він порівнює з вінком, котрий – не лише квіти, з яких його звито” (с. 10). “Отак і ми, – каже він, – я – запахуючий васільок, Воробйов – повний мак, Кордун – троянда (іще не селекціонована, але назва вже Victoriadei), Григорів – мачок (є така квітка), творимо разом школу-вінок. Але це іще не все зілля, з якого сплетено той вінок, адже були і учасниками тієї школи, дехто від самого її початку, і Рубан, і Савченко, і Надія Кир’ян, і Семененко, і ще двоє, яких я не наважуся назвати, бо вони не згодні належати до цієї школи”. Сализі дуже імпонує Голобородьківський погляд на верлібр. Для поета це – одна з найважливіших ознак справжньої поезії. Орієнтуючись на фольклор, В. Голобородько тяжіє більше на прислів’я та загадки, які часто є окремими реалізованими метафорами реалій дійсності та життєвих ситуацій. “Розмовляти з природою, алегоризувати її, чути голос дерев, трави, квітів, розуміти мову птаства, оживлювати неживі предмети для Голобородька не художня гра, не забава у феєричність, а спосіб мислення... пантеїстичний стан душі”, – пише Т. Салига.

Якось поет висловився перед громадою: “Моє слово не вогнисте, в моїй поезії – метелики, бджоли... але я засвідчую, перед світом, Богом і людьми: тут Україна, і ви – Українці” (с. 10). Подеколи

В. Голобородько повторював Тичину. “Поезія – особиста мова... Поетичне слово, як і література в цілому, ніколи не існувало без впливів, себто без якогось попереднього стильового досвіду чи досвіду окремих індивідів та навіть досвіду суміжних мистецтв”.

В. Голобородько увів у поетичні тексти народний орнітологічний словник, “якому могла б позаздрити діалектологічна експедиція академічних мовознавців”. Загадка завжди була популярною в українській поезії. До неї апелювали Л. Боровиковський, Л. Глібов, Ю. Федькович, І. Франко, В. Свідзінський, П. Тичина, Б.-І. Антонич, М. Вінграновський та багато інших. В. Голобородько “виборює” собі осібне місце.

Каменюк М. в оглядовій статті “Літературний процес – 2012 у книжках і подіях” (ЛУ. – 20 груд. – 2012), серед біографічних назвав книгу-пам’ятник “Тернова гора”, присвячену незабутньому Володимиру Затуливітру (К.: Український письменник, 2012). У Харкові Микола Вірний (Француженко) в “Портреті поета” подав цікавий життєпис Василя Барки, а Л. Ушкалов обнародував дві розвідки: “Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний” та “Золоті” лисенята” – про Юліана Шпола. Тут же у Харкові, вийшла друком збірка вибраних статей про окремих діячів української літератури та культури ХХ століття професора-емерита Мічиганського університету Асі Гуменицької.

У Криму Тамара Гордієнко опублікувала книжку про Юрія Каплана “Сторож брату моєму”; Петро Вольвач у співавторстві з Віктором Резніком видали документальну повість у двох томах “Провесінь” – про життя і творчість відомого таврійського вченого-садовода Андрія Корватського. Художньо-документальну повість “Агатангел Кримський – вчений і письменник” видав Євген Білоусов.

В Херсоні вийшла книга спогадів про Юрія Голобородька – “Письменник–педагог–журналіст” і “Роздуми над книжками” Таїсії Щерби.

У Вінниці видано 2-томник до 100-річчя М. Стельмаха “Зійдуть сніги і правда проросте”; “Тому і став я сівачем”, упорядкований Василем Кобцем, з його нарисом про життя і творчість ювіляра.

Брюгген В. написав статтю “Знайомий і незнайомий Муратов: До 100-річчя від дня народження письменника” (ЛУ. – 27 груд. – 2012), в якій зізнався, що у кожного був “свій Ігор Муратов”. Це означало, що у письменника була багатюща натура, він “умів негайно настроїтись на душевний контакт із найрізноманітнішими людьми,

побачити в них цікаве й відповідно викликати цікавість до себе, це й природна невиситима допитливість до людини, її світу, її турбот, це й величезна здатність до співпереживання, співрозуміння”.

Стаття Максимчука С. “Пістолет біля скроні поета” (ЛУ. – 10 січ. – 2013) є спогадами 1970-х років. Йдеться про вихід книги Р. Гамзатова “Мій Дагестан” у перекладі Діодора Бобири. Поява книги стала подією. Автор статті порівнює її вихід з виходом Гончарового “Собору”, і говорить, що на той час в Україні подібного шедевр не лише не надрукували б, а й затулили б авторові вуста на тривалий час.

А стаття Ю. Булаховської репрезентує книгу І. Лисенка “Українські письменники у спогадах сучасників” (ЛУ. – 10 жовт. – 2013), яка, на її думку, може слугувати довідником-доповненням до сучасних енциклопедій, скажімо, до “Енциклопедії сучасної України”, незавершеної “Української літературної енциклопедії” чи багато в чому вже застарілої щодо даних і фахових оцінок “Української радянської енциклопедії”. Упорядник книжки робить акцент лише на мемуарному жанрі: і цікавому, безперечно, навіть для широкого читача, і дещо небезпечному через суб’єктивність спогадів, які іноді відзначаються свідомим шахрайством (з різних причин, зокрема й бажання персональних, хоч і “посмертних”, поррахунків чи через намір догодити сучасній епосі). У книжці вміщено 90 спогадів, автори яких згадують 40 наших письменників. Упорядник подає персоналії у хронологічному порядку (від П. Гулака-Артемовського до В. Стуса). Іван Лисенко, на наш погляд, правильно обґрунтовує й визначає своє завдання: максимальні об’єктивність і охоплення матеріалу, зібраному впродовж його копіткої праці в бібліотеках і архівах. Він слушно відзначає в передмові, що така книжка потрібна і для подальшого висвітлення життя й діяльності найвидатніших українських письменників (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський), дуже шкодує з приводу того, що немає окремих збірників спогадів про І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного і Б. Грінченка.

Данило Ільницький виступив з розвідкою “Мабуть, мій дім не тут”: життєвий шлях Богдана-Ігоря Антонича” (ЛУ. – 2012), яка є спробою нового погляду на біографію письменника. “Річ у тім, що Антонич ніколи не культивував своєї біографії, хоча на ролі лемківських витоків у творчості завжди наголошував. Для нього передусім важлива біографія внутрішня – тобто внутрішній світ і відтак – творчість”, – пише дослідник.

Юрій Щербак в статті “Передчуття тексту” (ЛУ. – 11 жовт. – 2012), говорить в автобіографічній манері про своє становлення як письменника. “Вірним супутником була і залишається Біблія, подарована мені автором українського перекладу отцем Рафаїлом (Р. Турконяком), чим пишаюся. Святе Письмо є постійним джерелом натхнення, захоплення і роздумів. Дуже багато часу приділяю читанню не книжкових текстів: щодня проводжу по кілька годин за комп’ютером, виходячи на українські, російські, польські, американські сайти, вивчаючи нові системи зброї та структуру спецслужб, знайомлячись із геополітичними теоріями та проектами побудови держав і суспільств у майбутньому, заглиблюючись у діяння тиранів й теорії Платона, Макіавеллі, Хабермаса та Фукуями, осмислюючи наслідки ядерних катастроф у Чорнобилі та Фукусімі і світові енергетичні та продовольчі проблеми”, – зізнається він. “З недавно прочитаних книжок – “Чого не гоїть огонь” Уласа Самчука, “Зустріч у Сан-Франциско” Євгенії Кононенко (гарна і сумна сучасна “жіноча” проза), “Час сутіні” Леоніда Капелюшного (публіцистика високого патріотичного звучання).”³ Канади отримав книжку, видану 1981 року у Вінніпезі: “Армія без держави” отамана Тараса Бульби-Боровця – одного із засновників УПА, легендарної постаті, біографія якої могла б лягти в основу телесеріалу, – розповідає про страшні обставини братовбивчої борні на Волині. Якщо торкатися часів Другої світової війни, то одним із вражаючих історичних досліджень є книжка Костянтина Курилишина “Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.)”, видана у Львові”.

Микола Нервлий продовжує знайомити читачів з визначними постатями Карпатської Руси. Його розвідка “Суспільне будителство Василя Гренджі-Донського” (23.4.1897, Волове, нині Міжгір’я на Закарпатті – 25.11.1974, Братислава) у міжвоєнному Закарпатті, виснаженому тисячолітньою мадяризацією й внутрішніми мовними й національно-суспільними суперечностями, творчість якого явилась як *lux in tenebris*, морально й соціально оздоровляла країну, орієнтуючи її на тогочасну Велику Україну. Історичною заслугою В. Гренджі-Донського було те, що він перший на Закарпатті почав писати українською літературною мовою, перший прийняв загальноукраїнський фонетичний правопис і перший у своїй творчості за-торкнув соціальну струну.

“До нас прийшов Леонід Кисельов” – так проінформувала ЛУ про вихід фоліанта під назвою “Над київськими зошитами”

(“Ярославів Вал”, 2013) – по суті, повного зібрання творів Леоніда Кисельова. 5 березня в столичній Книгарні “Є” відбулася презентація книги. Окрім його поезії, прози, перекладів до першого випущеного тому ввійшли листи й щоденники та унікальний фотоматеріал. Поетові судилося лише 22 роки життя, і якби доля подарувала йому хоча б стільки віку, як Лермонтову, важко уявити, скількома шедеврами поповнилася б наша поезія! Але й те, що він устиг написати, – віддзеркалення справжнього феномена, який прихилив до себе сотні тисяч вдячних читацьких сердець не лише в Україні, починаючи з 1960-х років. Другий том зібрання творів поета побачить світ теж цього року (обсяг кожного – понад сімсот сторінок). До другого ввійдуть біографічні матеріали, листи, статті про поета, спогади, а також багатющий фотоархів.

С. Стасенко статтею “Рукописи не горять або Історія про те, як написаний сто років тому й “арештований” згодом твір Івана Огієнка, нарешті, став книжкою” інформує про раритет, віднайдений Миколою Тимошиком рукопису, який називається “Местечко Брусилів и его окрестности”. Документу понад 100 років. Його автор – І. Огієнко – (1882, м. Брусилів, тепер смт Коростишівського р-ну Житомирської обл. – 29. 03. 1972, м. Вінніпег, Канада), український мовознавець, історик Церкви, державний, церковний і культурно-освітній діяч, професор (з 1917) Київського університету, ординарний професор і ректор (1918 – 20) Українського університету в Кам’янці-Подільському, міністр освіти (1918) та міністр віросповідань (1919 – 21) в уряді УНР, професор Варшавського університету (1926 – 32), видавець і редактор часописів “Рідна мова” (1933 – 39), “Наша культура” (1935 – 37), 1940 рукоположений у сан архієпископа Холмського і Підляського УАПЦ під іменем Іларіон, з 1943 – митрополит, а з 1963 р. – блаженніший, з 1947 – в Канаді, видавець і редактор журналів “Слово істини” (1947 – 51), “Наша культура” (1951 – 53), “Віра й культура” (1953 – 67), у своїх дослідженнях спирався на психологічну теорію О. Потебні про утворення й сприймання слова, а також теорію про роль мови в пізнаванні зовнішнього світу, про її зв’язок з психологією, культурою народу.

Цей архівний документ – “Местечко Брусилів и его окрестности” – нагадує саморобну книжку. Обсяг – 90 аркушів цупкого сірого паперу. Зверху на титулі й на обкладинці – прізвище автора, також наклеєне з газетної вирізки, – “И. И. Огієнко”. Протягом усіх підрадянських років і аж до кінця 90-х ХХ століття документ

зберігався під номером 86901 у спецфондах наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка й у жодних бібліотечних каталогах ніколи не зазначався. Віднайдений він був М. Тимошиком у час написання монографії, що мала назву “Голгофа Івана Огієнка”, – про життєвий і творчий шлях колишнього професора Київського університету, міністра освіти і віровизнань уряду УНР, першоієрарха Української православної церкви в Канаді. З дозволу керівництва бібліотеки, із цього документа й було зроблено копію для редакційно-видавничої роботи (ЛУ. – 21 берез. – 2013).

Б. Скорик в інформації “Дороге і важливе від Івана Дзюби” (ЛУ. – 28 берез. – 2013) повідомив, що 20 березня 2013 р. у Товаристві “Знання” України відбулася презентація книжки відомого вченого і громадського діяча, академіка НАНУ, лауреата Шевченківської премії Івана Дзюби “Не окремо взяте життя”, що вийшла у видавництві “Либідь”. Книжка містить увесь обсяг спогадів Івана Дзюби, частина яких побачила світ у видавництві “Криниця” 2008 року під назвою “Спогади і роздуми на фінішній прямій”. У вступному слові Іван Дзюба наголосив, що у цій книжці, де хронологічної послідовності не дотримано й події розгортаються радше асоціативно, він хотів розповісти про “дороге і важливе” для нього, причому не про знакові події українського культурного життя, як-от Клуб творчої молоді, виступ на вечорі Василя Симоненка або протест проти арештів інтелігенції в кінотеатрі “Україна” (бо про це вже написано іншими), а про малознане або майже забуте, про що, можливо, міг би розповісти лише він. Водночас учений зазначив, що хотів би ще написати про багатьох людей і події, “пустити думку у вільний плін”. Також Іван Дзюба додав: “Для мене дуже важливе слово. Хто не відчуває слова, той може не братися за цю книжку. Крізь слово я бачу людину, відчуваю характер, ситуацію, суспільну атмосферу...”. Директор Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАНУ, академік Мирослав Попович зауважив: “Це не мемуари, не автобіографія, не покаєнні спогади, а розповідь про людей, енциклопедія людського буття, страждань, надій”.

Віталій Радчук у спогадах “Америка – світові: читайте Павличка” (ЛУ. – 28 лют. – 2013), написав: “Мушу зізнатися: люблю слухати, як поет Дмитро Павличко сам читає свої вірші. Чув його щирі, щемні декламації не тільки на творчих зустрічах, вечорах, ювілеях, а й за обставин, де чиясь муза напевне б не знайшла опори на

контекст і зааніміла. Тільки не Павличкова!” Поезія краси, цнот і драми світу з ним скрізь, у кожному його слові як літературознавця, політика, дипломата, публіциста, у кожній інтонації, яка “буває то піднесеною, то ніжною, то вдумливою, то радісною, то журливою, то іронічною, то уїдливо-викривальною, то навіть гнівною, але ніколи – немічною, ніколи – фальшивою, ніколи – грубою, жовчною, солодковою, скиглійською”. Дмитрові Васильовичу йде вже 84-й рік, та голос він має потужний, виразний і цілком упізнаваний – ні з чим не сплутаєш! “Пам’ятаю, як 1988 року І. Драч, П. Осадчук, Д. Білоус, В. Затулівітер, С. Йовенко, М. Рябчук і я їздили до Москви на огляд у СП СРСР перекладів української поезії, щоб відстояти творче обличчя наших найяскравіших поетів. Добре дісталось там І. Драчеві за... авторизацію перекуренень своєї музи. Про Л. Костенко навіть не йшлося – через її вето на переклад. Д. Павличко же знайшов свій заслін від нівеляції й халтури. У чималій “обоймі” він виявився єдиним поетом, який доскіпливо і напосідливо підправляв російські переклади Л. Смирнову. Гірко розчаровувати улюбленого класика, а бути його речником може хіба що конгеніальний перекладач. Що я міг сказати, коли англійська мова навіть не слов’янська, а перекладали нею не для українців? Бо російською все наше досі перекладають і для нас, щоб ми свою забули, а дехто робить це й сам, забуваючи пояснення Шевченка до “Кобзаря”, чому він не пішов шляхом Гоголя. Чи не тому “Кобзар” нам досі подають без програмної передмови автора? Зрештою, Гоголь значно полегшив завдання перекладачам тим, що ввів у мову Пушкіна нові стильові ресурси, чого той не зробив у “Полтаві”. А що ми маємо в англомовній поезії, крім “Мазепи” Байрона, вихопленого уявою романтика з історичної праці Вольтера?” (ЛУ. – 28 лют. – 2013).

Численні рубрики “ЛУ” – “Щойно з друку” знайомлять з новинками книжкового ринку. Так, ЛУ (ЛУ. – 6 груд. – 2012) репрезентує соту книгу лікаря і письменника Володимира Берсенєва. М. Слабошпицький статтею “Видання, якого не вистачало” говорить про те, що цій книзі передували книги, серед яких – автобіографічна повість російською мовою “Сохранию самообладание”, українською – “Тримаю удар” та авторські енциклопедії (на збір відомої енциклопедії Миколи Амосова). Нова книга “Скарбниця досвіду і знань” про повернення зору авторові, на якого було скоєно замах, і допомога у відновленні здоров’я його колеги – лікарки Олександрівської лікарні Л. І. Українець.

У рубриці “Діалоги ЛУ” постійно публікуються документи біографічно-просопографічних подробиць. Тут доречно згадати одне з останніх часописних інтерв’ю – з Л. Горлачем (Коскін В. Над пагубою духу – знак розбитого ярма // ЛУ. – 31 січ. – 2013) – розмова про нову його поетичну книгу “Знак розбитого ярма”. Але не квінтесенція цієї тези нас цікавить, а біографічні роздуми поета, який уособлює собою покоління постшістдесятників, але вже, як він сам зізнається, дивиться на все минуле очима “з далекої, мов тисячолітньої, відстані”. Поет, уродженець Чернігівщини, з болем та сумом, на 21 році Незалежності, зізнається, згадуючи слова Героя Радянського Союзу, письменника Ю. Збанацького: “Ти знаєш, не так страшно було йти у бій, коли кров лилася і падали мертвими люди. Найстрашнішим було, коли ми приходили в села, а там – жодної душі, тільки димарі над згарищами стирчать”. Насправді ж, – провадить письменник далі, – “що таке наша історія? Сто разів переписане диктування, за яким не видно суто українського, якісь тіні. Насправді маємо могутні історичні постаті, які аж просяться, щоб про них написали широкі епічні полотна”. Нагадаємо, що Л. Горлач став лауреатом Шевченківської премії 2013 р.

В цій же рубриці – “Діалоги ЛУ” (ЛУ. – 24 січ. – 2013) публікується інтерв’ю з колишнім Надзвичайним і Повноважним Послом України (Ізраїль, США, Канада) Юрієм Щербаком, дипломованим лікарем, письменником: “Польща в моєму житті”, де, на запитання Ю. Буряка, він відповів: “У державному імперському істеблїшменті були як українці, так і поляки. Ті таки Розумовські, Трощинський, Безбородько, Кочубей, Милорадович, Паскевич (українці)... Вони були патріотами або колаборантами, – як хто на це подивиться, – що досягли кар’єрних висот. Яке співвідношення... між патріотизмом національним і патріотизмом імперським?” “...Будь-яка імперія вабить до себе іногородців – можливістю зробити блискучу кар’єру, збагатитися... Працюючи на користь царської імперії, і поляки, і українці в певні періоди (Розумовський, Чарторийський) могли дозволити собі національний (швидше регіональний) сентимент, зробити щось добре для своєї “малої вітчизни”.

Не оминемо й рубрики “Літературної України” “Цікаві подробиці”. Редакція запитала знаних письменників, чи “болять” їм невітлені творчі задуми, яких творів їм не вдалося написати чи видати, що найбільше заважає? І. Драч відповів коротко: “Болять. А зараз – то це суцільний біль... Найкраще працювалося – у двадцять п’ять, а

найгірше – у сімдесят п’ять” (ЛУ. – 17 січ. – 2013).

Подкопи “ЛУ” звертається до епістолярного жанру. Рубрика “Архів діаспори” представила статтю С. Луцій “Шлю свої вітання полум’яні”: Листування Олексі Веретенченка та Уласа Самчука” (ЛУ. – 7 лют. – 2013), де оприлюднено листи з Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 195. – Од. зб. 1072), які охоплюють значний часовий період: 1950–1980 роки. Обидва письменники познайомилися у 1940-х роках ХХ ст. (від 24 квітня 1946 р. свідчить щоденниковий запис У. Самчука під час перебування у таборі для переміщених осіб).

Не осторонь стоїть газета і загальносвітових контекстів. Так, Д. Дроздовський (головний редактор журналу “Всесвіт”) у розвідці “Філософія літератури після постмодернізму” (ЛУ. – 17 січ. – 2013), спробував на прикладах останніх зразків всесвітньої літератури, на образах їх героїв протиставитися українській літературі, нашим позитивним героям. Таким чином, певною мірою, спробував порівняти, як ми виглядаємо у всесвітньому літературному процесі. Автор на шести романах – данському, ірландському, двох французьких, німецькому й італійському, спробував заглибитися у філософію постмодерного героя, його внутрішній світ, а це не цілком відповідає сучасному світогляду. Постмодернізм, на його думку, був спробою постіндустріального суспільства забути про історичні травми. Проте травми – це не лише в минулому, вони повсякденні для кожної людини. Тому весь час потрібно шукати щось нове. Для цього необхідні фахові дискусії, – тільки так світова культура може утриматися в Україні.

В рубриці “Пам’ять” (ЛУ. – 29 листоп. – 2012) Муқан А. опублікувала інформацію про вшанування пам’яті литовського письменника та священика Йонаса Мачюліса (Майроніса) – “На фасаді Інституту філології відкрили меморіальну дошку Йонасу Майронісу”, який у Київському університеті святого Володимира Майроніс вчився й дозрівав як поет. Газета розповіла про його життєпис. Він народився 21 жовтня 1862 р. у маєтку села Пасандравіс Шилувської волості Росієнського повіту. 1873 р. розпочав навчання в Квенській гімназії. Закінчивши 4 класи, почав складати вірші. 1883 р. він вступив на історико-філологічний факультет Київського університету святого Володимира, де вивчав історію Великого князівства Литовського. Повернувшись на батьківщину, 1884 р. вступив до Ковенської духовної семінарії і долучився до національно-

визвольного руху. 1888 – 1892 – навчався в Петербурзькій католицькій духовній академії, здобув ступінь магістра теології. 1891 р. видав книгу “Історія Литви, або Оповіді про литовську минувшину”. 1892 р. Йонас повернувся до Литви й викладав у Ковенській духовній семінарії. 1894–1909 – читав лекції в Петербурзькій духовній академії. 1895 р. вийшла в світ його книга поезій “Весняні голоси”, поеми “Крізь страждання до слова”, “Молода Литва”. 1909 р. він став ректором Ковенської духовної семінарії, на цій посаді і помер, 1932 р. Похований у базиліці Каунаського кафедрального костелу.

“ЛУ” інформує і про біжучі події. Так, у Вашингтоні 22 вересня 2012 р. за ініціативи НТШ, – читаємо, – відбувся круглий стіл за романом Ю. Щербака “Час смертохристів: міражі 2077 року”, який заторкнув багато наукових, культурних і технічних проблем, тому й присутніми були Л. Онишкевич, Н. Дюк, Е.-Н. Скочилиас та ін. Хоча твір є “вражаючим”, написаним у жанрі наукової фантастики, і стосується сучасного стану України і можливих загроз для неї в майбутньому, все ж наскрізною думкою є той факт, що Україна – важливе джерело рідкісних матеріалів, електронних пристроїв, на яких побудовано всю комунікацію, контролю індустрії, а також, вочевидь, воєнних машин, агрегатів та пристроїв. Тому різні блоки прагнуть захопити Україну як джерело цінних ресурсів. Важливим чинником у політиці України постає проблема кріпачтва, оскільки влада під олігархами. Людина, як маленький гвинтик у цій диявольській машині, постає беззахисною: заторкнення питань “бути українцем”, “державна нація” чи “державна нейтральність”. Автор своєрідно ілюструє загрозу євразійства для Європи й уособлює це в Чорній Орді, нащадках Чингісхана. Тут розуміється не якась конкретна країна в Азії, а скоріше як загроза цивілізації в сьогодишньому світі (ЛУ. – 17 січ. – 2013). Для літературної біографіки твір є цінним з боку середовища, пересічного українця.

Таким чином, підсумовуючи сказане, можемо стверджувати, що літературна біографіка як наука, розвивається природно, нагромаджуючи до свого активу не лише ресурси академічної преси, а й головного органу Національної Спільки письменників України – газети “Літературної України”.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цалик С., Селігей П. Єдиний український письменник видає

українську газету // Цалик С., Селігей П. Таємниці письменницьких шухляд. – 2 вид. – К., 2011. – С. 288–289.

2. Суть: з якою метою? // Слово і час. – 2012. – № 12. – С. 6.

3. Козак Сергій Борисович (*21 вересня 1961 р. в м. Костополі на Рівненщині. Закінчив ф-т журналістики Київського ун-ту імені Тараса Шевченка, Мічиганський ун-т славістики (США). Доктор Українського Вільного ун-ту (Мюнхен, Німеччина). Автор книг “Омріяний дзвін”, “Скресання криги”, “З усіх чужин”, “Гортаючи пожовклі сторінки”, “Монастирі Рівненщини”, автор і упоряд. книги спогадів про Т. Осьмачку.

О. П. Григоренко,
*завідувач кафедри міжнародної інформації
Хмельницького національного університету,
доктор історичних наук, професор,
академік Міжнародної академії інформатизації,
член Національної спілки краєзнавців України,
дійсний член Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті
імені Івана Огієнка
(м. Хмельницький)*

БІБЛІОТЕКАР В. М. ПЕТРИЦЬКА: САМОВІДДАНА ПРАЦЯ НА НИВІ ДУХОВНОСТІ

55 років свого життя присвятила книзі і віддала праці в бібліотеці Валентина Михайлівна Петрицька. Ветеран бібліотечної справи В. М. Петрицька зробила вагомий внесок у розвиток бібліотек області. Високі моральні чесноти, справжня інтелігентність, людяність і порядність, подвижницька праця супроводжували цю людину впродовж її діяльності у відродженні і примноженні духовних скарбів Хмельниччини.

Її біографія типова для післявоєнного покоління. Світ побачила в Москві в 1937 р. в сім'ї службовців, а напередодні Другої світової війни стала подолянкою. Сім'я переїхала на батьківщину батька. Тут зосталась із матір'ю і молодшим братом, відчувши на собі випробування “дітей війни”. Батько загинув, пройшовши дорогами

війни, перед самою перемогою в Німеччині.

Всього в житті домагалась своєю наполегливою працею. Закінчила найкращий тоді в країні бібліотечний інститут – Ленінградський. Навчаючись, прилучилась до світу високого мистецтва. Відвідування театрів, музеїв, лекцій відомих вчених, зустрічі з письменниками, діячами науки і культури – все це розширювало кругозір, формувало інтелект.

Після кількох років роботи завідувачем бібліотеки військової частини, працювала в обласній науковій бібліотеці ім. М. Островського, спочатку бібліотекарем, а згодом бібліографом. Саме бібліографія – ця дуже відповідальна робота, захоплювала її. Звання бібліографа потрібно заслужити широкою ерудицією, професіоналізмом і високими людськими якостями. Бібліотечна справа стала покликанням на все життя і відповідала морально-етичним якостям Валентини Михайлівни: альтруїзм, уміння співчувати, розуміти і розділити з читачем його проблеми.

Беззаперечно, що навчання в престижному інституті, праця впродовж семи років в науковій бібліотеці (1959–1966 рр.), цілеспрямованість, сумлінність і постійна праця над своїм удосконаленням вплинули на всю подальшу діяльність В. М. Петрицької.

У ті часи якраз розпочався розвиток краєзнавства – невичерпного джерела духовності і культури народу. В. М. Петрицька стала одним із перших бібліографів-краєзнавців, що заклали початок розвитку краєзнавчої бібліографії в області. Солідний довідково-бібліографічний краєзнавчий апарат створений нею за неповні сім років став основою для написання історії міст і сіл Хмельниччини та створення перших краєзнавчих покажчиків. Їй завдячували наукові працівники, викладачі, краєзнавці. Серед них С. К. Гуменюк, Є. Д. Назаренко та інші за вчасно надану інформацію, яку ретельно відслідковувала. Працювала в архівах Кам'янець-Подільського, наукових бібліотеках Києва та Львова.

Авторитет здобувався працею, добрим ставленням до людей. Уже тоді їй доручили проводити заняття для слухачів річних бібліотечних курсів з краєзнавчої бібліографії, виконувала також почесне доручення обласного управління культури – кілька разів була головою державної екзаменаційної комісії Кам'янець-Подільського культурно-освітнього училища.

У 1966 р. очолила Хмельницький обласний бібліотечний

колектор, де впродовж 18 років відстоювала інтереси бібліотек по формуванню книжкових фондів, вчилась керувати людьми, набиралась досвіду.

В умовах недосконалого книговидання робота була дуже непростю. Потрібно було мати багато моральних і фізичних сил, щоб долати всі негаразди і вирішувати важливі проблеми. Допомогала природна працездатність, відповідальність за доручену справу, наполегливість і рішучість. Це була не просто робота, а справжня боротьба за якісне формування фондів понад двох тисяч бібліотек області всіх відомств і організацій.

Вже через кілька років працею невеликого колективу (35 працівників) бібколектор став кращим в країні, досвід якого переймали інші. Досвід роботи був представлений на ВДНГ тодішнього Радянського Союзу і ВДНГ України. Валентина Михайлівна виступала на нарадах, конференціях в Москві, Києві, Прибалтиці. Успішну роботу цього колективу неодноразово відзначено урядовими постановами та наказами. Саму В. М. Петрицьку – директора обласного бібліотечного колектора, кращого в Радянському Союзі, було відзначено орденом “Знак Пошани” [1, с. 92].

1984 рік став знаковим в житті Валентини Михайлівни. Вона була призначена на посаду директора наукової бібліотеки Хмельницького національного університету (тоді Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування) [2, с. 95].

Працею кількох поколінь фахівців, бібліотекарів за покликанням, бібліотека посіла чільне місце в інформаційному просторі навчального закладу. Цей храм людської мудрості, що передає молодому поколінню знання, дає можливість самовдосконалюватись та духовно збагачуватись, майже на тридцять років став рідною домівкою для В. М. Петрицької.

На роки її керівництва бібліотекою (1984–2005 рр.) припав період найбільшого її розвитку. Володіючи величезним практичним досвідом організаторської роботи, пройшовши нелегку школу керівника, вона постійно прагнула вдосконалювати роботу бібліотеки. Валентина Михайлівна зуміла підняти імідж бібліотеки, перетворила її на сучасний науково-інформаційний центр університету, що посідає гідне місце серед бібліотек України. Енергійна та ділова, швидко увійшла в курс справ колективу. Проте, перш за все, почала вчитись сама: багато їздила, відвідуючи семінари та конференції, знайомилась

із досвідом роботи передових бібліотек Москви, Києва, Львова, виокремлюючи все нове, цікаве, прогресивне.

Саме в той час розпочався новий етап діяльності бібліотеки. Стрімкий розвиток навчального закладу, роки його становлення – відкриття нових факультетів та спеціальностей, підготовка власних науково-педагогічних кадрів у стінах університету розширювало коло завдань, що стояли перед бібліотекою і спонукало впроваджувати нові прогресивні форми і методи роботи.

Усвідомлення високої місії вищої школи, а в ній бібліотеки і шире прагнення приносити користь справі, якій служила – все це працювало на успіх. Доволі часто директор нагадувала своїм підлеглим, що частина їхньої праці закладена в дипломи випускників, підкреслюючи цим значущість та авторитет бібліотечної діяльності. Для кожного професіонала є своя вершина в ієрархії цінностей. Головним стало збереження кращих традицій та доброго імені бібліотеки, яка іде в ногу з життям. Всі роки прагнула підтримувати і піднімати авторитет бібліотеки, а бажання зробити книгозбірню кращою і кориснішою намагалась передати співробітникам. Перш за все, визначила для себе пріоритети: найголовніше – це кадри, удосконалення системи управління і робота з людьми, друге – якісне формування книжкових фондів, третє – підняття рівня і якості всієї роботи, впровадження передових методів.

Ці роки вмістили в себе збагачення душі від спілкування з творчими особистостями, постійну роботу над удосконаленням своїх можливостей, вдячність людям за їх повсякденну дуже напружену працю, велику відповідальність, моральне задоволення від виконання покладеної на бібліотеку місії.

Любов до професії, сумлінне ставлення до виконання своїх посадових обов'язків, організаторські здібності та особисті позитивні якості, такі як толерантність, чуйність до людей забезпечували Валентині Михайлівні підтримку керівництва університету.

Із вдячністю згадує В. М. Петрицька тодішнього ректора доктора технічних наук, професора, академіка Р. І. Сіліна, нині діючого ректора доктора технічних наук, професора, візця порядності і чесності, діяльність якого вже тепер вписана золотими літерами в історію навчального закладу М. Є. Скибу. Вони з розумінням ставились і допомагали вирішувати найскладніші питання, пов'язані зі створенням матеріально-технічної бази, оснащенням бібліотеки, комплектуванням кадрового складу [3, с. 84].

Завдяки далекоглядній політиці ректора професора Р. І. Сіліна, який надавав великого значення бібліотеці, за його ініціативою силами студентських будівельних загонів була збудована дев'ятиповерхова бібліотека. Серед книгозбірень ВНЗ України вона стала однією з кращих. Колективом була проведена велика робота по облаштуванню читальних залів та абонементів, упорядкуванню 600-тисячного книжкового фонду.

Створення комфортних умов для читачів дозволяло забезпечити більш високий рівень діяльності бібліотеки. Бібліотека активно розвивалась, змінювалась її структура. Впроваджувались нові форми і методи роботи. Бібліотека стала сучасним осередком розповсюдження знань.

Вирішувати всі питання для забезпечення більш високого рівня діяльності допомагала природна працездатність Валентини Михайлівни та ділові якості сучасного менеджера: чітка і належна організація колективу, робота з кадрами, налагодження творчих зв'язків з бібліотеками інших ВНЗ, партнерські відносини зі службами навчального закладу, друзями бібліотеки.

Поступово штат бібліотеки збільшувався і в кінці 1990 років уже складав 80 чоловік, в 2002 р. – 92 бібліотечних працівники. В 1984 р. було всього 35 чоловік.

На початку ХХІ ст. одним із головних своїх пріоритетів світова спільнота визнала інформатизацію. Інформація – це національний ресурс, від якого залежить еволюція будь-якої держави. Професію бібліотекаря поставлено в перший ряд найактуальніших і найпотрібніших. Ректор Хмельницького національного університету професор М. Є. Скиба систематично наголошує, що бібліотека – це показник культури, найважливіша складова навчального закладу, системи освіти та духовного життя суспільства.

Новий етап в розвитку бібліотеки університету розпочався з широкого впровадження комп'ютерних технологій в усі бібліотечні, інформаційні та управлінські процеси. І в цьому велика заслуга В. М. Петрицької. Ідею автоматизації вона “виношувала” давно, з часу перебування на курсах з підвищення кваліфікації в Московському бібліотечному інституті. Поштовхом до її організації стала також участь директора бібліотеки і її заступників в семінарах та конференціях різного рівня, особливо в Кримських міжнародних конференціях, знайомства з досвідом бібліотек Москви, Києва та Харкова, схвальне ставлення до інновацій читачів, підтримка

“команди” однодумців та їхня напружена робота.

Завдяки продуманій кадровій політиці В. М. Петрицької в бібліотеці склався колектив однодумців-професіоналів, об’єднаних ідеєю зробити бібліотеку кращою. Колектив працівників виділявся доброзичливістю стосунків, високою порядністю. Цю атмосферу створювала і підтримувала Валентина Михайлівна. Своєю невтомною працею і інтелектом вона згуртувала колектив бібліотеки на плідну працю і виконання своєї високої місії бібліотеки в університеті – інформаційного забезпечення освітнього, наукового та виховного процесів.

Починаючи з кінця 1990 років, фактично за неповні шість років, однією з перших у західному регіоні України самовідданою працею жіночого колективу книгозбірні університету була здійснена комп’ютеризація бібліотеки. Створена локальна мережа, електронний каталог, електронні БД, власний веб-сайт, впроваджена автоматизована документовидача. Читачі отримали доступ до світових джерел інформації. В подальші роки йшло удосконалення новітніх технологій, віртуального обслуговування користувачів, створення власних інформаційних ресурсів.

Комп’ютеризація дозволила бібліотеці підвищити якість інформаційних ресурсів, розширити спектр бібліотечних послуг, підняти оперативність і якість обслуговування користувачів на всіх ділянках багатогранної діяльності бібліотеки. Так створювалась єдина інформаційна мережа навчального закладу, яка стала складовою інформаційної інфраструктури університету.

Впродовж всього періоду перебування на посаді директора В. М. Петрицька особливу увагу приділяла науковим основам організації праці та управління бібліотекою. Першочергове значення надавалося роботі з кадрами. В цій роботі Валентина Михайлівна спиралась на методичну службу бібліотеки, діяльність якої ґрунтується на науковій основі менеджменту – аналізі і прогнозуванні управління інноваційними процесами, моніторингу інноваційної роботи та створення системи безперервної освіти.

Новий зміст і передові новітні технології бібліографічної служби, якій В. М. Петрицька приділяла особливу увагу, піднімали бібліотеку на значно вищий рівень, давали більш широке визнання і авторитет книгозбірні.

Опікуючись питаннями добору та розстановки кадрів, вимоглива та уважна до людей, В. М. Петрицька дбала про

покращення і зміцнення морального клімату в колективі, багато уваги приділяла індивідуальній роботі. Цінила в спеціалістах професійний капітал, служіння інтересам бібліотеки, особисті таланти. Вчила молодих, була для них професійним наставником, намагаючись прищепити любов до своєї професії та відповідальність за роботу. Досить часто їй доводилось виступати на нарадах, ректоратах, засіданнях вченої ради та відстоювати інтереси бібліотеки, підкреслюючи її значення в структурі університету, піднімаючи імідж бібліотекаря і бібліотеки, дбала про моральне та матеріальне заохочення співробітників. Колектив бібліотеки нагороджувався Почесними грамотами Міністерства освіти та науки України, облдержадміністрації, ректором університету, працівники заохочувались матеріально (премії, доплати).

Завжди переповнена новими ідеями та підтримуючи їх у своїх підлеглих, В. М. Петрицька була справжнім лідером свого колективу, вимоглива до себе та співробітників, здатною створити в бібліотеці творчу атмосферу. Вона робила все для того, щоб всім було цікаво працювати. Невтомність, відкритість, постійний погляд до нового, ґрунтовний діловий підхід до всіх без винятку справ – все це створювало навколо Валентини Михайлівни якусь особливу, творчу атмосферу.

Варто окремо відзначити сприяння Валентини Михайлівни розвитку наукової роботи книгозбірні, виданню інформаційно-бібліографічних показників, розвитку видавничої діяльності бібліотеки, розробці програм наукової роботи, проведенню соціологічних досліджень, розробці та реалізації інноваційних креативних проєктів, що підвищувало престиж і бібліотеки, і університету.

Просвітницька робота, якій Валентина Михайлівна завжди приділяла особливу увагу в усі роки, займала чільне місце в діяльності бібліотеки і спрямована на формування у майбутнього фахівця широкого світогляду, виховання гармонійної, морально досконалої особистості, відкритого до інтелектуального та творчого розвитку.

Бібліотека постійно ділиться своїми досягненнями з колегами бібліотек країни, підсумовує свою роботу на конференціях в Києві, Харкові, Одесі, Вінниці, Криму де з доповідями виступали директор, заступники, головні фахівці та завідувачі відділами.

Починаючи з 1992 р. семінари та науково-практичні конференції майже щорічно стали проводитись у стінах бібліотеки. Вони стали

справжньою школою підвищення кваліфікації для бібліотекарів.

З часом бібліотека стала популярною в бібліотечному середовищі. Сюди стали приїжджати бібліотечні працівники з багатьох міст України переймати досвід роботи, брати участь в цих конференціях.

Валентина Михайлівна є автором численних статей з питань бібліотекознавства, опублікованих на сторінках професійних періодичних видань (близько 30). Цікаві і змістовні публікації розкривають досвід наукової роботи бібліотеки, видавничої діяльності, проведення соціологічних досліджень, впровадження інновацій тощо.

За її ініціативи реалізовано багато цікавих проєктів та інновацій. Це і нові методи управління бібліотекою, і структурна реорганізація, прикладні наукові дослідження, видавнича діяльність, організація роботи клубів та літературної вітальні, акція “Подаруй бібліотеці книгу” та інші [4, с. 65].

За безпосередньою участю В. М. Петрицької розроблялись важливі стратегічні документи бібліотеки: основні напрямки розвитку, концепції, програми, готувались наукові видання.

Колектив бібліотеки цінував її високий професіоналізм, відданість справі, працездатність і душевність у ставленні до людей, активну життєву позицію, здатність брати на себе відповідальність і сміливо вирішувати складні питання, шляхетність, порядність, людяність директора створювати в колективі позитивний моральний клімат. Навіть уявити складно, яка це непроста справа – керувати жіночим колективом. Уважним ставленням до особистих проблем кожного, вмілою розстановкою кадрів, толерантною поведінкою Валентині Михайлівні вдавалось попередити виникнення конфліктних ситуацій, а це запорука успіху в роботі.

Впродовж тривалого часу вона була активним членом науково-методичної бібліотечної комісії при Міністерстві освіти і науки України, брала участь у роботі обласної методичної бібліотечної ради.

Серед численних подяк, грамот та відзнак, відмінник освіти України В. М. Петрицька найвищою вважає Почесну грамоту Української бібліотечної асоціації “За відданість бібліотечній справі”, якій присвятила понад 55 років свого життя.

До 50-річного ювілею бібліотеки В. М. Петрицька підготувала спогади. Скорочений варіант увійшов до збірника статей “Бібліотека університету: витоки і сучасність” [5, с. 42–76].

Осягаючи шлях пройдений бібліотекою Валентина Михайлівна з вдячністю згадує найцінніший скарб – її працівників, що заклали фундамент бібліотеки, своєю працею проклали колію на шляху розвитку бібліотеки нового типу, про ветеранів з якими працювала багато років. Це той потужний кадровий потенціал, який вона змогла сформувати впродовж всієї діяльності в бібліотеці, і який своєю самовідданою працею зробив бібліотеку кращою не тільки в Україні, але й за її межами.

Завдяки високому фаховому рівню і людським якостям, Валентина Михайлівна сприяла професійному зростанню та успіхам ряду працівників бібліотеки. Багатьом з них передавала досвід своєї роботи, вчила, радила, наставляла. Багато працівників стали класними фахівцями, керівниками структурних підрозділів і бібліотек.

В житті В. М. Петрицької є робота, дім, книги. А ще вона любить природу, шукаючи гармонію власної душі зі світом. Вирощує багато квітів. Квіти – то пожива для душі, ліки, розрада. А любов до класичної музики підносить її над буденністю, над усім суєтним. Виховала дочку, яка здобула вищу освіту, нині кандидат економічних наук, працює викладачем в рідному Хмельницькому національному університеті.

З теплом, вдячністю і повагою згадують В. М. Петрицьку в колективі університету та бібліотеки. Ця людина здійснила чимало добрих і необхідних справ. Її уміння повести за собою колектив, здатність братися за вирішення найактуальніших проблем, активна життєва позиція, заслуговують на найвищу оцінку. Досвід і мудрість В. М. Петрицької є яскравим прикладом для молодих фахівців. Ректор Хмельницького національного університету доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти, відмінник освіти України, член-кореспондент НАПН України, академік Української технологічної академії, Міжнародної академії інформатизації, Української академії економічної кібернетики, вчений з світовим іменем, технічний геній, орденоносець, видатний представник наукової еліти нашої держави, людина високого благородства душі і серця М. Є. Скиба, характеризуючи В. М. Петрицьку як керівника і людину, зазначає: “Їй притаманні природний талант керівника, виняткова працездатність, цілеспрямованість, висока суспільна активність, вимогливість у поєднанні з доброзичливістю і сердечністю у спілкуванні з людьми. В кожному із своїх працівників вона знаходила те краще, що без сумніву є в кожній людині, тільки його

потрібно побачити і розвинути. Валентина Михайлівна – організатор високого рівня, тонкий психолог, особистість, яка своїми рішеннями, вчинками, способом життя, ставленням до людей стверджувала свій високий авторитет. Винятково доброзичливе ставлення до людей створило довкола неї атмосферу глибокої шани. Оптимізм, розуміння проблем сьогодення, прогресивне мислення, невтомна результативна праця є головними рисами життя цієї видатної постаті бібліотечної справи в Україні”.

Багаторічна праця Валентини Михайлівни Петрицької, бібліотекаря за покликанням душі, спонукає оберігати, утверджувати і розвивати славні традиції закладені нею в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету і служить взірцем для молодих фахівців, що прийдуть на цю благородну ниву, щоб прислужитися освіті і духовності, наближаючи прекрасне майбутнє України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іщенко Л. І. Директор: і покликання, і доля // Скарбниця знань університету. – Хмельницький, 2002. – С. 92.
2. Айвазян О. Справа всього життя // Університет (газ. Хмельницьк. нац. ун-ту). – 2007. – № 1. – С. 5.
3. Григоренко О. П. Відданість бібліотечній справі // Бібліотека університету: витоки та сучасність / Зб. наук. статей та мат., присвячений 50-річчю з дня заснування наукової б-ки ун-ту. – Хмельницький, 2012. – С. 84.
4. Григоренко О. П., В. М. Петрицька і наукова бібліотека Хмельницького національного університету // Наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Випуск 2. – Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. – С. 65.
5. Петрицька В. М. Невичерпне джерело знань університету. Сторінки спогадів і роздумів директора НБ ХНУ (1984–2005 рр.) // Бібліотека університету: витоки та сучасність / Зб. наук. статей та мат., присвячений 50-річчю з дня заснування наук. б-ки ун-ту. Хмельницький, 2012. – С. 42–76.

РОЛЬ ГАЗЕТИ “СВІТОВА ЗІРНИЦЯ” В ПОШИРЕННІ ДУХОВНОСТІ

Висвітлюється створення україномовної кооперативної газети “Світова Зірниця” та аналізується її роль у поширенні духовності серед сільського населення Поділля на початку XX століття.

Ключові слова: кооперативний рух, Й. А. Волошиновський, “Світова Зірниця”, освітня та релігійна тематика.

У когорті діячів українського кооперативного руху початку XX ст. чільне місце посідає Йоахим Августинович Волошиновський (1870–1945) [1]. Однак українському суспільству зовсім мало відомо про його духовну й просвітницьку діяльність. Він не оцінений як глибоко віруюча людина, яка, сповідуючи християнське вчення про Творця, гаряче любила українську землю та найкращі роки свого життя присвятила непримиренній боротьбі за волю, національне визволення, відновлення й розбудову незалежної держави України. Тому в радянський час його подвижницька діяльність замовчувалася і лише в 90-х роках XX – на початку XXI ст. з’явилися перші об’єктивні публікації про нього. Зокрема, А. Бойко [2], М. Аліман [3, с. 207–208], А. Галайбіда [4], С. Гелей [5], Ю. Демидас [6], А. Заводовський [7], С. Карван [8], Б. Кузіна [9], В. Колесник [10], А. Подолинний [11, с. 56–57], В. Подолян і В. Рекрута [12] опублікували ряд повідомлень про його подільський період діяльності, ідейно-тематичну спрямованість редагованого ним часопису “Світова Зірниця” тощо. Так, у наукових розвідках А. Бойка, А. Галайбіди, А. Заводовського, С. Карван, В. Колесник відзначається важлива роль Й. Волошиновського у поширенні кооперативної ідеї, чільне місце відводиться часопису “Світова Зірниця” як органу, що на основі популяризації християнських цінностей сприяв підвищенню рівня культури та освіти подолян. Однак, відмічаючи релігійну спрямованість публікацій Й. Волошиновського, автори мало звертали уваги на його оповідання та вірші, які поширювали принципи християнської моралі й виховували любов до Бога серед читацької

аудиторії тижневика. Тому бачиться доцільним розглянути діяльність Й. Волошиновського щодо створення україномовної кооперативної газети “Світова Зірниця” та проаналізувати її роль у поширенні духовності серед сільського населення Поділля на початку ХХ століття.

Слід зазначити, що в 1906 р. Й. Волошиновський – поляк українського походження, дрібний землевласник с. Серби Могилів-Подільського повіту – активно долучився до справи поширення просвітянського руху на теренах Поділля [12, с. 63]. В юнацькі роки, навчаючись в духовних закладах Галичини, Й. Волошиновський мав можливість поглиблювати свої знання з вивчення науково-теоретичних праць Р. Оуена, У. Кінга, Ш. Фур’є, А. Сен-Сімона, Л. Блана, Ш. Жіда, Г. Шульце-Деліча, Ф. Райфайзена, Ф. Лассаля та інших. В окремих із них проповідувалась обов’язкова висока духовна моральність учасників кооперативного руху. Ми схильні до думки, що його бачення присутності Бога в кооперативній діяльності виникла під впливом теорій У. Кінга та Ш. Фур’є, які були переконані у потребі глибокої релігійності кооперативного руху. Не викликає сумніву, що громадсько-економічні засади діяльності кооперативних товариств теоретики і практики будували на основоположних поняттях християнства: добровільності вибору, демократичності (всі рівні й мають однакове право голосу), добродійності й любові до ближнього (обов’язкове виділення коштів на потреби громади) тощо. Тому Й. Волошиновський повністю поділяв думку вчених, що релігійність мала складати “духовну основу кооперації” [13, с. 122] та надавати можливість учасникам кооперативів (фалангів) переконуватися “у високій мудрості Бога” й у тому, що його добродійністю вони будуть “користуватися кожної миті” [14, с. 441].

Зазначимо, що на теренах підросійської України після оприлюднення Маніфесту “Про вдосконалення державного ладу”, підписаного царем 17 жовтня 1905 р., виникли сприятливі умови для розвитку різних українських громадських організацій та друкованих видань. Серед інших “вольностей” в указі “дарувалася” свобода совісті, слова, зборів та союзів, що прискорило легалізацію частини політичних організацій і спонукало до створення культурницьких осередків та їх союзів. За таких обставин в 1906 р. Й. Волошиновський став членом Подільського та Київського товариств і виступив засновником Могилів-Подільської “Просвіти” [15, с. 341]. Принагідно зазначимо, що до просвітянської справи у

цьому товаристві долучилися декілька священиків, зокрема, св. Роджествін (вніс 1 крб.), Озерянський (5 крб.), Ясинський (3 крб.) та плідно працювали на цій ниві [16].

Водночас Й. Волошиновський взяв на себе організаційні клопоти й очолив редакцію першої в Наддніпрянській Україні україномовної кооперативної газети “Світова Зірниця”, перше число якої вийшло 23 лютого 1906 р. в Могилеві-Подільському [17]. У передовій статті “Не тільки світа, що у вікні” під псевдонімом “Сусіда” редактор-видавець виклав основну мету видання, яке на його думку, “покаже як з блудної дороги на добру повернути, покаже, як вийти з темного ліса заборон, вибратися з глибокого яру нечесного життя” [18, с. 3].

Оглядаючи перші числа тижневика, слід зазначити, що поряд з правовим просвітницьким напрямком та рубриками виховного характеру, редактор також всіляко намагався сприяти підвищенню освітнього рівня майбутнього покоління. Так, у 1906–1907 рр. він друкував додаток до газети під назвою “Читайте, діти”, в якому публікував дитячі оповідання, вірші, казки, науково-популярні статті, а також тексти молитов українською мовою, був автором переважної більшості перекладів. Згодом, на сторінках газети друкували свої доробки з дитячої виховної тематики сестра Й. Волошиновського Марта та дружина Марія. Зокрема, цінні поради для молодих матерів за доглядом дітей, а також із виховання дитячої свідомості були статті під рубрикою “Які виростуть діти, такий буде й світ”, які протягом декількох років поміщались під псевдонімом “Мати” та криптонімом “М. В.” [19].

Особливою тематикою часопису, що займала значну частину публікацій, була релігійна тема, побудована на пропаганді християнських цінностей у стосунках між людьми. Релігійний дух, який пройняв весь часопис, безперечно, позитивно впливав на читачів, котрі в переважній більшості були людьми віруючими.

У кожному числі під титульним заголовком друкувалось здоров'я: “Слава Богу, на віки слава”! З нагоди великих свят редакція зверталася до читачів із привітанням: “Дай Вам Боже ці свята щасливо проводити й других в доброму здоров'ї діждати”.

Релігійна тематика в перший рік видання в більшій мірі носила виховний та пізнавальний характер і була спрямована на покращення просвітницького рівня населення губернії. Й. Волошиновський, сам духовно високоосвічена людина, намагався подати читачам під

різними рубриками відомості про зародження світу, історію його розвитку, про політичний устрій країн та іншу просвітницьку інформацію.

Так, майже два роки, починаючи з 28 номера (1906 р.), на шпальтах часопису він друкував власні статті під рубрикою “Історія” (Доісторична епоха), в яких розповідав про еволюцію людини і становлення християнства. До речі, закінчив публікації цієї теми в останніх номерах 1908 року. Під різними псевдонімами (“Сусіда”, “Старий хлібороб”, “Прохожий”) Й. Волошиновський друкував власні доробки в дусі виховання християнської моралі. Так, статті “Як ми прощаємо, так і Бог простить”, “Вік людський і вік вічний” та ін. закликали людей до розуміння один одного, до миру і взаємоповаги [12, с. 82].

Варто відзначити, що релігійна тематика була його улюбленою. На сторінках “Світової Зірниці” він неодноразово друкував власні вірші до релігійних свят та визначних подій. Таких віршів нам вдалося знайти близько двох десятків. Так, в одному з них, звертаючись до своїх читачів із поздоровленнями “На Новий рік”, він писав наступне:

“Дай нам Боже добру долю,
Дай нам Боже хліба в волю,
Згинуть в темряві не дай,
Освіти наш рідний край !

Нехай буде повно в школі,
А порожні монополі,
Та щоб кожне в нас село,
Свою школу завело.

Від правдивого слова,
Хай лунає рідна мова,
По дворах і по хатах,
Хай панує Божий страх!

Війна нас нехай минає,
Мір – хай доступу не має,
А з землі нам Боже дай
Хоч стократний урожай!

А на все добро на світі –

Дай нам Боже в згоді жити.
Ні з достатків, ні з біди
До гріха не доведи ” [20, с. 2].

Й. Волошиновський намагався постійно підтримувати традиції та обряди, що стосувалися найбільш визначних подій в релігійному вченні про Христа. Так, протягом всього періоду видання часопису він публікував власні віршовані твори, присвячені таким подіям. Зокрема, одним із улюблених автором свят був Світлий Великдень. Наводимо один із таких віршів:

“Христос Воскрес!
За світ наш, за грішний, Христос прийняв муки
За нас і життя він оддав;
Христа не цурався, до неба зніс руки
Щоб нас він до Неба підняв.

І тіло Христове до гробу сховали
Сказали всю ніч стерегти,
На гробі – печатки і камінь поклали,
Щоб силу Христову змогли.

Змогли силу Божу – не людська то сила,
От Ангел зійшов із небес,
Плиту він одкинув, що Правду закрила
І з гробу Спаситель воскрес!

То правда Христова, що нині ожила
Нехай нас по світі веде!
Нехай Божа Воля і Слава і Сила
На світі, во віки буде! ” [21, с. 7]

Серед інших його творів, які відображали народні традиції, зокрема святкування Різдва Христового, були колядки, одну з яких наводимо нижче:

“Що таке зірка на небі сяє?
Такої ще не було –
Різдво Христове вона вітає
Бо слово – Тілом ся стало.

На той зірки проміння ясне

165

З дивом весь світ поглядає,
Бо вона світить – світить, не гасне
Бо чудо сповіщає.

Несуть з далека поклін з дарами
Мудреці, Божій Дитині,
Бо Бог предвічний, Цар над царями
Лежить ось голий на сіні.

Веди – ж нас зірко! Хай ми не блудим
Бо темна в світі дорога, –
Лише за тобою прямо прибудем
До світла, Правди й до Бога” [22, с. 2].

Важливою, на думку редактора, стала тематика виховання серед населення почуття підтримки людей знедолених, особливо дітей-сиріт. Так, у декількох творах, зокрема, “Милостиня” [23], “Злиденна доля” [24], “Сиротина” [25, с. 2], автор закликав читачів всіляко допомагати дітям, обділеним батьківської опіки.

В окремих своїх працях Й. Волошиновський привертав увагу до проблем суспільства, що виникали з розвитком політичної боротьби й загостренням економічних проблем. На його думку, більшість політиків та громадських діячів, намагалися втягнути церкву в боротьбу за владу, розпалювали міжнародні й міжнаціональні конфлікти, при цьому, як правило, вважали себе людьми віруючими й зверталися за підтримкою до Бога. Він не міг погодитися з неправдою й обманом, які в своїх виступах озвучувала частина політиків, намагаючись посіяти зверхність російського народу та православної церкви в середовищі багатонаціонального укладу Російської імперії. Так, у вірші “До Христа” він закликає припинити словоблуддя, налагодити справжню братерську любов і з чистим серцем будувати мирне життя всіх народів.

“Глянь на світ Христе! Нема в ньому віри,
Бо й ті, що вірять, облудні, не щирі...
Молитва в слові, не в ділі... О Христе!
Дай живу віру! Дай нам серце чисте!

Глянь на світ Христе! Як сумно на світі;
Як у день хмарний, без сонця, у літі,

Бо чисту правду криє зло нечисте...
Що правда встане, дай надію Христе!

Глянь на світ Христе! Нема в ньому згоди...

Мечі на себе рихтують народи...

Брат брата губить... Дай нам серце чисте!

Любов братерську воскреси в нас Христе!" [26, с. 3]

Слід зазначити, що Й. Волошиновський вважав кооперативний рух і створення на його засадах товариських організацій, однією з найбільш наближених форм реалізації "Божих заповідей" в реальному житті віруючого люду. Актуальність публікацій і піднятих проблем взаємин між людьми в різних сферах сільського життя будувалась на глибоких знаннях проблем села з боку автора-видавця. Якщо в перші роки видання в 1906–1907 рр. більше уваги надавалося духовним проблемам людини, стосункам в суспільстві з позиції релігії і пізнання самої релігії (цілий ряд статей з історії на цю тему), то в період 1908–1913 рр. газети носила характер навчального посібника у веденні кооперативної справи. Разом з цим під різними рубриками Й. Волошиновський загострював акценти, спрямовані на розкриття соціального характеру кооперації, її особливий вплив на свідомість сільської громади. Серед таких публікацій потрібно назвати його оповідання "Дріжджі", яке він друкував протягом 1909 р. в "Світовій Зірниці". У цьому, на нашу думку, найкращому літературному творі, автор підтвердив свою громадянську позицію щодо українського села та його мешканців, яка будувалась на любові до простої людини й потребою опіки над відсталістю та злиднями. Вірний своїм просвітницьким ідеалам Йоахим Августинович пропонував молодому поколінню йти та вести свій народ до духовного вдосконалення на принципах доброї волі та християнської моралі в побудові нових суспільних відносин. "Кожний чоловік повинен помагати другому, – стверджував автор словами свого героя старого і мудрого селянина Миколи Шиля, – чим може і скільки може. Багатий повинен допомагати біднішому, ситий повинен голодного накормити, видючий повинен сліпого вести, а умілий невмілого навчити" [27, с. 240]. В оповіданні простою українською мовою Й. Волошиновський виклав основні засади та шляхи покращення життя сільського люду. Вони лежали у площині створення сільськогосподарських товариств (спілок, артілей), кооперування населення для забезпечення соціальних потреб (товариські крамниці,

кредитні товариства) та організації на кооперативних засадах лікарняних і похоронних кас, дитячих садочків, пожежних команд, дружин охорони громадського порядку, сільських шкіл, читалень та інших громадських органів самоуправління, на утримання яких держава коштів не виділяла, але вони були вкрай необхідні для повноцінного життя людей.

Отже, в 1905–1913 рр. Й. Волошиновський активно займався просвітницько-кооперативною діяльністю, видавав часопис “Світова Зірниця”, на шпальтах якого постійно проповідував християнські цінності, любов до Бога й почуття взаємоповаги та підтримки між всіма верствами населення краю. Плідна діяльність його родини щодо виховання дітей та молоді в дусі високої моральності, без сумніву, позитивно впливала на формування світогляду молодого покоління подолян, які, сповідуючи принципи взаємодопомоги, демократії та миру, в наступних роках активно долучилися до розвитку українського кооперативного руху.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рекрут В. П. Йоахим Волошиновський – батько кооперації Поділля / В. П. Рекрут // Вінниччина, 2005. – 24 черв.
2. Бойко А. А. Земсько-релігійний часопис “Світова Зірниця” (1906–1913 рр.) / А. А. Бойко // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повідом. Всеукр. наук.-теорет. конф. (21–22 груд. 1994 р.) – Львів – Житомир, 1994. – С. 29–31.
3. Аліман М. В. Видатні діячі кооперативного руху та їх ідеї / М. В. Аліман, Ю. М. Гавриленко. – Донецьк : “ПРОЕКТ”, 2000. – 295 с.
4. Галайбіда А. М. Кооперативний рух на сторінках національної преси УНР / А. М. Галайбіда // Матеріали XI Подільської історико-краєзнавчої конференції / Ред кол. : Винокур І. С. (відпов. редактор), Баженов Л. В., Блажевич Ю. та ін. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський держ. пед. ун-т, 2000. – С. 388–394.
5. Гелей С. Йоахим Волошиновський. Українські кооператори. Історичні нариси. Книга II / Степан, Гелей. – Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2001. – С. 112–121.
6. Демидас Ю. І. Розвиток кредитної кооперації в Подільській губернії у другій половині XIX – першій половині XX ст. / Ю. І. Демидас // Мат. XI Подільської іст.-краєзн. конф. – Кам’янець-Подільський :

Оіом, 2004. – С. 235–246.

7. Заводовський А. А. І. Волошиновський та його газета “Світова Зірниця” у 1906–1907 рр. / А. А. Заводовський // Мат. Х Подільської іст.-краєзн. конф. – Кам’янець-Подільський, 2000. – С. 318–320.
8. Карван С. А. Участь поляків у діяльності Кам’янець-Подільської “Просвіти” // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки / С. А. Карван. – Хмельницький, 1999. – С. 318–321.
9. Кузіна Б. С. Подільський кооперативний рух на сторінках друкованих видань / Б. С. Кузіна // Шляхи активізації вітчизняного виробництва: мат. Всеукр. наук.-практ. конф., (Хмельницький, 9–10 верес. 2001 р.). – Хмельницький, 2001. – С. 46–52.
10. Колесник В. Йоахим Волошиновський – визначний український і польський громадський діяч першої половини ХХ ст. / Вікторія, Колесник // Подільська старовина: Наук. зб.: до 85-річчя з часу заснування Вінниц. обл. краєзнав. музею / Відп. ред. Т. Р. Соломонова; Ред. кол.: Л. Р. Кароєва, К. І. Висоцька, Л. Д. Ерліх; Худож. А. М. Дикий; Вінниц. обл. краєзн. музей. – Вінниця, 2003. – С. 195–224.
11. Подолинний А. М. Волошиновський Йоахим А. / З-над Божої ріки: Літ.-біобібліогр. словник Вінниччини / Упор. і заг. А. М. Подолинного. – Вінниця, 2001. – С. 56–57.
12. Подолян В. В. Йоахим Волошиновський у становленні українського кооперативного руху (1897–1939 рр.) / В. В. Подолян, В. П. Рекрут. – Вінниця, 2005. – 456 с.
13. Бабенко С. Українська кооперативна ідея в загальноєвропейському контексті / Станіслав, Бабенко, Степан, Гелей. – К. : Редакція газети “Вісті Центральної спілки споживчих товариств України”, 2003. – 160 с.
14. Фурье Ш. Новый промышленный и общественный мир или изобретение метода привлекательной и естественной индустрии, организованной по сериям, построенным на страстях / Шарль, Фурье. – Москва, 1939. – Государственное социально-экономическое из-во. – 470 с.
15. Малюта О. “Просвіти” і Українська Державність (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) / Ольга, Малюта – К. : Вид. центр “Просвіта”, 2008. – 840 с. – Рез. пол., нім., англ.
16. Світова Зірниця, 1906. – № 41. – С. 11.
17. Світова Зірниця, 1906. – № 1. – 12 с.

18. Сусіда. Не тільки світа що у вікні / Сусіда // Світова Зірниця, 1906. – № 1. – С. 3.
19. Мати. Які виростуть діти, такий буде світ / Мати // Світова Зірниця, 1909. – № 31, 43, 46, 50.
20. Світова Зірниця, 1908. – № 1.
21. Світова Зірниця, 1909. – № 11–12.
22. Світова Зірниця, 1908. – № 3.
23. Світова Зірниця, 1908. – № 2.
24. Світова Зірниця, 1907. – № 38.
25. Світова Зірниця, 1909. – № 46.
26. Світова Зірниця, 1912. – № 11–12.
27. Волошиновський Й. А. Розмови про кооперацію / Упоряд.: Подолян В. В., Рекрут В. П.; Вінницька обласна спілка споживчих товариств; Вінницька філія Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка; Вінницька обласна організація національної спілки краєзнавців України. – У 2-х томах. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2010 – Т. 1. – 610 с.

УДК 371.4

Ю. А. Романюк,
викладач Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЦЕРКОВНОГО СПІВУ В ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ ПОДІЛЛЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

У вітчизняних і зарубіжних дослідженнях з проблеми виховання молодого покоління визначено необхідність і можливість реалізації принципів християнської моралі у навчально-виховному процесі системи загальної середньої освіти. Школа має дбати не лише про освітній компонент, а й про виховання дітей з тим, щоб вони стали повноцінними громадянами України. Виховати дитину – це не лише дати їй знання, а й виховати морально, сформувати дитячий світогляд, розвинути культуру, сприяти засвоєнню моральних норм і етики поведінки.

У сучасних підходах до навчально-виховної роботи значну увагу приділено християнській етиці, яку за згодою батьків, діти мають змогу вивчати у загальноосвітніх закладах. Християнська етика як історично і традиційно складена мораль нашого народу може стати невід'ємною складовою системи виховання у сучасній школі.

Уроки християнської етики мають освітньо-виховний характер, підкріплений прикладами, на які багата наша історія, література і культура. Тому особливого значення, на нашу думку, набуває вивчення історичного досвіду викладення предметів духовно-морального циклу, зокрема, в церковнопарафіяльних школах Поділля. Необхідність ґрунтовного вивчення цього питання зумовлюється також тим, що саме Поділля у другій половині XIX століття стало своєрідним центром розвитку і поширення церковнопарафіяльної освіти в Російській імперії.

У 60-роках XIX століття, коли була зроблена переоцінка усього ладу тодішнього життя, вперше між іншими важливими суспільними проблемами постало питання про народну освіту.

Для прихильників народної педагогіки вихідним пунктом у визначенні основного завдання для початкової народної школи слугувало не що інше, як душа народу, з чітко визначеним її духовним змістом, що історично був набутий етносом. Власне, той великий емпіричний досвід виховання народу відповідно до цього напрямку не зникав, а зберігався і кращими педагогами – архіпастирями церкви використовувався у вихованні учнів народної школи. Так як найхарактернішою рисою народу була щиросердна і палка віра в Бога, його релігійна, моральна улаштованість, що відбивалася в усіх аспектах домашнього і суспільного побуту, то релігія і відповідно релігійне виховання, що сповідувалися народом, на їх думку, і повинна покладатися в основу початкової школи. Вони вважали, що в першу чергу освіта повинна була бути релігійною. Початкова народна школа мала на увазі не лише дидактичну мету, а й виховну, до того ж завдання виховання виносили на перший план, а потім – навчальні цілі. Виховна мета розв'язувалася не інакше, як у відповідності з тим світоглядом, розумінням життя, що були притаманні народу. Вважалося, що тільки в такому випадку освіта буде по-справжньому народною. Приділялася увага формуванню практичних вмінь та навичок, потрібних для реального життя. Їх передача також ставилася за мету в початковій школі, але як необхідне доповнення, яке вимагали час і обставини. Об'єм цих знань не міг штучно

втискуватися в певні рамки, але обов'язково був більш-менш відповідним до обставин, вікових особливостей учнів, терміну навчання тощо.

Педагоги вважали, що “школа – молодша, але рідна сестра Православної Церкви, а Закон Божий із спорідненими йому по єдності виховного впливу на учнів предметами – церковним співом і церковнослов'янською грамотою, повинен займати чільне місце у навчальному процесі початкової школи” [4, с. 80]. Принцип, який характеризував просвітницьку функцію церковної школи був таким: “наставництво дітей у християнській православній вірі і моральності повинно бути на першому місці і створювати найголовніше цілепокладання школи” [4, с. 80].

Педагоги не піддавали сумніву той факт, що відродження церковної школи було визначною подією державного і суспільного життя, що це не лише пожвавлення і піднесення справи народної освіти, але й спрямування її у відповідне русло, корегування, яке прийняли життя і досвід в 60-ті роки XIX століття. Працівники церковнопарафіяльних шкіл Поділля вважали, що для народу була необхідна в першу чергу релігійна освіта, в контексті якої враховується нерозривний досвід виховання, що з одного боку виступав як позитивний фактор у формуванні моральності і духовної сфери особистості, а з другого характеризувався нескінченною кількістю деструктивних компонентів суспільного життя та деформаціями ціннісної сфери і поведінки людей.

Вважалось, що ніякий інший предмет, крім Закону Божого, не міг так впливати на дитячу душу. Внутрішня відповідність священної історії з дитячим розумом визнавалася в ті часи педагогами усіх течій не лише тими, які вірили у Біблію, але й еволюціоністами, які бачили у ній лише визначний історичний пам'ятник [9, с. 941].

При цьому вчителі Закону Божого привчали дітей до церковних співів, адже незаперечною вважалася думка про те, що велике виховне значення мало вивчення церковного співу і церковнослов'янської мови. Ці навчальні заняття відповідали віковим особливостям дітей. Загалом педагоги стверджували, що музичний (вокальний або інструментальний) розвиток буде більш успішнішим і легшим, якщо раніше почнеться, а період дитячого віку визнавався найбільш сприятливим і для вивчення мов. А між тим у народній школі ці предмети давали можливість дітям зберегти в своїх серцях уроки Закону Божого, через практичну участь у церковному православному

богослужінні в якості читця і співця [8, с. 645].

У програмі викладання церковного співу для церковнопарафіяльних шкіл зазначалося, що церковний спів у шкільному курсі складає необхідне доповнення до Закону Божого, зокрема до пояснень богослужінь. Воно мало на меті оживити і закріпити в учнів релігійно-моральні почуття і підготувати до свідомої участі в церковно-суспільній молитві, а тому було обов'язковим для усіх учнів. Найбільш встигаючі учні залучалися до участі у кліросному співі. В церкві вони співали старі церковні наспіви, що знаходилися у церковних книгах, таких як обіход, октоїх, ірмологій. Найбільше церковних піснеспівів знаходилося в обіході, а тому він і повинен був слугувати основним посібником під час вивчення співів у церковнопарафіяльних школах.

Для вивчення церковного співу не вимагалось особливих здібностей, крім тих, що були необхідні для навчання читанню. Потрібні були голос і слух, лише глухота і німота слугували перепорою до співу. Відповідно і від вчителя не вимагалася спеціальна підготовка. Вважалося, що вчитель, який спроможний викладати шкільний матеріал, може навчитися викладати спів. Крім того у кожній парафії обов'язково був паламар, який знав усі піснеспіви. Потрібно було лише усвідомлення вчителем священного обов'язку, старанність і дотримання самодисципліни.

Під час підготовчих занять учні навчалися правильно відтворювати даний звук і розрізняти вищий звук від нижчого. Учні в такт з учителем співали звук, повторюючи цю вправу декілька разів, поки не було досягнуто одноголосої точності у передачі звуку. Після цього учні поодиноці разом з педагогом співали той самий звук, протягуючи його то довше, то коротше. Вкінці повторювали звук хором без участі наставника. Таким чином вивчали усі наступні звуки. Ці вправи не повинні були тривати довго. Коли більшість дітей вміли правильно відтворювати і розрізняти звуки, то переходили до вивчення мелодій. До того ж слабших учнів розсаджували між встигаючими, адже вплив дітей один на одного під час вивчення церковних наспівів був дуже сильним.

Вивчення мелодій відбувалося так само як і вивчення звуків. Тобто попередньо вчитель сам повинен був проспівати мелодію, показуючи такт, потім вправляв у ній всіх. Далі учні співали поодиноці і наприкінці разом без допомоги педагога. При подальшому вивченні більш складних мелодій вчитель проспівував сам піснеспів, потім

співали по черзі найкращі учні і далі всі разом. Такі вправи активізували і заохочували дітей.

Під час вивчення мелодій вчитель повинен був дотримуватися зазначеної у програмі послідовності. Незалежно від вивчення піснеспівів збільшувалася кількість матеріалу для вивчення богослужінь і розвитку молитовних почуттів. Під час вивчення наспівів вже знайомої мелодії перевірялися точність сприйняття звуку, ритму та слух.

Коли діти набували достатніх навичок для голосу, слуху і такту, вчитель ознайомлював їх з нотами. У курсі шкільних занять не був прописаний термін, коли необхідно було починати вивчення нот. Тому що умови успіху у цій справі були різними. Проте вважалося, що починати вивчати ноти необхідно тоді, коли діти в достатній мірі засвоїли руський і слов'янський алфавіти і ознайомилися з написанням букв, щоб не ускладнювати засвоєння літер.

Спочатку діти ознайомлювалися з квадратною нотою, що використовувалася в церковних книгах для співів, якими у подальшому і повинні були керуватися при вивченні загальноновживаних піснеспівів. Проте потім необхідно було вивчити круглу ноту, тому що вона використовувалась в усіх виданнях, окрім церковних книг.

Ступені ознайомлення з церковним звукорядом були різними. Проте у курсі початкової школи не було необхідності вивчати усі його побудови, а лише найпростіші, що використовувалися у вивчених на слух мелодіях, тобто співи голосом вверх і вниз, з ноти на ноту, через ноту чи дві. Ці вправи не були тривалими, адже більша увага приділялася вивченню піснеспівів. Таким чином учні поступово вправлялися у співах по нотах тих наспівів, які вони вивчили на слух. В такий спосіб вивчалася майже вся літургія і засвоювався спів всенощної.

Наставник повинен був слідкувати, щоб вивчення мелодій відбувалося в одному голосі і висоті, що відповідали віку учнів. Тон не був високим і не приводив до “безчинного воплі”, що засуджувалося церковним статутом і не був низьким, непосильним для дитячих голосів.

Для навчання церковному співу необхідно було витратити не менше двох годин на тиждень.

Безперечно не всі учні могли досягнути запропонований курс співу, проте вони повинні були пройнятися вірою і відданістю Богу.

Найкращих учнів допускали до співу на кліросі після того як вони вивчили літургію по нотах. Це дуже позитивно впливало на їхню успішність, адже створювало атмосферу конкуренції в класі. Окрім того учні, що співали на кліросі завжди намагалися як у співах так і в навчанні бути найкращими [6, с. 745].

Загалом церковному співу навчали дітей у всіх школах Подільської єпархії, хоча і з різним успіхом. У частині шкіл навчання обмежувалося співом загальноновживаних молитов, в інших діти співали на кліросі в унісон, а в третіх були організовані хори. У 1866 році в єпархії нараховувалося 337 хорів: 25 – в Балтському повіті, 42 – в Брацлавському, 27 – у Вінницькому, 31 – в Гайсинському, 44 – в Кам'янецькому, 17 – в Летичівському, 24 – в Літинському, 34 – в Могилевському, 3 – в Ольгопільському, 37 – в Проскурівському, 23 – в Ушицькому і 30 – в Ямпільському [9, с. 941].

Сама назва церковнопарафіяльної школи вказує на особливе значення у ній Закону Божого і церковного співу. Це були найголовніші дисципліни і всі інші предмети по можливості ставилися в більш-менш тісну взаємозалежність. Церковна грамота допомагала вивченню молитов і співів релігійного характеру, читання і письмо були переважно релігійного змісту. Вчителям необхідно було докласти багато зусиль, щоб вивчення цих предметів піднести на відповідний рівень і зробити викладання якомога найефективнішим.

Окрім того, церковнопарафіяльна школа, займаючи початкову ланку в тодішній системі освіти для більшої частини своїх вихованців, водночас була і останнім освітнім закладом у їхньому житті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Начальное народное образование // Энциклопедический словарь. – С.-Петербург, 1897. – Т. 40. – С. 728-739.
2. Грабовский А. Школьное дело Подольской губернии XIX века // Всім. – 2000. – 20 лип. – С. 4.
3. Двадцатипятилетие церковных школ (1884–1909 гг.). – Каменец-Подольск : Тип. Свято-Троицкого Братства, 1911. – 45 с.
4. Лотоцкий А. Народное образование в его прошлом и настоящем // Образование. – 1899. – № 4. – С. 71-91.
5. Малий В. В. Освітній рівень подолян наприкінці XIX ст. (за даними Всеросійського перепису на Поділлі: Зб. наук. праць, – Кам'янець-Подільський, 1999. – Т. 1. – С. 79-83.

6. Программа преподавания церковного пения, составленная для церковно-приходских школ // Подольские епархиальные ведомости. – 1886. – № 40. – С. 745-758.
7. Программа для преподавания Закона Божьего в церковно-приходских школах // Подольские епархиальные ведомости. – 1886. – № 32. – С. 603-640.
8. Программа обучения в церковно-приходских школах // Подольские епархиальные ведомости. – 1886. – № 41. – С. 638-645.
9. Сельская церковно-приходская школа // Подольские епархиальные ведомости. – 1886. – № 46. – С. 941-945.
10. Церковно-приходская школа в России до настоящего года // Подольские епархиальные ведомости. – 1887. – № 25. – 584 с.

С. О. Семенчук,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Фінансово-економічного коледжу ПВНЗ
“Хмельницький економічний університет”,
здобувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
(м. Хмельницький)

ЛІВОБЕРЕЖНА ЧАСТИНА СЕРЕДНЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я В ДОХРИСТИЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Хмельницька область розміщена на крайньому сході Подільської лісостепової височини, а своєю північною частиною (Славутський і частково Шепетівський та Полонський райони) заходять у Полісся, яке в цій частині теж є височиною. Середня абсолютна висота області 275 м над рівнем моря, а її максимальні висоти значно перевищують 300 м.

Досліджувана територія знаходиться на південь від Авратинської (Верхньобузької) височини, котра займає центральну частину Хмельниччини, поверхня знижується в напрямку Дністра, тому ця частина області зветься Подністров'ям (Придністров'ям). Зниження поверхні Подністров'я відбувається поступово. Так, поблизу Авратинської височини абсолютні висоти верхів'їв приток Дністра – Смотрича, Ушиці та інших річок становлять 350–355 м, а на відстані 15 км від Дністра вододільні висоти мають 300–310 м, тобто

поверхня Подністров'я зменшується лише на 50–60 см на один кілометр.

Особливість Придністров'я полягає в тому, що русло Дністра глибоко врізане і знаходиться в межах області на абсолютній висоті від 116 м (у гирлі Збруча) до 78 м (у гирлі Ушиці), тобто воно врізається на 180–200 м у поверхню Придністров'я. Глибокий вріз головної ріки зумовив відповідний вріз усіх його приток, які теж виробили глибокі, частково каньйоноподібні, досить мальовничі долини і розчленували поверхню Придністров'я на окремі пасма, що простягаються меридіонально, як і ріки Придністров'я [1, с. 7–9].

На території Придністров'я є досить багато річок та струмків, що течуть в меридіональному напрямку і являються лівими притоками Дністра (Збруч, Смотрич, Мукша, Тернава, Студениця, Ушиця, Калюс та ін.). Сам Дністер у середній течії утворив глибокий каньйон, тепер значною мірою затоплений Дністровським водосховищем [2, с. 27].

Про час заселення слов'янами Середнього Подністров'я письмові джерела не повідомляють. Римські історики I–II ст. н. е. називають слов'ян венетами. Про це також і стверджує готський історик Йордан у VI ст. [3, с. 3–7].

Язичницькі вірування давніх слов'ян ставали невід'ємною часткою їхнього життя визначаючи їх побут та звичаї. Пережитки язичницьких уявлень спостерігаються до XX ст. і досить тісно переплітаються з християнською обрядовістю [4, с. 19].

Територія Середнього Подністров'я зберігає неабиякі сліди язичництва і тому саме цей регіон віддавна цікавив науковців і був актуальною темою для наукових досліджень. Окремий аспект цієї теми складають язичницькі кам'яні статуї Подністров'я [5, с. 97]. Завважимо, що в останні роки XX ст. з'явилися нові цікаві факти, які доповнюють історію язичництва на Русі в цілому та Середньому Подністров'ї зокрема. Неабиякий інтерес до означеної проблеми виявляли фольклористи, етнографи, археологи, починаючи ще з середини XIX ст. Цій тематиці присвячено значну кількість праць вітчизняних і зарубіжних науковців. Історіографія проблематики розпочинається на рубежі XIX та XX ст. Так, велику роботу по виявленню та фіксації антропоморфних скульптур у Середньому Подністров'ї провели на рубежі XIX та XX ст. В. Гульдман [6, с. 300] та Ю. Сіцинський [7, с. 205]. За даними В. Гульдмана та Ю. Сіцинського, на межі XIX–XX ст. в селах Поділля було знайдено понад десяток кам'яних скульптур, яких у народі називають “бабами”.

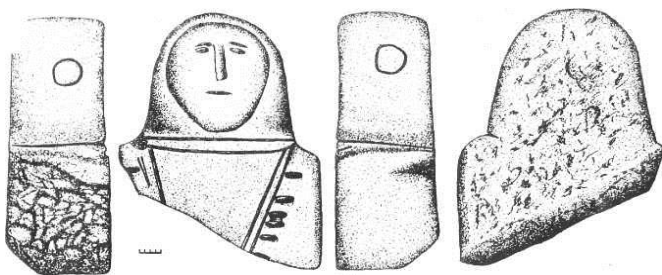
Вагомий внесок у розробку проблеми з історії язичництва Подністров'я має дослідник І. Винокур. У його монографічні праці “Історія та культура Черняхівських племен” (1972), “Давні слов'яни на Дністрі” (1977), “Буша” (1991), “Бакота – столиця давньоруського пониззя” (1994), “Черняхівська культура: витоки і доля” (2000), увійшов обширний матеріал про духовність населення першої половини I тис. н. е. в Подністров'ї [8, с. 47–48].

Скіфська кам'яна скульптура, як відомо, поширена, головним чином, в степових районах Північного Причорномор'я та Передкавказзя. Тут відкрито близько двохсот знахідок VII–III ст. до н. е.

Цей перелік доповнюється ще однією знахідкою із Хмельниччини, яку виявив автор під час археологічної розвідки в Новоушицькому районі. Кам'яну статую, що зображує людську постать, відкрито у дворі жителя с. Березівка В. Стадницького. Як з'ясувалось з розповіді господаря, статуя походить з одного із курганів в урочищі Колач, що знаходиться за 3 км південніше села на високому корінному лівому березі Дністра [9, с. 116]. Історія цієї знахідки така: у 1977 р. в урочищі Колач, яке знаходилося колись поблизу с. Лоївці у Новоушицькому районі і затопленого зараз водами Дністровської ГЕС, проведено дослідження під керівництвом археолога Л. Крушельницької. Там були зафіксовані залишки близько десяти курганів, більшість з яких були розорані [5, с. 129]. На кургані, розташованому за кількесот метрів південніше від розкопаного, згодом побував В. Стадницький. Обираючи для свого господарства камінь, він звернув увагу на оригінальну кам'яну фігуру і забрав її додому. Зараз вона зберігається в експозиції старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Статуя виготовлена з щільного пісковика білого кольору з прошарком більш м'якого за структурою кварциту, що протягом тривалого часу спричинило до вивітрювання і утворення смуги ерозійних раковин (рис. 1).

В первісному стані це була кам'яна брила завтовшки не менше 25 см. В процесі обробки, камінь ретельно обробили з трьох сторін, надавши йому антропоморфної форми. Нижня частина статуї не збереглась.

**Рис. 1. Кам'яна скульптура із с. Лоївці на
Середньому Дністрі**

Розміри знайденого фрагмента становлять: висота 54 см, ширина в плечах 40 см, товщина 18–20 см. Розміри та форми говорять про те, що майстер намагався реалістично відтворити натуральні пропорції людської статури. Деталі передані плоским рельєфом з прокресленими контурами. Голова, немовби посаджена на плечі, шия не виділена. Обличчя дещо асиметричне шириною 20,2 см; висотою 23 см, втоплене на глибину біля 5 мм. Ніс злегка скошений, зображений низьким рельєфом, при боковому розгляді не виступає. Очі передано овальними, а брови та рот – більш витягнутими заглибленнями. З лівого боку голови зображено контури сережки. Такий самий знак, але більш затертий, вибито з правого боку. Двома заглибленими лініями 1,5 см нижче від підборіддя, майстер зобразив гривну. Від плечей, вниз під кутом тягнуться по дві паралельні лінії. Поза ними знаходяться підпрямокутні деталі вбрання: нашивки – латки на одязі. У скульптурі – зображено зліва шість нашивок, а з правої, пошкодженої сторони – одна. Ці деталі дозволяють вважати, що майстер-каменярь відтворив верхній одяг, скоріш за все, каптан, показавши подвійні шви вздовж борта і нашиті металеві оздобу. На думку дослідників лоївецька статуя має всі ознаки ранньоскіфських кам'яних скульптур, а саме, відсутність моделювання шиї, рук, наявність гладкої одновиткової гривни та форми зображених сережок. Сказане дає підстави віднести лоївецьку статую до VII ст. до н. е. і, можливо, вважати її однією із найдавніших в скіфській монументалістиці зазначеної території. Така дата в цілому узгоджується із матеріалами кургану, розкопаного Л. Крушельницькою [9, с. 118].

На археологічній карті Поділля, створеній Ю. Січинським, біля с. Пижівка теперішнього Новоушицького району Хмельницької

області значився ідол. Його пошуки затягнулися аж до 1999 р. Здійснюючи чергове обстеження, автор виявив кам'яну скульптуру за 3 км на південний схід від с. Пиживка у напрямку колишнього с. Лоївець, в урочищі Пиживська Дубина, що являє собою заліснену ділянку, яка обмежується з північного боку полем. Місцеві жителі називають його “бабою” [5, с. 98].

Ідол являє собою прямокутний чотириохгранный кам'яний стовп, закопаний у землю та нахилений до землі (рис. 2).

Рис. 2. Ідол із с. Пиживка – знахідка 1999 року (Фото автора)

Скульптура виготовлена із Дністровського вапняку. Голова скульптури відбита нещодавно, про що свідчить свіжа структура каменю на зломі.

Висота наземної частини 2,3 м. Ширина її основи 0,47 м товщина 0,17 м. У верхній частині тулуба статуї простежується розширення у вигляді плечей. На лицевій стороні верхньої частини скульптури архаїчний художник показує силуетне зображення ромба на відстані 0,2 м, нижче чітко видно також зображення ромба, але значно меншого за розмірами та досить правильної геометричної форми. У верхній лівій частині скульптури простежується заглиблення у вигляді півкруга, інша половина якого обривається лівою бічною стороною прямокутної скульптури. На відстані 0,8 м від злому голови статуї на правій фронтальній її частині вибите заглиблення-паз довжиною 0,3 м. Зображення ніг відсутнє, в нижній частині скульптура звужується до 0,31х0,20 м. Форми стели говорять про те, що майстер лише наближено відтворив натуральні пропорції стоячої людської фігури. Плечовий пояс – єдина частина скульптури, що зберегла антропоморфні риси, які чітко фіксуються плавним перехідним вигином плеча від прямокутного в перерізі тулуба до

місця відбитої голови. Крім того, видно свіжий злам розмірами 31х16 см, що розпочинається там, де плечі мали б переходити у голову – за 7 см від правої та 8 см від лівої бічних граней. Зважаючи на ці особливості, можна стверджувати, що голова, немовби посаджена на плечі.

Ще один ромб розміщується за 0,6 м нижче від верху скульптури і має розміри 5х11 см. Дві його сторони мають довжину – 7 см. Варто відмітити, що два останніх ромби, маючи невеликі розміри, зберігають правильні пропорції, але один із них постає у дещо недовершеному вигляді з незамкненими боковими сторонами [11, 162–163].

Тильна частина скульптури простежується чітко. Поверхня її більш гладка, але по усій площині помітні сліди обробки каменю. З розповідей місцевих жителів, скульптура знаходиться не на своєму першопочатковому місці. Останніми десятиліттями вона виконувала роль своєрідного межового знака між кордонами полів тоді ще існуючого с. Лоївець та с. Пиживки Строушицького, а пізніше Новоушицького районів. Можемо припустити, що селяни не переносили таку важку кам'яну скульптуру на велику відстань; тому вважаємо, першопочаткове місцезнаходження ідола знаходиться десь поблизу [5, с. 99].

В 2000 р. місцезнаходження цієї скульптури обстежила археологічна експедиція під керівництвом І. Винокура, безпосереднім учасником якої був автор. Нажаль, археологічних досліджень на місці виявлення скульптури не проводилось. Академік І. Винокур вважає, що Пиживська статуя має в Подністров'ї свої аналогії з язичницькими скульптурами із сіл Ставчани, Калюс, Іванківці Новоушицького району. За матеріалом, з якого виготовлено статую, за технікою зображення в камені та за семантикою того, що зображується, цю скульптуру дослідник об'єднав у середньодністровську групу, яка датується матеріалами черняхівської культури III–IV ст. н. е. [12, с. 128].

На місце знахідки в липні 2010 р. виїхала археологічна експедиція під керівництвом А. Гуцала [13, с. 1]. На цей раз на місці знаходження ідола було закладено розкоп розмірами 5х5 м та глибиною до 0,5 м. Проведені роботи не дали очікуваних результатів відносно супроводжуваного матеріалу. Земля на місці розкопу не містила у собі ніяких культурних нашарувань, а навпаки – відрізнялася своєю однорідністю. Серед речей за 1 м західніше ідола

на глибині 0,3 м виявлено тільки один предмет – кам'яний розтиральник сферичної форми, одна із сторін якого затерта. Також було з'ясовано остаточні розміри ідола, а також і те, що він був закопаний на глибину 1,1 м. Крім технологічних особливостей у роботі майстра, експедицією було виявлено цілий ряд, непомічених досі зображень, що складаються із ромбічних знаків та кіл.

Враховуючи відсутність датуючого матеріалу, опираючись на аналогії вище згадані дослідники датують Пижівську статую початком раннього залізного віку [11, с. 164].

Усі ці роки ідол залишався самотнім у лісі, а в музеї старожитностей на нього з нетерпінням чекали сім “родичів”. Сьогодні ідол перебуває серед них в музеї старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника [14, с. 7].

Отже, дослідження показали що невід'ємним компонентом духовної культури регіону були антропоморфні язичницькі антропоморфні стели які засвідчують про значний розвиток язичництва на лівому березі середньої течії Дністра.

Список використаних джерел та літератури:

1. Природа Хмельницької області / під ред. К. І. Геренчука . – Львів : Вища шк., 1980 – 152 с.
2. Бибилов С. Н. О времени образования надпойменного уступа в долине среднего течения Днестра / С.Н. Бибилов // СА. – 1958. – № 3. – С. 27–30.
3. Винокур І. С. Давні слов'яни наДністрі / І. С. Винокур, Б. О. Тимошук. – Ужгород : Карпати, 1977. – 111 с.
4. Русанова І. П. Языческие святилища древних словян / І. П. Русанова, Б. А. Тимошук ; под. ред. С. А. Плетнёвой. – [2-е изд., испр.]. – М. : Изд-во “Ладога-100”, 2007. – 304 с.
5. Семенчук С. О. Язичницька скульптура з Археологічної карти Ю. Й. Січинського в Середньому Подністров'ї / С. О. Семенчук // 36. мат. Всеукр. наук.-практ. конф., присвячений 120-й річниці заснування Кам'янець-Подільського держ. іст. музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2010. – С. 97–100.
6. Гульдман В. К. Памятники старины в Подолии / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольский, 1901. – 401 с.
7. Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии / Е. Сецинский // Труды XI археологического съезда. – М., 1901. –

С. 205–210.

8. Семенчук С. О. Історіографічний огляд та джерельна база досліджень язичницької культури населення лівобережної частини Середнього Подністров'я в I тис. до н. е. – першої половини I тис. н.е. / С. О. Семенчук // Мат. XIII Подільської іст.-краєзн. конф. : [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура] / О. М. Завальнюк (голова), В. І. Войтенко (співголова), Л. В. Баженов (відп. редактор) та ін. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – С. 46–50.
9. Гуцал В. А. Кам'яна статуя із Лоївець на Середньому Дністрі / В. А. Гуцал, С. О. Семенчук // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 рр: зб. наук. пр. – Київ : ІАНАУ, 2004. – Вип. 6. – С. 116–118.
10. Крушельницька Л. І. Чорноліська культура Середнього Подністров'я / Л. І. Крушельницька. – Львів, 1989. – 224 с.
11. Гуцал В. А. Ідол із села Пиживка / В. А. Гуцал, П. А. Болтанюк // Мат. XIII Подільської іст.-краєзн. конф. (18–19 листоп. 2010 р.) [присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура] / О. М. Завальнюк (голова), В. І. Войтенко (співголова), Л. В. Баженов (відп. редактор) та ін. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – С. 161–164.
12. Винокур І. С. Черняхівська культура: витоки і доля / І. С. Винокур. – Кам'янець-Подільський : Абетка; Оіюм, 2000. – 376 с.
13. Сивоконь Т. “Бабу” поселять у Кам'янці / Т. Сивоконь // Подільські Вісті. – № 107–108. – 8 с.
14. Сідлецька Н. Ідоли з Новоушиччини прижились у Кам'янці / Н. Сідлецька // Надністрянська правда. – № 31–32. – 8 с.

А. М. Трембіцький,
заступник директора з наукової роботи
ДІКЗ “Межибіж”,
старший науковий співробітник,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
комерційного та трудового права
Хмельницького інституту МАУП
(м. Хмельницький)

РЕЛІГІЙНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЛЕНІВ РОДИНИ СІЦІНСЬКИХ-ЧЕХІВСЬКИХ-СІЧИНСЬКИХ-ШАНДОРІВ

Створення соціальних портретів видатних українських родин чи родів є досить важливою складовою відтворення загального процесу творення історії та культури України, в історії якої, як і в “історії кожної держави, кожного народу є свої світла й тіні, а постаті ясні і темні, є лицарі й нікчеми...” [1]. Серед родової української еліти, чия наукова, державницько-суспільна, культурно-просвітницька, релігійно-богословська та інша діяльність і творча спадщина, потребує докладного дослідження та встановлення об’єктивної історичної істини в оцінці їх місця в історії та культурі українського народу впродовж декількох століть – чільне місце належить вкоріненій в українське етносоціокультурне середовище родині Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів. Визнання заслуг більшості членів цієї родини, яка, на думку знаного мистецтвознавця Дем’яна Горняткевича, “доходить у нас уже до династичної гідности так, як заслужені родини Чикаленків, Драгоманових-Косачів, Кричевських, Барвінських та Нижанківських” (Лондон, 1955) [2, с. 46], перед українським суспільством відбулося в історіографії ще при їх житті. Проте опісля добра пам’ять про відомих і маловідомих постатей цієї родини, особливих “своїми талантами, своїм діяльним патріотизмом і своєю мученицькою долею як страдників за ідею” [3], пройшла тернистий шлях утвердження в прийдешніх поколіннях.

Хоча історичним дослідженням діяльності членів цієї родини притаманна різноплановість, що визначає міру вивчення окремих членів цього роду та їхньої спадщини, однак їхня багатоаспектна релігійно-богословська (*релігійно-освітня, релігійно-проповідницька, релігійно-просвітницька, науково-богословська, творення Української Автокефальної Православної Церкви, будівнича, історико-культурна,*

мистецтвознавча, пам'яткоохоронна) діяльність майже не знайшла свого відображення в українській історіографії XIX – початку XXI ст. Лише деякі її аспекти фрагментарно висвітлили в своїх працях невідомий автор (за стилем викладу її автором є Є. Сіцинський – авт.) (1901) [4], Ф. Бульбенко (1970, 1971, США) [5-10], Д. Бурко (1983, США) [11], С. Білокінь (1993) [12], І. Преловська (2003; 2008) [13; 14], М. Мушинка (1994, Словаччина) [15], П. Слободянюк (2000) [16], А. Трембіцький (2003-2010) [17-24] та інші.

Враховуючи необхідність всебічного й комплексного дослідження релігійно-богословської діяльності цієї знаної родини, встановлення об'єктивної історичної істини в оцінці її місця в історії та культурі українського народу, нами розкривається релігійно-освітній (*викладацька робота в духовних навчальних закладах – курсах, школах, училищах і семінаріях*) аспект релігійно-богословської діяльності членів цієї знаної родини, пов'язаної з українським національним і релігійним відродженням кінця XIX – поч. XX ст. Традиційні умови походження більшості членів родини Сіцинських-Чехівських-Січинських-Шандорів із священницьких родин призначали їх до пастирської діяльності, проте вони, виховані в родинах священників, добре усвідомлювали, що християнська мораль ставить їм в обов'язок нести християнську культуру в усі галузі людської діяльності, направляти її у високогуманний, вільний і творчий зміст, захищати правду, боротися зі злом у мінливих умовах людського існування.

Розкриваючи релігійно-освітній напрям діяльності членів родини варто зазначити, що в дерев'яній, трибанній церкві святого Іоанна Предтечі с. Мазники Летичівського повіту (*нині Деражнянський р-н, Хмельницької обл.*) більше століття [25] служили службу Божу шість поколінь роду Сіцинських (*Сіцинских*) [4, с. 904]. Зокрема, Федір Сіцинський був рукоположений до Мазницької парафії Львівським митрополитом Левом Шептицьким у 1770 р., а 29 листопада 1794 р. перейшов до православ'я і священствував аж до 1820 р. Його син Симеон (*29.05.1799) був священником у Мазниках з 1825 р. аж до своєї смерті (*помер біля 1840 р. – авт.*) [26, арк. 6-7]. А його син Йосип (*1826) також з 1851 р. [4, с. 903] був парафіяльним священником с. Мазники [36, арк.7-7 зв.], а вийшовши в 1898 р. за штат у сані протоієрея, передав парафію зятю Всеволоду Доб'ї [4, с. 904].

Євфимій Йосипович Сіцинський (*15.10.1859) після закінчення

церковно-історичного відділення Київської духовної академії та отримання ступеня кандидата богослов'я [27, с. 55], в період з 24 квітня 1886 р. по 10 лютого 1888 р. викладав церковнослов'янську [28, с.133] та російську мови [28, с. 133; 29, с. 87], а з 10 лютого 1888 р. по 10 серпня 1889 р. – латинську мову [30, с. 99; 31; 32, арк. 2] в духовному училищі м. Бахмут (нині м. Артемівськ, Донецької обл.). Одночасно, з 1 листопада 1887 р. по 14 травня 1889 р., був членом і діловодом правління училища [28, с. 133]. Повернувшись до Кам'янця-Подільського, він з 1902 р. був законовчителем середнього технічного училища, Маріїнської жіночої гімназії [32, арк. 1] та Подільської духовної семінарії, а з 26 жовтня 1916 р. – єпархіальним спостерігачем церковнопарафіяльних шкіл [33, арк. 37 зв.], де його й застали події 1917 р. [27, с. 58]. Його брат Володимир після закінчення Подільської духовної семінарії [34, арк.2], став священником с. Топали Балтського повіту (нині *Красноокнянський р-н Одеської обл. – авт.*) [35, с. 630; 36, арк. 1]. Всі його сестри вийшла заміж за священників – Стефанида (*1853) за Антона Івановича Монастирського (Кам'янець-Подільський), Олександра за Павла Івановича Жданова (Одеса), Юлія за Костянтина Антоновича Колінського (Гайсин), Глафіра за Августа Олександровича Петрусевича (Москва) і Єлизавета за Всеволода Опанасовича Доб'ю (Мазники) [34, арк. 2].

В 1918 р. Євфимій Йосипович, як член спеціальної комісії від Подільського церковного історико-археологічного товариства, доклав немало зусиль для створення Кам'янець-Подільського державного українського університету, ставши в січні 1919 р. приват-доцентом кафедри археології та історії мистецтва [32, арк. 1] богословського факультету. У 1921 р. університет реорганізували в Інститут Народної Освіти, де він майже два роки читав лекції з історії мистецтва доісторичної доби, мідної і бронзової епохи народів світу, церковної археології та історії церкви [37]. Крім того, читав лекції для священнослужителів (14 протоієреїв, 10 священників, 6 дияконів, 6 дяків, 15 учнів дяківських шкіл) [38, с. 171] на п'ятиденних курсах організованих 29 вересня 1919 р. Радою при міністрові ісповідань з метою українізації церкви [39, арк. 12].

Настоятель Свято-Димитрівського храму в с. Гороховатки о. Віктор Іванович Чехівський (*дід Володимира Чехівського – авт.*) 15 листопада 1860 р. заснував однокласну церковнопарафіяльну школу, заняття в якій “відбувалися “з успіхом надійним” – тобто, подавали надії на майбутнє” [40, арк. 35]. Він досить плідно працював над

розбудовою навчально-виховного процесу. Так, вже 5 травня 1862 р. організував збори місцевої громади, на яких вона взяла “зобов’язання забезпечувати школу в матеріальному відношенні” [41], виділяючи щороку “для школи від 103 до 200 крб”. Крім того, на початку ХХ ст. школа щорічно отримувала по 390 крб від Київської єпархіальної училищної ради [42, с. 262]. Отець Віктор самотужки вже не встигав виконувати обов’язки пастиря і функції педагога, тому починаючи з 1864 р. “стали винаймати професійних учителів” [41], а за собою він залишив “загальне керівництво школою та викладання Закону Божого” [43]. В 1873 р. його зусиллями також було відкрито церковнопарафіяльні школи в присілках парафії – Янівці та Казимирівці [40, арк. 444]. 12 років він завідував школою і за “плідну діяльність” неодноразово отримував церковні відзнаки: подяки київських митрополитів, набадреник, скуфію [43].

Майже 45 років, з 1872 р. і до радянських часів, школою в с. Гороховатка завідував “син фундатора приходської освіти в селі” – священник о. Мойсей (Мусій) Вікторович Чехівський, що “є своєрідним хронологічним рекордом”, адже “жоден інший пастир Кагарличчини так довго не завідував школою” [44, арк. 568]. Будучи благочинним Київського повіту [45; 46] і незважаючи на численні парафіяльні клопоти, Мойсей Вікторович “чимало часу віддавав місцевій парафіяльній школі”, яка за кількістю учнів була однією з найбільших у регіоні, і при цьому число учнів у ній постійно зростало [43; 44, арк. 567; 47]. Старання отця Мойсея на ниві розвитку парафіяльного шкільництва не пройшли повз увагу церковного начальства. В 1887 р. призначений ревізором парафіяльних шкіл благочинного округу, а в 1903 р. став членом Київського повітового відділення єпархіальної училищної ради, під управлінням якої перебувало понад сотня шкіл. За плідну та старанну освітню діяльність отримав відзнаки: камилавку, набадреник, скуфію, подарункову “Біблію”, золотий нагрудний хрест, орден св. Анни III ступеня (1911), сан протоієрея (1913) [44, арк. 568].

Володимир Чехівський (*20.07.(19.07 [12, с.333]).1876) [48; 49, арк. 95] після закінчення церковно-історичного відділення Київської духовної академії (1900) [11, с. 334], склавши іспити в Київському університеті на вчителя гімназії [44], майже рік працював у церковнопарафіяльних школах сіл Янівка й Гороховатка Київського повіту [49, арк. 95]. В 1901 р. з урахуванням його педагогічних здобутків призначений помічником інспектора Подільської духовної

семінарії [50, с.305], де працював біля трьох років (*за іншими даними лише в 1901–1902 [49, арк. 95]*). Отримавши “попередження” за українознавчу працю, був звільнений з посади і переведений помічником інспектора Київської духовної семінарії [49, арк. 95; 51, с. 63–64], проте в 1905 р. через неблагонадійність його звільнили і призначили вчителем російської мови та літератури Черкаського духовного училища [11, с. 337; 49, арк. 95]. Приділяючи значну увагу своїй освітньо-науковій діяльності, в 1905 р. він отримав ступінь магістра богослов'я [11, с. 333–334; 52; 53].

За участь в українському національному русі в 1906 р. був заарештований і висланий на рік [44, арк. 567], за іншими даними на три роки у Вологодську губернію [54], де значну увагу приділяв “позашкільній просв[ітницькій] праці” [49, арк. 95]. Повернувшись наприкінці 1907 р. в Україну [11, с. 338], намагався влаштуватись викладачем історії української літератури та історії України й Поділля в Подільській духовній семінарії. Адже, саме в семінарії, завдяки активній позиції члена Подільського українського товариства “Просвіта” Є. Сіцінського, Священний Синод у жовтні 1907 р. дозволив викладати “як необов'язковий предмет, історію української літератури та історію України і Поділля” [55]. Враховуючи нестачу викладачів, Є. Сіцінський рекомендував на цю посаду, чоловіка своєї племінниці В. Чехівського [56, с. 73–75].

Переїхавши в середині 1920 р. до Києва, він разом із В. Липківським та іншими став засновником і керівником “Братства робітників Слова” (*в інших документах “Курси робітників Слова” – авт.*), яке впродовж початку 1920-х р. – 1923 р. готувало при храмі Святої Софії проповідників Євангелія для парафій УАПЦ. Через нестачу примірників Святого Письма на українській мові, слухачі курсів, а в 1921 р. тут навчався український поет П. Тичина, завчали напам'ять тексти з Нового Заповіту [57, с. 274]. Крім того, УАПЦ прагнучи до організації освітньої справи і незважаючи на несприятливе ставлення більшовицької влади до створення духовних шкіл, все ж відкрило свій навчальний заклад для підготовки священиків, дяків і диригентів хорів – короткотермінові Пастирські курси (*богословська школа – авт.*), які діяли з червня 1921 р. до 1923 р. в Іллінській (*Еллінській – авт.*) церкві. Одним із їх організаторів був В. Чехівський, який читав лекції з філософії релігій [57, с. 358]. Згодом він став організатором і викладачем “Українського Богословника” – духовної академії УАПЦ [57, с. 649].

Займаючись освітніми справами в УАПЦ В. Чехівський прийняв участь у підготовці та проведенні Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ (14–30 жовтня 1921) [58]. Будучи Головою ідеологічної комісії [58, с. 41] і членом церковно-освітньої комісії [59] УАПЦ, радником митрополита, головним Всеукраїнським “Благовісником” (проповідником) Всеукраїнської Православної Церковної Ради [11, с. 340], проповідував і поширював Слово Боже.

На Другому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ (17–30 жовтня 1927) [57, с. 114], враховуючи його здобутки на освітньо-богословській ниві, його 25 жовтня обрали завідувачем освітнього відділу УАПЦ [57, с. 345]. Під час розгляду Собором питання “Церковно-освітня справа УАПЦ”, виступив із доповіддю “Форми організації богословської освіти” [57, с. 114], де наголосив, що саме осередкові “церковні органи подають ініціативу до церковної самоосвітньої праці й керують нею: подають зразкові списки богословських книжок з окремих наук, указують бажану зразкову послідовність читання, ознайомлюють з практикою самоосвітньої церковної праці через журнал “Церква й Життя”, допомагають постачанню книжок, нот” [57, с. 91]. При цьому звернув увагу на те, що в справі видання журналу та відкриття школи необхідно «налагодити справу з поширення» журналу “колективним шляхом” [57, с. 93]. Адже, як стверджував архієпископ К. Кротевич, справа з виданням гарного і змістовного “журналу знаходиться в майже катастрофічному стані” через досить завищеної ціни журналу і відсутності коштів [57, с. 94]. Пізніше в доповідях “Засоби церковної самоосвіти” та “Організація богословсько-наукової праці” [57, с. 114] розглянув завдання, методи і форми організації церковно-освітньої та богословсько-наукової праці, розкрив засоби церковної самоосвіти, організації проповідницької роботи та церковного видавництва [14, с. 25]. Крім того зробив декілька доповідей щодо сучасного християнського світогляду в галузі вчення моралі: про погляд УАПЦ на смертну кару, війну та вбивство, соціальні й національні взаємовідносини, засоби й форми християнської благодійності, сім’ю, дітей та юнацтво, засоби боротьби з пияцтвом, злодійством і марнославством [60].

Турбуючись про церковно-освітню справу УАПЦ він зазначив, що необхідно “розвивати богословську науку”, адже є багато священиків, які навіть богословських курсів не закінчували. Потрібно

вивчати не тільки “догматику, а і етику, літургіку і апологетику взагалі; для розвитку треба більше учитись, але піднімати церковну освіту не наказами, а в спосіб колективної самоосвітньої самодіяльності Приклад священика, який почав розвиватися на богословських курсах, а потім попав в глухе село й пішов назад, свідчить про потребу постійної праці над самоосвітою, бо хто не йде вперед, той йде назад. Один вихід – освіта. Особливе має значіння обмін думок на церковно-освітніх з’їздах... Зневажити цей спосіб не можна, а тому доручити президії ВПЦР подбати про піднесення засобів церковної освіти більш ніж про формули для визначення ідеології” [57, с. 355].

Чехівський Микола Мусійович у грудні 1922 р. приєднався до УАПЦ, співав у хорі Софійського собору, а 3 березня 1923 р. висвячений в диякони Собору Св. Софії. Потім отримав сан священика і з липня 1924 р. до квітня 1925 р. служив у церкві с. Германівська Слобідка Германівського району (нині с. Красна Слобідка Обухівського р-ну Київської обл.). Пізніше перейшов до Свято-Миколаївської церкви м. Києва (Святошин). Як діловод ВПЦР брав участь у Другому Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ (1927). 9 травня 1928 р. ВПЦР винесла йому прилюдну подяку за віддане служіння церкві, але у вересні 1928 р. був виключений з церкви як “нецерковний елемент” [61, с. 110].

Анастасія Чехівська після закінчення Київської єпархіальної духовної жіночої школи та прослухавши майже два курси в Кам’янець-Подільському державному українському університеті [62], в 1920-х роках прийняла постриг і стала черницею одного із монастирів Києва. В 1956 р. мешкала в Києві.

Олена Володимирівна Чехівська (Сіцинська) (*26.02.1882) [13, с. 260; 30, с. 11; 36, арк.1] в 1906 р. взяла шлюб з Володимиром Мойсейовичем [6, с. 25] і стала надійним, щирим помічником своєму чоловікові, з яким прожила майже тридцять років [5]. Це було щасливе поєднання долі, поглядів, справи і захоплень, але, на жаль, на їх долю випало й багато трагічних подій і важких випробувань. Особливих поневірянь вони зазнали, коли Володимира звинуватили в причетності до сфальсифікованої владою справи “Спілки визволення України” [63, с. 523–520].

В своєму листі-заяві від 15.08.1967 р. до Управи Ювілейного комітету святкування 900-річчя міста Кам’янець-Подільського Олена Чехівська [36, арк. 1] пише, що її брати Микола і В’ячеслав закінчили

Подільську духовну семінарію, “де зерно Правди про Україну серед учнів-семінаристів засівав своєю щедрою і умілою рукою” Володимир Чехівський [36, арк. 2]. Висвітлюючи деякі аспекти її релігійно-освітньої діяльності, зауважимо, що вона, під криптонімом “О. Ч.”, опублікувала в “Українських вістях” (Новий Ульм, 1949) [2, с. 4] цінну розповідь про УАПЦ та про останні роки життя митрополита Василя Липківського [64]. Ці данні були використанні при підготовці гасел для енциклопедичних видань: “Українська мала енциклопедія” (1960); “Енциклопедія Українознавства-II” (1962); “Encyclopedia of Ukraine” (1993) та ін. Крім того, в 1965 р. вона підготувала рукопис “сповіді”, де висвітлила цікаві факти з особистого життя і ті фізичні й душевні муки, що їх зазнавав в ув’язненні її чоловік, про марні зусилля довідатися його долю і про свій виїзд на еміграцію [63, с. 532]. Значну наукову цінність мають декілька збережених нею листів [63, с. 520], написаних її чоловіком з ув’язнення, які віддзеркалюють “тяжкі умови життя в неволі, а одночасно – його неугасиму любов до життя та широке коло інтелектуальних зацікавлень, яких він не втрачав навіть там” [63, с. 503]. Олена Володимирівна та її брат активний учасник становлення УАПЦ і парафіяльний священик з Вінницької округи Микола Володимирович (*1879), брали активну участь в роботі Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору [57, с. 580].

Висвітлюючи релігійно-освітню діяльність Володимира Січинського (*24.06.1894), зауважимо, що він не пішов по стежі свого батька Євфимія Січинського, а здобувши освіту в світських навчальних закладах: технічному середньому училищі та художній школі (*Кам’янець-Подільський*), інституті цивільних інженерів (*Петербург*), все своє життя вивчав історію, проектував і споруджував храмові споруди (*церкви, костели, каплиці і монастирі*) та малі сакральні архітектурні форми, досліджував і зберігав українські церковні традиції та звичаї, творив і приймав активну участь у збереженні та охороні пам’яток сакрального мистецтва українців. Зокрема, опублікував цінні праці: “Передмова рукописного Євангелія кінця XVI ст. на Маковиці на Закарпатті” (Львів, 1931) [65], де подав науковий опис книги та вмістив репродукції передмови першої і третьої сторінок; “Христинопіль” (Львів, 1935) [66], де описав пам’ятку староукраїнської мови XII – XIII ст. “Христинопільський апостол”, який до Першої світової війни зберігався в монастирі Василян; “Місто Холм” (Краків, 1941) [67], де розкрив відомості про

Холмське євангеліє XIII ст.; “Перша друкована українська книга Євангелія Тяпинського 1562 р.” (Нью-Йорк, 1954) [68] та “В справі новішого перекладу Євангелії українською мовою” (Нью-Йорк, 1955) [69]. Крім того, в праці “Музей мистецтва при Богословській Академії у Львові” (Львів, 1932), розкрив історію творення музею та пам’яток церковного мистецтва XV – XVIII ст. [70]. 25-ти літню історію української православної церкви св. Софії в Монтреалі він висвітлив у статті “Українська церква в очах чужинця” (Монтреал, 1951) [71].

Вікентій Шандор, чоловік Оксани Січинської – доньки Володимира Січинського, неодноразово виступав у середовищі української діаспори США з доповідями і промовами в яких розкривав значення релігійно-освітньої діяльності. Зокрема, в промові 28 травня 1978 р. в Ансонії (США) з нагоди 85-річного ювілею о. митрата Василя Лара (1984), висвітлив його життєві шляхи і пастирсько-освітню діяльність та внесок у діяльність недільних шкіл [72]. Крім того, в україномовному часопису “Свобода” (Нью-Йорк) та в додатку до нього “Український Карпатський Союз” друкував релігійно-освітні та історико-просвітницькі праці, зокрема, “До тисячоліття хрищення Руси-України” (1981) [73], “Цінна книжка про нашу церковну культуру” (1985) [74], а також праці про сповідників віри української “В першу річницю смерті о. митрата Василя Лара” (1984) [72] і “Думки в 40-ліття смерті о. д-ра А. Волошина” (1985) [75].

Таким чином аналіз релігійно-освітньої діяльності членів української родини Січинських-Чехівських-Січинських-Шандорів свідчить, що це були люди, які творили неоціненні духовні скарби, володіючи якими, ми, українці, стаємо врівень з іншими цивілізованими народами світу. Д. Бурко писав про В. Чехівського, що це “подвижник великого формату, чия діяльність церковна, педагогічна, культурно-освітня, наукова і громадська, то було апостольське служіння українській ідеї” [11, с. 333] і все це в повній мірі можна віднести й до кожного члена цієї відомої української родини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вишнівський О. Отаман і отаманія // Свобода. – 1951. – Ч. 113. – 16 травня. – С. 3.
2. Проф. Дем’ян Горняткевич. Отець Юхим Січинський (1859–1937) // Визвольний шлях (Лондон). – 1955. – Кн. 3. (Ч. 3–89). – берез. –

С. 39–46.

3. Лист Наталії Пазуняк до Анатолія Трембіцького від 13 листопада 2010 року. Родинний архів А. М. Трембіцького. Оригінал, 1 арк.
4. Юбилей пятидесятилетия священства протоиерея Иосифа Сецинского [Є. Сіцинський] // ПЕВ. – 1901. – № 51. – С. 900–905.
5. Бульбенко Ф. П. Володимир Чехівський // Нові дні (США). – 1971. – берез. – С. 9–12.
6. Бульбенко Ф. П. О. В. Чехівська // Церква й Життя. – 1970. – № 3 (78). – С. 25–26.
7. Бульбенко Ф. П. О. В. Чехівська // Церква й Життя. – 1970. – № 4 (79). – С. 18–20.
8. Бульбенко Ф. П. О. В. Чехівська // Церква й Життя. – 1970. – № 5 (80). – С. 23–26.
9. Бульбенко Ф.П. Олена Володимирівна Чехівська // Наша батьківщина (Нью-Йорк). – 1970. – Ч. 217. – 23 квіт. – С. 5: фото; Ч. 218. – 30 квіт. – С. 5, 7; Ч. 219. – 23 травня. – С. 5; Ч. 220. – 31 травня. – С. 5.
10. Бульбенко Ф. П. Олена Володимирівна Чехівська // Свобода (Нью-Йорк). – 1970. – 6–9 травня.
11. Бурко Д. Професор Володимир Чехівський / В кн. Українська Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя. – Саут-Бавнд-Брук, Н. Дж. (США), 1988. – С. 333–344.
12. Білокінь С. І. Джерела інформації з історії УАПЦ. / В кн. Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовт. 1927 року. Документи і матеріали / Упоряд.: С. І. Білокінь, І. М. Преловська, І. М. Старовойтенко. – К., 2007. – С. 7–16.
13. Преловська І. М. Слідчі справи братів Чехівських як нове джерело до вивчення біографій репресованих діячів УАПЦ (1921–1930 рр.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науковий і документальний журнал. – К. : Сфера, 2003. – № 1(20). – С. 258–277.
14. Преловська І. М. “Собор самопізнання” Української автокефальної православної церкви / В кн. Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ. – С. 17–37.
15. Мушинка М. Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини. – Пряшів : Союз русинів-українців Словацької Республіки, 1995. – 122 с.
16. Слободянюк П. Я. Українська церква: історія руїни і відродження. Наукове видання, присвячене 2000 – річчю Різдва Христового. – Хмельницький, 2000. – 266 с.

17. Трембіцький А. Володимир Чехівський – державний і громадсько-просвітницький діяч (до 130-річчя з дня народження) // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 8: Мат. круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 184–204.
18. Трембіцький А. Євфимій Сіцінський і Кирило-Мефодіївське братство // Питання історії України: Зб. наук. статей. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – Т. 6. – С. 98–107.
19. Трембіцький А. Церковно-релігійна діяльність Євфимія Сіцінського // Мат. Міжн. наук.-практ. конф. “Церква і держава у служінні народам”. 2–4 листоп. 2005 р. – Хмельницький, 2006. – С. 350–357.
20. Трембіцький А. Освітньо-педагогічна діяльність Володимира Чехівського // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 12 : Мат. восьмого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”. – С. 312–333.
21. Трембіцький А. Напрями релігійно-богословської діяльності членів родини Сіцінських-Січинських: проблеми наукової розробки // Наук. запис: Зб. пр. молодих вчених та аспірантів Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. – К.–Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2008. – Т. 17. – С. 244–285.
22. Трембіцький А. Освітньо-педагогічна діяльність Володимира Чехівського // Історична думка. – Київ. – 2009. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до видан.: eadership.kmpu.edu.ua/history.../zmist.html (15.05.2013). – Назва з екрану.
23. Трембіцький А. Володимир Січинський про переклад Біблії Іваном Огієнком // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб.: серія історична та філологічна [редкол: О. М. Завальнюк (гол. ред.), Є. І. Сохацька (від. ред.)]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. VII. – С. 286–292.
24. Трембіцький А. Науково-освітня діяльність Володимира Чехівського // Наук. запис. Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вип. 16. Серія: Історія: Зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2009. – С. 39–49.

25. Краткое описание приходов и церквей Подольской епархии. Справочная книга Подольской епархии. Летичевский уезд, 2 окр. – Кам.-Под., 1900. – С. 525.
26. Сіцинський Є. Автобіографічні записи. Січень 1923 – 28 жовтня 1934 р. // Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф.Р-3333. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 1–36.
27. Біднов В. Бібліографічна діяльність о. Євфимія Сіцинського // Книголюб (Прага). – 1931. – Кн. 2. – С. 53–77.
28. Историческая записка о Бахмутском духовном училище. За первое 50-летие его существования (1841–1891 гг.) / Составил А. И. Бутовский. – Бахмут: Типография Р. И. Грилихеса, 1893. – 252 с.
29. Паравійчук А. Г. Видатний історик Поділля // Український історичний журнал. – 1968. – № 9. – С. 87–92.
30. Андрусишин Б. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (Доба директорії УНР): Навч. посіб. – К. : Либідь, 1997. – 176 с.
31. Дубінський М. Літописець Подільського краю // Край Кам'янецький. – 2001. – 6 лют.
32. Біобібліографічні відомості про Є. Сіцинського. 1930-ті рр. Проф[есор] Євфим Сіцинський (1859–1937) // Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки імені В. Стефаника. – Ф. 9. – № 4650. – Арк. 1–10.
33. Воспоминания родственников и знакомых о Е. И. Сидинском, собранные С. К. Шкурко. Апрель – июль 1960 // ДАХО. – Ф. Р.-3333. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 1–63.
34. Автобіографія Євфимія Йосиповича Сіцинського, 1929. Оригінал. Родинний архів А. М. Трембіцького. – 2 арк.
35. Історія міст і сіл УРСР: Одеська область. – К., 1969. – 911 с.: іл.
36. Лист-заява Олени Чехівської до Управи Ювілейного Комітету Святкування 900-річчя міста Кам'янець-Подільського. ВУАН одерж. 15.8.1967 р. // Архів ім. Дмитра Антоновича Української Вільної Академії Наук у США (Нью-Йорк), ф. 207, Чехівська Олена (1888?–1961?), член Управи СФУЖО, церковна діячка, дружина В. Чехівського, 2 арк.; Копія. Родинний архів А. М. Трембіцького. – 2 арк.
37. Сіцинський Є. Історія всесвітнього мистецтва та мистецтва Росії, Росії, України. Авторські конспекти лекцій. Не пізніше 1921 р. // ДАХО. – Ф.Р-3333. – Оп.1. – Спр.25. – Арк. 1-163.
38. Завальнюк О. М., Трембіцький А. М. Освітнянські ниви Євфимія Сіцинського // Освіта, наука і культура на Поділлі. 3б. наук. пр. –

- Кам.-Под. : Оіюм, 2003. – Т. 3. – С. 165–177.
39. Протоколи засідань Ради Міністрів ісповідань УНР. Міністерство ісповідань УНР // Центральний державний архів вищих органів України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 1072. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 17.
 40. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІАУК). – Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 1183. – Арк. 35–444.
 41. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 1278. – Арк. 34.
 42. Перерва В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX – початку XX ст. – Біла Церква : Вид. О. Пшонківський, 2008. – 672 с., іл.
 43. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 1293. – Арк. 43.
 44. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 1192. – Арк. 567–568.
 45. Памятная книжка Киевской губернии. – К. : Киевская Губернская Типография, 1892. – С. 110.
 46. Памятная книжка Киевской губернии. – К. : Киевская Губернская Типография, 1915. – С. 106.
 47. ЦДІАУК. – Ф. 127. – Оп. 1011. – Спр. 1275. – Арк. 35.
 48. Грищенко А. Перший прем'єр Директорії // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 223. – 23 листоп.
 49. Перебіг життя, діяльності Волод. Чеховського // Державний архів Вінницької області. – Ф.Р.-1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95–95зв.
 50. Герасименко В. З українського громадського руху на Поділлі. (1905–1917). (Пам'ять д-ра К. Г. Солухи) // За сто літ. : Мат. з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття. / За ред. М.Грушевського. Кн. 5. – Х.-К., 1930. – С. 305–313. – / Записки Іст. секції Укр. Наук. Т-ва в Києві. – Т. XXXI.
 51. Приходько В. Під сонцем Поділля. Спогади. – Ч. 1. – Вид. 4. – Нью-Йорк ; Мюнхен : Криниця, 1967. – 184 с.
 52. Чеховский В. Киевский митрополит Гаврил Банулеско-Бодони (1799–1803 гг.) // Труды Киевской Духовной Академии. – 1904. – № 7. – С. 355–431; № 8. – С. 490–588; № 9. – С. 65–108; № 10. – С. 238–281.
 53. Чеховский В. Киевский митрополит Гаврил Банулеско-Бодони (1799–1803 гг.). – К., 1905. – 2+306 с.
 54. Голова рев. комітету і Прем'єр-міністр 1-го кабінету Директорії В. М. Чеховський // Україна. – 1919. – Ч. 91. – 2–3 листоп. – С. 6.
 55. Сецинский Е. О преподавании в семинарии в богословских классах украинской литературы и истории местного края // Подолия. – 1906. – № 217.

56. Мошак М.В. Юхим Січинський – фундатор і діяч просвітницького руху на Поділлі // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам.-Под., 1996. – С. 70–84.
57. Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовт. 1927 року. Документи і матеріали / Упоряд.: С. І. Білокінь, І. М. Преловська, І. М. Старовойтенко. – К., 2007. – 699 с.
58. Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовт. 1921 року. Документи і матеріали. / Упоряд.: Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська І. – Київ–Львів : “Жовкля”, 1999. – 560 с.
59. Протокол наради членів Собору – представників від губерній України і Президії Собору // ЦДАВОУ. – Ф. 1072. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 23 зв.
60. Распоряжения Епархиального Начальства // Православная Подолия. – 1907. – № 4. – 28 янв. – С. 92.
61. Бухарева І. В., Даниленко В. М., Окіпнюк В. М., Преловська І. М. Репресовані діячі Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1939): біографічний довідник. – К. : Смолоскип, 2011. – 184 с., іл.
62. Архів Кам’янець-Подільського Державного Українського Університету // ДАХО. – Ф.Р-582. – Оп. 2. – Спр. 128. – Арк. 62; Спр. 1131. – Арк. 1, 10; Спр. 1130. – Арк. 1.
63. Мартирологія Українських Церков: В 4-х т. – Т. І. Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України / Упорядкували і зредагували Осип Зінкевич і Олександр Воронин. – Балтимор, Торонто: Українське Вид-во “Смолоскип” ім. В. Симоненка, 1987. – 1207 с.
64. “О. Ч.”. [Олена Чехівська]. Лист до редакції // Українські вісті. – Новий Ульм. – 1949. – Ч. 47 (307). – 12 черв. – С. 4.
65. Січинський В. Передмова рукописного Євангелія кінця XVI ст. на Маковиці на Закарпатті // Записки НТШ. – 1931. – Т. 151. – С 185–191.
66. Січинський В. Христинопіль // Життя і знання (Львів). – 1935. – № 5. – С. 141–142.
67. Січинський В. Місто Холм. – Краків: Укр. вид-во, 1941. – 24 с., іл.
68. Січинський В. Перша друкована українська книга Євангелія Тяпинського 1562 р. // Віра і знання (Нью-Йорк). – 1954. – № 1. – С. 28–36.
69. Січинський В. В справі новішого перекладу Євангелії українською

- мовою // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – № 203. – 21 жовт. – С. 4.
70. “В. С.” Музей мистецтва при Богословській Академії у Львові // Діло (Львів). – 1932. – 26 жовт. – № 238. – С. 2, 4.
71. Січинський В. Українська церква в очах чужинця // 25 літ української православної церкви св. Софії в Монтреалі. – Монтреал, 1951. – С. 77–81.
72. В першу річницю смерті о. митрата Василя Лара (Ювілейна промова, яку виголосив 28-го травня 1978 року з нагоди його 85-річного Ювілею д-р Вікентій Шандор в Ансонії, де о. В. Лар був священиком) // Свобода (Нью-Йорк). – 1984. – Ч. 48. – 14 берез. – С. 3; Український Карпатський Союз. – 1984. – Р. 1. – берез. – Ч. 1.
73. Шандор Вікентій. До тисячоліття хрищення Руси-України / Вікентій Шандор // Свобода (Нью-Йорк). – 1981. – Ч. 166. – 3 верес. – С. 2, 4.
74. Шандор В., д-р. Цінна книжка про нашу церковну культуру / Вікентій Шандор // Свобода (Нью-Йорк). – 1985. – Ч. 172. – 10 верес. – С. 2.
75. Шандор В., д-р. Думки в 40-ліття смерті о. д-ра А. Волошина / Вікентій Шандор // Свобода (Нью-Йорк). – 1985. – Ч. 125. – 3 лип. – С. 2; Ч. 126. – 5 лип. – С. 2.

УДК. 37.034:378

О. Д. Хіміч,
*старший учитель Хмельницького
колегіуму імені В. Козубняка,
(м. Хмельницький)*

УЧАСТЬ БАТЬКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передавання культурних цінностей від покоління до покоління.

З перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, в домашніх умовах забезпечити розумну організацію її життя, допомогти засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки й діяльності.

На думку Мирослава Гнатовича Стельмаховича “Тіло, душа, розум – ось три кити батьківської педагогіки”. Життєдіяльність сім'ї

реалізується через основні її функції: матеріально-економічну (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, набуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил); житлово-побутову (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту); репродуктивну (продовження людського роду); комунікативну (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрісімейне спілкування, взаємостосунки сім'ї з мікро- і макросередовищем, контакт із засобами масової інформації, літературою, мистецтвом); виховну (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду); релактивну (організація вільного часу та відпочинку).

Духовно-моральне виховання передбачає формування у дітей високої духовності та моральної чистоти. Складність цього завдання в тому, що воно вирішується, як правило, через добре поставлене в духовно-моральному аспекті життя сім'ї, суспільного ладу, вчинки людей, приклад батьків. Правильно поставлене розумове виховання в сім'ї розкриває перед дітьми широкий простір для накопичення знань як бази для формування наукового світогляду; оволодіння основними розумовими операціями (аналізом, синтезом, порівнянням); вироблення інтелектуальних умінь (читати, слухати, висловлювати свої думки усно і на письмі, рахувати, працювати з книгою, комп'ютером) готує їх до розумової діяльності.

Головна умова навчально-виховного процесу – міцний фундамент сім'ї, що базується на її непорушному авторитеті, подружній вірності, любові до дітей і відданості обов'язку їх виховання.

Дієвим чинником навчально-виховного процесу є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має сильніший виховний і навчальний вплив, ніж словесні повчання.

Успіх навчально-виховного процесу значною мірою залежить від організації домашнього побуту, традицій сімейного життя: порядку в сімейному господарстві, залучення дітей до розподілу бюджету сім'ї, загального режиму дня сім'ї, визначення для кожного робочого місця, зокрема для навчальних занять, дотримання певних сімейних правил (кожна річ має своє місце, прийшов з прогулянки – вимий руки та ін.).

Провідну роль у навчально-виховному процесі відіграє мати.

Саме вона найсильніше впливає на дітей, особливо в сфері духовно-морального виховання. Діти, які виростають без материнського тепла і ласки, похмурі, як правило, замкнені, злостиві, вперті.

Не меншим є й вплив батька, особливо коли йдеться про виховання хлопчиків. Проте виконати свої виховні функції батько і мати можуть лише за умови, що вони є справжнім авторитетом для дітей.

“Ваша власна поведінка, – писав А. Макаренко, звертаючись до батьків, – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетеся з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаете газету, – все це має для дитини велике значення. Найменші зміни в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі або хвастливі, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, вам уже не треба думати про виховання: ви вже виховуєте своїх дітей і виховуєте погано, і ніякі найкращі поради й методи вам не допоможуть”.

У своїй праці “Про батьківський авторитет” А. Макаренко наводить приклади таких видів негативного авторитету батьків: “авторитет придушення”, який базується на примусі, залякуванні, і як наслідок – формування у дітей брехливості, жорстокості, агресивності;

- “авторитет віддалі” – батьки намагаються тримати дітей на відстані від себе, розмовляють з ними зверхньо, холодно;

- “авторитет чванства”, коли батьки вихваляються своєю винятковістю, принижуючи при цьому своїх колег чи опонентів;

- “авторитет педантизму” – батьки вимагають кожне мовлене ними слово вважати наказом, карають за найменшу провину;

- “авторитет резонерства” – батьки вдаються до моралізування з будь-якого приводу;

- “авторитет любові” – так звана сліпа любов, усепрощення, надмірні пестощі;

- “авторитет доброти” – батьки в усьому поступаються дітям, готові на будь-які жертви, аби їм було добре;

- “авторитет дружби” – відповідна поведінка дитини чи дії

оплачуються подарунками, обіцянками.

Цим не вичерпується перелік фальшивих авторитетів, на які можна натрапити в сімейному вихованні.

Справжнім авторитетом користуються батьки, які сумлінно ставляться до праці, до сімейних обов'язків, активні в громадському житті. Такі батьки уважні до дітей, люблять їх, цікавляться їхніми шкільними та позанавчальними справами, поважають їх людську гідність, водночас виявляючи до них належну вимогливість.

Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Умовно сім'ї поділяють на благополучні та неблагополучні.

Благополучна сім'я – сім'я з високим рівнем внутрісімейної моральності, православної духовності, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем. Її благополуччя забезпечується гуманністю у взаєминах, вмінням любити і поважати одне одного. У ній існує висока координованість дій при вирішенні внутрісімейних проблем, взаємоповага і взаєморозуміння формують позитивну моральну та духовну атмосферу. Дитина почуває себе рівноправною в сімейному колективі: її люблять, але не балують, залучають до сімейної праці, водночас враховують її особисті інтереси та потреби.

Неблагополучна сім'я – сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній виникають несприятливі умови для виховання та навчання дитини.

До неблагополучних належать: – сім'ї, де батьки – алкоголіки, наркомани – ведуть аморальний спосіб життя. У таких сім'ях формування дитини спотворюється. Вона народжується слабкою, хворобливою, страждає на нервово-психічні захворювання, росте без турботи, опіки, не має найнеобхіднішого;

– сім'ї асоціальні. Члени конфліктують з морально-правовими нормами суспільства, схильні до правопорушень;

– сім'ї конфліктні. У них відбуваються постійні конфлікти між батьками, батьками і дітьми, що проявляються у сварках, суперечках, взаємних образах, грубоощах, навіть бійках.

– сім'ї неповні. У них дитину виховує один з батьків, переважно матір.

– сім'ї, зовні благополучні. Систематично припускаються

серйозних прорахунків у сімейному вихованні через низьку педагогічну культуру та неосвіченість

– сім'ї, де взаємостосунки з дітьми є формальними; відсутня єдність у вимогах до дитини, наявні бездоглядність, надмірна батьківська любов або суворість у вихованні, застосовуються фізичні покарання тощо;

– сім'ї соціального ризику. Це – соціально незахищені сім'ї, які потребують соціальної допомоги та підтримки (малозабезпечені, багатодітні, з дітьми-інвалідами, батьками-інвалідами, неповні). Вони не можуть повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов. Захистити дітей від сімейного неблагополуччя може школа на основі формування стосунків співробітництва, взаємодопомоги, взаєморозуміння.

Значна частина сучасних сімей припускається помилок у вихованні дітей. Родини з погляду педагогіки можна поділити на такі три групи:

Перша група – сім'ї, в яких батьки намагаються виявити певну активність у вихованні дітей, проте роблять це невміло, їх виховний вплив непослідовний, педагогічно необґрунтований. Найчастіше вони керуються власним досвідом, якого набули, коли свого часу їх виховували батьки (авторитарний стиль, обмеження свободи, погрози і покарання або всюдозволеність, потурання примхам).

Друга група – сім'ї, які не виявляють особливої активності у вихованні дітей, тобто педагогічне пасивні. Вони з об'єктивних (хвороба, зайнятість, часта відсутність) або суб'єктивних (відсутність єдиної точки зору на виховання, розлад між батьками, часті конфлікти та ін.) причин не можуть належним чином виховувати дітей. У таких сім'ях стосунки між батьками напружені, конфліктні. За сімейними негараздами вони не знаходять часу для виховання дітей, втрачають контроль за ними.

Третя група – сім'ї, що характеризуються антипедагогічними, аморальними умовами виховання дітей. У таких сім'ях панує дух неповаги до правил моралі та вимог законів. Батьки своєю поведінкою (пияцтво, злочинство, розпуста тощо) створюють у сім'ї антипедагогічну обстановку, намагаються виправдати відхилення від норм поведінки у своїх дітей, протиставляють вимогам школи свої сімейні вимоги.

У сучасних умовах склався ще один тип сімей, що потребують особливої уваги з боку школи, – сім'ї, в яких батьки займаються

бізнесом. Вони забезпечують дитину всім, про що тільки вона може мріяти. Однак на виховання їм бракує часу, тому вони передоручають цю справу гувернанткам. У школу й зі школи дітей возять на іномарках. Батьки не дозволяють їм гратися у дворі з однолітками, підбирають для них друзів лише зі свого кола. Витрачання грошей дітьми ніхто не контролює. Для них у сім'ї не існує слова "не можна", тому вони ігнорують і шкільну дисципліну. Батьки ж трактують її як посягання на свободу їх дитини.

Важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи є співробітництво школи і сім'ї, яке передбачає належний рівень педагогічної культури батьків. Саме цьому підпорядковані програми школи молодих батьків та педагогічної культури молоді сім'ї. Ці програми ґрунтуються на особистісно-орієнтовному підході, найбільш коректному та ефективному в роботі з сім'єю, який враховує конкретні життєві та індивідуальні особливості. Відповідно орієнтовані й програми з етно- та родинної педагогіки.

Тому школа вдається до різних методів роботи з батьками. Найпоширенішими серед яких є: педагогічний лекторій; позакласний педагогічний всеобуч; підсумкова річна науково-практична конференція батьків з проблем виховання; день відчинених дверей; класні батьківські збори; відвідування батьків вдома; консультації батькам; тематичні вечори запитань і відповідей; ознайомлення батьків з психолого-педагогічною літературою.

Професійно-педагогічну майстерність релігійних діячів, їх уміння щоразу знаходити шляхи до людської душі, переконувати, ненав'язливо та делікатно "лікувати", духовність; релігійну культуру як глибоке розуміння і знання людини, повага до неї, бажання допомогти не тільки словом, а й конкретною справою: Біблія – не тільки цінна історична пам'ятка, а й підручник життя; релігійні знання, релігійні науки як елемент світової культури. Проблема взаємозв'язку школи, сім'ї та громадськості на сьогоднішній день є досить актуальною, оскільки саме вони формують і розвивають особистість з метою підготовки її до самостійного життя в суспільстві.

Таким чином, сім'я, школа та громадськість повинні співпрацювати як один злагоджений механізм, кожна ланка якого у виховному процесі гармонійно доповнює одна одну.

І. П. Яшук,
*доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету Хмельницької
гуманітарно-педагогічної академії
(м. Хмельницький)*

ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ У ВИХОВАННІ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

З давніх часів формування гармонійно розвиненої людини вважалося невід'ємним обов'язком старших поколінь. Таке ставлення служило своєрідним захисним механізмом проти знищення роду чи народності, а духовні знання, які при цьому використовувалися, були для кращого збереження своєрідно зашифровані і покладені в основу народних і релігійних обрядів, звичаїв, традицій.

В усіх народів є люди, які жадають чуда, не бажаючи обтяжувати себе важкою працею самовдосконалення, яка і була колись початковою метою вчення. На жаль, це об'єктивний закон. І стародавні знали про цю небезпеку. Через це на кожному вченні духовного вдосконалення завжди існувала езотерична, таємна структура знань, призначена охороняти від викривлення основи вчення. Народні обряди, традиції у міру можливості зберігали крупинки духовних знань. Поступово зміст і головне призначення народних традицій ставали з часом все менш зрозумілими, перетворюючись у забобони, проте форма, послідовність виконання обрядів передавалися із покоління в покоління і дійшли до сьогодення.

Чомусь сучасна молодь, особливо підлітки, неохоче беруть участь у народних обрядах. Можливо, тому, що допитливий розум сучасної молоді потребує пояснення незрозумілих, але традиційно започаткованих дій. Якщо ж продовжувати механічне повторювання і нав'язування молоді народних звичаїв, уникаючи їх всебічного аналізу з метою виявлення істинного змісту, духовної мудрості, то результатом такою впливу стане недоброчинне ставлення молоді до цієї теми.

У перші ж дні після народження дитини мати за звичаєм співала над колискою традиційні пісні, а пізніше – навчала маленьку дитину прислів'їв, віршів, народних казок. Кожна стародавня пісня, окрім

основної теми, містить у собі певний емоційний настрій, ставлення до цієї теми, яке виражається через інтонації голосу, зміну ритму, окремих наголосів. Тобто пісню можна розглядати своєрідним камертоном, за допомогою якого дитина формує емоційне ставлення до інформаційного змісту твору. На базі перших отриманих моделей вона надалі створює і розвиває основні напрацювання своєї емоційної сфери. Отже, позитивну змістовність перших пісень, повноту їх емоційного діапазону можна розглядати як фундамент майбутньої емоційної культури людини. Пізніше участь у хоровому співі (для багатьох дітей у церковному хорі) допомагала проявляти високі емоційні почуття, навчала дітей свідомо керувати власним емоційним станом. Значну роль при цьому відігравали обрядові пісні, весільні, колядки, веснянки, які дозволяли “відпрацьовувати” найрізноманітніші емоційні почуття.

Несформованість, ненасиченість емоційної сфери, з одного боку, і емоційна нестриманість, з іншого, вважалися у давнину серйозним недоліком виховання.

Піфагор використовував багато методів для формування емоційної сфери, насичення її високими позитивними почуттями за допомогою ідеалів дружби та готовності віддати життя за друга.

Подібні іспити самовладання поширені в різних країнах. Так, у тибетській релігійній традиції виховання для з’ясування, чи достойний маленький претендент бути прийнятим на навчання до монастиря, семирічному хлопчику іноді наказувалося просидіти нерухомо три дні перед монастирською брамою. Лише з настанням темряви він міг змінити позу і трохи поїсти. У разі, якщо дитина витримувала цей іспит, двері монастиря відчинялися. Звичайно, перш ніж відіслати хлопчика на навчання, батьки багато зусиль витрачали на його всебічний розвиток.

Отже, розвиток емоційної сфери, здатності до самоконтролю вважався необхідним, починаючи з раннього дитинства. Шкільний вік – особливо важливий період формування цієї сфери, як час свідомого встановлення взаємин, самопрояву в соціумі. На жаль, у багатьох загальноосвітніх школах переважна увага приділяється розвитку інтелектуальних здібностей школярів, а потреби розвитку емоційної сфери практично не враховуються. При цьому прояв емоційної активності класифікується переважно як відсутність дисциплінованості і дозволяється лише в позаурочний час та іноді на уроках фізкультури. Тим часом загальновідомо, що

найефективнішими для розвитку дитини є емоційно насичені уроки, в яких учні мають змогу брати активну участь, переживати отриману інформацію, яка потім залишається в пам'яті майже на все життя. З цієї точки зору, уявляється перспективним напрям театральної педагогіки, через засоби якої кожен учень стає співучасником хвилюючої театральної дії під назвою урок. У ліцях і гімназіях, де використовується така форма проведення уроків, розвиток емоційної сфери учнів не потребує додаткових заходів. Складність проведення подібних уроків, як правило, полягає у необхідності високого професійного та акторського рівня вчителя, а також у наявності відповідно розробленої навчальної програми з кожного предмета.

І все ж емоційна насиченість шкільного життя ще не є обов'язковим критерієм вміння свідомо керувати проявом особистих емоцій – для цього необхідно розвинути волюві якості. Для допомоги учням в оволодінні такою майстерністю доцільно запровадити до програми спеціальний, психологічний тренінг відповідної спрямованості, в якому можуть бути застосовані елементи народних традицій.

Надзвичайно важливу роль у формуванні майбутньої людини відіграють народні казки. Вже з перших років життя вони запрошують дитину у чарівний світ фантазії. Скільки років найдавнішим казкам? Навряд чи можна знайти на це відповідь, оскільки одні й ті ж казкові сюжети з трохи зміненими зовнішніми ознаками зустрічаються в різних народів світу. Одне можна визначити точно: які б зміни не відбувалися в історії планети, казки передавалися і передаються від покоління до покоління. В чому ж сила казки, її користь?

Кожна стародавня казка містить у собі своєрідно зашифровані знання, інформацію, яка може сприйматися як на свідомому, так і на півсвідомому рівнях. Слухаючи казку, дитина, з одного боку, безпосередньо сприймає образи казкових персонажів, а з іншого – засвоює їх характерну поведінку, взаємини, основні погляди, принципи та кінцеву мету кожного з персонажів. Традиційно казкові герої розподіляються на добрих і злих, але після подолання багатьох труднощів добро перемагає. Таким чином, народні казки можна розглядати як перший засіб формування духовних цінностей у дитини. Саме казки допомагають оцінити правильність багатьох вчинків і вказують на вихід з багатьох складних ситуацій навколишнього світу, які залишаються для дитини ще невідомим, непізнаним. В. А. Роменець слушно зауважує, що розповідаючи про “елементарні

метаморфози, казка підноситься до значних моральних одкровенень”.

Звернемося до однієї з найстаріших та найвідоміших народних казок.

Звичайна логіка безсила пояснити ці загадки і апелює до того, що казка позбавлена внутрішнього змісту, що народна фантазія не мала нічого спільного з реальністю. Однак той факт, що при всій своїй нелогічності стародавні казки дійшли до сьогодення, свідчить, що вони розраховані на інший рівень сприйняття інформації. За допомогою абстрактно-інтуїтивного мислення стає можливим розшифрувати підтекстове, переносне значення казки, для чого необхідно всі образи та події перенести у внутрішній світ людини. З цієї гачки зору, діда і бабу можна розглядати як свідомість (чоловічий, активний принцип) і підсвідомість (жіночий, пасивний принцип) людини. Символом птиці (у нашому випадку курочки) з давніх часів було прийнято відображати людську душу, яка прагне до істини, гармонії, природної простоти (просте яєчко), а може намагатися знайти щастя у зовнішньому, красивому, але не суттєвому (золоте яєчко). Процес розбивання золотого яєчка символізує марність спроб знайти щастя, істину, внутрішню свободу шляхом нагромадження суто матеріальних багатств – сіренька мишка (сіра буденність, незначна примха долі) легко розбиває яєчко і всі пов’язані з ним надії. Сльози діда та баби можна порівняти з покайням, після чого очищена душа – курочка – здатна знести просте, природне яєчко, розбивши яке, дід та баба зможуть дістатися до його суті – до духовних скарбів внутрішнього світу.

Отже, нелогічність цієї та багатьох інших казок є своєрідною підказкою, поштовхом, що активізує інтерес, бажання розібратися в її суті. У численних казках ми бачимо образи різноманітних звірів, які у внутрішньому світі відповідають певним людським якостям, інстинктам. Особливості поведінки головного героя, його дії щодо кожного звіря – якості свідчать про високий рівень психологічної культури та знання ефективних методів духовного самовдосконалення. Наприклад, у казці про Василину Прекрасну (образ людської душі захопленої в полон) на шляху до її звільнення Іван Царевич, третій, молодший син царя (розум, інтелект), зустрічає спочатку ведмедя (лютість, нестриманість) і приборкує його, спрямовуючи значну енергію на діставання сундука з височенного дуба (оволодіння певним напрямом знань на величому дереві пізнання). Цікаво, що в багатьох казках вказується на неприпустимість

прямого двобою з ведмедем. Енергію внутрішньої агресії людини не можна знищити, її можна тільки трансформувати, спрямувати у позитивне русло, і тоді вона стане вагомою допомогою. З розкритого сундука вистрибує заєць – всім відома людська якість. Іван Царевич натягує свій лук (напруження волі) і пускає стрілу – цілеспрямованість трансформує боязкість. Але місце зайця займає качка (сумніви, непевність). Для трансформації цієї якості необхідна ще одна стріла волі, і тоді в руках нашого героя опиняється яйце, шкаралупа якого відділяє зовнішній світ від внутрішнього.

Для звільнення Василини Прекрасної від злого диктату необхідно розбити яйце і дістатися до голки з маленьким вушком – перейти до рівня духовної свідомості. За словами І. Христа, легше верблюжий ремінь протягти у вушко голки, ніж багатому увійти у Царство Боже. Коли ж цей шлях лишається позаду, голку необхідно переламати (зробити зворотний перехід неможливим), і з цього моменту Кашей (принцип зла) перестане існувати, звільнивши людську душу.

Позитивний вплив казок на формування ціннісно-сміслової сфери можна розглядати на багатьох прикладах, але спільною рисою цих народних творів є виховання в дітях найкращих якостей, спрямування дитячої енергії на досягнення загальнолюдських ідеалів, духовних цінностей. Найталановитіші поети і письменники – такі, як О. Пушкін, Л. Українка, брати Грім, – створюючи свої казки, інтуїтивно зберігали традицію образної передачі інформації, завдяки чому їхні казки вічно приваблюють як дітей, так і дорослих. Наприклад, у казці О. Пушкіна вражає своєю яскравістю образ білочки (у внутрішньому світі – людської думки), яка не крутиться в колесі, як це часто буває, а спрямовує свої зусилля на те, щоб гризти непрості горішки (знання), і це викликає подив і захоплення багатьох людей.

Доповнення шкільної програми спеціальними курсами по вивченню найбільш цікавих казок може значно допомогти формуванню ціннісно-сміслової сфери учнів. Причому, якщо для молодших класів йде ознайомлення дітей з буквальним змістом цих творів, то в старших класах доцільно залучити учнів до колективної та індивідуальної розшифровки цих чудових творів, допомагаючи зрозуміти свій внутрішній світ і своє призначення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех // Особистісно-

- орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. посіб. [У 2-х кн. Кн. 1.]. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Ящук І. П. Виховний процес у вищих педагогічних навчальних закладах України: знахідки і проблеми (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.): Монографія / І. П. Ящук. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – 416 с.
 3. Ящук І. П. Взаємозв'язок аксіологічного та комунікативного потенціалів особистості / І. П. Ящук / Педагогічні науки : [зб. наук. праць “Проблеми становлення інноваційних підходів в сучасній освіті”] / Ред. Кол. : Гребенюк Г. Є., Шевченко Г. П., Золотухіна С. Т. та ін. – Мін-во культури і мистецтва України. Луганськ. держ. ін-т. культури і мистецтв, Обл. метод. кабінет учб. закладів мистецтва та культури. – Харків : Стиль Іздат, 2004. – С. 151–159.
 4. Ящук І. П. Напрями підготовки та вимоги до вчителя у 20-ті роки ХХ століття / І. П. Ящук // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. А. Й. Сиротенко. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – Вип. 4. – С. 187–192.

О. П. Григоренко,
*завідувач кафедри міжнародної інформації
Хмельницького національного університету,
доктор історичних наук, професор,
академік Міжнародної академії інформатизації,
член Національної спілки краєзнавців України,
дійсний член Центру дослідження історії Поділля
Інституту історії України НАН України
при Кам'янець-Подільському національному університеті
імені Івана Огієнка
(м. Хмельницький)*

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ТА ДУХОВНИЙ СВІТ
ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА КАМ'ЯНЕЦЬ-
ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА С. Е. БАЖЕНОВОЇ**

Історичний розвиток переконливо засвідчує, що успіх, соціальний добробут, як правило, з'являються в тих суспільствах, де

домінують фундаментальні цінності, загальнонаціональна злагода, авторитет людини праці, співіснують різні форми власності. З утвердженням державної самостійності Україна вийшла на шлях цивілізованого розвитку. В доленосні часи в історії кожного народу з'являються постаті, роль і значення яких у становленні його державності, формуванні національної самосвідомості, зародженні величі душі та стійкості духу виходять далеко за межі історичного бачення, соціального тлумачення і політичних амбіцій не лише сучасників, а й багатьох прийдешніх поколінь. Пріоритетним у розбудові незалежної молодой Української держави є наявність особистостей високого інтелекту, які володіють сучасними знаннями, досвідом, постійно аналізують динаміку вітчизняних та світових подій як в соціальному, так і в економічному напрямках, здатні випереджати і прогнозувати розвиток, акумулювати можливості і сили, підпорядковані колективи на найважливіших ділянках для досягнення мети. Існує відомий вислів: "Історію творять особистості". Він містить у собі велику долю істини. Бо ж історія – це не що інше, як біографія, це – біографія предків, колективів, особистостей. Досвід свідчить, що навіть, якщо всі необхідні історичні умови наявні, велику роль відіграють особисті якості керівника: його кваліфікація, світогляд, масштаб мислення, вміння працювати з людьми і вести їх за собою, воля, розум, цілеспрямованість.

Особливо почесне місце серед славетної когорти видатних особистостей, що своєю невтомною, титанічною працею, яскравим розумом, організаторським талантом внесли неоцінний внесок у розвиток науки, освіти і культури в Україні і зробили нашу країну ще більш відомою у світовому співтоваристві належить автору багатьох монографічних узагальнень, посібників, вченому з світовим іменем, педагогу-новатору, гуманісту, громадсько-культурному діячеві, людині з енциклопедичним характером знань, видатному представнику наукової еліти нашої держави, археологу, культурологу, музесзнавцю, досліднику Правобережної України ХІХ – початку ХХ ст., члену Національної спілки краєзнавців України, єдиній на Поділлі жінці – доктору історичних наук, професору Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка Стефанії Едуардівні Баженовій. Її ім'я добре відоме науковій спільноті не лише в нашій країні, а й в багатьох європейських країнах, США і Канаді.

Бог, природа і батьки наділили цю людину особливими здібностями – вмінням налагоджувати спільну діяльність, гуртувати

людські колективи. Вона вміє підшукати кожному його місце в загальній справі, зацікавити нею інших. З нею легко і приємно працювати. Вона ніколи не підвищує голос, не намагається вивершитися над іншими своєю посадою, а створює навколо себе атмосферу доброзичливості, розуміння необхідності діяти саме таким чином, при цьому зробити більше, якісніше. Її не роз'їдає адміністративна сверблячка, а висловлені міркування і пропозиції завжди конструктивні й компетентні. Характерно, що такий керівник не боїться й не соромиться сказати в певних ситуаціях “я цього не знаю”, майже ніколи не відмовляє у проханнях підлеглих, а сказане “ні” – обґрунтоване, доречне, переконливе. Вона не боїться визнати й власні помилки, чесно й відверто говорить про них, вживає заходів, щоб їх позбутися.

Ці та інші риси вмілого керівника притаманні доктору історичних наук, професору С. Е. Баженовій. Саме завдяки її вмінню згуртувати навколо себе одностудійців, визначити кожному з них найсприятливіше місце для самореалізації, утвердити атмосферу творчості і взаємодопомоги дають можливість в значній мірі успішно розвиватися цьому сучасному вищому навчальному закладу, який з великою відповідальністю несе нині наданий йому статус національного. На думку провідного українського філософа М. Поповича, еліта формується з найбільш обдарованих і сильних особистостей, які пробиваються нагору через соціальні перешкоди завдяки творчим і організаційним здібностям, культурним і моральним характеристикам [1, с. 11].

Життєва доля доктора історичних наук, професора С. Е. Баженової є цілковитим підтвердженням слів одного з найславніших вчених світу – шведського біолога Карла Ліннея, який підкреслював, що походить із простої родини, і писав: “З маленької хатинки може вийти велика людина” [2, с. 2]. Вона народилася 1 вересня (в офіційних документах – 5 вересня) 1947 року в м. Городок Хмельницької області. Дитинство доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова згадує з особливою теплою. У її родинному колі панувала довіра, доброзичливість, повага до батьків. Від них Стефанія Едуардівна успадкувала мелодійну дикцію, струнку поставу, симпатичну вроду, міцний характер, скромність, вимогливість, працелюбство, самодисципліну, цілеспрямованість. До батька, Едуарда Станіславовича та матері Генуефи Францівни Стефанія зверталася тільки на Ви. Виховання дітей у цій сім'ї відбувалося у

кращих традиціях українського та польського народу. Діти вивчали свій родовід, історію, культуру, звичаї рідного краю. Саме у батьківській хаті доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова отримала свої перші уроки справедливості, навчилася поважати гідність людини, цінувати її працю.

Дочка виявилася дуже вдячною своїм батькам. Дійсно сильні й мужні, вони, глибоко усвідомлюючи обов'язок перед дітьми, навчили їх збагачувати своє життя не тільки матеріально, а й духовно. Батьки прищепили їм почуття гідності, віру в людину, щедрість, доброзичливість, принциповість. Стефанія Едуардівна перейняла від них їх найкращі людські якості, а головне – жадібність не до багатства, а до знань, творчої праці, здатність зрозуміти ближнього і готовність прийти йому на допомогу.

Спочатку Стефанія навчалася в семирічці на Мархлівці – околиці Городка. На уроках була сумлінною ученицею, а поза школою верховодила ватагами однолітків. 1965 року завершила середню освіту в Городоцькій ЗОШ № 1. Цього ж року успішно витримала конкурсні іспити і вступила на відновлений 1964 року історичний відділ історико-філологічного (з 1968 року – історичного) факультету Кам'янець-Подільського державного педінституту (нині – національний університет імені Івана Огієнка). Наприкінці першого курсу остаточно визначилася в своїх історичних уподобаннях. Це була археологія. Талановитий студент завжди знаходив підтримку викладачів. Помітив і підтримав потяг студентки до науки і відомий вчений-археолог доктор історичних наук, професор І. С. Винокур.

Усі літні канікули працювала в археологічних експедиціях під керівництвом І. С. Винокура та видатних учених С. О. Бібікова, Б. Й. Довженка, М. О. Тиханової, Д. І. Телегіна, А. Т. Сміленко, Т. Г. Мовші. Зібрані під час розкопок матеріали опрацьовувались та узагальнювались у наукових доповідях, з якими Стефанія Едуардівна виступала на міжнародних студентських археологічних конференціях в Московському університеті імені Михайла Ломоносова (1966, 1967 рр.) й отримала Почесні грамоти оргкомітетів цих форумів. На останньому четвертому курсі підготувала і захистила дипломну роботу “Черняхівська культура на Поділлі” (науковий керівник – професор І. С. Винокур), визнану однією з кращих на історичному факультеті.

Отримавши 1969 року диплом учителя історії та суспільствознавства, працювала в Кам'янець-Подільському

історичному музеї-заповіднику археологом, науковим співробітником, від 1975 року – завідувачем відділу, у 1984–1996 роках – директором. Багато зробила для розбудови закладу та його експозицій, керувала роботою експедиції з археологічного вивчення Глібівського давньоруського городища IX–XI ст. в Новоушицькому районі (1972–1983), досліджувала історико-архітектурні пам'ятки Старого міста Кам'янця-Подільського, зокрема фундаменти Іоанно-Предтечинської церкви (1980–1985).

Дієво займалася організацією реставраційних робіт в замку-фортеці, кафедрального собору св. Петра і Павла та інших пам'яток Старого міста, домоглася виділення окремого будинку, його капітального ремонту для зберігання музейних фондів. Як з'ясувалося, фондосховище тоді було одним з кращих з-поміж музейних закладів України.

Відомий історик доктор історичних наук, професор В. С. Прокопчук відзначає особливу роль Стефанії Едуардівни в долі знайденого цінного скарбу в Святомиколаївському вірменському костелі Старого міста. Відомо, що в середині 30-х років XX ст. ця унікальна пам'ятка духовної культури і архітектури була знищена, а її священнослужителі репресовані тоталітарним атеїстичним режимом. 1985 року в уцілілій від вибуху дзвіниці костелу здійснювалися реставраційні роботи і в її підлозі робітники виявили захovanу діжку, наповнену золотим і срібним церковним начинням (чаші, різноманітні хрестики, мотиви), ювелірними прикрасами, медалями, намистами тощо. Професор С. Е. Баженова, як спеціаліст дала кваліфіковану експертну оцінку скарбу, а, головне, найбільш цінні пам'ятки відібрала для музею і не допустила їх вивезення до спецсховищ Москви та Петербурга. На той час це був сміливий крок [3, с. 237].

Досить напруженими і нелегкими в діяльності Стефанії Едуардівни були 1990 роки, пов'язані з постановням незалежної Української держави. Потрібно було реформувати музейну справу, замінювати застарілі музейні експозиції, які несли в собі ідеологію попереднього режиму. Першим кроком на цій стежі стало урочисте відкриття 1991 року у фортеці за її ініціативи нової експозиції з етнографії Поділля, яка за змістом і дизайном оформлення, отримала схвальні відгуки музейників, критиків та особливо туристів і екскурсантів. Хоча в складі музею ще з 1970 років діяв стаціонарний художній відділ у приміщенні колишньої духовної семінарії в Старому місті, директор домоглася відкриття ще одного мистецького

салону на вулиці Соборній Нового плану. Разом це дозволило майже щомісячно влаштовувати вернісажі як місцевих, так і заїжджих художників, оригінальні експозиції старожитностей з фондів Києво-Печерської Лаври та інших центральних музеїв України. Популярністю користувалися також змінні експозиції в приміщенні міської Ратуші.

Водночас Стефанія Едуардівна дбала, щоб міський історичний музей був науковим осередком. Вона виступила організатором науково-практичної конференції з відзначення 100-річчя від дня заснування Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника (1990), перших всеукраїнських наукових конференцій “Проблеми етнографії Поділля” (1986, 1992), всеукраїнського наукового симпозіуму “Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження”, присвяченого 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького(1995) та низки інших краснавчих форумів. Відтоді стала дійсним членом Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка, творчо працювати в контексті завдань наукової школи академіка Української академії історичних наук і члена-кореспондента Міжнародної слов'янської академії наук Л. В. Баженова “Історичне красназнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України” [4, с. 24–31].

За активної участі Стефанії Едуардівни 1986 року було вперше відзначено День міста Кам'янця-Подільського, проводились міжнародні та всеукраїнські фестивалі в Старому місті та на валах фортеці. Чимало зробила вона для реставрації кам'янецького замку, відкриття нових музейних експозицій, художньо-мистецьких виставок, поповнення старожитностями музейних фондів й перетворення музею у важливий науковий, культурно-просвітницький та туристичний центр України. Історичний музей-заповідник отримав сертифікат другої категорії, а директор стала членом ради директорів музеїв України при Міністерстві культури України.

Доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова є членом редакційних колегій “Хмельниччина: Дивокрай”, “Краснавець Хмельниччини” та інших науково-краснавчих збірників, які видаються Центром дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка.

З 1997 по травень 2012 р. працювала в Центрі дослідження історії Поділля в складі Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка Інституту історії України НАН України та Хмельницького інституту післядипломної педагогічної освіти науковим співробітником, з 2003 року – старшим науковим співробітником, з 2010 – провідним науковим співробітником, очолювала сектор історії культури Поділля. Підготувала під науковим керівництвом завідувача кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка доцента М. Б. Петрова кандидатську дисертацію «Юзеф Антоній Ролле в громадському, науковому та просвітницькому житті Правобережної України другої половини XIX століття», яку захистила в спеціалізованій вченій раді Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича в червні 2001 р. В ході захисту виникла досить активна дискусія, що засвідчила її високу ерудицію, аналітичний підхід до важливих концептуальних проблем розвитку історичної науки.

У лютому 2010 р. у тій же спеціалізованій вченій раді С. Е. Баженова успішно захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук на тему «Проблеми історії та культури України в історико-краєзнавчих і художніх творах представників “української школи” в польській літературі 1820–1890 років». (Науковий консультант – доктор історичних наук, професор О. В. Добржанський, офіційні опоненти – доктори історичних наук, професори О. П. Григоренко, Л. О. Зашкільняк, Ю. І. Макар). Обидві дисертації розглядають розвиток краєзнавчого руху, висвітлення регіональної історії України в наукових працях та художній літературі на прикладі Поділля, Волині і Київщини. Захист докторської дисертації С. Е. Баженовою викликав широкий науковий резонанс. Актуальність теми підсилювалася тим, що діяльність “української школи” зацікавлювала в основному українських, російських і польських літературознавців XIX – початку XXI ст., але по суті випала з поля зору історичної науки, що заклало своєрідну “білу пляму” і поставило її обабіч вивчення одного з важливих аспектів українсько-польських стосунків XIX ст. Важливо те, що польські літератори-україністи широко зверталися в своїй творчості до різних періодів історії України, використовували українську етнологію, фольклористику, краєзнавство, джерела, подавали власну інтерпретацію описуваних і зображуваних подій, які потребують

оцінки сучасної української історіографії. У такому контексті тема дисертації є новою науковою проблемою для сучасної історичної науки.

Аналіз дисертації дає підстави стверджувати, що об'єктивними причинами виникнення і становлення “української школи” в польській літературі були: а) ліквідація в 1795 р. державної незалежності Речі Посполитої і перехід Правобережної України до складу Російської імперії. Місцева польська меншина, з якої здебільшого походили польські літератори, змушена була пристосовуватися до нових умов існування й змінювати усталені погляди на українську націю; б) польський національно-визвольний рух, повстання у Королівстві Польському 1830–1831 та 1863–1864 рр., які поширилися в Правобережну Україну, спричинили пошуки з боку демократичних кіл шляхів польсько-українського примирення і злагоди; в) З 20-х років XIX ст. польські літератори здійснили своєрідний похід в український народ (хлопоманство), захопилися вивченням його історії, етнології, фольклору; г) поширення в Правобережній Україні польської освіти в першій третині XIX ст., культурно-освітня діяльність Кременецького ліцею на Волині, випускники якого створили ядро “української школи”.

Доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова приходить до висновку, що історичне значення “української школи” в польській літературі XIX ст. полягає в тому, що, незважаючи на розбіжності в поглядах її авторів на минуле і дійсність України, саме її представники вперше побачили і відкрили для європейської цивілізації, у першу чергу польському суспільству, світ України з її історією, культурою, самобутністю та ментальністю, обґрунтували і запропонували визнати український народ самодостатньою нацією, його право на свободу і державність. У такому плані ця школа ще у XIX ст. торувала шлях до порозуміння, добросусідства, економічного, політичного і культурного співробітництва між Україною і Польщею. Ці ідеї найповніше втілюються і реалізуються в наші дні.

Доцільно визнати, що витoki “української школи” в польській літературі XIX ст. були українські. Переважно українське походження, життя на українсько-польському пограниччі її представників, українська історія, етнографія, фольклор, природа, які лягли в основу їх творчості, зробили цю школу надбанням не тільки польської культури, а й культури України.

З метою поширення знань про діяльність “української школи”

польських літераторів XIX ст. у нинішньому суспільстві доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова пропонує здійснити переклади і видання вибраних творів її представників для потреб загальної і вищої школи, підготувати відповідний хрестоматійний матеріал, ввести їх до навчальних планів історичних та культурологічних дисциплін. Варто в місцях проживання в Україні авторів увічнювати їх пам'ять, створювати меморіальні музеї, пам'ятники, відкривати меморіальні дошки, називати вулиці їх іменами тощо. Така державна етнонаціональна політика глибше сприятиме подальшому зміцненню дружби і добросусідства між обома народами, позитивно позначиться на житті польської національної меншини в Україні [5, с. 25–30].

В травні 2011 р. Стефанія Едуардівна прийняла запрошення ректорату Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка і працює на посаді професора кафедри управління персоналом та туризму. Вона викладає навчальні дисципліни “Історія туризму”, “Туристичне країнознавство”, “Музеезнавство” на відділенні туризму економічного факультету та культурологію в Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти. Багато мандрує. З туристичною метою відвідала Грецію, Італію, Іспанію, Францію, Англію, Німеччину, Норвегію, Швецію, Данію, Румунію, Болгарію, Туреччину, Мальту, Туніс та інші зарубіжні країни.

Наукова діяльність доктора історичних наук, професора С. Е. Баженової гідна подивування. Перелік її наукових праць містить понад 300 назв. Частина з них опублікована за кордоном. Багато з них стали класичним надбанням світової історичної науки. Науковий авторитет доктора історичних наук, професора С. Е. Баженової стрімко зростає з роками напруженої праці. Значний науковий резонанс наукової спільноти викликали монографії: “Юзеф Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість”. – Кам'янець-Подільський, 2001; “Юзеф Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість”. Видання 2-ге, доповнене. – Кам'янець-Подільський, 2002; “Юліуш Словацький і Україна”. – Кам'янець-Подільський, 2004; “На шляху реалізму. Історія України у творчості представників “української школи” в польській літературі 40–90-х років XIX ст.”. – Кам'янець-Подільський, 2006; “Від романтизму до реалізму. “Українська школа” в польській літературі 20– 90-х років XIX ст.: етапи діяльності, історія України в творчості її представників”. – Кам'янець-Подільський, 2009;

“Ю. І. Крашевський і Україна”. – Кам’янець-Подільський, 2011. На ці монографії з’явилися схвальні рецензії в багатьох авторитетних виданнях [6, с. 142].

Доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова стала бажаним доповідачем на вітчизняних і міжнародних наукових конференціях. Вчена гідно представляла Україну з науковими доповідями на всесвітніх конгресах, конференціях та інших міжнародних наукових форумах в багатьох європейських країнах. Стефанія Едуардівна відразу звертає увагу до себе керівників делегацій вільним володінням польською, чеською, словацькою, болгарською мовами, ерудицією, глибоким знанням питань, що обговорюються. Вона вміє бути цікавою і привабливою для інших. Її знають і шанують добре знані в своїх країнах і в наукових колах світу вчені – Л. Винар (США), А. Граціози (Італія), З. Когут (Канада), Б. Флоря (Росія), А. Шарков (Білорусь). Особливо тісні творчі контакти склалися з такими польськими істориками, як П. Кроль, П. Гаврон, Л. Корчак, Е. Миронович, Р. Ковальчик, М. Нагельський, К. Бобятинський, А. Поппе, Д. Домбровський, А. Стемпнік, М. Старжинський, С. Срока, А. Банах, Я. Тенговський, М. Антонець. Упродовж багатьох років Стефанія Едуардівна підтримує тісні ділові контакти з такими відомими вітчизняними істориками, як В. Смолієм, П. Толочком, О. Гуржієм, В. Даниленком, В. Шандрою, Т. Чухлібом, С. Кульчицьким, В. Литвином, О. Ресентом, В. Верстюком, М. Котляром, В. Ричкою, Л. Зашкільняком, П. Гай-Нижником та іншими.

Держава високо оцінила наукові заслуги своєї славної дочки. В її сімейному архіві серед численних нагород зберігаються особливо дорогі для неї Почесні грамоти Інституту історії України НАН України та грамоти Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [7].

Наукова, педагогічна, громадська і організаторська діяльність доктора історичних наук, професора С. Е. Баженової органічно поєднується з духовним багатством її душі. В Стефанії Едуардівні надійний тил, що сприяє повному розкриттю фізичного здоров’я і морального стану. Вірним і надійним супутником впродовж кількох десятиріч є чоловік Лев Васильович Баженов. Вони навчалися в одному ВНЗ, там і познайомилися. Ось вже кілька десятиліть вони живуть у повній гармонії, в мирі і злагоді. З плином літ, в бурхливому життєвому морі, за суєтою суєт вони не розгубили своїх почуттів. З

кожним прожитим днем вони стають ще ніжнішими і романтичнішими. “Я вдячний своїй дорогій Стефі за щастя, яке вона дарує мені”, – зазначає Лев Васильович. Лева Васильовича поєднує з дружиною духовне багатство, радість спілкування, єдине розуміння подолання проблем, що неминуче виникають у подружньому житті. Вони живуть дуже насиченим, але надзвичайно цікавим життям. Л. В. Баженов відомий український історик, доктор історичних наук, заслужений працівник освіти України, відмінник освіти України, професор Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Добрими і щирими людьми виростило подружжя Баженових своїх дітей. Син Олександр Львович і дочка Валентина Львівна кандидати історичних наук. Кандидатом історичних наук є і зять Андрій. Син Олександр вже третій рік у докторантурі, дочка Валентина незабаром також це здійснить. Як зазначає доктор історичних наук, професор Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича П. П. Брицький, це буде, мабуть, єдиний випадок в Україні, коли і батьки, і діти будуть докторами історичних наук [8, с. 17]. Особливо радують подружжя Баженових онуки Саша, Максимко, Софійка та Андрійко.

У таких людей, як доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова, життєвий принцип: якщо штурмувати, то лише вершини, якщо ставити завдання, то лише реальні і неодмінно домагатися їх виконання, уміти повноцінно жити й завжди залишатися людиною. Вона уособлює собою кращі риси українського народу, заслуживши загальне визнання наукової громадськості як подвижник науки. Попри великі наукові здобутки, високі нагороди, Стефанія Едуардівна залишається взірцем скромності для всіх оточуючих. Високий професіоналізм, наукове сумління і принциповість, чітка громадянська позиція, вимогливість у поєднанні зі щирістю і доброзичливістю притягують до Стефанії Едуардівни як її колег, так і студентську і аспірантську молодь.

Доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова усім своїм єством, усією душею віддана Україні. Це трибун, державотворець, борець, громадянин, людина, яка не може миритися з неправдою та несправедливістю. Від цього їй не завжди легко і комфортно в житті, вона зазнає багато душевних страждань. Але інакше жити вона не може. Стефанія Едуардівна не стала дуже багатою матеріально, але духовно, творчо, науково вона є надзвичайно багатою людиною. Як річка в час весняної повені вбирає в себе потужні потоки життєдайної

води і наповнює своє русло могутньою енергією, так і доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова сповнена творчими планами, реалізація яких сприятиме зміцненню молодой Української держави. Такою людиною по праву можуть пишатися український і польський народи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Попович М. Еліта як соціальний феномен // Еліта і цивілізаційні процеси формування націй. – К., 2006. – С. 11.
2. Вервес Ю. Карл Лінней. Король систематики // Україна молода. – 2007. – 7 черв. – С. 2.
3. Прокопчук В. С. С. Е. Баженова – єдина на Хмельниччині жінка – доктор історичних наук // Духовні витоки Поділля: жінки в історії краю / Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2012. – С. 237.
4. Стефанія Едуардівна Баженова // Історичне краєзнавство і проблеми регіональної історії Правобережної України (наукова школа). Біобібліографічний показник. Серія: Наукові школи ун-ту. Вип. 12. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 24-31.
5. Баженова С.Е. Проблеми історії та культури України в історико-краєзнавчих і художніх творах представників “української школи” в польській літературі 1820–1890-х років. Автореф. дисер. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук. – Чернівці, 2010. – С. 25-30.
6. Григоренко О. П. Доктор історичних наук, професор С. Е. Баженова – сучасний український історик // Краєзнавець Хмельниччини. – Науково-краєзнавчий зб. – Вип. 4. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 142.
7. З родинного архіву доктора історичних наук, професора С. Е. Баженової.
8. Брицький П. Лев Васильович Баженов – активний організатор краєзнавчої роботи з дослідження Поділля // Завальнюк О. М., Прокопчук В. С. Лідер наукової школи. До 65-річчя від дня народження і 40-річчя науково-педагогічної праці професора Л. В. Баженова. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 17.

В. А. Захар'єв,
комунальний заклад культури
“Хмельницький обласний краєзнавчий музей”,
здобувач кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету
ім. І. Огієнка

**“ICH? NASZE? WSPOLNE? – ZAPOMNIANE DZIEDZICTWO /
ЇХ? НАШЕ? СПІЛЬНЕ? – ЗАБУТА СПАДЩИНА”: ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКИЙ ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ПРОЕКТ З РЕСТАВРАЦІЇ
ПРАВОСЛАВНИХ ЦВИНТАРІВ НА ПОДІЛЛІ**

По два тижні в серпні 2011 та 2012 рр. у селах колишньої Миньковецької держави, що на рубежі XVIII–XIX ст. об'єднувала частину сіл Дунаєвцького та Новоушицького районів Хмельниччини, працювали польські волонтери. Вони приїхали сюди з різних куточків сусідньої країни з важливою місією – допомогти навести порядок на старих кладовищах та передати свій досвід реставрації кам'яних хрестів і надгробків [1; 2]. Зауважимо, не на католицьких, а православних та єврейських, адже переважна більшість із них нащадки польських українців.

Організували акцію польське товариство каменярів “Магурич” – так звуть гору у польських Карпатах, де видобувають високоякісний вапняк для хрестів, пам'ятників та культових скульптур. Кошти на експедицію вони отримали від Польсько-Американського фонду Свободи, виборовши перемогу в тендерному конкурсі програми РІТА – “Перетворення у регіоні”, яку реалізовує фонд “Освіта задля демократії”. Девізом експедиції обрали проникливі слова “Іхне? Наше? Спільне!!!”. Волонтерів очолив керівник “Магурича” Шимон Модзієвський.

З української сторони їхніми партнерами стали науково-дослідний центр Мархоцькознавства – підрозділ Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка, який очолює автор, і Музей історії міста Хмельницький на чолі з тодішнім директором Ігорем Западенком. Підбором вітчизняних волонтерів займався археолог і відомий фольк-рок-співак Павло Нечитайло.

За два сезони відремонтовано понад 70 надгробків, хрестів та

мацев. Зокрема, спільними зусиллями завершено реставрацію православного цвинтаря середини XIX ст. с. Притулівка Дунаєвецького району, половини православного цвинтаря с. Отроків Новоушицького району, де перше поховання було здійснене ще 1811 року, єврейського цвинтаря початку XVIII ст. с. Тимків Новоушицького району.

Справжньою сенсацією сезону виявилися залишки давнього православного цвинтаря в частині с. Тимків, що зветься Старики. Тут лежать останки людей, які жили у XVII ст., і були свідками татарських набігів, козаччини та турецького нашествя на Поділля.

Зауважимо, що священники місцевих православних церков Московського та Київського патріархатів і ксьондз Голозубинецького костелу благословили учасників та відправили панахиди по померлих. Діяльність товариства “Магурич” належно оцінили Новоушицька райдержадміністрація та райрада, які нагородили організацію грамотами і цінним подарунком. Не залишилися осторонь і виконкоми Отроківської та Малопобіянської сільських рад.

Відзначили вони і артистів хмельницького молодіжного театру “Територія” під керівництвом Дмитра Левицького.

Участь служителів Мельпомени у проекті – обов’язкова його складова.

Співпраця поляків і подолян розпочалася у серпні 2011 року, коли артисти підготували оригінальний сценарій та продемонстрували безпосередньо на притулівському цвинтарі власне бачення поховального обряду, який запровадив граф-реформатор. 2012 року вони ж представили жителям Отрокова і довколишніх сіл інсценівку фрагменту традиційних у Миньковецькій державі І. Мархоцького обжинків – свята Церери.

По завершенню робіт польські друзі, вважаючи, що потрібно не допустити, щоб на цих цвинтарях знову запанували ситуація, яка була досі, запропонували звернутися до управління культури, релігії та народностей обласної державної адміністрації з пропозицією, взяти ці об’єкти під охорону держави.

У планах ентузіастів на наступний сезон – розчищення території та реставрація усипальниці Ігнація Мархоцького в Отроківському яру, яку знищили комуно-атеїсти в середині 50-х років XX століття. Щоправда, польська сторона ще має вирішити зі своїми спонсорами: чи можливо таке в рамках конкретного проекту. А щоб аргументи були вагомішими районна влада Новоушиччини пообіцяла посприяти

волонтерами, нинішній володар Отроківського маєтку Ігор Скальський – будівельними матеріалами і коштами.

Таким чином, волонтерські настрої жителів сусідньої держави допомогли зробити добру справу для України. Таку співпрацю варто продовжувати і ширше залучати до неї місцеве населення.

Список використаних джерел та літератури:

1. “Ich?Nasze?Wspolne? – zapomniane dziedzictwo/Їх?Наше?Спільне? – забута спадщина”. – Biecz, 2011. – 46 с.
2. Цвинтар. Місце (не) присутніх. [За ред. Ольги Соляр]. Новиця, 2013. – 168 с.

Л. Т. Іванішина,
*регент Архієрейського хору
Свято-Покровського кафедрального
собору м. Хмельницького
старший викладач факультету мистецтв
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

“ПОЮ БОГУ МОЕМУ ДОНДЕЖЕ ЕСМЬ” – З ІСТОРІЇ АРХІЄРЕЙСЬКОГО ХОРУ СВЯТО-ПОКРОВСЬКОГО КАФЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ м. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

*Правильное церковное пение - это
излияние вовне внутреннего
духовного состояния.
Старец Паисий Святогорец*

Багато слів можна сказати про красу церковних піснеспівів, їх естетичні і духовні цінності. Великі візантійські богослови Іоан Златоуст і Василій Великий, які жили в IV ст. н. е., відмічали позитивну дію церковного співу на людину: “Ничто так не возбуждает, не укрепляет так духа, ничто так не отражает его от земли и из телесных, ничто так не наполняет любовью к мудрости и равнодушием к житейским делам, как пение стройное, как песнь священная, сложенная по правилу рифма”, – писав Іоан Златоуст [1, с. 19].

Слова святителя Василя Великого, сказані про псалмоспів,

можуть бути віднесені до церковного співу в цілому: “Псалом – души, раздаятель мира. Он смягчает раздражительность... Псалом – посередник дружбы единение между далекими и примирение враждующих... Посему псалмопение доставляет одно из величайших благ – любовь, изобретая совокупное пение, узла к единению, и свод людей в единый согласный лик” [2].

Про благотворний вплив церковних піснеспівів на людину, який проводить її в стан захоплення і трепету, писав диякон придворного Сретенського собору Московського Кремля Іван Корнєєв: “Музыка делает церковь красивой, украшает прекрасной стройностью божественные слова, веселит сердце, делает радость душе во время святых песнопений” [3]. Важко переоцінити роль і значення церковного хору під час Богослужіння. Протоієрей Анатолій Правдолюбів про релігійні завдання церковного хору писав: “Висока, божественно велика задача поставлена перед церковным хором. Он должен возбуждать дух верующих к молитве, объединять в ней всех молящихся, восхищать к небу их сердца, отрешая их от всякого житейского попечения”. Архімандрит Матвей (Мормиль) писав: “Я считаю, что церковное пение – это богослужение. Поя – служи! Служа – пой!” [4].

Історія Архієрейського хору Свято-Покровського кафедрального собору розпочалась з кінця 80-х років минулого століття. Створений він був з ініціативи архімандрита Андрія. Людини високої духовності і безмежно закоханої в церковні піснеспіви. Перша участь хору в Богослужінні відбулась 14 жовтня 1988 року на свято Покрови Пресвятої Богородиці.

Непростим був шлях становлення хору. Адже, незважаючи на те, що не всі півчі були професійними музикантами, вони не були обізнані зі специфікою виконання церковної музики – особливості сфери хорового співу, який має свої стильові особливості.

Стильова точність церковних творів багато в чому залежить від глибини осмислення змісту словесного тексту. Співати “розумно” – одна з головних вимог церковного співу. Тому церковним піснеспівам притаманні не зовнішні прийоми виразності, поверхові фразування, різні перепади нюансів, штрихів, а природність і простота, чистота і піднесеність, сердечність, щирість і благодійність. Проникливість у зміст цієї музики ускладнюється тим, що вона написана на церковнослов’янській мові, яка вимагає такої ж ретельної розшифровки, як будь-який іноземний текст. Наступна стильова

особливість церковної музики пов'язана з виразністю вимови і подачі слова.

Літургічна манера читання повинна зберігатись і в співочій практиці. По церковнослов'янськи слово вимовляється так, як пишеться. Наприклад, “припадем”, а не “припадём”; “убоятся”, а не “убояца”; “святого”, а не “святово”. Правильне відтворення церковнослов'янського тексту, розуміння його смислового навантаження і фразування, донесення краси кожного слова і точна його артикуляція є важливим моментом у виконанні православної музики, так як сама вона виникла зі слова як посилення його впливу, підкріплення його суті. Важливою стильовою особливістю є формоутворення. Так як церковний спів нерозривно пов'язаний зі словом, то він відрізняється від музики своїми формами, а відповідно і художніми законами, які в ній діють.

Не всі загальноприйняті закони музики і не в повному обсязі підходять до церковного співу. Так, наприклад, закон симетричного ритму, в більшості випадків, не може бути вжитий до православної музики. Це обумовлено вільним текстовим ритмом, де нема рівномірного чергування наголошених і ненаголошених складів, і де піснеспів не пов'язані з ритмічним рухом. Особливості літературного тексту часто не дають можливості укласти його у симетричні рамки тактів, групувати музичні фрази і періоди, створювати класичні традиційні форми співвідношення частин тощо. Тому при виконанні церковної музики необхідно звертати увагу на формоутворюючу роль тексту і необхідність точного характерного акцентування. Це особливо важливо в речитативах. Питання форми тісно пов'язані з проблемою темпу виконання церковної музики.

Як уникнути маршоподібності легковажності у більш швидких частинах піснеспівів? Як правильно передати повільний плин церковного часу? І тільки вивчення традицій виконання церковних піснеспівів, розкриття їх внутрішнього змісту, проникнення в характерний стрій і настрій творів допомагають знайти вірний виконавчий темп. Особливо важлива сторона виконавства – звук. Простота, натхненність, легкість, ніжність, мінімум вібрації – ось основа для виконання церковних творів. І тільки занурення в атмосферу духовності, стремління до втілення високих образів, закладених у піснеспівах, відповідальне відношення до тексту, природна виразність допоможуть у знаходженні справжніх звукових фарб. Усьому цьому повинні були навчитися учасники хору. А ще

ознайомитись і вивчити різні види виконання церковних піснеспівів: антифонний, епіфонний, респонсорний, стихири, тропарі, кондаки та інші. Тобто вивчити богослужбовий спів, що утворює в рамках вокальної музики автономію, яка має свої власні естетичні закони, і в якій є свої керівні лінії, обов'язкові тільки для цієї грані мистецтва. Першим регентом Архієрейського хору став Цололо Микола Анатолійович, високопрофесійний музикант, регент у третьому поколінні, саме він зумів закласти міцний фундамент, на якому формувався і професійно зростав церковний хор. Зі спогадів перших учасників хору: “приходилось багато працювати, репетиції проводились щодня, безсонні ночі переписування нот, і вивчення незнайомих текстів на церковнослов'янській мові”. Але велике прагнення до пізнання нового, любов до церковних піснеспівів допомагали долати труднощі. Згодом колектив став знаним у місті. Багато людей йшли в храм, щоб послухати хор.

З 1995 року з Благословення Митрополита Хмельницького та Старокостянтинівського Антонія починається нова сторінка діяльності Архієрейського хору. Він, крім богослужіння починає займатись концертно-просвітницькою діяльністю: в бібліотеках та культосвітніх закладах міста, в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, перед курсантами та особовим складом Національної Академії прикордонних військ.

Яскравою сторінкою діяльності хорового колективу стала участь у міжнародному фестивалі православних церковних хорів “Глас Печерський” (м. Київ 2004 р.). Після цього було випущено диск із записом творів у виконанні Архієрейського хору, діяльність якого висвітлювала місцева преса та місцеве телебачення. Хор нагороджений Архієрейською грамотою за старанні труди у славу святої Церкви, грамотою Національної Академії Прикордонних військ України ім. Б. Хмельницького за плідну співпрацю та значний внесок у справу виховання особового складу, Почесною грамотою міського відділу культури за розвиток і популяризацію духовної пісні.

Сьогодні це високопрофесійний хоровий колектив, знаний не тільки у Хмельницькій та Старокостянтинівській Єпархії, але й за її межами. Він користується любов'ю і повагою у хмельничан та гостей міста. “Востани слава моя, востани псалтирю и гусли: востану рано. Исповемся тебе в людех, Господи, пою Тебе во языцех” (Пс. 107, 2–4).

Список використаних джерел та літератури:

1. Цит. Пол. Олсуф'єв Ю. Заметка о церковном пении // Московский журн. – 1992. – № 3. – С. 19.
2. Молитвослов православний. – М., 1988.
3. Рогов А. Музыкальная эстетика России XI–XVIII ст. – М., – 1973. – С. 124.
4. Московская регентско-певческая семинария // Сб. материалов 1998–1999 гг. – М., 1999. – С. 89.
5. Протоиерей Металлов В. Очерк истории православного церковного пения в России. – М., Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1995 – С. 70.
6. Рупова С. А. Беседы о церковном пении. – М., 1999. – С. 223.
7. О церковном пении // Сб. статей. – М. : Талан, 1997. – 150 с.

Н. В. Бабій,

*викладач кафедри теорії
та практики туризму*

Хмельницького інституту МАУП

СОФІЯ РУСОВА – СПОДВИЖНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

*“Бути гарним педагогом – це бути справжнім
реформатором майбутнього життя України,
бути апостолом Правди і Науки”
Софія Русова*

Відродження й розвиток української педагогіки в самостійній українській державі стало насущною проблемою нашого часу. Приклад життя й творчості, педагогічна й просвітницька діяльність, творча спадщина видатних вітчизняних педагогів, заборонених чи навмисно замовчених тоталітарним ладом, відіграє в цьому процесі визначальну роль. Це тим більш важливо, що Україна багата на талановитих педагогів, які заслужили світової слави й честі не тільки в своїй вітчизні, але у всієї світової цивілізації.

Історія розпорядилася так, що український народ на багато століть втратив свою незалежність і державність. Але в умовах чужої окупації він самостійно боровся за відновлення своєї держави, за збереження національної культури і національної школи.

За українську освіту боролися багато синів та дочок України, які представляли всі сфери української спільності. Серед них особливою постаттю була Софія Федорівна Русова. Вона відіграла визначну роль у розвитку педагогічної освіти на Україні.

Ім'я Софії Русової стає зіркою першої величини у світлому сузір'ї видатних українських педагогів-сподвижників рубежу XIX–XX ст. Воно належить до плеяди класиків української педагогіки. А її багатюща творча спадщина увійшла в золотий фонд педагогічної науки й завжди актуальна.

Цілком по-сучасному сприймається нині, як і колись, заклик Софії Русової працювати на благо українського народу. “Життя не жде: воно кличе нас до роботи. І доля, щастя нашого народу залежить від того, як ми проведемо в життя дороге, велике гасло: вільна національна школа для виховання вільної, свідомої, дужої нації,” – зазначала Русова.

Життя, діяльність і творчість С. Русової – подвиг в ім'я України та українства. С. Русова – видатний український педагог, видавець, письменниця, активна громадська діячка, щира подвижниця української національної культури й стійкий борець за самостійну Українську державу, організаторка національного руху українського жіноцтва. Вона створила надзвичайно цікаві й глибоко наукові твори про українське дошкілля й український національний напрямок виховання дошкільнят і молодших школярів [2].

Дочка французьки і шведа. її батько – Федір Ліндфорс – був ад'ютантом у губернатора Омська. Одружившись, придбав на Чернігівщині садибу. Софія була п'ятою дитиною. Її дитячі роки пройшли серед чудової природи, в оточенні людей, які дотримувались українських народних звичаїв. Сім'я Ліндфорс підтримувала добрі стосунки з селянами. Все це, безумовно, благотворно впливало на Софію, на формування її світогляду та ставлення до українського народу. Вона вважала Україну вітчизною, не мислила своєї долі поза нею.

В 10-річному віці Софія з родиною переїхала до Києва. Навчалася у Фундуклеєвській гімназії, яка вважалася на той час чи не найкращою.

Захопилася педагогічною роботою. Бувала у Фребелівській школі. Збирала педагогічну спадщину Фребеля за кордоном. Гаслом своєї діяльності взяла його заклик “Прийдіть, будемо жити задля

наших дітей”. У цей час з’являються і поширюються дитячі садки в Україні [1].

В суспільстві зростає інтерес до цієї справи. Разом з сестрою Марією Софія відкриває у вересні 1871 р. один із перших приватних дитячих садків у м. Києві на вулиці Старокиївській.

Софія входить у коло української інтелігенції. Підтримує дружні стосунки з родинами Лисенків, Старицьких. У близькому її душі колі української інтелігенції вона зустрічає педагога, етнографа, активного учасника Київської громади Олександра Русова і одружується з ним у 1874 р. у Петербурзі. На весілля були запрошені найближчі друзі подружжя Драгоманових та Лисенків. Михайло Драгоманов надіслав своє благословення, Микола Лисенко подарував присвячену Софії рапсодію [3].

Русови прожили разом 40 років. 1875 р., виконуючи доручення Київської громади, подружжя виїхало до Праги, щоб видрукувати позацензурне видання “Кобзаря” Тараса Шевченка. 1876 р. доручення було виконане і частину накладу переправлено до Росії та Галичини. У Києві Русови беруть активну участь у громадському житті. Відвідують клуб, організований Старицькою-Черняхівською, де вирує національно-культурне життя. Ім’я Софії Русової знаходимо в редколегії “Прогресивного журналу”. Коло неї гуртувалися українські співаки, поети. Відзначення Шевченківських днів супроводжувалося арештами. Неодноразово арештовували й Софію Русову.

Усе своє свідоме життя Софія Русова присвятила справі національного відродження. Вона була серед зачинателів українського жіночого руху, входила до патріотичного середовища Лисенків, Старицьких. Співпрацювала у педагогічному журналі “Світло” (1910–1914), що був дуже популярним серед освітян в галузі дошкільного виховання. Здібна музикантка, математик, Софія Русова робить свій вибір. “Я в ті часи все більше зв’язувалася з педагогікою, – згадує вона. – Виставка дитячих садків у Брюсселі, дім Фребеля – Песталоцці у Берліні дуже захопили мене. Мене притягли до Фребелівського товариства у Києві, і після одного мого реферату, прочитаного там, директор Фребелівського Інституту Флеров, відомий руський педагог, запросив мене викладати курс дошкільного виховання в тому інституті. Він не вважав на те, що я не мала диплома вищої школи, що я не мала лекторського стажу, він просто сказав мені: “Софія Федорівна, ви повинні з наших слухачок зробити справжніх фребелічок. Тепер вони без напрямку”. Так несподівано повернулася я

до педагогіки, якої вже більше не покидала потім. Я вагалася, але віра Флерова в мої сили надала мені певності, і як я вдячна йому тепер за цю віру, яка поставила мене на шлях фахової праці і професури. З яким захопленням віддалася я своїм викладам! Інститут був тоді на Старожитомирській вулиці, виклади були вечором, відносини з слухачами відразу встановились якнайкращі” [4].

Софія Русова очолювала департамент позашкільної освіти в Міністерстві освіти УНР доби Директорії. 1917 р. заснувала перший український дитячий садок. В цей час розробила план розвитку дошкільного виховання України, схвалений міністром освіти Іваном Огієнком. У 1920 р. (коли уряд залишив Київ) викладала педагогіку в Кам'янець-Подільському університеті. Восени 1920 р. залишила центральну Україну. Холодної ночі 65-річна Софія Русова з онукою переходить убрід Збруч і ненадовго оселяється у Львові. В 1922 р. емігрує. З 1923 р. працює професором педагогіки в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі. Там же й помирає в 1940 р. [6].

Софія Русова відома у світі не тільки як педагог, а й як визначна громадська діячка. На жіночих конгресах у Копенгагені, Римі, Парижі вона розповідала про долю жінок в Радянському Союзі.

Русова постійно підтримувала освітянські та громадські зв'язки із Західною Україною. Захоронки працювали за її рекомендаціями. В 1936 р., коли світ відзначав 80-річчя з дня народження та 60-річчя громадської й педагогічної діяльності Софії Русової, товариство “Українська захоронка” щиро приймало її у Львові, влаштувавши силами своїх вихованців урочистий концерт на її честь [7].

Велику увагу в своїй діяльності Софія Русова приділила дошкільному вихованню. У книзі “Дошкільне виховання” (1918) Софія Русова узагальнила матеріали лекторської роботи. В ній викладені теоретичні міркування і критичний аналіз поглядів педагогів минулого та сучасників на виховання дитини дошкільного віку. Софія Русова доводить важливість і необхідність виховання дитини дошкільного віку. У час започаткування суспільного дошкільного виховання її аргументи були вкрай актуальними. Адже не всі ще розуміли, що характер дитини формується в ранньому віці, що вчасно треба створювати умови для розвитку її здібностей.

Зважаючи на вікові особливості дошкільнят, Софія Русова ставить питання про єдність родинного й суспільного виховання. Умови дитячого садка мають бути наближені до умов рідної домівки.

Щоб дитина легко адаптувалася, вихователька має бути така ж близька, як рідна мами, і до того ж добре фахово-підготовлена [8].

У праці “В дитячому садку” (1919) С. Русова накреслила основні вимоги до українського дошкільного закладу [10]:

- має організовуватися на наукових засадах відповідно до сучасних принципів психології та педагогіки;
- має бути пройнятий національним духом, ідеєю праці;
- велике місце належить відводити природознавству та мистецтву, особливо народним творам;
- моральне виховання дітей повинно будуватися з урахуванням національних рис народу;
- виховання в дитячому садку має відповідати соціально-культурним вимогам часу, проте за характером виховної роботи дитячий садок є вільним, незалежним від тих чи інших офіційних вимог, він має бути самостійною суспільно-педагогічною організацією.

Тому великого значення в освітньо-виховному процесі Русова надавала педагогові. Він повинен мати необхідну психолого-педагогічну підготовку, працювати творчо, враховуючи прояви дитячої психіки, спрямовувати розвиток дітей та забезпечувати підготовку їх до подальшого життя. Характеризуючи вимоги до підготовки кадрів саме для українських дитячих садків, Софія Федорівна наполягала на необхідності озброювати майбутніх вихователів знаннями української культури, мистецтва [5].

Рідна мова, культура, наука, духовність – усе це складає загальний тип людини, яка може бути справжньою вихователькою маленької дитини.

У своїх поглядах на національне виховання С. Русова була послідовна й вимоглива. До кінця життя, навіть у роки еміграції, просвітителька відстоювала ідеї українського національного дошкільного виховання, постійно їх пропагувала.

Чиста, мудра й діяльна Софія Русова прийшла у педагогіку наче для того, щоб ствердити право на незалежну думку серед мороку рутини, схоластики й бездуховності. Шістдесят років, відданих педагогіці, залишили нам у спадок кілька осноположних уроків [11].

Підтримувала Софія Русова ідею національного виховання дитини. Націоналізм в його позитивному значенні, який характерний для кожного народу, який проживає в незалежній самостійній державі, ідентичний патріотизмові. Національне виховання – не сумісне з

шовінізмом, це виховання в душі своєї рідної мови, на українських переказах, віруваннях, звичаях історії свого народу, своїй культурі, фольклорній творчості народу. Українська самосвідомість – відчуття задоволення, гордості за приналежність особистості до своєї нації, до своєї держави... Національна самосвідомість формується в сім'ї та школі, коли вони спілкуються рідною мовою, співають і слухають рідні пісні, слухають рідну музику, музику своїх композиторів, свого народу, дотримуються своїх обрядів і традицій [12].

Національна система освіти і виховання має формувати національно свідомих громадян української держави. Ці переконання С. Русової стали нормою її життя, науковою позицією, мірилом справжньої духовної цінності.

Протягом усього життя Софія Русова нерозривно пов'язувала дидактичну діяльність учителя з вихованням дітей. Серед головних виховних завдань учительства в творчому доробку виступають зміцнення дитячої волі як необхідної умови формування свідомого ставлення до своїх обов'язків, розвитку почуття відповідальності, працьовитості. Водночас у працях міжвоєнної доби, особливо в “Дидактиці”, “Теорії і практиці дошкільного виховання”, у статті “Роль жінки у дошкільному вихованні”, наголошується на потребі впливу педагога на громадянське становлення особистості, основою чого виступають громадянські якості самого вчителя. За переконанням С. Русової, педагог-вихователі повинен бути патріотом, “вміти дітям передати цей патріотизм, повний любові до свого народу і позбавлений усякої агресивності, якої-будь ненависті” [3].

Головним завданням педагога С. Русова вважає розвиток самостійності дитини. Треба “не вчити дитину, не давати їй готове знання, хоч би й саме початкове, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття, – щоб очі дитини вміли бачити, вуха дослухатися до всього, рученята вміли заходжуватися й коло олівців, і коло ножиць, і коло глини, й коло паперу”.

С. Русова категорично засуджує бездумну сувору шкільну дисципліну, виступає за панування в навчальному закладі жвавого настрою, веселості, поваги, уваги і любові до дітей.

С. Русова переконана в тому, що в рідній школі розкриватимуться всі природні задатки дитини, яка набуватиме гармонійного розвитку. Це можливо за умов, якщо виховання буде індивідуальним, пристосованим до природи дитини; національним;

відповідатиме соціально-культурним вимогам життя; буде вільним, незалежним від певних вимог на ґрунті громадської організації [4].

Серед найголовніших “цінностей” навчання С. Русова визначила такі: засвоєння знань, в т. ч. соціальних; дисциплінування мислення; розвиток моральності, розуміння відповідальності; пристосування до оточення; почуття “щастя від вчення й од товариства”; почуття задоволення від гармонійного розвитку всіх сил і здібностей тощо.

Отже, за безпосередньою участю С. Русової були розроблені чіткі орієнтири розбудови системи позашкільної освіти, здійснені конкретні кроки для реалізації висунутого нею гасла: “Наука для усіх через активне самостійне навчання” [9].

Список використаних джерел та літератури:

1. Богуш А. А. Біологічне та соціальне у поглядах С. Русової на виховання // Дошк. виховання. – 1996. – № 9. – С. 8-9.
2. Богуш А. А. Використання спадщини С. Русової в духовному вихованні дітей дошкільного віку // Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі / Зб. наук. пр. – Острог, 1998 – С. 191-196.
4. Вербицький В. У. Софія Русова // Паросток. – 1996 – № 1. – С. 35.
5. Герман В. І. берегиня національної школи // Слово Просвіти. – 1996. – №7. – С. 7.
6. Губко О. Т. Формування національної свідомості у світлі ідеї Софії Русової // Рідна шк. – 1992. – № 1. – С. 13-15.
7. Гусак П., Мартіросян Л. Історія педагогіки України. – Луцьк, 1996. – С. 110-113.
8. Дацюк Г. У день Софії. Світлиця // Україна. – 1991. – № 26. – груд.
9. Єрмак В. Український світ Софії Русової // Сіверщина. – 1996. – № 8-17 лют. – С. 1-2.
10. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Русової. – Чернігів, 1996. – 116 с.
11. Зваричевська М. В. Педагогіка Софії Русової // Український журн. – 1994. – № 1. – С. 6-11.
12. Ідеї національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополька: Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 286.
13. Количенко Н. П., Копиленко Н. В. Софія Русова // Рідна шк. – 1991. – С. 68.

ПРИЧИНИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Словник Володимира Даля визначає девіацію як “ухилення від вірного шляху” [2]. Якщо брати до уваги літературу із соціології, психології та педагогіки, то вони надають таке визначення девіантної поведінки (від лат. *seu iagio* – відхилення) – система вчинків, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим або моральним нормам (деструкції, дезорганізуючі відхилення, злочинна, аморальна поведінка); поведінка, яка не узгоджується з нормами, не відповідає соціальним [4]. До основних видів девіантної поведінки відносяться: насамперед злочинність, алкоголізм і наркоманія, а також самогубства, проституція.

Особливо гостро зараз стоїть питання девіантної поведінки серед студентів. Найчастіше на поведінку студентів, в тому числі і девіантну, впливають наступні фактори: вік, транзитивність, соціокультурне середовище існування, специфіка студентського колективу [6].

Студентський вік (16–25 років) – це період інтенсивних пошуків покликання у суспільстві, початку трудової діяльності, вступу в шлюб. З психологічної точки зору, студентам (як і молоді в цілому) властиві максималізм суджень, нетерпимість до думки інших, прагнення до радикальних дій, підвищена емоційність сприйняття. Багато в чому стиль життя, мислення молодих людей, зокрема студентства, визначаються наявністю своєї субкультури, яка формує норми, цінності, зразки поведінки. До вікових характеристик студентства можна віднести і триваючий процес соціалізації, який у сучасній Україні має ряд особливостей: зниження ефективності виховної діяльності основних інститутів соціалізації (держави, сім’ї, освіти) і посилення впливу ЗМІ, яке можна охарактеризувати як негативне [4].

Щодо транзитивності студентської молоді, то вона виражається в його перехідному положенні між пасивним об’єктом турботи держави і активним учасником соціальної дії. Таке положення

створює передумови для девіантної поведінки в її середовищі через те, що, хоч вони все ще виступають в якості об'єкта опіки держави, але разом із тим вже відчують якусь незалежність і намагаються її реалізувати в різних вчинках, не відчуючи, при цьому, відповідальності за них [6]. Поєднання незалежності і безвідповідальності породжує поведінку, що відхиляється від прийнятих норм.

Соціокультурне середовище студентів в основному визначається особливостями взаємодії студентів з іншими групами в системі освіти. На їх поведінку (у тому числі і девіантну), в даному випадку, можуть впливати особливості його структури. З точки зору структури студентство можна розділити на гуманітарне і технічне, бюджетне і контрактне. Передбачається, що для всіх цих груп будуть характерні різні установки, життєві пріоритети, поведінка. Відповідно, ступінь поширеності соціокультурних девіацій, а також їх види будуть різними для цих груп. Важливим соціокультурним чинником, що детермінує поведінку студентів, виступає їх місце проживання. У даному контексті поведінка міської молоді буде істотно відрізнятися від поведінки молодих людей, які приїхали з сільської місцевості [5].

Група студентів та й весь студентський колектив – це невелике соціально організоване групування, відмінними рисами якого можна назвати їх тісну взаємодію, свою, відмінну, динаміку розвитку, засновану на загальних нормах, цінностях, що визначають поведінку кожного окремо члена групи. Е. Дюркгейм стверджував, що всередині однієї і тієї ж соціальної групи відбувається нівелювання свідомості, в силу чого всі думають і відчують однаково [3]. Особливо це актуально для студентського колективу, члени якого в силу свого віку схильні до наслідування. Отже, велика вірогідність того, що поява в студентській групі індивідів, думки і вчинки яких суперечать загальноприйнятим нормам і правилам, призведе до швидкого поширення девіантних форм поведінки серед інших членів групи [5; 6].

Щоб реалізувати певний соціальний контроль за поведінкою студентів, вітчизняні соціологи [4] пропонують ряд способів попередження і корекції девіантності у ВНЗ. Цікавим є спосіб, що використовує функцію соціального контролю. Даний спосіб виокремлює такі три функції: людина, що здійснює певні вчинки; норма, яка виступає в якості критерію девіантності; група (або окремий індивід), що оцінює поведінку [5].

Згідно з цим поділом варто використовувати наступні три способи запобігання та корекції девіантної поведінки в студентському середовищі.

Перший спосіб заключається в створенні якихось оптимальних умов для правової та громадянської соціалізації студентів, тобто активізацію виховної та профілактичної роботи у ВНЗ. В якості пріоритетного напрямку даної роботи має бути створення системи профілактики різних видів девіантної поведінки, що включає в себе цілісне забезпечення процесів соціалізації студентів, організацію їх дозвілля та “вторинної зайнятості”, професійного самовизначення. Важливим аспектом тут виступає випереджаючий вплив на виключення причин виникнення девіантності, за допомогою впливу на ціннісні орієнтації студентів. У зв’язку з цим актуальним видається залучення студентської молоді в різні соціальні акції, благодійні заходи, що дозволяють проявити кращі якості даної соціальної групи [1].

Другий спосіб передбачає вдосконалення соціальних норм і санкцій у вищих навчальних закладах. Зазвичай, соціальний контроль тут здійснюється з допомогою досить “жорстких” інституційних форм (іспити, заліки, ведення обліку відвідування) і припускає використання переважно негативних санкцій (догана, штраф, попередження про відрахування). З метою вдосконалення соціального контролю, бажано переорієнтуватися з негативних санкцій на позитивні (матеріальне заохочення, подяку, відзнаку, тощо), які будуть стимулювати інтерес студентів до навчання, сприяти розвитку самоконтролю і тим самим перешкоджати виникненню осіб із девіантною поведінкою серед студентства [5].

Відповідно до третього способу, передбачається збільшення відповідальності всіх адміністративних інститутів ВНЗ. Цьому причиною є специфіка діяльності адміністрації, яка встановлює багато норм і правил у ВНЗ, контролює їх дотримання, вводить санкції за їх невиконання. У кінцевому підсумку ця структура стежить за рівнем викладання у вищій школі, оцінює поведінку студентів і несе відповідальність за їх виховне, освітнє та культурне вдосконалення.

Враховуючи вищесказане, соціальний контроль у ВНЗ потрібно розглядати як єдиний комплексний процес, який включає в себе оптимізацію виховної та профілактичної діяльності, вдосконалення соціальних норм і санкцій, розвиток самоконтролю студентів і підвищення відповідальності адміністрації.

В свою чергу, окрім ВНЗ, є такі соціальні інститути як сім'я та церква, які можуть позитивно вплинути на корекцію девіантної поведінки серед студентської молоді. А найкращим важелем буде співпраця усіх трьох осередків у вирішенні цієї проблеми. Бо, як показує практика навчальних закладів всередині церкви, де стикаються всі вказані структури, індивідів із девіантною поведінкою практично немає [1; 3].

Отже, відхилення від соціальних норм, незважаючи на велику різноманітність, мають деякі загальні причини, що підтримують їх існування, а часом провідні до їх зростання і поширеності. Особливої гостроти ця проблема набуває в перехідному суспільстві, де всі сфери суспільного життя зазнають серйозних змін і відбувається девальвація колишніх норм поведінки. З цієї причини вкрай важливим для суспільної системи в перехідний період є соціальний контроль за діяльністю окремих особистостей і соціальних спільнот, студентства в даному випадку. Соціальний контроль як з боку держави, так з боку викладачів, вчителів та батьків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками – соціальна педагогіка. – Луганськ, 2006. – 22 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М. : “Прогресс”, “Универс”, 1994 –Т. 2. – 455 с.
3. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни / Э. Дюркгейм // Социология. Ее предмет, метод, предназначение. – М., 1995 – 336 с.
4. Змановская Е .В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения) : Учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М. : ИЦ “Академия”, 2004. – 288 с.
5. Шнейдер Л. Б. Девиантное поведение детей и подростков. – М. : Академический проект; Трикста, 2005. – 336 с.
6. Крапивко Е. Н. Особенности возникновения социокультурных девиаций в студенческой среде // Перспектива – 2006 : Мат. Всерос. науч. конф. студ., аспирантов и молодых ученых. – Нальчик : Изд-во КБУ, 2006. – С. 163-165.

В. А. Захар'єв,
комунальний заклад культури
“Хмельницький обласний краєзнавчий музей”,
здобувач кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного університету
ім. І. Огієнка

СОКІЛЕЦЬКА ЦЕРКВА XII–XIII СТ. У КОНТЕКСТІ ДАВНЬОРУСЬКОГО ДЕРЕВ'ЯНОГО ЗОДЧЕСТВА УКРАЇНИ

Чимале значення для пізнання духовного життя мешканців Поділля на першому етапі впровадження християнства у Давній Русі мають археологічні артефакти, а саме: культові речі та безпосередньо будівлі для моління – міські храми, монастирі, сільські церкви, цвинтарні каплички. Вони допомагають пізнати те, що не залишило свого сліду у літописах, берестяних грамотах чи графіті. Але якщо хрестики, застібки книг, свинцеві печатки – традиційні знахідки на тогочасних городищах та поселеннях, які трапляються фахівцям-археологам та шанувальникам давнини навіть під час поверхневих оглядів цих територій, то культові споруди – рідкість.

Першопричин тому дві – мізерні площі розкопок та те, що основна маса культових споруд були дерев'яними. Маємо лише одне повідомлення про давньоруську дерев'яну церкву у Кам'янці-Подільському, але ані про її структуру, ні про розміри ніяких даних не збереглося [1]. Тому великим здобутком подільської археології слід вважати виявлення 1994 року автором під час розкопок комбінованого підпілито-грунтового могильника XII–XIII ст. в урочищі Батарей поблизу с. Сокілець Дунаєвського району залишків спаленої дерев'яної церкви (Рис. 1).

На сьогодні, це – єдина науково обстежена і описана культова споруда давньоруського часу на Поділлі. Більше того, вона ввійшла як еталонна у класифікацію дерев'яного християнського зодчества України. Про неї неодноразово писав автор [2]. Чимало для її пропагування у науковому середовищі зробив нині покійний Народний архітектор України, кандидат історичних наук, директор інституту “Укрзахідпроектреставрація” Іван Могитич (1933–2006) зі Львова [3].

Сокілецька церква розташовувалася в центральній частині могильника, де за час дослідження виявлено 100 поховань мешканців

регіону кінця XII–початку XIII ст. Зі сходу, півдня та заходу впритул до неї підступали вапнякові плити, що перекривали ранні поховання могильника. Така традиція існувала у Галицькій землі, куди у X–XIII ст. територіально сходило теперішнє Поділля (давньоруське – Пониззя). У наукових публікаціях їх приписується нащадкам білих хорватів [4].

Рештки церкви виявлено на глибині 0,3 м від сучасної поверхні. На щастя, їх не сильно потривожила оранка. Тому що обробітку землі, який інтенсивно вівся тут після створення радянських колгоспів у 30-х роках XX ст. заважали вищеназвані плити перекриття, але частина конструкції все-таки була зрушена з первинного місця.

Очевидно, конкретна церква не мала постійного суцільного фундаменту. Однак по периметру збереглися окремі камені, на яких лежали підвалини, що дають певну уяву про споруду. Подаємо розміри на основі польових обмірів.

Довжина західної стіни (на основі сучасного стану) – 4,2 м, південної – 4,7 м. Однак теперішнє розташування каменів, особливо, у південно-західному куті, не відповідає первісному внаслідок розсування (Рис. 3; 4).

До східної стіни нави прилягав вівтар, викладений найдрібнішим камінням зі слідами перебування у вогні (наслідок пожежі) розмірами 3,2х2,3 м. У цій частині знайдено пластинчастий предмет, що використовувався для підтримки килимка над чашею для причастя (звідницю), а також єдині у культурному шарі могильника фрагменти кришки кружальної давньоруської посудини.

По периметру церкви місцями простежувалися незначні фрагменти спалених колод, що утворювали центральний квадрат споруди. В день пожежі дув південно-східний вітер. Шлейф рознесених ним вуглинок простежено на північний захід від церкви [5].

На основі польового матеріалу професор Іван Могитич зробив уявну реконструкцію сокілецької давньоруської церкви. На його думку, вона була дводільна. До нави, розміряної на основі квадрату у 10 стародавніх ліктів (462 см) прилягав вівтар 5х7 ліктів. Поперечні зрубини викладені по осях, а повздовжні – всередину розмірних кілків. Не виключено, що із заходу був легкий ганок, сліди якого втратились [6].

Високо оцінивши знахідку, він згодом у своїй аналітичній статті “Археологічно відкриті дерев’яні церкви Галичини і Волині X–XIV

ст.” ввів її як окремий тип у класифікацію дерев’яних церков Галицько-Волинського регіону. А 2002 року і в ще кардинальнішу статтю “Архітектура дерев’яних храмів”. А саме: “У нашому розпорядженні є, наразі, 21 план церков X–XIII ст. – від найпростіших квадратів до складної конфігурації. Розмір розбивочних квадратів (чи радіусів) центрального ядра церкви коливається від 4,20 м (10 ліктів по 0,426 м) до 10,65 м (23 лікті). Розміри церкви завжди були у визначеній пропорційній залежності від розмірів центрального зрубу (нави), який визначався кількістю парафіян та призначенням храму. Для центрального зрубу розбивали потрібних розмірів квадрат і по кутах вбивали у землю кілки. Підвалини (нижній вінець зрубу) вкладали різними способами: дві ззовні, а дві всередині кілків; всі всередину, але одна паралельна пара зсувалась всередину на товщину зрубин; дві по осях, а дві ззовні чи всередину. Дуже рідко вживали рівносторонній квадрат, щоб уникнути “сухости” зрубу. Різностороннє розташування зрубин відносно кілків у лексиці українських майстрів має вирази: “на зрубину всередину”, “на дві зрубини до середини” тощо. Такий захід забезпечує відношення сторін зрубу як 2:Ц5, що, за виразом академіка І. В. Жолтовського, дає “живий квадрат” – характерний захід будівничих княжих часів.

Велика кількість відкритих археологами церков була двозрубною. Серед них – із більшим зрубом нави та меншим, близьким до квадрату, вівтарним зрубом. Першу з церков цього плану відкрили ще у 1936 р. Р. Якимович та Я. Пастернак у Давидгородку, між Прип’яттю і Горинню. Це була родова церква-усипальниця XI ст. князя Давида Ігоровича – засновника міста і дреговицької (поліської) княжої династії. Загальні розміри церкви 7,60х5,30 м. До квадратної нави, збудованої ззовні розбивочного квадрата 4,60х4,60 м (11х11 ліктів), прилягав вівтарний зруб завширшки 3,20 м (7 ліктів), висунений на схід на 2,30 м (5 ліктів). Товщина підвалини складала “неповних 50 см”. Такі церкви теж обстежені: у с. Сокилець Хмельницької обл., XII–XIII ст., центральний зруб 4,6х4,6 м (10х10 ліктів), бабінець – 2,3х3,2 м (5х7 ліктів); у Терепчі біля Сянока, друга пол. XIII ст., нава – 5,5х6,0 м, вівтар – 2,5х3 м, відкрита у 1996 р. Юрієм Гінальським; у Галичі на “Церквиськах” церква Благовіщення, XII ст., значно більших розмірів (7,4х7,1 – нава та 4х4,16 – вівтар). У Василеві та його околицях двозрубні церкви мали трапецієві вівтарі, які ховались під широке піддашся, або вівтар творив гранчастий зруб. Першого варіанту відомі дві церкви: у с. Вікно (урочище Мартинівка),

за 15 км від літописного Василева, церква XII–XIII ст., нава – 6,0х6,0 (13х13 ліктів) та вівтар, висунений на схід на 1,4 м (3 лікті), церква XII–XIII ст. на замчищі Хом літописного Василева, нава з товщиною зрубу мала 8х8 м (розбивочний квадрат 7,4х7,4 м, тобто 16х16 ліктів) та, ймовірно, вузький вівтар. Церква другого варіанту, відкрита Б. Томенчуком на дитинці Василева у 1984–1985 рр., мала велику наву розміром 9,5х9,5 м (розбивочний квадрат 9,25х9,25 м, тобто, 20х20 ліктів) та висунений на 8 ліктів трапецієвий вівтар...”[7].

Перед відходом у потойбіччя після невиліковної хвороби Іван Романович створив графічну реконструкцію Сокілецької церкви і надіслав її для експонування у місцевому історичному музеї та використання при відбудові церкви (Рис. 5). Таку ідею виношував, але поки що не реалізував автор.

Зауважимо, що у Сокілецькому регіоні виявлено і речові знахідки давньоруського християнського культу, зокрема, 3 хрестики: 2 – в засипці могил на вищезгаданому могильнику (один з яких цілий, інший – зламаний в давнину) та один на території поселення № 3, яке лежить смугою вздовж ярка, що примикає до долини р. Ушиця за 200 м північніше комбінованого могильника (Рис.6).

Досі залишається невиясненим, чому хрестики лежали не безпосередньо між кісток небіжчиків, а у засипці, та чому припинила свої існування культова споруда? На одну з версій, що на думку автора, зафіксувала непросту релігійну ситуацію тогочасся на південно-східному пограниччі Галицької землі, наштовхнули інші артефакти могильника.

Влітку попереднього до знахідки залишок церкви 1993 року на площі розкопу було виявлено вапняковий, квадратного перетину, надламаний блок довжиною близько 1 метра. На відміну від плит він лежав віссю не схід-захід, а південь-північ, і не перекривав жодної могили.

Наступного сезону землекопи цілком випадково виявили за 25 метрів північніше могильника ще один схожий, але закруглений з одного боку, фрагмент. Їх поєднання дало можливість отримати стилізованого фалоподібного ідола. Його довжина 1,45 м, товщина 0,4х0,5м (Рис.7; 1).

Того ж сезону у засипці пох.24 знайдено хлібцеподібний камінь діаметром 0,29 м, нижня частина якого мала виямки і сліди зарубок. Судячи з форми та слідів використання, цей камінь міг використовуватися у язичницькому ритуалі жертвоприношення півня

(Рис. 7; 2) Очевидно, ідол та хлібцеподібний камінь складали один ритуальний комплекс, який використовувався на могильнику у першому періоді його розбудови – часу перекривання могил плитами, що є свідченням язичницького начала підплитових поховань.

Остаточно підтверджує це наступний факт. Вищеописану церкву закладено поверх підплитових поховань, з яких спеціально знято плити. Вівтар за тодішньою традицією перекривання поверженого переможцем, наприклад, надряпування хрестів поверх язичницьких символів у печерах та на скелях, які раніше використовували язичниками, розмістили на місцезнаходженні ідола, якого розстрожили і розкидали. До речі, у “Повісті минулих літ”, після розповіді про хрещення киян Володимиром Великим, сказано: “...повелів він рубити церкви і ставити (їх) на місцях, де ото стояли кумири. І поставив він церкву святого Василя на пагорбі, де ото стояли кумири Перун та інші і де жертви приносили князь і люди. І почав він ставити по городах церкви, і попів (настановляти), і людей на хрещення приводити по усіх городах і селах” [8].

До церкви місцеві жителі змушені були заходити по плитах, що перекривали інші поховання, як ще один приклад зверхності нового над старим. Очевидно, це викликало супротив тих, хто не зміг витерпіти наругу над пам’яттю предків. Вони і спалили церкву. Бо, історично доведено, що монголо-татарські нападники, безпричинно не знищували культові споруди місцевого населення. До того ж у спаленій церкві в ур. Батарея не виявлено кістяків загиблих, як це простежено в інших церквах, що стали останнім прилистом для оборонців багатьох давньоруських міст і сіл.

Таким чином, розкопки сокілецької давньоруської церкви дали неоціннімі дані для пізнання середньовіччя в Україні та, безпосередньо, процесу християнізації Пониззя. Тому слід подбати про належне подальше фінансування дослідницьких робіт науковців, адже через недосконале законодавство, не контрольованість багатьох суспільних процесів сьогодні чимало пам’яток Давньоруської та інших археологічних культур нещадно розграбовуються так званими “чорними археологами” або знищуються недоброзичливцями, які отримали їх у приватну власність. А, як відомо, все те, що зміщене зі своїх місць і витягнене з культурного шару, втрачає свою наукову значимість як носій свідчень минулого.

До речі, якби сокілецька церква не знаходилася в оточенні плит – ми теж не дістали би належної інформації про неї, адже в

Радянському Союзу вважалося нормальним проводити на полях так звану глибоку оранку під посів цукрових буряків на глибину до 0,28 м, а рівень залягання решток церкви зафіксований на позначці – 0,3 м від сучасної поверхні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Могитич І. Археологічно відкриті дерев'яні церкви Галичини і Волині Х–XIV ст. // Вісн. ін-ту “Укрзахідпроектреставрація”, число 10. – Львів, 1999. – С. 3-14.

2. Захар'єв В. Поховальний обряд давньоруського населення Поділля // Культура України і слов'янський світ. Тези доповідей та повідомлень. Ч. I. – К., 1992. – С. 71-73; Захар'єв В. Давньоруські могильники Соکیلця на Ушиці // Населення Пруто-Дністровського межиріччя та суміжних територій в другій половині I – на початку II тис. до н. е. Тези доповідей та повідомлень. – Чернівці, 1994. – С. 46-47; Захар'єв В. Давньоруські могильники Центрального Поділля // Мат. IX ПШК. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 125-127; Захар'єв В. До питання про подільський варіант давньоруського поховального обряду // Поділля і Волинь в контексті історії українського національного відродження: Наук. зб. – Хмельницький, 1995. – С. 243-249; Захар'єв В. Елементи язичництва в християнських похованнях давньоруського Соکیلця // Мат. IV Міжн. арх. конф. студ. та молод. вчених. – К., 1996. – С. 189-192; Захар'єв В. Стародавня Русь на Дунаєвеччині // Дивокрай. Наук.-попул. альман. Хмельниччина Подільська. – Хмельницький, 1997. – В. 2. – С. 16-21; Захар'єв В. Давньоруський Сокілець // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Мат. наук.-краєзн. конф. – Київ, 1997. – С. 23-25; Захар'єв В. Давньоруські пам'ятки на Дунаєвеччині: нові відкриття // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1990): Мат. Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. – Хмельницький, 1997. – С. 221-229; Захар'єв В. Десять років дослідження археологічних пам'яток Сокілецького мікрорегіону // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій : Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. III. – С. 72-75; Захар'єв В. Давньоруські язичницькі та християнські святині Соکیلця // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій : Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. III. – С. 75-77.

3. Могитич І. Архітектура дерев'яних храмів // Вісн. ін-ту “Укрзахідпроектреставрація”, число 12. – Львів, 2002. – С. 8-29.

4. Майоров. А. В. Великая Хорватия: Этногенез и ранняя история славян Прикарпатского региона . – СПб, 2006. – 209 с.

5. Захар'єв В., Могитич І. Сокілецька давньоруська церква // Вісн. ін-ту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 1996. – Ч. 5. – С. 103-104.

6. Захар'єв В., Могитич І. Сокілецька давньоруська церква // Вісн. ін-ту “Укрзахідпроектреставрація”. – Львів, 1996. – Ч. 5. – С. 104.

7. Могитич І. Архітектура дерев'яних храмів // Вісн. ін-ту “Укрзахідпроектреставрація”, число 12. – Львів, 2002. – С. 9-10.

8. Літопис Руський. – К., 1989. – С. 66.

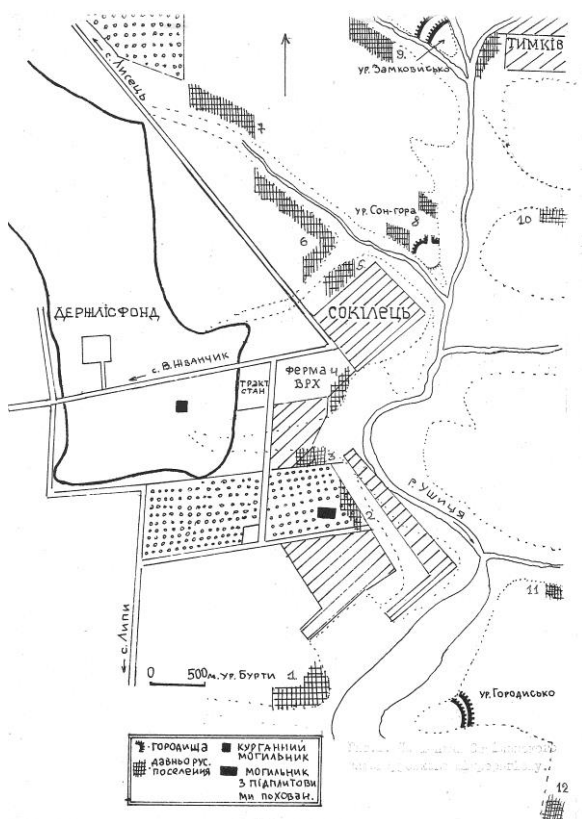

Рис. 1. План розташування давньоруських об'єктів Сокілецького мікрорегіону.

Рис. 2. Графічна реконструкція городища в ур. Сон-гора поблизу Сокильця. Мал. В. Хім'яка.

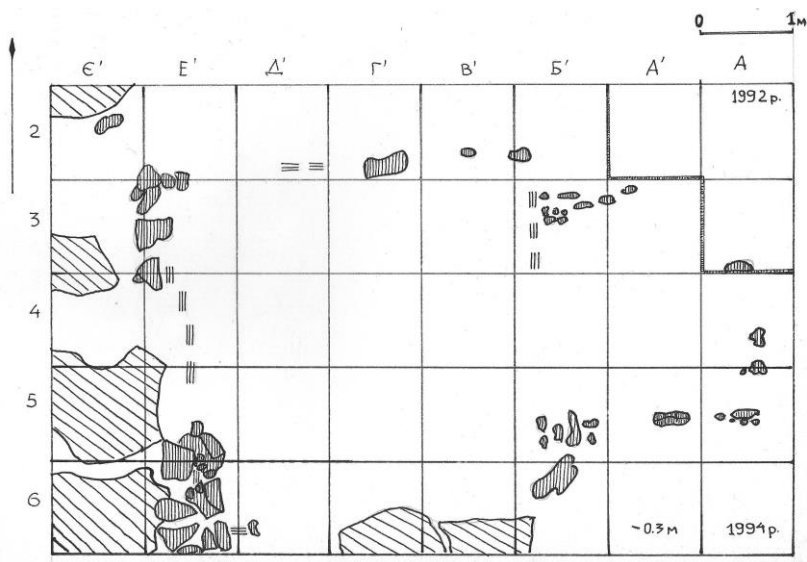

Рис. 3. Схемплан залишків давньоруської церкви в ур. Батарей.

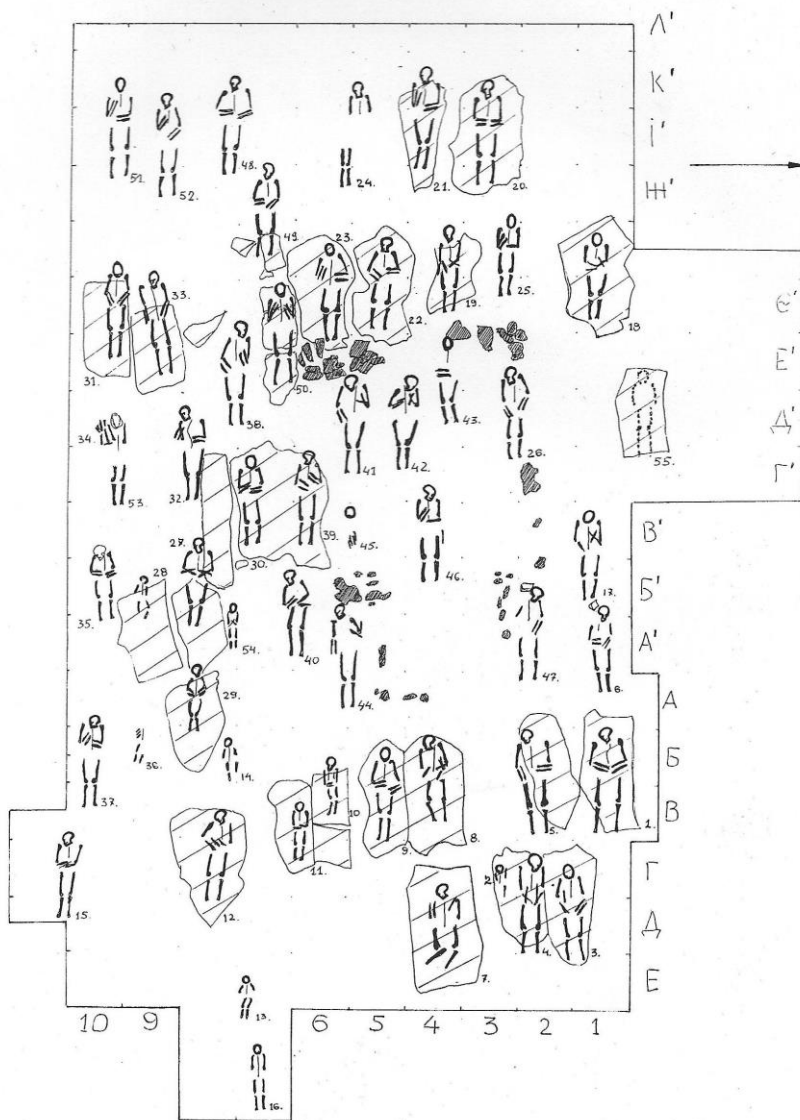
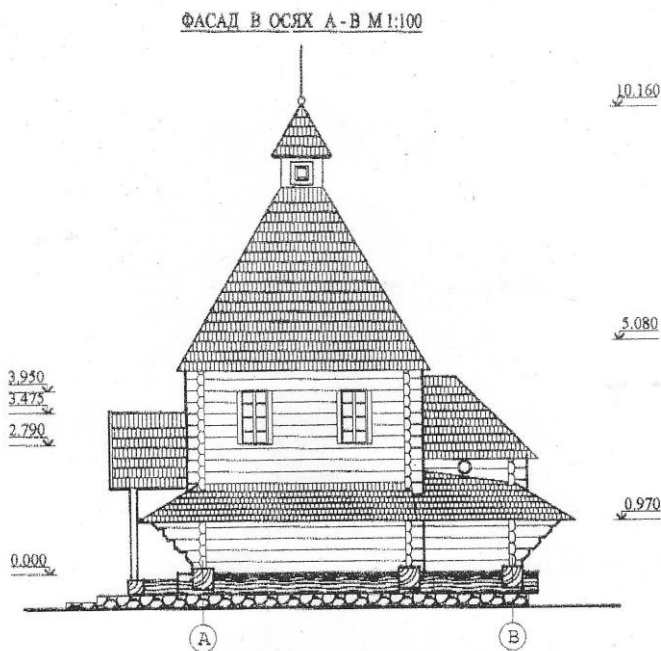
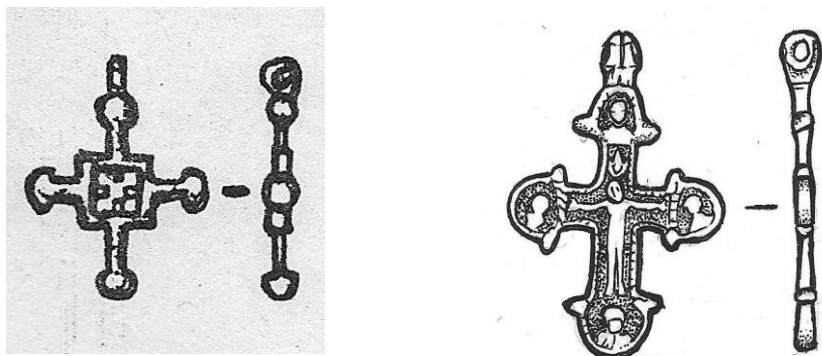

Рис. 4. Схема розташування залишків церкви XII–XIII ст. на могильнику в ур. Батарея поблизу Сокильця.

**Рис. 5. Графічна реконструкція сокілецької дерев'яної церкви.
Автор І. Могитич**

**Рис. 6. Давньоруські бронзові хрестики з Соکیلця: 1 – із засипки
могили могильника в ур. Батарея, 2 – випадкова знахідка на
городі В. Григоренка (поселення №3 – західніше школи). Графічна
промальовка В. Захар'єва, О. Бабенко.**

**Рис. 7. Фалоподібний
ідол та хлібцеподібний
жертвник з
могильного XII–XIII
ст. в ур. Батаря**

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір

*(до 1025-річчя Хрещення Київської Русі та
20-річчя Хмельницької єпархії УПЦ)*

Резолюція

VI Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історія, культура та освіта: християнський вимір”

**присвяченої 1025-річчю Хрещення Київської Русі
та 20-річчю Хмельницької єпархії**

16 травня 2013 року в Хмельницькому інституті імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого ВОЛОДИМИРА Міжрегіональної Академії управління персоналом відбулася VI Всеукраїнська науково-практична конференція **“Історія, культура та освіта: християнський вимір”**, організаторами якої виступили Хмельницька єпархія Української Православної Церкви, Хмельницький інститут МАУП, Державний архів Хмельницької області.

Конференція зібрала близько 200 учасників із різних регіонів України. У спільній роботі взяли участь вчені-джерелознавці, краєзнавці, фахівці з історії України та історії Церкви, педагоги, представники Синодального відділу в справах молоді, духовенство, викладачі та студенти вузів України.

Робота вченого зібрання відбувалася за наступними напрямками:

- Хрещення Київської Русі: духовні, культурні, освітні паралелі.
- Першоджерела у дослідженні історії Поділля.
- Духовна педагогіка.
- Просвітители та сповідники Подільської землі.
- Волонтерство – виховний та духовний аспекти.
- Субкультура, культура та традиції у молодіжному середовищі.

- Участь батьків у навчально-виховному процесі.

Учасники та гості вченого зібрання у своїх доповідях та історичних розвідках підтвердили, що Православна віра суттєво вплинула на вітчизняну історію, культуру, освіту та педагогіку, надавши новий напрямок указаним сферам людської діяльності, вектор якого спрямований до Бога та вічного спасіння душі.

Підтверджено факт, що саме Православна Церква була і залишається консолідуючою силою українського народу, силою, яка в усі часи сприяла утвердженню у суспільстві високої моралі та духовних цінностей.

Дякуючи Богові за спілкування та плідну співпрацю, організатори, учасники та гості конференції постановили і в майбутньому докладати зусиль для подальшого дослідження духовної і культурної спадщини краю, ствердження Православної духовності у суспільстві та інтеграції християнських цінностей в освіту.

Учасники конференції винесли щире подяку керуючому Хмельницької єпархії Української Православної Церкви – Високопреосвященнішому Митрополиту Хмельницькому і Старокостянтинівському АНТОНІЮ за 20-річне окормлення Хмельницької кафедри, а також за сумлінну працю на ниві відродження духовності, впровадження християнських цінностей в освіту та відбудови храмів і монастирів на теренах Подільського краю.

Учасники вченого зібрання винесли щире подяку Блаженнішому Митрополиту Київському і всієї України ВОЛОДИМИРУ за Первосвятительські молитви, благословення, а також за активну особисту участь у розвитку всіх видів Церковного свідчення в сучасному суспільстві та відзначили ЙОГО БЛАЖЕНСТВО за видатну особисту роль у просвітницькому служінні, яке сьогодні здійснює Українська Православна Церква.

**Керуючий Хмельницькою єпархією УПЦ Митрополит
Хмельницький і Старокостянтинівський Антоній**

Директор Хмельницького інституту МАУП Білий Л.Г.

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Наукове видання

***ІСТОРИЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
християнський вимір***

*(до 1025-річчя Хрещення Київської Русі та
20-річчя Хмельницької єпархії УПЦ)*

**Здано в набір 07 червня 2013 р. Підписано до друку 07 червня 2013 р.
Формат 60x84 1/16. Гарн. Times New Roman. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**